

Yer Ve Gök.....	6
Âlim Ve Hükemâ'ya Göre Felekler	6
Gemilerin Su Üzerinde Hareket Etmesi.....	6
Semâ'dan Suyun İndirilmesi	7
Semâ'nın Manâsı.....	7
Toprağın Hayat Bulması.....	7
Canlıların Yaratılması.....	7
Rüzgârların Esmesi.....	7
Rüzgârların Çeşitleri Ve İsimleri.....	8
Gökle Yer Arasında Emre Müsahhar Bulutlar.....	8
Akıllarını Kullanıp Düşünenler İçin Âyet Ve İbret	8
Tevhîd Hakkında İnen İlk Âyet	9
Tevhîdinin Rütbeleri.....	9
Allah'ın Âyetlerine Mazhâr Olan Eşya Değil, Onu Akıl Eden Ve Düşünen İnsan Üstündür	9
Efendimiz (S.A.V.) Hazretlerinin Öğrettiği Faydalı Dua	10
Güden Ve Güdülen İnsan	10
Endâd Kelimesinin Manâları	11
Muhabbet, Kulun Allah'ı Sevmesi Ve Allah'ın Kulunu Sevmesi	11
Azabı Gördüklerindeki Pişmanlıkları	12
Reisler Ayak Takımını Yakalarından Sıyırdıkları Gün	12
Hasret, Nedamet Ve Pişmanlık.....	13
Cehennem Azabı	13
Muhabbetullah	14
Helal'dan Yeyin Ve Şeytana Tabi Olmayın.....	14
Tefsir	14
Şeytan Ancak Kötülüğü Emreder	15
Şeytanın Vesvesesi	15
Şeytanın Vesvesesinin Mertebeleri.....	16
Şeytanın Yaratılış Gayesi Ye İşi.....	16
Te'vilât-I Necmiyyeden Tasavvufî Manâlar	17
Çalışma Ve Kazancın Faydaları	17
Kur'ân'a Ve Akla Uyun.....	17
Kâfirler Sağır, Dilsiz Ve Kördürler	18
Âhir Zamanda Vaaz Tesir Etmez	19
Kötü Olan Selefî Ve Bid'at Ehlini Terket	19
Sahte Şeyhler, Yol Kesen Eşkiyâdırlar	19
Babadan Kalma Şeyhlik	19
Te'vilât-I Necmiyye'den Tasavvufî Manâlar.....	20
Mürşid-İ Kâmile İhtiyaç	21
Temiz Ve Helaldan Yiyip Allah'a Şükredin	21
Tefsir	21
Her Çeşit Temiz Meyveyi Yemekte Bir Beis Yoktur	22
Hoş Ve Temiz Şeylerden Yemekle Emir Olunmanın Hikmeti	22
Allah'a Şükredin	22
Allah'tan Başkası Adına Hayvan Kesmek	23
Muztarın Durumu.....	23
Meyte sayılan hayvanlar	24
Hayvanın On Yeri.....	24
Böbrek ve Dalaklar.....	24
Ölü Eti Yemeden Ölenin Durumu	25
Necaset Ve Şarap İle Tedâvî.....	25
Haram Olan Şeyler İle Tedâvî Ve Şifâ	25
Gafur Ve Gaffarın Manası	26
Ayıp Örtenin Dünyâ Ve Âhirette Ayıbı Örtülür	26
Her Şeyde Güzel Görmek.....	26
Allah'ın İndirdiklerini Satanlar	27
"Muhakkak Şu Kimseler Ki,"	27
Allah'ın Kitabını Satanlar Cehennemliktirler	27
Âlimleri Hakikati Gizlemeye Sevmeden Dünyevî Çıkarlar.....	28
Âlimlerin Hakkı Gizlemelerinin Sebepleri:	28

Kötü Amel Cehenemden Güzel Amel De Muhabbetten Bir Ateştir	29
Yağcı Ve Dalkavuk Olan Kötü Âlimlerin Kötü Sonu	29
En Faziletli Cihâd	29
Kötü Âlimlere Zebanilerin Saldırması	30
Şeytandan Şikâyet	30
Hikâye	30
Asıl Erginlik Allah'a İman Ve Salih Ameldir	31
Sebeb-i Nüzul:	31
İmanın Esasları	31
Allah'a İman	31
Âhiret Gününe İman	31
Meleklerle İman	32
Kitaplara İman	32
Peygamberlere İman	32
Sevginin Esası Olan Malî Yardımlar	32
Şakadanın En Faziletlisi	32
Akrabaya Verilen, Hem Sakada Ve Hem Sıla-İ Rahim'dir	33
Yetimlere Yardım	33
Miskinler	33
Yolda Kalanlar	33
Dilenciler	34
Köle Azad Etmek	34
Namaz	34
Zekât	34
Ahid Ve Sözleşmeye Bağlılık	35
Sabır	35
Bu Âyetle Amel Edenin İmanı Mükemmel Olur	36
Sağlam İtikad	36
Hüsnü Muaşeret	36
Güzel Ahlak	36
Sabreden, Şükredenden Daha Faziletlidir	36
Kati ve Kısas	37
Kaatil Kısas'tan Kaçamaz	37
Kısas Âyetinin Sebebi Nüzulü	37
Kaatilden Başkası Kısas Edilmez	38
Bizden Öcekilerin Şeriatı	38
Maliki Ve Şafî Mezhebinde Köle Yerine Hür Kısas Edilmez	39
Kaatilin Affı	39
Kaatil Maktulün Velisinin Din Kardeşidir	39
Diyet Güzellikle Ödenmelidir	39
Eski Şeriat Ve Dinler De Kaatilin Cezası	40
Kısasta Hayat Vardır	40
İnsan Öldürmek Kul Haklarının En Büyüğüdür	41
Günah Üç Kısımdır	41
Mesnevî'de Duyuruldu:	42
Vasiyet	42
Tefsir	42
Bu Âyeti Kerimenin Nüzul Sebebi;	43
Vasiyeti Değiştiren Günahkârdır	43
Vasiyetteki Haksızlığı Düzeltmek Günah Değildir	44
İnsanlar Vasiyetlere Muhtaçtır	45
Vasiyet Edilecek Şeyler	45
İmam Şafî Hazretlerinin Vasiyeti	46
Mevtaların Ruhları İki Kısımdır	46
Tasavvufî Manâlar	46
Kur'ân-I Kerim Zahir Ehline İndiği Gibi Bâtın Ehline De İndi	47
ORUÇ	47
Nida Harfinin İncelikleri	47
Oruç Farz Kılındı	48
Oruçtaki Benzetme	48

Oruç Takvanın Kaynağıdır	49
Oruç Sayılı Günlerdir	49
Oruç Tutmaya Gücü Yetmeyenler	50
Kendisi Hakkında Daha Hayırlıdır. "	50
Ramazandan Sonra Şevval Orucu	51
Tebliğdeki Tedric	51
Fakirlerden Dolayı Oruç	51
Oruç İnsanı Melekûfî Âleme Yükseltir	51
Te'vilât-I Necmiyyeden Tasavvufî Manalar	52
Ramazan-i Şerif ve Kur'ân-ı Kerim	53
"Şehr-İ Ramazan,"	53
Şehr-i Ramazan	53
Kur'ân-I Kerim Ramazanı Şerif Ayında İndirildi	53
Te'vilât-I Necmiyyeden Tasavvufî Manâlar	55
Oruç Günlerini Tamamlayın	55
Evliyâullah Ve Allah'ın Düşmanı	55
Cennet Dört Kişiyi Müştaktır	55
Oruç Tutanlara Kıyamet Günü Yapılan İlâhî İkrâm	55
Oruç Tutanların Berâati	56
Amellerde Niyet	56
Teravih Namazı	56
Ramazan-I Şerifin Gelişini Tebrik Etmek	57
Orucun Âdabı	57
Bayramlarımız	58
Ebdâl	58
İlim Talebelerine Yardım	58
Dua	60
Sebeb-i Nüzulü:	60
Zikr-İ Cehri	60
Dua'nın Kabulü	60
Reşid Kimdir?	61
Dua Etmek Bir Vecibedir.	61
Sebebe Sarılmak	61
Rivayet Olundu:	62
Duanın Hemen İcabet Edilmemesinin Sebepleri	62
Duanın Kabul Sebepleri	63
Hikâye	63
Dua Edenin Yapması Gereken Tezkiye Ve Arınmalar	63
Dua Edenlerin Kısımları	64
İcabetin Büyük Sırrı	64
Mü'min Ve Fâcirin Duası	65
Hikâye	65
Dünya Dört Şeyle Ayaktadır	65
Duada Tevessül	65
Duanın Kabul Edildiği Bâzı Mekânlar	66
Ramazan Gecelerinde Kadınlara İlişmek	66
Rares	66
İslâm'ın Başında Oruç	67
Sünnetin Kitab İle Neshi	68
"Fecir'den,"	68
Visal Orucu Ve Oruçta Niyet	69
İtikâf	69
İtikâf Ve Halvetin Faydalan	70
Takva	71
Rüşvet	71
İki Hasımın Güzel Davranışı	71
Kul Hakkı - Hikâye	72
Kul Hakkı - İmâmı Âzam ile Mecûsî	72
Kul Hakkı - Hikâye	73
Te'vilât-I Necmiyyeden Tasavvufî Manâlar	73

Hilâl Ve Takvim	74
Hilâl'in Durumu Nedir?	74
Haccın Belirli Vakit Ve Mikâtı Vardır	74
Birr (Erginlik Ve Erdemlik) Takva İle Olur; Evlere Arkadan Girmekle Değii	74
Hikâye	75
Hikâye	76
Te'vilât-I Necmiyyeden Tasavvuf! Manâlar	76
Allah Yolunda Savaşın	77
Sebeb-i Nüzul	77
Sebeb-i Nüzul	79
"Ve Bütün Hürmetler Birbirine Kısastır,"	79
"O Halde Kim Size Tecâvüz Ettiye,"	79
Zekat Ve Cihadın Sırrı	80
Güzellikleri Özetleyen Bir Hadîs-İ Şerif	80
Cihât İki Kısımdır	80
Tevilât-I Kâşâniyye'den Tasavvuf! Manâlar	81
Tevilât-I Necmiyyeden Tasavvufi Manâlar	81
Allah Yolunda İnfak Edin, Kendinizi Tehlikeye Atmayın	82
"Tehlikeye"	82
Sebebi Nüzulü ve	82
Ebû Eyyûb Sultan hazretlerini İstanbul'a getiren sebep	82
Haccacın Halka Yemek Vermesi	83
Cömertlik ve bir Hikâye	83
Hâtem-İ Tâî'nin Cehennemdeki Ateşsiz Avlusu	83
Melek-İ Mukarrabînle Uçabilmenin Yolu	84
Hakikat ehline tasavvufî mânâlar	84
Te'vilât-I Necmiyye'den Tasavvufi Mânâlar	84
HAC VE UMRE	84
Meali:	85
"Allah İçin,"	85
Haccın Rükûn, Vacip Ve Sünnetleri	85
Umrenin Rükûnleri	85
Tehallül İkidir	85
Haccın Çeşitleri	86
İhsâr	86
Mescid-İ Haram Ehli Kimlerdir?	88
Te'vilât-I Necmiyye'den Tasavvuf! Mânâlar	89
Bir Gencin Hakiki Haccı	90
Hacca Cidal ve Kadına Yaklaşma Yoktur	90
Tefsir:	90
"El-Hac!"	90
Dünya Ve Âhiret Seferlerinde Azık	92
Hacca Azıksız Ve Hazırlıksız Gidilmez	92
Şerrin Menşei Olan Kuvvetler	92
Hac Yolcusunda Bulunması Geren Üç Hususiyet	93
Hac Dönüşü Helallik Dilenmelidir	93
Te'vilât-I Necmiyye'den Tasavvufi Mânâlar	94
Arafat	95
Zikrin Mertebeleri	96
Hums'un Kötü Âdeti	96
Rivayet Olundu:	96
Fazl (Ve Kerem) Üç Kısımdır	97
Te'vilât-I Necmiyye'den Tasavvufi Mânâlar	98
Atalarla Övünmek Yerine Allahı Zikredin	98
Dünya Ve Âhiret Saadetini İsteyin	99
Te'vilât-I Necmiyye'den Tasavvufi Mânâlar	100
Teşrik Tekbirleri	101
Hacc-ı Mebrûr	102
Hikâye	103
Hikâye	103

Fesat ve Bozgunculuk.....	104
Tefsir:	104
Sebib-İ Nüzulü.....	104
Sebeb-i Nüzul	106
Mü'minlerin Canları Ve Mallarının Bedeli Cennettir.....	106
Ne Mutlu Gariblere.....	106
Devamlı Abdestli Gezmek.....	106
Bâtını Tasfiye Ve Kalbi Parlatmanın Yolu Zikrullah'tır.	107
Barışa Girin Ve Şeytana Tâbi Olmayın	107
Tefsir:	107
Sebeb-İ Nüzul.....	108

Yer Ve Gök

"Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında,"

Yâni, yer ve gök yoklar iken, Allahü Teâlâ hazretlerinin onları, oldukları hal üzere icâd edip yaratmasından, yer ve göğü, insan aklının anlamaktan aciz kaldığı bir şekilde yani, "Bedâyi-i sanayi'" (sanat harikası) ile beraber, yer ve göğün içlerinde bulunan acâib ibretleri yaratmasında,

Âyet-i kerimede görüldüğü gibi, "gökler," kelimesi cemi, kelimesi ise müfred olarak geldi. Bunun sebebi şudur: Çünkü her semâ (gök), diğerinin cinsinden değildir. Her bir gök arasında, beşyüz yıllık mesafe bulunmaktadır. Her birinde devreden felek, ecrâm diğerinden değişiktir. Ama yeryüzü öyle değildir. Bütün yeryüzü birdir. Hepsi topraktır.¹

Âlim Ve Hükemâ'ya Göre Felekler

İbni Temcîd "Hâşiye"sinde buyurdu: Hükemâ (yâni bilginlere) göre, Arş diye isimlendirilen dokuzuncu felek hariç, semâ'nın diğer bütün katları, kamburumsu olup, üstündekine derinlik ve çukurlukta, içine girmiş bir destek gibidirler. Arş'ın kamburumsu olması, herhangi bir feleğe destek olmak için değildir. Çünkü Arş'dan Öte bir şey yoktur. Arş'dan ötesi boşluktur. Bize göre, Arş'dan ötesi gayri müntehâ, yâni sonsuzdur.

Hükemâya göre, "Arş"dan ötesi, ne boştur ne de dolu. İşin gerçek ilmi, Allahü Teâlâ hazretlerinin ka-tındadır.²

Gece ve gündüzün değişmesi "gece ile gündüzün {birbiri ardınca gelip) değişmesinde,"Yâni gece ve gündüzün gidiş ve gelişlerinde birbirlerini takib edip izlemeleri, biri geldiğinde diğerinin değişmesi, diğeri geldiğinde öbürünün ardı sıra gelmesinde, yâni uzayıp kısılmasında, karanlık ve aydınlığında...³

Gemilerin Su Üzerinde Hareket Etmesi

"Ve denizde akan gemilerde," Gemi, "kesif ve ağır olduğu halde, su hafif ve latîf olmasına rağmen, gemiler suyun dibine batmadan suyun üzerinde kalan ve ufak bir rüzgârın esmesiyle hareket edip, dönen ve yer değiştiren gemilerde (hikmetler) vardır.

Âyet- kerîme'de geçen, kelimesi cemidir. Yâni gemiler demektir. Müennes olması, cemaat te'viHyîedir. (Cemi müzekker salimin dışında kalan bütün cemiler, müennes hükmünde olduğu için burada mju'î kelimesi müennes kabul edilip ona raci olan ve yine kendisine râci olan zamir, müennes olan fiilinin altındaki müennes olarak geldi.)

"İnsanlara yarar şeylerle (suyun üzerinde akan gemiler)." kelimesi, ismi mevsûl ve musâhebe yâni beraberlik manasınadır. Bu cümle, nin failinden hâl olmak üzere nasb mevzuunda vaki olup mahallen mensûbdur.

Cümlenin manâsı şöyle olmaktadır: Yâni, o gemiler, insanlara fayda verecek olan eşya ve manâlar ile beraber akarlar, demektir. Çünkü insanlar gemilere binmek, onlara ticâret eşyasını yüklemekle gemilerden faydalanmaktadırlar. Gemiler, kendilerine binen kişilere faydalı olmaktadır. Gemiye binen kişi (ticâret malını

¹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/212.

² Felekler, eskiden sanıldığı giDi dokuz kat değildir. Zaten bu görüş Şeyh İsmail Hakkı Bursevî hazretlerinin görüşleri değildir. Hükemâ'nın görüşüdür.. Müfessir. Müceddid ve büyük âlimler, felekleri beyan etmektedirler: Yedi kat semâ, bâzılarının sandığı gibi, yedi katlı bir bina gibi sâdece uzunluğuna birbirinin üzerine gelen gökler demek değildir. Yedi kat gök, bütün boyutlarıyla birbirlerini kuşatmış ve her bir kat diğerine göre ölçülmeyecek kadar geniş olan semâ demektir. Yani yumurtanın beyazı, sarısını kuşatıp etrafında bir dâire oluşturduğu gibi, semalar da birbirlerini öylece kuşatmıştır. Bilindiği gibi ışık saniyede üçyüz bin km ile hareket ettiği halde yaratıldığı günden beri hâlâ ışıkları bize ulaşamayan yıldızlar vardır. Dünyaya en uzak yıldızın mesafesi dünyâ ile ne kadar ise o yıldızın, birinci kat semâ'ya olan uzaklığı da o kadardır. Bu dünyâ, (güneş, ay, yıldızlar. gezegenler ve bilmediğimiz diğer ecsâm) birinci kat semânın yanında Arabistan çölüne atılan bir yüzük kadar ancak yer tutar. Birinci kat sema ve içindekiler, ikinci kat semânın yanında Arabistan çölüne atılan bir yüzük kadar ancak yer tutar. İkinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci kat sema her biri diğerinin yanında o nisbette yer kaplar. Yedinci kat semâ'dan sonra,

1. Âlem-i Kürsî,
2. Âlem -i Arş-i A'zam (cennet ve cehennem buradadır)
3. Levhi mahfuz
4. Kalem-i İlâhi.
5. Âlem-i Emr

Bu âlemlerden herbir alt âlem, bir üst âleme nisbetie, hardal tanesi büyüklüğündedir. Bütün bunlar, "Daire-ı Vucûb'un yanında güneşten bir zerre, deryadan bir katredir. Bundan sonra "Dâire-i Vucûb" başlar. (Alemler emr'den sonrası hakkında bir tabir bulunmadığı için,"Daire-i Vucûb" denilmiştir. Ve ötelər... Ötelər ötesi.... Daire-ı Zılalı Esmâ ve Sıfat-ı İlâhiyye... Bütün bunlardan daha geniş olan ilâhi rahmet... Cenab-ı Hakkın zâtının, sıfatının, esmasının ve e'âlinin nurları Bahr-ı Muhî'tin etrafına dalgalar halinde açılan cedveller gibi her şeyi kuşatmıştır.....)

Şematik olarak yedi kat semâ ve ötesi. Görüldüğü gibi iç içe daire şeklinde büyümektedir.

7 kat sema, Âlem-i Kürsî, Âlem-i Arş-i A'zam (Buraya kadar olan. mülk alemidir. Diğer adı, Alem-i Halk'tır. Bunlar, Madde ve mekân alemleridir. Arştan sonra gelen alem ise melekût alemidir.

Alem-i Emr de denir. 5 Tabakadır. Kalb. ruh, sır, hafi, ahfa alemleridir.

Bunlar ise Madde ve mekân alemleri olmayıp mana alemidir. Alem-i halk ve alemler emrin mecmuuna daire-i imkan denir. Bunların tamamı, mahlûk alemlerdir. Bu alemlerden sonra ise, daire-i vücubyanı, esma ve sıfat-ı ilâhiyenin nurları zil olarak başlar ki keyfiyeti bilinmez. (Risale-i kibrî't-ı ahmer kitabından özet olarak alınmıştır)

³ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/212-214.

başka yere götürüp satmak ithalat ve ihracat yapmak suretiyle) kâr etmektedir. Zira, kendisine yük yüklenen gemi, kendisine yüklenen yüke faydalı olmaktadır.⁴

Semâ'dan Suyun İndirilmesi

"Ve şey ki" Yâni muhakkak o şeyde (de hikmet vardır). "Allah (onu) semâ'dan indirdi." İbtidâiyye olup, gaye yâni sonuç manasınadır. Yâni semâ cihetinden, (gök tarafından), demektir. "Su'dan," Bu cümle, gökten inen şeyin cinsini beyân etmektedir. Çünkü semâ'dan indirilen şey. umûmî olup, su ve suyun dışındaki şeylere de şâmilidir. Çünkü gökten inen şey, su da olabilir başka bir şey de olabilir.⁵

Semâ'nın Manâsı

Semâ, felek manasınadır. Semânın felek manâsına olması: "Yağmur, göklerden bulutlara ve bulutlardan yere inmektedir," diyen kişiye göredir.

Semâ, yüksek tarafa denir. Bu yüksek taraf, ister bulut ve isterse gök olsun farketmez. Zîrâ insanın üzerinde olan her şeye semâ denir. Bundan dolayı evin tavanına "Evin semâsı" denir.⁶

Toprağın Hayat Bulması

"Onunla diriltti." Bu cümle. Uy üzerine atıftır. Yâni, semâdan inen su ile yeşertir. Cümlesinin arzı (yeryüzünü)"

Türlü türlü, nebatat (otlar, yeşillikler) çiçekler ve yeryüzü üzerinde bulunan ağaçları yeşertir. Yâni yeryüzünü, envâ-i çeşit, bitki ve çiçekler ile donatır ve ağaçlar ile bezir.

"Ölümünden sonra,"

Üzerlerine kuruluşun hakimiyetiyle, nebatat ve ağaçlar, rutubet, nemlik ve yeşilliğini kaybeder. Yapraklarının tesiri ve ziraatlıkları gider ve ölür. Bu ölen bitki ve ağaçlar yeniden can bulup yeşerirler.

İbnü's-Şeyh, Haşiyelerinde buyurdular:

Yeryüzünde çeşitli güzel nebatatın (bitkilerin) yeşerme sebepleri beyan edildi. Bunun mükemmel bir benzeri de canlıların hayatında vardır. Bir cisim canlı olduğu zaman, kendisinde güzel yeşillikler (1/267) (yüzünde canlılık), behâ ve nema (yâni güzellik. letafet, parlaklık ve üretkenlik) bulunur. Arz da böyledir. Arz, münbit (verimli) bir kuvvetle süslendiği zaman, üzerinde çeşit çeşit kitler meydana gelir. Kalb de toprak gibidir. Kalb. mürşide bağlanıp oradan feyiz alırsa nurlanır.⁷

Canlıların Yaratılması

"Ve orada yaydı." Yâni yeryüzünde, neşredip ayırdı, yaydı.

"Her deprenen hayvanât'tan."

Yâni yeryüzünde, hareket edip deprenen akıl sahibi ve akıl sahibi olmayan hayvanların, yâni canlıların hepsini yaratmasında hikmetler vardır.

Bu cümle, cümlesinin üzerine atfedilmiştir. İkisinin arasındaki münâsebet şudur: Canlıların yeryüzünde yaratılıp dağılması, dünyânın yağmurla hayata kavuşmasından sonradır. Muhakkak ki canlıların hepsi yağmura yâni suya muhtaçtırlar. Çünkü canlılar, topraktan yaratılıp suyla yaşamaktadırlar.⁸

Rüzgârların Esmesi

"Ve rüzgârları değiştirmesinde,"

Bu cümle, cümlesinin üzerine atıftır. Yâni, rüzgârın e-sintisini değiştirmesinde, rüzgârı, ileri, geri, kuzeyden, güneyden estirmesinde, rüzgârın keyfiyetinin sıcak ve soğuk olmasında, rüzgârın halinin kimi zaman kasırga ve kimin zaman yumuşak olarak esmesinde, bazan yakıcı, kısır bırakıcı ve {çiçek ve değişik bitkilerin tohumlarını getirip} aşılâyıcı etkisinde, bazan rahmet ve bazan azap getirmesinde ibretler vardır.

İbni Abbas (r.a.) hazretleri buyurdular: Allah'ın en büyük ordusu rüzgâr ile sudur. Rüzgâra, diye isim verilmesinin sebebi ise, nefisleri rahatlatıp dinlendirmesindendir. el-Cerrâh (r.h.)⁹ şöyle buyurdular: Eğer rüzgâr

⁴ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/214.

⁵ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/214-215.

⁶ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/215.

⁷ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/215-216.

⁸ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/216.

⁹ Vekr el-Cerrâh (r.h.) büyük müfessir ve âlimlerdendir. 129 {M. 746} yılında. Irak'da Küfe şehrinin Feyd köyünde doğdu. İyi bir tahsil gördü. Ehli sünnetin büyük âlimlerinden, İmam-ı Azam. İmam Ebu Yusuf, İmam Züfer ve Süfyân-ı Sevrî hazretleri gibi büyük müctehidlerden ders aldı. Hadis ilminde sika ve hüccetti. Müfessirdi. Müfessirlerin ikinci tabakasından olarak zikredilir. Bütün ömrünü ders vermeye ve İslâmı öğretmeye adanmış. Birçok talebe yetiştirdi. İmam Şâfiî ve İmam Ahmed bin Hambel ondan ders aldılar. Vekr hazretleri,

ve sinekler olmasaydı, dünyâ kokuşurdu.

Kâdî Şüreyh (r.h.)¹⁰ buyurdular: Rüzgâr, ya bir hastanın şifâsı veya bir sağlamin hastalığı için eser. Yâni, esen her rüzgâr, ya hasta olana şifâ'dır veya sağlıklı olana hastalıktır.¹¹

Rüzgârların Çeşitleri Ve İsimleri

Bekir bin Abbas buyurdular: Şu dört rüzgâr, bulutlar üzerinde çalışmadıkça buluttan bir damla yağmur çıkmaz.

Sabâ rüzgârı, bulutları heyecanlandırıp harekete geçirir.

Cenûb (güney) rüzgârı, onu takdir eder, biçer.

Debûr rüzgârı (mağrib yeli, yâni batıdan esen rüzgâr), bulutları aşılar.

Şimal (kuzey) rüzgârı, bulutları birbirinden ayırır.

Rüzgârların aslı bu dördüdür.

Şimal rüzgârı, Şam (Kuzey) tarafından eser. Cenûb rüzgârı, onun mukabilinde yâni zıddı olan rüzgârdır.

Sabâ rüzgârı, doğudan eser.

Debûr rüzgârı, onun mukabilinde esen rüzgârdır, yâni batıdan eser.

Abdullah bin Amr bin As (r.a.) buyurdular: Rüzgârlar sekiz türdür. Bunların dördü rahmet, dördü de azabtır.

Rahmet olan rüzgârlar:

Nâşirât; bu tabii rüzgârdır.

Mübeşşirât; bu yağmuru müjdeleyen rüzgârdır.

Levâkîh; bu ağaçları aşılayan rüzgârdır.

Zâriyât; toprak ve başka şeyleri, kırıp ufalayan rüzgâr.

Azab olan rüzgârları:

Sarsar, Akîm; bu iki rüzgâr, karada olur.

Âsîf, Kâsîf; bu iki rüzgâr da denizde olur.

Akîm rüzgârı, ne bulutları ve ne de ağaçları aşılamayan rüzgârdır.

Âsîf rüzgârı, çok şiddetli esip, çadırları yerlerinden söken fırtınadır.¹²

Gökle Yer Arasında Emre Müsahhar Bulutlar

"Ve müsahhar (emre hazır olan) bulut"

Bu cümle, Ve rüzgârları değiştirmesi, "cümlesinin üzerine atıftır. Yâni. zelil kılınıp boyun eğdirilmiş, emre hazır, Allâhü Teâlâ'nın kendisine akmasını söylediği yere akıp gidecek olan bulut, demektir.

O, yani, cins isimdir. Müfredi, Buluta Arabça'da "Şehâb" denilmesinin sebebi, bulutların havada sanki çekiliyorlarmış gibi hareket etmelerindendir. Yâni bulutların sür'atlı yürümelerinden sanki, çekiliyorlarmış gibi görünmelerin-dendir.

"Semâ ile yer arasında."

Bu cümle, lafzî itibarıyla kelimesinin, yâni bulutların sıfatıdır. Bazen de manâsî İtibâr edilir. O zaman da cemi ile vasıflanır. Şu âyeti kerimde olduğu gibi: "Ağır bulutları.¹³ Yâni, gök ile yer arasında emre hazır olan bulut, yere inmez, inkişâf da etmez. Halbuki bulutlarda bu iki vasfı yâni yere inmek ve inkişâfın gerektirmesiyle beraber, emre müsahhar olan bulutlar, ne yere inmekte, ne de inkişâf etmektedirler.

Denildi ki, müsahhar olan bulutlar, eğer hafif ve latif olmuş olsalardı, yükselmeleri gerekirdi. Yok eğer kesif ve ağır olmuş olsalardı yere inmeleri yâni yağmalan gerekirdi.¹⁴

Akıllarını Kullandıkça Düşünenler İçin Âyet Ve İbret

"Elbette âyetler (vardır)." "âyetler" kelimesi, bu âyeti kerimenin en başında geçen, 'nin isimdir. Haber üzerine te'hir edildiği için başına (lâm) geldi. Eğer isim kendi yerinde olmuş olsaydı o zaman üzerine 'j (lâm)'in dâhil olması asla caiz olmazdı. "âyetler", kelimesinin nekre gelmesi, tefhim yani, fehâmet ve azamet içindir. Nasıl ve

tefsir, hadis, fıkıh, ahlak ve çeşitli konularda bir çok kitap yazdı. Vekî hazretlerinin: Malın helalinin hesabı, haramının azabı vardır." Sözü bir darbi mesel olarak günümüze kadar geldi. 197 (M. 812) yılında vefat ettiği rivayet edilir.

¹⁰ Kâdî Şüreyh (r.h.) hazretleri tabîfin büyüklerindendir. Sahabe-i kirâm'dan olduğu hakkında rivayet vardır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmiyor. Kadî Şüreyh, Hazreti Ömer (r.a.), Hazreti Ali (k.v.) ve İbni Mes'ûd (r.a.) gibi büyük sahabelerden hadis-i şerifler rivayet etti. Kırk yaşında iken Hazreti Ömer (r.a.) tarafından Kûfe'ya kadî (hakim) tayin edildi. Aralıksız tam 60 (altmış) yıl kadılık yaptı. Dünya kukuk tarihinde en uzun hakimlik yapan zattır. Çok âdildi. Daha sonra Haccac onu yine kadî olarak tayin etmek istemiş ise de kabul etmediler. Kadî Şüreyh hazretlerinin mev'izelere konu olan bir hayatı vardır. Hayatının değişik safhaları değişik vaaz ve mev'izelerde anlatılır. Evlenmesi, kadılığı, Hazreti Ali ile Kûfe'de gezip halkı denetlemesi, hatta Hazreti Ali ile bir yahudîyi yargılaması ve Hazreti Alının aleyhinde hüküm vermesi ve hayatının diğer safhaları... Takva. zühd. ıUias ^ adalet adamıydı. Kadî Şüreyh (r.h.) hazretleri, H.79 (M. 698) yılında vefat ettiği rivayet edilir. Vefat ettiğinde yaşının yüz yirminin üzerinde olduğu söylenir.

¹¹ İsmail Hakkî Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/216-217.

¹² İsmail Hakkî Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/217-218.

¹³ El-A'râf: 7/57

¹⁴ İsmail Hakkî Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/218.

ne gibi? Yâni, Allah'ın kahır ve kudretine delâlet eden bir çok büyük âyetler ve mucizeler vardır. Apaçık hikmetler ve geniş rahmetler vardır. Bunlar Allah Teâlâ ve subhânehü'nun ulûhiyetinin hususiyeti ve gereği olan sıfatlardır.

"Kavim (ümme) için," kelimesi her ne kadar lafzan, harfî cer ile mecrûr ise de, kelimesinin sıfatı olmakla mahallen mensubtur. kelimesi, mahzûfa taalluk etmektedir.

"Akıllı olan..." Cümle, kelimesine sıfat olmakla mahallen mecrûrdur. Yâni, onun hakkında tefekkür ederler. Kalblerinin ve akıllarının gözleriyle ona bakarlar ve ondan ibret alırlar, demektir. Çünkü bütün bunlar, Allahü Teâlâ'nın kudretinin büyüklüğüne delâlet eder ve hikmetini ortaya koyarlar.

Akıllı kişiye, bu eşya (yani, göklerin ve yerin yaratılışı, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişi, insanlara yarar şeylerle denizde akan gemiler, Allah'ın yukarıdan bir su indirip de onunla arzı -ölmüşken- dirilmesi, dirilttiği hayvanâtı yer yüzünde yayması, rüzgârları değiştirmesi, gök ile yer arasında müsahhar bulut yaratması,) Allah'ın varlığına ve birliğine işaret eder.

Burada müşriklerin bilgisiz ve cahil olduklarına da bir ta'riz vardır. Çünkü müşrikler:

Her halde hepinizin ilâhı bir olan ilâhdır; (ondan) başka ilâh yok, ancak O (vardır). O, rahmânü'r-rahîm'dir¹⁵ âyeti kerimesinin doğruluğunu dâdık edecek bir âyet istiyorlardı. İşte bu âyeti kerime, müşriklerin, akılsızlıklarını ortaya koyup tescil ediyor. Eğer müşrikler ve kâfirler akıllarını kullansalardı bu sıralanan âyetlerin sâdece biri, onları, şirk ve küfürden engeller ve iman etmelerine sebep olurdu.

Bu âyetlerden ibret almayanlara yazıklar olsun

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdular: "Bu âyeti kerimeyi okuyup ondan ibret almayana yazıklar olsun.¹⁶ kelimesinin hakikati (yâni asıl manâsı), ağızdaki tükrük ve benzeri şeyi dışarıya atmaktır. Kendisinde atmak manâsı olduğu için, w (be) harfiyle müteaddi oldu. Burada (bu hadîs-i şerîfte) ise, istiare yoluyla ibret almamak ve mutedil olmamak manâsında kullanılmıştır. Çünkü bu âyeti okuyup üzerinde düşünen bir kişi, sanki onu ezberlemiş ve ağzından dışarı atmamıştır.¹⁷

Tevhîd Hakkında İnen İlk Âyet

Bil ki, Allahü Teâlâ'nın: Her halde hepinizin ilâhı bir olan ilâhdır; (ondan) başka ilâh yok, ancak O (vardır). O, rahmânü'r-rahîm'dir"¹⁸ (1/268) kavî-i şerîflî rütbe bakımından, Tevhîd hakkında nazil olan ilk âyettir. Yâni, Hak Teâlâ hazretleri tarafından Tevhîd hakkında en önce takdim edilen âyettir; yoksa bizim tarafımızdan değil.¹⁹

Tevhîdinin Rûtbeleri

1. Tevhîdü'z-zat
2. Tevhîdü's-sıfat
3. Tevhîdü'l-ef'âl

Tevhîdü'z-zat:

Bu âyeti kerime yani, Her halde hepinizin ilâhı bir olan ilâhdır;" "Tevhîdü'z-zât" yâni Allahü Teâlâ'nın zâtının Tevhîdini beyan etmektedir.

Tevhîdü's-sıfat: Bu tevhid'den sonra, insanların anlaması için, "Tevhîdü's-sıfat", beyan edildi. Alfahü Teâlâ hazretlerinin sıfatlarının tevhîdini şu kavî-i şerîfiyle beyan etti: (Allah) rahman ve rahimdir."

Tevhîdü'l-ef'âl: Bizim tarafımızdan tevhîd'in ilk rütbesi, "Tevhîdü'l-ef'âl" yâni fiillerin tevhididir Allahü Teâlâ hazretleri, tevhîdüs-sıfatı beyan ettikten sonra kendisine delâlet etmesi için, ef'âlinin tevhîdine geçti. Ve:

"Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar şeylerle denizde akan gemide, Allah'ın yukarıdan bir su indirip de onunla arzı -ölmüşken- dirilmesinde, diriltilip de üzerinde deprenen hayvanâtı yaymasında, rüzgârları değiştirmesinde, gök ile yer arasında müsahhar bulutta, şüphesiz hep bunlarda akıllı olan bir ümmet için elbet Allah'ın birliğine âyetler var.buyurdu." Te'vilâtı Kâşâniyye'de de böyledir.²⁰

Allah'ın Âyetlerine Mazhâr Oian Eşya Değil, Onu Akıl Eden Ve Düşünen İnsan Üstündür

(Allah) rahman ve rahimdir." Sıfatının neticele-rindendir. Bu sıfatlar; âyeti kerimesinde kendisine işaret edilen insanlar hakkındadır.

Yâni bu eşyanın yaratılışındaki hikmet, bunlardan herbir şeyin Allah'ın âyetlerinden bir âyete mazhâr olmasıdır.

Bu eşyanın, Allah'ın âyetlerine mazhâr olması ve onların yaratılışlarında bulunan hikmetlerin onlara hiçbir

¹⁵ Bakara: 2/163

¹⁶ Bakara: 2/164

¹⁷ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/218-219.

¹⁸ Bakara: 2/164

¹⁹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/220.

²⁰ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/220-221.

Faydası yoktur. Yâni onlara bir fayda ve kudsiyet vermez. Çünkü bunlarda olan fayda, sâdece ve sâdece insanlardır. Çünkü insanlar, Allah'ın âyetlerini akıl eden ve düşünen şerefli varlıklardır. Allahü Teâlâ buyurduğu gibi:

"İleride biz onlara hem âfakta, hem nefislerinde âyetlerimizi öyle göstereceğiz ki, nihayet onun hak olduğu kendilerine tebeyyün edecek!"²¹

Bu âlem ve içindekiler, yaratılış bakımından insana tabidirler. Çünkü âlem, Hakk'm âyetlerinin izhâr olduğu yerdir. Bu âyetleri gören ve bilen ise insandır. İnsan, Cenâb-ı Hakkın ma'rifetine mazhâr olmuştur. Yâni insan, Cenâb-ı Hakkı bilmenin yâni ma'rifetullahın mazhariyetine eren şerefli varlıktır. Bundan dolayı Allahü Teâlâ şöyle buyurdu:

"Ve ben, cinn u insi, ancak, bana kulluk etsinler, diye yarattım;"²² Burada geçen, "Beni tanısnlar," manasındadır.

Eğer Allah'ı bilme ve tanıma sebebi olmasaydı insan yaratılmazdı. Eğer insan için olmasaydı, âlemler ve âlemlerin içindeki varlıklar yaratılmazdı. Bunun için, Allahü Teâlâ, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine şöyle buyurdular:

"Habibim Ahmed, Rasûlüm ya Muhammedi Eğer sen olmasaydın bu kâinatı yaratmazdım."²³

Âlem bir aynadır. Âlem, Hakkın kemâl ve Celâlini yansıtan bir aynadır. İnsan, âlem aynasında, Cenâb-ı Hakkın Celâl ve Cemâl âyetlerini müşahade eden ve görendir. İnsan kendisi de bir aynadır. Âlem aynasını ve kendisinde zahir olan şeyleri yansıtan bir aynadır. Allah buyurdu: Nefislerinizde de! Hâlâ görmeyecek misiniz?

²⁴ Bu Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin:

"Nefsini tanıyan, rabbini tanır."²⁵ Çünkü insanın nefsi, rabbinin cemâlinin aynasıdır. İnsandan başka hiçbir mahlûk, âlem aynasında rabbinin halini müşahade edemez. İnsanın nefsr:-aynası, Hakk'ın irâdesiyedir. Allahü Teâlâ buyurduğu gibi:

"İleride biz onlara hem afakta, hem nefislerinde âyetlerimizi öyle göstereceğiz ki, nihayet onun hak olduğu kendilerine tebeyyün edecek!"²⁶

Ey miskin! Sen kendi kadr-ü kıymetini bil ki, rabbinin kadrini bilesin. Göklerin, yerin ve ikisinin içinde bulunan şeylerin yaratılışına delâlet eden şeyler, insanın yaratılışına tabidir. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin:

"Yer yüzünde Allah Allah diyen kalmayınca kadar kıyamet kopmaz."²⁷ Yâni. Allah Allah, diyen insan öldüğü ve yeryüzünde Allah Allah diyen kalmadığı zaman kıyamet kopar, gökler ve yer kalmaz. Çünkü yer ve göklerin varlığı, insanın varlığına tabidir. Metbû kalmadığı zaman, tâbi olan da kalmaz. Te'vîlât-ı Necmiyye'de de böyledir.

Sâlike düşen, hakîkî zikir ile, aslî maksûda vâsıl olmasıdır. Çünkü tevhîd, bâtil ve ağyarı nefyeder.²⁸

Efendimiz (S.A.V.) Hazretlerinin Öğrettiği Faydalı Dua

İmrân bin Husayn'den rivayet olundu.

"İmrân bin Husayn'den rivayet olundu. Dedi ki: Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, babam Husayn'a sordu:

-"Bu gün kaç ilâh'a tapıyorsun?" Babam:

-"Yedi ilâh'a tapıyorum. Bunların altısı yeryüzünde biri göktedir," dedi. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri;

-"Bunların hangisine rızâsına uyarak ve gazabından korkarak ibâdet edersin?" diye sordular. Babam:

-"Gökte olana..." Efendimiz (s.a.v.):

(Bundan sonra Efendimiz (s.a.v.) hazretleri onun mekandan münezzeh olan Allahü Teala inanana en yakın inanç olarak gökteki ilah sözünü yakın buldu ve : "Öyleyse senin inancına göre gökte olan ilah sana kâfidir," dedi. Ve sonra devamla):²⁹

-"Ey Husaynî Eğer Müslüman olursan, sana faydası dokunacak iki kelime öğreteceğimi" dedi. O da Müslüman oldu. Efendimiz (s.a.v.) buyurdular: Ey Husaynî Şöyle dua et: ,

"Allahümme elhimnî rüşdî ve eiznf min şerri nefsi, Alfahım! Bana rüşdümü ilham et! Ve beni nefsimin şerrinden koru!" buyurdular.³⁰

Güden Ve Güdülen İnsan

"İnsanlardan kimi de, Allah'tan başka, birtakım sınırlar ediniyorlar da, onları Allah sever gibi seviyorlar. İymân

²¹ El-Fussilet: 41/53

²² Ez-Zâriyyat: 51/56

²³ Şifai şerif

²⁴ Ez-Zâriyyât: 51/21

²⁵ Hadis (Ömer Nasuhi Bilmen)

²⁶ El-Fussilet: 41/53

²⁷ Sahih-i Müslim: 211

²⁸ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/221-223.

²⁹ Bu ibare hadis-i şerifin aslında yoktur. Yani ibaresi,Ruhul'beyânın metninde var isede hadisi şerifin metninde yoktur.

³⁰ Tirmizi, 3405

İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/223-224.

edenler ise. Allah için sevgice daha kuvvetlidirler. Görselerdi o zulmü edenler; azabı görecekları vakit, hakikaten kuvvet, bütün kuvvet Allah'ındır ve hakikaten Allah çok şedîd azaplıdır.¹⁶⁵

0 vakit, o metbû olanlar -azabı görerek- tâbi olanlardan teberri etmişlerdir; aralarındaki bütün rabitalar didik didik kopmuştur.

Tâbi olanlar da şöyle demektedir:

-"Ah? Bizim için dünyâya bir dönüş olsaydı da, onların bizden teberri ettikleri gibi biz de onlardan teberri etseydik! İşte böyle!.. Allah onlara, bütün amellerini, üzerlerine yığılmış hasretler halinde gösterecektir ve onlar, o ateşten çıkacak değillerdir."¹⁶⁷

insanlardan kimi de Allah'tan başka ediniyorlar..."

İbtidâ-i gaye içindir. taâfiuk etmektedir, oAsimdzarf-imekândır. Burada^ (gayr) manasınadır. ise, sunu' ve amei manasınadır. Bir mefû.'e müteaddidin Mefûlû, burada şudur: Endâd, denkler, sınırlar.³¹

Endâd Kelimesinin Manâları

kelimesi, bir şeyin dengi, emsali ve benzeri manâsına o-lup burada putlar manasınadır. Putların bâzıları bâzılarına denk olduğu için onlara denildi. Ya da bunlar, kendi bozuk düşüncelerine göre, Allah'a denk ve benzer tutulmalarından dolayı denildi. Çünkü onlar, putlardan zarar ve fayda ummaktadırlar. İsteklerini bunlardan dilemekte ve bunlara bir takım kurbanlar' adarnakta idiler.

"onları seviyorlar," kavlı-i şerifindeki ukala zamirinin kelimesine râci olması, müşriklerin putlar hakkındaki bâtul inançlarından dolayıdır. Yâni onların bozuk itikatlarına mebnidir. Onların ancak kendisiyle, akıl sahiblerinin vasıflandığı vasıflar ile putlarını vasıflandırma işindendir.

Endâd, o müşriklerin kendisine itaat ettikleri reisleri manasınadır.

Tasavvufta ilerleyen sofular ve arifler buyurdular; Hndâd, Allah'tan gayri senin kalbini meşgul eden herşeydir. Senin Allah'tan gayri kalbine yerleştirdiğin ve ona denk koştuğun her şey mâsivâ'dır. (1/269)

Kâdî Beyzâvî³² tefsirinde buyurdular. iiij Endâd, her ikisinden yani, put ve reis manâsından daha umûmidir, Endâd, insanı Allah'tan meşgul eden her şeydir. Buna şu âyeti kerime delâlet eder:

"Ya, şimdi baksana o kimseye ki, ilâhını hevası ittihaz etmiş, Allah da onu bir ilim üzerine şaşırtmış, kulağını ve kalbini mühürleyip gözüne de bir perde çekmiştir. Artık onu Allah'tan sonra kim yola getirir? Hâlâ da düşünmez misiniz?"³³

"Onları seviyorlar;" Bu cümle, aiijf Endâd kelimesinin sıfatıdır. Yâni onlara ta'zîm ediyorlar, onlara saygı duyup onlardan korkuyorlar, itaat ediyorlar. O sevdiklerine besledikleri ta'zîm ve onlara itaat edişleri:

"Allah sever gibi..."

Yâni, Allahı sever gibi onları seviyorlar. Sevgileri Allah sevgisi gibidir. Yâni. taat ve ta'zîmde, onlar ile Allah'ın arasını müsâvî tutuyorlar. Burada teşbihten maksut, kuvvet ve zaiflikte sevginin vasfını beyan etmek içindir. Burada murad edilen ise. müsâviliktir. Ta'zimdeki bu müsâvilikleri, onların Allahü Teâlâ hazretlerinin rubûbiyetini ikrar etmelerini nefyetmez. Onların Allah'ın rubûbiyetine inandıklarını şu âyeti kerime beyan etmektedir:

Celâlim hakkı için, sorsan onlara, 'O gökleri ve yeri kim yarattı?'; elbette diyecekler: ('Onları o azîz-alîm yarattı'³⁴

Muhabbet, Kulun Allah'ı Sevmesi Ve Allah'ın Kulunu Sevmesi

Muhabbet lafzı, Li habbe kelimesinden gelmektedir. Li. kalimesi, (Ha) harfinin fethası ile okunur. Buğday ve arpa habbesi mânâsına olan sli. Habbe, kelimesi gibi. Kalbin habbesi yâni kalbin sevdası, bilinen arpa ve buğday tanesine benzetildi. Bunlardan herbiri, acâib eserlerin başlangıcı ve menşei oldukları için, kalbe ekilen sevgi tohumu ile tarlaya ekilen arpa ve buğday tohumları birbirlerine benzetildiği için, kelimesi istiare yoluyla sevgi mânâsında kullanıldı. Sonra habbe kelimesinden kalD için müsteâr olan kelime müştak kılındı. sevgi, kalbin meyletmesi manasınadır. Çünkü kalb, ona isabet etmekte ve kalbin içine doğru kök salmaktadır.

Kulun Allahü Teâlâ hazretlerini sevmesi demek, onun taat, emir ve nehiyelerine göre irâdesini kullanması, yâni Allah'ın emri istikametinde hareket etmesi ve Allah'ın rızâsını tahsil etmek için itinâ etmesidir.,

³¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/224-225.

³² Kâdî Beyzâvî hazretlerinin asıl adı: Abdullah bin Ömer bin Muhammed bin Ali'dir.

Doğum tarihi kesin olarak belli değildir. İyi bir tahsil gördü. Tefsir, hadis, fıkıh, usul, kelâm, mantık, nahiv, belagat ve tarih bilimlerinde mütehassıs idi. Kâdî Beyzâvî Şîran'da Kadî'l-kuzât idi. Şeyhi Muhammed b. Muhammed Kethânfin işaretleriyle kadıgılı bıraktı ve **Envârü't-Tenzîl ve Esrârüt-Te'vîT isimli meşhur tefsirini yazdı. Kâdî Beyzâvî hazretlerinin tefsirinin ehemmiyet ve değerini anlamak için ona haşiye ve ta'lik yazan âlimlerin ve o konuda yazılan kitapların sayısına bakmak yeter. Kâdî Beyâvî tefsirine tamamen veya kısmen haşiye yazan zatların sayısı 75 (yetmişbeş)dir. Ta'lika yazan zatların sayısı da 39 (otuz dokuz)dur. Demek ki. Kur'ânı kerimin sürelerinin sayısı kadar, yani 114 âlim. Kadî Beyzâvî tefsirini kendi çağlarında şerh yazıp açıklamışlar, o mübarek tefsir üzerine kitap yazmışlar. Kâdî Beyzâvî hazretleri. 685 (M. 1286) yılında Tebriz'de vefat etti

³³ El-Câsiye: 45/23

³⁴ Ez-Zuhruf: 43/9

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/225-227.

Allah'ın kulunu sevmesi İse, ona ikramda bulunması, taatiyle amel etmeyi ona sevdirep kolay kılması ve onu isyanlardan koruması demektir. Sonra Allahü Teâlâ hazretleri, mü'minlerin muhabbetlerinin daha faziletli olduğunu şöyle beyan etti:

"İmân edenler ise, Allah için sevgice daha şiddetli (kuvvetli) dirler."

Allah'a iman edenler, kâfirlerin endâdını (put ve reislerini) sevmelerinden daha çok severler. Çünkü mü'minlerin, Allah'a olan sevgileri, asla kesilmez. Endâdın (put ve reislerin) sevgisi böyle değildir. Kâfirlerin ve müşriklerin endada karşı besledikleri kötü sevgileri, kötü maksat ve niyetlerine bağlı olduğundan, hemen değişir, en ufak bir bahaneyle sevdiklerini bırakırlar. Bundan dolayı şiddet ve sıkıntıda kaldıklarında kendi ilahlarını bırakıp Allah'a sığınır. Puta tapanlar, zamanla taptıkları puttan daha güzel bir put gördüklerinde, taptıkları birinci putu bırakıp yeni görüp beğendikleri ikinci puta tapmaya başlarlar.

Rivayet olundu:

Bâhile, kendisi için hurmadan bir put yaptırmıştı. Kıtık senesinde açlık başgösterince hurmadan yaptırdığı bu putu yemişti.³⁵

Azabı Gördüklerindeki Pişmanlıkları

"Görselerdi o zulmü edenler;"

Yâni, Endâd (put, heykel, reisi ilah) edinip onları, ma'bûd olan Allah'ın yerine koymakla şirke giren zâlimler keşke bilmiş olsalardı:"Azabı görecekları vakit,"

Kendileri için hazırlanmış olan azabı, ayan ve beyân yâni aşikâr olarak kıyamet gününde gördüklerinde... Yâni gözleriyle gördüklerinde, demektir.

"Muhakkak kuvvet," Yâni, galebe ve ilâhî kudret,

"Hepsi Allah'a mahsustur."

Hâl olduğu için mensûb'dur. Bu cümle, fiilin mefulünün yerine kaimdir.

"Ve hakîkaten Allah çok şedid azaplıdır."

Bu cümle, Hakîkaten kuvvet, bütün kuvvet Allah'ındır." Cümlesinin üzerine atıftır. Bunun faidesi ise. muhatapları korkutmada mübalağa ve müşriklerin, Allah'tan başka ma'bud edinme işlerinin çirkinliğini ortaya koymaktır.

Muhakkak ki, kuvvet ve kudretin sâdece ve sâdece Allahü Teâlâ hazretlerine mahsus olması, azabının şiddetli olması vacip değildir. Yâni, Allahü Teâlâ hazretlerinin şiddetli azab etmeye gücü yettiği ve kudreti olmasıyla beraber, af ve mağfiret ederek azabı terketmesinin caiz olmasından dolayı, azabının şiddetli olması vacip değildir. edatının cevâbı mahzûftur. Yâni, şirkleriyle zulmü irtikâb eden bunlar eğer bilmiş olsalardı ki, kudretin hepsi Allah'ındır, Sevab ve ikâb (mükâfatlandırma ve cezalandırmadan her şeye kaadir olan sâdece Allah'tır, Endâd (put, heykel ve reislerinin) buna güçlerinin yetmediğini ve zâlimler için olan azabın şiddetini bilmiş olsalardı, azabın kendilerine görüldüğü günde; endâda taptıklarından dolayı, elbette hasret ve nedamet çeker ve pişman olurlardı. Öyle pişmanlık ki, nerede ise tavsîf edilemez.³⁶

Reisler Ayak Takımını Yakalarından Sıyırarak Gün

"O vakit o metbû olanlar, teberi etmişlerdir;" Bu cümle, cümlesinden bedeldirler.

Teberra aslında yâni halâs olmak ve kurtulmak demektir Teberra kelimesi, kişinin sevmediği ve ikrah ettiği kişilerden kaçınmak, uzaklaşmak, yakasını kurtarmak ve sıyrılmak manasına olup, onu geçmek demektir. Âyetin manâsı, matbu olunan reisler teberri ettiği zaman: "tâbi olanlardan,"

Etbâ'dan, kendilerine tabi olan ayak takımından. Yâni reisler, peşlerine gelen ayak takımından dünyâda savundukları şeylerin ortaya koydukları türlü türlü sapıklıkların bâtıl ve asılsız olduğunu itiraf ederek uzaklaşacaklardır. Onlardan ayrılacaklardır. Artık onlarla beraber olmaktan kaçacaklar ve onlara lanetle karşılık vereceklerdir.

"Ve azabı gördükleri hâlde," (vâv) hâliyye... Ve gizli olan azabı gördükleri halde onlardan teberri ettiler.

"Ve aralarındaki bütün rabitalar didik didik kopmuştur."

Bu cümle, cümlesinin üzerine atıftır. Teberri etmenin yâni matbu olan reisleri, tabi olan ayak takımından kaçıp sıyırmalarının illet ve sebebini beyan ve tenbih etmek için ikisinin arasına hâl girdi.

Yâni aralarında bulunan bağlan kopacaktır. İnsanların yâni reisler ile ayak takımlarının arasında bulunan, bir din üzerine ittifak, düşünce birliği, neseb, aşiret, sevgi, tabi olmak ve insanları kendine tabi ettirmek gibi bütün bağlar ve rabitalar didik didik kopacaktır.

Zamirinin başında bulunan harfî, manasındır. Haydi ne dileyeceksen o habîrden dile."³⁷ Âyet-i kerîmesinde 'nin başındaki, harfî, manâsına olduğu gibi burada da harfî, manasındır.

Veya harfî sebebiyet içindir. Yâni küfürleri sebebiyle kendisiyle kurtuluşu umdukları sebepler ile onların arası

³⁵ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/227-228.

³⁶ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/228-229.

³⁷ El-Furkân: 25/49

kesildi, demektir.

Ya,da (be) harfi, ta'diye içindir, fiile müteaddi manâsı vermek için gelmiştir. Yâni, sebepler onlardan kesildi, demektir. Meselâ senin: Sen yolu onlardan ayırdın, yâni sen onları ayırdın, demen gibi, müteaddi içindir.

"Tâbi olanlar da şöyle demektedir:"

Reislerin kendilerinden sıyrılıp kurtulmak istedikleri ve kaçtıkları gün gibi ortaya çıktığı zaman, ayak takımı reislerine tabi olup onların emirleriyle iş yaptıkları ve dünyâda reislerin arkasından gittikleri için pişman olacaklardır.

"Ah! Keşke bizim için dünyâya bir dönüş olsaydı da,"

"Biz de onlardan teberri etseydik." Orada, dünyâ da.

Onların (şimdi) bizden teberri ettikleri gibi."

Onların bu gün bizden uzaklaştıkları gibi, biz de dünyâda onlara yüzvermezdik, onların arkasından gitmezdik.

Bu cümleinin başında geçen h (kef) mahzûf masdarm sıfatı olmak üzere mahallen mensûbtur. (i/270)

"İşte böyle,"

Yâni, bunun gibi rezil ve rûsvây olan kişi görür. Bu gördükleri ise, üzerlerine inen azabtır. Azab'tan çiolayı bâzıları bâzılarından teberri edip uzaklaşmak isterler.

"Allah onlara bütün amellerini üzerlerine yığılmış hasretler halinde gösterecektir." ³⁸

Hasret, Nedamet Ve Pişmanlık

Yâni onlara şiddetli halsizlik, bıkkınlık ve yorgunluk vardır. Hayvanlardan zaâfiyete düşen, hayvanlardan kuvvetten kesilip iş yapamayacak ve kendisinden faydalanılamayacak bir hâle gelmesi gibi.

Hasr'in aslı, keşif, yâni izhâr olup ortaya çıkmaktır. İnsanın kaçıracağı şeylere pişmanlık manâsına hasret denilmesinin sebebi şudur: Kişi kendisine hazırlanan şeyleri kaçırır ve kalbi inkişâfla açılıp, kaçırıklarını kalbiyle hissettiği ve gördüğünde kaçırıklarından dolayı pişmanlık ve teessüfe kapılır, üzüdür. İşte bundan dolayı, kalbin keşfiyle, kaçırıklarına karşı hissedilen duyguya "hasret" tabiri kullanıldı. Hasretin mülâzimi pişmanlıktır. yâni görmek, eğer basariyyet yâni çıplak gözle görmek olursa, o zaman, kelimesi, kelimesinden hâl olur. Bu takdirde cümleinin manâsı şöyledir: Muhakkak ki onların amelleri, kendilerine hasret, pişmanlık ve zaâfiyet olarak geri döner. Onlar amellerini ancak ve ancak hasretler ve pişmanlıklar halinde görürler.

mij yâni görmek, eğer gözle görmek, yâni basar değil de, basiret yâni kalben görmek ise, o zaman, kelimesi, üçüncü mef ulûdür. kelimesine taalluk etmektedir. Muzâfda mahzûfdur. Yâni onların ifratları üzerine zarar ve hasretler vardır, demektir. Ya da, câr ve mecrûru, kelimesinin sıfatı olan mahzûf bir mensuba taalluk etmektedir. Yâni: Üzerlerini istilâ etmiş, benliklerini kaplamış olan hasret ve pişmanlıklar vardır. Muhakkak ki, onların hayırdan yâni iyilik adına yapmış oldukları hayırlar, küfürleri sebebiyle yandı. Hayırlarını küfürleri sebebiyle kaybettiklerinden dolayı, yapmış oldukları isyanları, neden yaptıklarına tahassür edip pişmanlık duyarlar. Bütün benliklerini hasretler kaplar.

Süddî³⁹ buyurdu: Cennet yükseltiyle. Cehennem ehline gösterilir. Onlar eğer, Allah'a itaat etmiş olsalardı; girecekleri

Cennet kendilerine gösterilir, onlar oradaki yerlerini görürler.

Sonra kendilerine: Eğer Allah'a itaat etmiş olsaydınız, işte yeriniz bu olacaktı, denilir. Sonra oralar mü'minlerin arasında bölüştürülür. İşte onların (kâfir, müşrik, ateist, Allah'ı bırakıp reislerinin ve putların ardına düşenler ve bütün gayri müslimlerin) pişmanlık, büyük bir hasret ve nedamet duyacakları an bu andır. ⁴⁰

Cehennem Azabı

Ve onlar, o ateşten çıkacak

değillerdir." Çünkü onlar, Cehennem için yaratılmışlardır.

Rivayet olundu. Cehennem ehli Cehenneme sevkediürler. Onlar, bütün uzuvları (ve organları) ile azabı görürler. Azab, ya onu ısırarak bir yılan veya ona vuran zebânî bir melektir. Melekler ona vurdukları zaman, kırk gün kadar Cehenneme yuvarlanır yine de Cehennem dibine kavuşup bir yerde karar kılmaz. Bir yerde karar kıldığı zaman, Cehennem alevleri yine onu yukarıya kaldırıp yükseltir. Melekler, yine ona vurup azab etmeye başlarlar. Melekler ona her vurdukça o, Cehennem dibine yuvarlanır, alevler onu yukarı çıkardıkça zebaniler yine başına vurup, onu Cehennem derinliklerine doğru batırırlar. Allahü Teâlâ, Cehennemliklerin azabını şöyle beyan ediyör:

³⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/229-230.

³⁹ Süddî. Tefsir tarihinde iki Süddî vardır. Süddî-i kebir, Süddî-i sağır. Burada zikredilen Süddî İsmail bin Abdurrahmandır. Tabiinden olup, büyük müfessirierdendir. Süddî-i kebir lakabıyla meşhurdur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmiyor. İyi bir tahsil gördü. Ashabı kirâm'dan Abdullah bin Abbas. Enes; bin Mâlik, Ebû Hüreyre gibi büyüklerden ders aldı. hadisi şerif rivayet etti. Süddî. 128 (M.745) tarihinde vefat etti.

⁴⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/231-232.

"Şüphesiz, âyetlerimizi tanımayan kâfirler, muhakkak ki, biz onları yarın bir ateşe yaslayacağız; derileri piştikçe azabı duysunlar diye kendilerine tebdîl başka deriler vereceğiz."⁴¹

Onlardan biri susayıp su istediğinde, kendisine son derece kaynatılmış su verilecek ki, daha yüzüne yanaştırırken, yüzünün derileri dökülecek, sonra, ağzına girdiğinde dişleri dökülecek, daha sonra karnına girince bağırsakları parça parça olup bütün vücudunun derisi dökülecek. İşte Cehennemde böyle azap edilecekler. Cehennemde, ne Ölecekler, ne dirilecekler ve ne de çıkabileceklerdir."⁴²

Muhabbetullah

Said bin Cübeyr (r.h.) buyurdular. Allahü Teâlâ hazretleri, kıyamet gününde, dünyâda putlara tapmak suretiyle rububiyetle nefislerini yakanlara, tapmakta oldukları putlarıyla beraber cehennemde girmelerini emir buyurur. Onlar Cehennemi bildikleri için girmezler. Çünkü Cehennem azabı devamlıdır. Allahü Teâlâ hazretleri, kâfirlerin yanında mü'minlere buyurur: "Eğer siz beni seviyorsanız Cehenneme girin," der. Mü'minler, Cehenneme hücum ederler. Mü'minlerin Cehennemin önünde yığılmaları üzerine Arş'ın altında bir münâdî şöyle nida eder: İmân edenler ise, Allah için sevgice daha şiddetli (kuvvetli)dirler. Çünkü önce Allah onları sevdi, sonra da onlar, Allah'ı sevdiler. Kim muhabbetle, o kendisine ma'bud edindiğine şahitlik ederse; o zaman muhabbeti tamamlamış olur. Allahü Teâlâ buyurdu: Allah onları sever ve onlar da Allah'ı severler."⁴³

Ve kim ki, ezelde muhabbetüllaha ehil olmazsa, izzet, onu endâd (put, heykel, reis ve Allah'tan başkasının) sevgisine atar. Endâd sevgisi demek, Allah'tan gayri sevilen her şey demektir.

Kim ki, nefsânî muhabbete dayanırsa, o muhabbeti kendisini nefsin hevâ ve heveslerine meylettirip günahlara bağlar ve putlara tapmaya götürür. Nasıl ki, kâfirlerin bir kısmı Lâtî seviyor ve ona tapıyorlar, kâfirlerin bazıları "da, evlâdî seviyor ve ona ibâdet ediyorlar. Evlât, eşler ve mâl sevgisi onları, muhabbetullah yâni Allah sevgisinden alıkoydu. Onların Allah'ı sevmelerine mâni oldu.

Kim Allah'ı severse, ondan başkasını düşman gözüyle görür. İbrahim Halîl Aleyhisselâm buyurdıkları gibi:

Hep onlar benim düşmanım, ancak o rabb'ul-âlemîn başka!"⁴⁴

Ezelde muhabbetullah'a yâni Allah'ı sevmeye ehil olan kişiyi, inayet cezbeder ve böylece inâyetullahın cezabeleriyle Hak ona tecelli eder. Bu muhabbet onun kalbinin aynasından akis eder ve yansır. Ve böylece Allah'tan başkasına taalluk etmez. Çünkü o vahdet âleminde, şirketi asla kabul etmez.

Düşmanlar, endâdî (put, heykel, reisleri ve Allah'tan gayri şeyleri) fânî ve nefsânî bir sevgiyle severler.

Dostlar ise, Allahü Teâlâ hazretlerini, rabbânî ve bakî bir muhabbetle severler. Belki onlar, Allahü Teâlâ hazretlerini, fânî ve bakî olan bütün eczaları (parça, uzuv ve organları) ile severler. Allahım! Bizleri, muhabbet, yatân ve temkinin hakikatına vâsıl eyle! Amin."⁴⁵

Helal'dan Yeyin Ve Şeytana Tabi Olmayın

"Ey insanlar! Bütün arzdaki nimetlerimden, helâl olmak, pâk oimak şartıyla yeyin fakat, Şeytan'ın adımlarına uymayın. Çünkü o size, belli bir düşmandır,168 o, size hep çirkin ve murdar işleri emreder ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyler söylemenizi ister."¹⁶⁹⁴⁶

Tefsir

"Ey insanlar!"

Bu âyeti kerime kendilerine değerli yiyecek ve giyecekleri haram kılanlar hakkında nazil oldu.

"Arzdaki nimetlerden yeyin,"

Yâni yeryüzünde bulunan yiyecek sınıflarının bâzısından yiye, demektir. Çünkü yeryüzünde bulunan her şey yenilmez.

"Helâl (olduğu halde)." İsmi mevsul'den yâni (kelimesinden) hâldir. Yâni, helâl olduğu halde yiye demektir. (1/271) O da, kendisinden tehlike bağının çözüldüğü şeydir.

Çi? "Pak ve temiz."

Yâni bütün şüphelerden arınmış ve temiz şeyler...

Helâl, kelimesinin sıfatıdır. Veya şeriatın temiz kabul ettiği helal şeylerden yiye demektir.

Müstakîm şehvetin yâni her türlü maddî ve manevî hastalıklardan ve saplantılardan salim olan bir nefsin, istek ve arzuların meylettiği şeydir. Yâni tabiatın kendisinden lezzet aldığı şeydir.

"Fakat Şeytan'ın adımlarına uymayın;" kelimesi, "Adım" kelimesinin cemiidir. harfinin fethası ile kelimesi, bir

⁴¹ En-Nisâ: 4/56

⁴² İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/232.

⁴³ 5/54

⁴⁴ Eş-Şuarâ: 26/77

⁴⁵ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/233-234.

⁴⁶ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/234.

kere adımını atmak demektir. harfinin zammesiyle kelimesi ise, yürüyen ve adım atan kişinin iki adımının arasındaki mesafedir. Bir kişi, birinin ardı sıra yürüdüğü, birine uyduğu ve sünnetiyle amel ettiği yâni çizdiği yol ve fikirlerine göre hareket ettiği zaman: Onun adımlarına uydu ve onun ardı sıra yürüdü ve ona tabi oldu," denilir.

Buna göre âyeti kerimenin manâsı şöyledir: Şeytanın eserlerine, tarikatına, mezheplerine girip ona uymayın, şeytanın çizdiği yoldan gitmeyin, onun yolunu izlemeyin, hevâ ve isteklere boyun eğerek onu takip etmeyin, onun vesveselerine kapılmayın. Çünkü şeytan, haramı helal; helâli de haram kılar.

"Çünkü o size apaçık (ve belli) bir düşmandır.

Burası, Şeytana tabi olmaktan nehyetmenin sebebini ve illetini beyân etmektedir. Yâni, basiret sahibi olanların yanında Şeytan, apaçık bir düşmandır. Hevâ ve heveslerine tabi olup basîreti olmayanlar için ise şeytan, çok samimi bir dosttur. Çünkü şeytan, onu hep nefsin arzulan istikametinde yönlendirir, haramları lezzetli gösterir ve nefsince neyi güzel buluyorsa, onu elde etmeye yöneltip büyük bir hırs ile çalıştırır.

kavl-i şerîfî, den gelir. Zahir olmak, apaçık olmak ve ortaya çıkmak demektir: Vahidî⁴⁷ kavl-i şerîfîni, müteaddî olan den geldiğini beyan edip şöyle buyurdular: Şeytan apaçık bir düşmandır. Çünkü babanız Adem Aleyhisselâm için secde etmekten kaçınmak suretiyle size düşmanlığını açıklamıştır. Adem Aleyhisselâm'ı Cennetten çıkaran da o'dur!⁴⁸

Şeytan Ancak Kötülüğü Emreder

"Ancak o emreder size,"

Yâni size vesvese verir. Burada şeytanın emrederek insanlara musallat olması hali, kendisine itaat olunan bir âmire benzetildi. Vesveseyi kabullenenler de, itaat kabullenen memurlara benzetilmiştir. Bu bir semboldür. Yâni bunda vesveseyi kabullenenler, şeytanın tüm isteklerine boyun eğdiklerine bir remz ve işaret vardır. Bu onların görüşlerinin değersizliğini, fikirlerinin hakirliğini ve durumlarının da sefâhet ve aşağılık olduğunu gösterir.

"çirkin işleri," yâni kötülüğü, seni (dolayısıyla insanları) sonuçta başarısızlığa, üzüntüye ve felâkete götüren tüm isyan ve günahları... Bu günah ve isyan isterse cevârih yâni uzuv ve organlar ile işlenmiş günahlar olsun, isterse kalbî ameller olsun, farketmez. Bu iki günah ve isyan çeşidi de, sahibine kötülük vermekte ve onu mahzun edip ona üzüntü vermede birbirlerine ortaklırlar. Ve fuhşîyyâtı (hayasızlığı ve çirkin işleri emreder)."

Bu kelime, husûsî olanın umûmî olan üzerine atfedilmesi kabindendir. Yâni, 'Syân ve günahların en çirkin ve kötülük bakımından en büyüğü demektir. Zina bir fuhuş, yani, çirkin ve hayasız bir ameldir. Cimrilik çirkin ve büyük bir kötülüktür.

Çirkin olan her bir fiil, fahişeliktir. fuhuş, aslında her şeyde ölçüyü aşmaktır. Yâni her amelde haddi tecâvüz etmektir.

Beyzâvî, zât değil de mefhum bakımından; kötülük kelimesiyle çirkinlik kelimesinde müğâyirlik yâni zıtlık ve ayrılık bulunduğunu beyan etti.

Ma'siyet ve günaha kötülük denilmesinin sebebi, akli perdelediği ve kişinin aklını bulutlandırıp çalışmaz hale getirdiği içindir. Ma'siyet ve günaha, çirkinlik denilmesinin sebebi ise, ona çirkinlik verdiği içindir. Buna göre, kötülük ve çirkinlik kelimelerinin masiyete itlak olunmaları yâni günah ve isyanda kullanılmaları mübalağa için masdar ile vasıflanmak yâni masdan sıfat olarak almak gibidir. adaletli adam, sözü gibi.

"Ve (şeytan) söylemenizi ister." Yâni şeytan sizin iftira etmenizi ister, (kime) "Allah'a karşı,"

Şeytan, size, "Allah şunu veya bunu haram kıldı" sözünü söyleterek Allah'a iftira etmenizi sağlar.

U "Bilmediğiniz şeyleri,"

Allah emrediyor der. Şeytanın yaptığı bu fiil (yâni şeytanın Allah bunu emrediyor diye Allah'a iftira edip insanları aldatması), şeytanın yaptıklarının en çirkin ve en iğrencidir. Çünkü Allah'a yakışmayan vasıflar ile Allah'ı vasfetmek, günah çeşitlerinin en büyüklerinden, fuhuş ve kötülük çeşitlerinin en çirkin olduğu gibidir.⁴⁹

Şeytanın Vesvesesi

Suâl: Eğer denilse ki: "Biz şeytanı görmediğimiz halde ve sözlerini işitmediğimiz halde, şeytan nasıl bize emreder? Şeytanın vesvesesi nasıldır? Ve nasıl kalbe ulaşır?"

Cevap: Deriz ki: Şeytanın sözü, insan nefsinin ve tabiatının kendisine meylettiği ve ona karşı eğilim duyduğu

⁴⁷ Vahidî, Meşhur bir müfessirdir. Asıl adı: Ali bin Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Ali el-Vâhidîdir. Tahrana 125 km mesafede bulunan Sâve şehrinde doğdu. Doğum tarihi bilinmiyor. İyi bir tahsil gördü. Tefsir âlimlerinden büyük müfessir Ebû'l-İshâk es-Sa'lebiden ders aldı. Vahidî tefsirinde daha ziyâde rivayet yolunu tercih etmiştir. Vahidin, Tefsiri Basît. Tefsir-i Vasît ve Tefsir-i Vecîz isimli eserleri meşhurdur. Tefsiri Vasît isimli tefsirinde her surenin başında o surenin fazilet ve havassı hakkında varid olan hadis-i şerifleri yazdı. Sonra tefsirinin kelime manâlarını ve diğer rivayetlere geçti. Tefsir hakkında çok faydalı bilgileri ve rivayetleri tefsirine geçirdi. Vahidi halkın ve idarecilerin özellikle Nizamül-Mülk'ün büyük bir sevgi ve saygısını kazanmıştı, Ancak tasavvufî tefsir yazan ve halk tarafından sevilen büyük veli Ebû Abdurrahman es-Sülemî gibi bâzı zevata hüsnü niyyet ile yaklaşması gerekirken; Vahidmîn ona ağır bir şekilde dil uzatması hoş karşılanmadı. Vahidî Nişâbur'da uzun süren bir hastalığa yakalandı. 468 (M. 1075) yılında vefat etti.

⁴⁸ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/234-236.

⁴⁹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/236-237.

gizli bir sözdür. Denildi ki, şeytan latif bir cisim olduğu için Adem oğlunun bedenine girer, insana vesvese verir ve böylece nefse, kötü fikirleri vesvese yoluyla konuşarak telkin eder. Allahü Teâlâ buyurdu: (O şeytan) ki vesvese verir sînelerinde nâsırı.⁵⁰Efen"dimfz (s.â.v.) hazretleri şöyle dua etmişlerdir. "Allahım, senin zikrinden alıkoyan vesvelerden kalbimi tamir et ve benden şeytanın vesveselerini uzaklaştır. ⁵¹

Şeytanın Vesvesesinin Mertebeleri

Akâmi'l-Mercân isimli kitap'ta buyuruldu: Şeytanın Adem oğluna vesvese vererek, onu çağırdığı şeyler şu altı mertebeye münhasırdır.

Birinci mertebe: Küfür, şirk ve Allah Rasûlü (s.a.v.) hazretlerine düşmanlık mertebesidir. Eğer şeytan, Adem oğlunu bu yönden elde eder ve isteklerine kavuşursa, bundan dolayı yorgunluklarını unuttur. Çünkü şeytan istediğini elde etmiştir. Şeytanın kuldan istediği ilk şey budur.

İkinci mertebe: Bid'at mertebesidir. Bu mertebe yâni birini bid'at ehli yapmak, şeytana göre fâsıklıktan ve isyandan daha sevimli gelir ve hoşuna gider. Çünkü insan bir günah işlediğinde, tevbe edebilir. Halbuki bid'atın tevbesi yoktur. Çünkü bid'atın sahibi düştüğü sapık yolun sahih, doğru, hak yol olduğunu sanmaktadır. Bundan dolayı bid'attan asla tevbe etmez.

Üçüncü mertebe: Her türden büyük günahlardır. Şeytan insana büyük günahları işletmekten aciz kalır ve bunu başaramazsa dördüncü mertebeye döner.

Dördüncü mertebe: Küçük günahları işletir. Küçük günahlar bir araya geldiklerinde yâni toplandıklarında büyük günah olur. Büyük günahlar, çok kere sahibini helak eder. Bundan dolayı Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdular:

"Sizi sakındırırım; küçük günahlardan. Çünkü küçük günahlar, bir kulda toplanır ve zamanla onu helak ederler."⁵² Başka bir hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurdular:

"Sizi küçük günahları umursamayan davranışla; dan sakındırırım! Çünkü bu, bir çöle inen topluluğa benzer. Bu topluluktan biri, küçük bir odun parçası getirip büyük bir ateş yakarlar. Sonra onun üzerinde yemek pişirip doyaya yerler."⁵³

Eğer şeytan bundan da aciz kalır ve başarılı olamazsa, beşinci mertebeye intikal eder. (t/272)

Beşinci mertebe: Mubahlar ile işigaldır. Kendisinde sevâb ve azab bulunmayan, mubah olan işler ile meşgul olmasını sağlar. Belki mubahların en büyük cezası, mubahlar ile meşgul olurken sevapları kaçırmak ve boş yere zaman harcamaktır. Eğer şeytan bundan da âciz kalıp başarılı olmazsa, altıncı mertebeye yönelir.

Altıncı mertebe: Faziletçe düşük ameller mertebesidir. Fazilet ve sevap bakımından daha faziletli ve üstün ameller varken, şeytan kişiye bunları bıraktıracak fazilet ve sevabı daha düşük amellere yöneltir ve teşvik eder. Böylece faziletin elden çıkmasını temin edecek ve daha üstün amelin sevabını kaçırtacaktır.

Şeytan, faziletli amelden, mefdûle (yâni kendisinden daha faziletli amel bulunan az faziletli amellere), Efdâl (en faziletli amelden) faziletli amellere çeker. Böylece faziletli amellerden serlere çekmesi mümkün olsun diye kişiyi, kolay olan faziletli amellerden kişiyi zor ve meşakkatli olan faziletli amellere çeker. Sürekli iki rekât nâfile namaz kılmayı alışkanlık haline getiren kişiyi, o iki rekâten soğutmak ve onu tamamen taatten nefret ettirmek için, ona yüz rekât namaz kıldırır.⁵⁴

Şeytanın Yaratılış Gayesi Ye İşi

Allahü Teâlâ hazretleri, şeytanı pis ile temizi, iyi ile kötüyü birbirinden ayırt etmek için yarattı.

Allahü Teâlâ hazretleri, peygamberleri, kendilerine saidler tabi olsunlar ve iyi insanlar onları örnek alsınlar diye yarattı. Şeytanı da kendisine şakiler tabi olsunlar, kötü insanlar onun yolunda yürüsünler diye yarattı. Böylece iki kesimin arasındaki fark ortaya çıkmış olur. Şeytan ateşe dellâldir, dünyâ çıkırtkanlığı yapar ve ateşe çağırır. Onun işi, Cehennem simsarlığıdır, insanların arasına ayrılık koymaktır. Şeytanın sermayesi dünyâdır. Şeytan dünyâyı kâfirlere arzettiğinde kendisine: -"Bunun ücret ve karşılığı nedir?" denilir. Şeytan: -"Dünyaya sahib olmanın karşılığı, dini terketmektir," der. Kâfirler, dinin karşılığında dünyâyı satın alırlar.

Zâhidler, dünyâyı terkederler. Şeytanın kendilerine arzettiği dünyâdan yüz çevirirler.

Ona râğbet edenler ise, kalblerinde ne dinin ve ne de dünyânın terkinin görmezler. Yâni dini de terketmezler, dünyâyı da bırakmazlar. Onlar, şeytana:

- "Dünyadan bize bir tadımlık ver de bakalım dünyânın tadı nasıl bir şeymiş?" derler. Şeytan, onlara: - "Bana rehin verin" der.

Onlar da bir tadımlık dünyânın karşılığında, işitmelerini ve görmelerini verirler. Bundan dolayı, dünyâ erbabı,

⁵⁰ En-Nâs: 114/5

⁵¹ En-Nâs: 114/5

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/238.

⁵² Müsnecl Ahmed hadis no: 3627

⁵³ Müsnecl Ahmed hadis no 21732

⁵⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/238-240.

dünyalığın haberlerini işitmeyi ve dünyânın ziynetlerini, süslerini müşahade edip görmeyi çok severler. Çünkü hakikatte onların işitme ve görmeleri, şeytanın yanında rehindir. Şeytan onlardan rehin aldıktan sonra dünyalıktan bir tadımlık verdi.

Bundan dolayı dünyâ ehli, zahidlerin dünyânın ayıbı hakkındaki konuşmalarını işitmezler, duymazlıktan gelirler. Onlar, dünyâyı asla çirkin görmezler, belki dünyalık, gözlerine hep güzel görünür. Dünyanın süs ve metâni hep hoş görürler. Zîrâ: Bir şeyin sevgisi kör ve sağır eder," denildi.

Arif kişiye gereken, zahid olması ve dünyâdan kaçması, dünyâya rağbet etmemesidir. Dünyalıktan ancak ve ancak helâl ve temiz olanı kabul etmelidir.

Hasan Basrî (r.h.) buyurdular: Helâl temizdir. Helal için kıyamet gününde suâl yoktur. O da, elbette elde edilmesi gerekendir. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

- "Allahü Teâlâ hazretlerinin, Âdem oğluna hibe ettiği her şeyde sevap vardır. Adem oğlu avret yerini örtmek için bir elbise alıp giymesinde, açlığını gideren bir ekmek alıp yemesinde ve kuş yuvası kadar da olsa bir ev alıp girmesinde sevap vardır." Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine sordular:

- "Yâ Râsûlellah! Tuz nasıldır?" Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

- "Tuz kendisinden hesap sorulan nimetlerdendir," buyurdular.⁵⁵

Te'vîlât-I Necmiyyeden Tasavvufî Manâlar

"Helâl," Allahü Teâlâ hazretlerinin yemesini mübâh kıldığı şeylerdir "Pak ve temiz," Kendisinde, kul hakkı şüphesi bulunmayan ve nefsin haz çalıntılarının bulunmamasıdır.

Her temiz helaldir. Ama her helal temiz değildir. Bundan dolayı Efendimiz (s.a.v) hazretleri buyurdular:

"Muhakkak ki Allah temizdir, yalnız temiz olanı kabul eder.⁵⁶ Yâni herhangi bir ayıp ve şüphe karışmamış, temiz, duru, arınmış ve pak Allah helaldir, denilmez.

Bil ki, helal ve temiz yiyecekleri yemek, kişiye taat ve ibâdetlere sarılmayı miras edip nasib ettiği gibi, kişiyi, şeytanın adımlarına tabi olmaktan koruyup kaçındırır. Salih amel, helal ve temiz lokmanın neticesidir. Mesnevide buyruldu:

İlim ve hikmet; aşk ve merhamet helal lokmaya bağlıdır. Bunlar ancak helal lokma ile olurlar.

Bir lokmadan hased, hile, tuzak, gaflet ve cehalet meydana geliyorsa o lokma haram olduğundandır.

Buğday ekilen tarladan arpa hasadı kaldırılmaz. Şüphesiz atın yavrusu merkeb olmaz.

Lokma tohum gibidir, meyvesi fikirler. Lokma derya gibidir, incisi düşüncelerdir.

Helal olmak insanda taat arzusu ve Hakka vasil ve yakın olma isteğini meydana getirir.⁵⁷

Çalışma Ve Kazancın Faydaları

Meşru yoldan çalışıp helali istemek peygamberlerin yoludur. Kazanan faydaları çoktur.

1-Kazancın faydalarından biri, sermâyeyi artırır, ticâret için çalışır. Ziraat, ağaç dikmek için çalışır. Ağaç dikmede sadaka sevabı vardır. Kuş ve başkası o ağaçtan faydalandıkça eken kişiye sadaka sevabı vardır.

2-Kazancın faydalarından biri de, çalışan kişi, çalışmakla meşgul oldukça, tembellikten, boş ve faydasız şeylerle uğraşmaktan kendisini korumuş olur.

3-Kazanç ve çalışmada nefsi kırmak vardır. Çalışan bir kimse, şehvî isteklerine engel olacak ve böylece azıp sapması da azalacaktır.

4-Kazancın faydalarından biri de, çalışmak olup, fakirlikten emin olmaya bir vasıttır. Çalışan kişi, dünyâ ve âhirette insanların yüzünü karartan, insanların yüz karası olan fakirlik ve yoksulluktan emin olacaktır.

5-Çalışan kişi meleklerin ve salihlerin duasına mazhar olur. Çalışan bir kişi, ailesini geçindirmek için çalışma işinde hareket ettiği zaman "Hafaza" melekleri kendisine:

"Allah, çalışmanı ve hareketlerini sana mübarek kılsın. Ailen için kazandığın nafakayı Allah, sana Cennette zahire kılsın!" diye dua ederler. Göklerin ve yerin bütün melekleri de bu güzel duaya "Âmin" derler.

En faziletli çalışma ve kazanç cihaddır.

Sonra ticârettir. (1/273)

Sonra çiftçiliktir.

Sonra san'attır.⁵⁸

Kur'ân'a Ve Akla Uygun

- "Allah'ın indirdiğine uyun!" denildiği vakit de, onlara,

- "Yok!" dediler. "Atalarımızı neyin üzerinde bulduksa ona uyarız."

⁵⁵ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/240-241.

⁵⁶ Sahih-i Müslim, hadis no: 1686

⁵⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/241-242.

⁵⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/242.

Ya, ataları bir şeye akıl erdiremez veya doğruyu seçemez idiyseledemi?...170

0 kâfirlerin meseli, sâde, bir çağırma veya bağırma başkasını duymaz bir kulakla haykıranın hâline benzer; sağırırlar, dilsizdirler, kördürler, akıl da etmezler.171

"Denildiği vakit de onlara..." Bu âyeti kerime, arab müşrikleri ve Kureyş kâfirleri hakkında nazil oldu. Onlara, Kur'ân-ı kerime ve Allah'ın indirdiği diğer apaçık delillere uymaları emredildi. Fakat onlar taklit yoluna sığındılar ve geleneklerin yolunu seçtiler. İnsanların içinden müşriklere nasihat ve irşad yoluyla:

"Allah'ın indirdiğine uyun!"

Allah'ın indirdiği kitaba tabi olun. Allah'ın helal kıldığı şeyler ile amel edin ve Allah'ın Kur'ân-ı kerim'de haram kıldığı şeyleri de haram kabul edin ve bu şekilde Allah'ın indirdiğine tabi olun, şeytanın adımlarına tabi olmayın, denildiği zaman onlar:

"Yok!" dediler."

Kendisini takip eden cümleyi kendisinden önce geçen, mahzûf cümlenin üzerine atfetmektedir.

Yâni bulduğumuz şeye uyarız.

Atalarımızı neyin üzerinde bulduksa..."

Derler ki: Endâd (put, heykel ve Allah'tan gayrisini ilah) edinmek, temiz şeyleri helal kabul etmek ve pis şeyleri haram kabul etmek ve bunlara benzer şeylerde, atalarımızı üzerinde bulduğumuz geleneklere tabi oluruz. Çünkü atalarımız bizden daha hayırlıydılar, deyip atalarını taklid ettiler.

Ey akıl sahipleri! Şu ahmaklara bakınız. Nasıl tutarsız ve akıl dışı bir cevap veriyorlar. Allahü Teâlâ hazretleri, inkâr hemzesi, taaccub ve kendisinden sonra gelen hâl vaviyle onlara şöyle cevap verdi:

"Ya, ataları, olmuş olsa da mı... (hemze) sadrı kelamı iktizâ ettiği (hemze cümlenin başında gelmeyi gerektirdiği) için, (vav) kendisiyle cümlenin araşma girdi, f (hemze) 'nin cümlenin başında vaki olması sahih olsun diye} (vav) kendisinin arasına bir cümle takdir edildi. Bu cümlenin manâsı şöyledir. Ya, ataları, olmuş olsa da mı onlara hâlâ tabi mi olacaklar?" Yâni babaları oldukları halde mi?

"Bir şeye akıl erdiremez."

Ataları, dinden hiçbir şeye akıl erdiremezler. Çünkü onların ataları ancak dünyâ işlerine akıl erdirirler.

"Ve doğruyu seçip hidâyeti bulamazlar idiyselede mi?"

Ataları böyle olsa da mı, onlara tabi olacaklar! Yâni doğru ve hakkı seçip hidâyete ermeseler de mi atalarına tabi olacaklar? Yâni bu cidden, akıldan uzak ve çok kötü bir şeydir. Çünkü akli olmayan ve hak yolu bulup hidâyete ermeyen kişiye tabi olmak asla olacak bir şey değildir. Bu şekilde hareket eden, asla doğru yolu bulamaz.

Kâfirler hayvan sürüsü gibidir. Ve misâli," Vaaz edenlerin, 0 kâfirlerin."

Yâni kâfirleri hakka ve İslama davet eden ve onlara vaaz edenin misâli: "O ki sesleniyor ve çağırıyor."

Çoban ve müezzinin seslenmesi. mühmele olan ayın ile, savt ve ses demektir. Ucmade ise, karga sesi ve ötmesine denir. kelimesinin manâsı, sırf ses, yâni bağırıp çağırmadır:

"O şeylere ki işitmezler."

O işitmeyenler, hayvanlardır. Hayvanlar işittiklerini idrâk etmezler yâni anlamazlar.

"Ancak bir çağrı..." Bağırandan bir ses. "Ve nida, sesleniş ve haykırmak..."

Hayvanlar, çobanın sesini, sâdece ve sâdece bir sakındırma olarak işitirler. O sesi anlamazlar ve onu hıfzedemezler. Kâfirlerde akıllı insanın anladığı ve kendisine icabet ettiği gibi vaizlerin seslerini anlayamaz ve ona icabet edemezler.

Denildi ki: dua (çağırma) ile nidâ'nın arasında şu fark vardır: dua (çağırma), yakında bulunan için kullanılır. nida ise uzakta olana kullanılır.

dua (çağırma)' nidadan daha umûmî olma ihtimâli de vardır.

Bu âyeti kerimede zikredilen teşbih, "Teşbih-i müfrik" kabîlindendir. Burada kâfirleri hakka davet eden kişi. bağırana; kâfirin kendisini de, kendilerine seslenen hayvanlara, kâfirleri hakka davet edenin davetini ve sesini de; hayvanlara seslenen çobanın seslenişine benzetildi. Bu âyetin manâsı: "Habîbim Ahmed, Rasûlüm ya Muhammed (s.a.v.)! senin kâfirlere öğüt vermen ve onları hakka davet etmenin misâli ve kendilerine verilen vaaz ve Allah'a davet edilmelerini işitmeyen ve hidâyete ermeyen kâfirlerin misâli; tıpkı çobanın durumuna benzer. Çoban, koyunlara sesleniyor ve onlarla konuşarak şöyle diyor: Yeyin, için ve yayılın. Halbuki koyunlar, çobanın sesinden hiçbir şey anlamazlar. İşte kâfirlerde bu hayvanlar gibidirler. Senden ve senin konuşmalarından ve Allah'ın kitabından hiçbir şeye akıl erdirip anlamazlar.⁵⁹

Kâfirler Sağır, Dilsiz Ve Kördürler

"(Kâfirler) sağırırlar,"

Yâni onlar sağırırlar. Onlar sanki Hakkı işitmekte sağırmış gibi davranıyorlar, duymazlıktan geliyorlar.

"Dilsizdirler,"

Ahraz ve lâl mertebesindedirler. Kendisine çağırıldıkları Hakka icabet edip kabul etmekten dilsiz gibidirler.

"Kördürler,"

⁵⁹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/273-245.

Kör mertebesindedirler. Onların kendilerine sunulan delillerden yüz çevirdikleri için, sanki onları müşahade etmeyen körler gibidirler.

Allahü Teâlâ hazretleri, kâfirleri bu üç kuvvetli organı kaybedenlere benzetti ki, bu üç organ ki işitme, konuşma ve görmenin sayesinde insan, hak ile bâtılın arasını temyiz edip, iyiyi kötüden ayırıp hakk olanı terciin eder. Bu benzetmeden sonra hemen peşinden şöyle buyurdu:

"(Ve bu yüzden) onlar akıl da etmezler."

Bunlar, tabîi ve güzel olan akl-i selimin yaratılışıyla kabul ettiği hakkı, elde edemezler. Çünkü onu kazanmak, ancak o şeye bakmak, dikkat etmek ve sunulan delillerden yola çıkmakla olur. Bir kimse eğer sağır ve körler gibiyse, hakkı işitmeme ve görmeme noktasında sağır ve körlere benziyorsa, o kişi nasıl olur da, hakkı anlamak için delil getirebilir? Ve nasıl onu akıl eder, ona akıl erdirir? Bundan dolayı bir kişi, eğer akıl hissini kaybetmiş ise o kişi ilmi de kaybetmiştir. Burada onların akıldan yoksun olduklarını ifâde etmek, onlardan aklın aslının olmadığını murat etmek değildir. Zîrâ, eğer onlardan re'sen aklın olmadığı beyan edilseydi, onların zemmedilmemeleri ve verilmemeleri gerekirdi. Çünkü din, akıl sahiplerine hitab ediyor. Onlar akıllarını kullanmadıkları için, (Ve bu yüzden) onlar akıl da etmezler," denildi. Zîrâ akılsızlar, yâni deli olanlar, iman etmedikleri için yerilmezler.⁶⁰

Âhir Zamanda Vaaz Tesir Etmez

Âhırzamanda insanların durumu da böyledir. Âhırzamanda, vaazlar asla fayda vermez. Çünkü o devirde, insanların kulakları, hakkı işitme noktasında kapalı, zihin ve duygulan da, hakkı kabul etmeye kapalıdır.

Sadî ne güzel buyurdu:

Söyleyen söyledi, ama işiten o sözleri anlamadı.

Onun güzel tabiatına göre, sanki konuşan bir şey demedi.

Meydan söz meydana ama. anlayan kim. Konuş, konuş!⁶¹

Kötü Olan Selefî Ve Bid'at Ehlini Terket

Ya. ataları, olmuş olsa da mı?" âyeti kerimesinde, şu işaretler vardır.

1-Kötü olan seleflerden,. ilgi ve nazarı mutlaka kesmenin gerekli olduğuna işaret vardır.

2-Değişik hevâ ve heves ehline tabi olmamanın gerekli olduğuna,

3-Bid*ât ehline asla uymamak lazım. Bid'at ehli ki, onlar, tarîk-i hak*dan hiç bir şeye akıl erdiremiyorlar.

4-Dünya ehlinden uzaklaşmak lazım.⁶²

Sahte Şeyhler, Yol Kesen Eşkiyâdılar

Dünya ehli olan âlim ve şeyhler, dünyâ muhabbeti çölünde yollarını şaşırdılar. (1/274) Kendilerinin ilim ehli olduğunu iddia ederler ama, asla ilim ehlinden değiller. Onlar, sâdece, mal kazanmak ve makamlara yükselmek için ilim edindiler. Onlar, kuttâ-i tarik olup hakkı talep edenlerin yollarını kestiler. Yâni. dünyâyâ muhabbet eden, mal ve makam için ilim elde edenler, yol kesen hırsızlar olup, hakkı arayan kişilerin yollarını kesen eşkiyâlardır. indirilen bâzı ilâhî kitaplarda Allahü Teâlâ şöyle buyurdu:

"Dünya sevgisiyle gerçekten sarhoş olmuş olan âlimler(in Cehennemde ki yerin)den (veya bağışlanmalarını) benden istemeyin. Çünkü onlar, kullarımın üzerinde "Kuttâ-i tarik"dirler.

Yâni, onlar yol kesen eşkiyâ olup, hakka gitmek isteyen kullarımın yollarını kesmektedirler."

Kim ki, hak caddede olup, sırât-i miistakîm ve şeriat yolu üzerinde olur ve yanında da tarikatın makamlarına seyr-ü suluk etme ma'rifetine de varırsa, ona iktidâ etmek ve ona uymak caizdir. Çünkü bu kişi, hakikat âleminde hidâyet bulanların ehlindendirler. Kişiyi de hakka götürür.⁶³

Babadan Kalma Şeyhlik

Babadan, âbâ-ü ecdâddan miras yoluyla şeyhlik iddia edenlere asla iktidâ etmemek ve onlara tabi olmamak gerekir. Çünkü babadan miras yoluyla şeyhlik iddia edenlerin, hakikat âleminde götüren tarikatta, bir hidâyet ve nasipleri yoktur. Bunlar, yâni miras yoluyla şeyhlik makamına oturanlara iktidâ etmeye sâlih değillerdir. Bunlara uymak ve onlara murid ve talebe olmak caiz değildir.

Sadî buyurdu:

Kişi, âbâ-ü ecdâdiyla ölçülmez.

⁶⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/246.

⁶¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/247.

⁶² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/247.

⁶³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/247-248.

İbrahim Aleyhisselâm'm babası da put yapan Âzer idi. ⁶⁴

Te'vîlât-I Necmiyye'den Tasavvufî Manâlar

Te'vîlât-ı Necmiyye'de buyuruldu. "O kâfirlerin meseli,"

Âlemi ervâh'da, mîsâk ânında, Hak Teâlâ hazretleri, kendilerine; "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye kendilerine hitab ettiği zamanda kâfirlerin durumu ve misâli:

"Sâde bir çağırma veya bağırmanın başkasını duymaz bir kulakla haykırmanın hâline benzer;"

Çünkü kâfirler, son saflardaydılar.

Zîrâ ruhlar, dört saf ve sınıfdırlar.

1-Peygamberlerin (aleyhimüsselâm'ın) ruhları,

2-Evliyâ'nın ruhları,

3-Mü'minlerin ruhları,

4-Kâfirlerin ruhları.

(Bir izah: Safların bu şekilde olması, Cenab-ı hakkın ilmi ezelişi icabı olmuştur. Çünkü Cenab-ı Hak ilmi ezelişi ile İmtihan yeri olan dünyâda kendi ihtiyarları ile bâzı kimselerin küfre sapacaklarını bildiği için ruhların saf tutma şekli ona göre yapılmıştır. Bu izah ilm-i akaide göre zarurîdir. Allahü A'lem bissavab. A.D.)

Allahü Teâlâ, Adem Aleyhisselâm'm belinden çıkacak olan bütün zürriyetinin, atomlarını hazır edip, her birini ruhunun hizasına ikâme ettirdi. Ve sonra Hak Teâlâ hazretleri onlara hitabetti: ikj^ 'dit "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"

Peygamberler, Hakk Teâlâ hazretlerinin kelâmını vasıtasız olarak tam hakkıyla işittiler. Hicâpsız {yâni arada perde ve herhangi bir engel olmaksızın) Hakk'ın Cemâlinin nurlarını müşahede ettiler. İşte bundan dolayı burada yâni dünyâda peygamberler, nübüvvet, risâlette mükâlemeye (Allah ile konuşmaya) ve Allah'ın vahyine müstehak ve mazhar odular. Allah risâletini kime vereceğini çok iyi bilmektedir.

Evliya, Hak Teâlâ Hazretlerinin: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" kelâmını işittiler. Peygamberlerin ruhlarının hicâblannın yâni perdelerinin ardından mâlûllahın nurlarını müşahede ettiler. Bundan dolayı evliya bu ada peygamberlere tabi olmaya muhtaçtırlar. Hakkın kelâmını işittiklerinde hemen ayağa kalktılar ve nidâyâ tabi oldular. Onları 'lâhî hitâb ve nidâ'ya tabi olmalarından dolayı ilhama, hicâb'ın yâni perdelerin ardından ilâhî kelâm'a müstehak ve mazhar oldular.

Mü'minler, Hak Teâlâ Hazretleri'nin: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" kelâmını peygamberlerin hicabının (perdesinin) ve evliyanın ruhlarının ardından işittiler. Bundan dolayı, mü'minler, gaybe iman ettiler ve peygamberlerin davetini kabul ettiler. Kendilerine Cebrail Aleyhisselâm'm risâletinin perdesinin ardından ve peygamberlerin risâletinin hicabının ardından tebliğ edildiğinde hemen iman ettiler. Ve "Biz işittik ve itaat ettik," dediler.

Bu minval ve karan belirtmek için Allahü Teâlâ hazretleri şöyle buyurdular:

"Bununla beraber hiçbir beşer için kaabil değildir ki, Allah ona başka suretle kelâm söylesin; ancak vahiyle veya bir hicab arkasından veya yahut bir rasûl gönderip de izniyle ona dilediğini vahyettirmesi müstesna! Çünkü 0 çok yüksek, çok hakîm'dir. ⁶⁵ Bu âyeti kerimde geçen:

"Bununla beraber hiçbir beşer için kaabil değildir ki, Allah ona başka suretle kelâm söylesin; ancak vahiyle konuşur," kavî-i şerîfiyle peygamberler kastedildi.

"Veya bir hicab arkasından," kavî-i şerîfiyle, evliya kasd edilmektedir.

"Yahut bir rasûl göndermesiyle," kavî-i şerîfiyle, mü'minler kastedildi.

Kâfirler ise, Hak Teâlâ hazretlerinin; "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" hitabını nida olarak üç perdenin ardından işittiklerinde, O kâfirlerin meseli, sâde bir çağırma veya bağırmanın başkasını duymaz bir kulakla haykırmanın hâline benzer;" oldular. Ve böylece, Hakkın kemâlinin nurlarını asla müşahede edemezler. Ne azını ne de çoğunu; ilâhî nuru hiç müşahade edemediler.

"Hayır hayır! Muhakkak ki onlar o gün rablerinden hicabda kalacaklar. ⁶⁶

Kâfirler, işittiklerinde, hakkın kelâmından hiç bir şey anlayamadılar. Ancak onlar, mü'minlerin zerrelerinden, perdelerin arkasından işittiler. Onlar, (anlayarak ve bilerek değil de) sâdece mü'minleri, taklid ederek: "Evet! Sen bizim Rabbinizsin!" dediler. Bundan dolayı, kâfirler, dünyâ da da taklit üzerine kaldılar, taklide ülfet ettiler ve bundan dolayı onlara:

"Allah'ın indirdiğine uyun!" denildiği vakit de onlara, "Yok!" dediler: "Atalarımızı neyin üzerinde bulduksa ona uyarız. ⁶⁷

"Yine böyle, senden evvel hangi memlekette bir nezîr gönderdikse, onun refahlı takımı demişti ki: 'Bizler atalarımızı bir ümmet üzerinde bulduk, biz de onların izlerine uyarız'. ⁶⁸

⁶⁴ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/248.

⁶⁵ Eş-Şurâ:42/SI

⁶⁶ El-Mutafîlîn: 83/15

⁶⁷ Bakara: 2/170

⁶⁸ Ez-Zuhruf: 43/23

Ne zaman ki, kâfirlerin ruhları, cesetlere bürünüp, dünyâya geldi, hisler, duygular ve kuvv -i nefs niyyenin karaltısı ile karardı. Hayv n  sıfatların zul m tı ile karardılar ve kazandıklarıyla yâni kötü amelleriyle kalbleri karardı:

"Hayır hayır! Fakat onların kazançları kalblerinin  üzerine pas bağlamıştır!⁶⁹K firler, beh m  zevkler, şeytan  ahlak ve cismânî lezzetler üzere yasaya yasaya kalbleri pas tuttu ve karardı. Böylece Allahü Teâlâ hazretleri, onların kulaklarını sağır ve gözlerini de k r etti. Kâfirler Şu anda:

"Sağırdırlar,"

Onlar, peygamberlerin davetini iŐitmeklikten sağırdırlar. Kabul etme eğilimiyle işitmezler.

"Dilsizdirler,"

Hak olan sözü söylemekten ve Tevh di ikrar etmek yönünden dilsiz ve ahrazdırlar.

"Kördürler,"

M 'cizelerin âyetlerini görmekten kördürler.

"Onlar akıl da etmezler."

Onlar ebediyyen akıl etmezler.        onlar, pas, kir ve bulanıklık ile ruhanî akıllarının saf ve duruluğunu ibtâl ettiler ve böylece Rabbânî nurların feyzinden mahrum kaldılar. Saib buyurdu:

Ey  ift i! Ektiğin tohumlardan neden Őik yet isin?

Ektiğin toprak bozuk, tohumun ne suçu var?"

Mesnevî'de buyuruldu:

Gerçi, nasihat edenin yüzlerce sesi var.

Fakat iŐitmede bütün kulaklar sağır. (1/275)⁷⁰

Mürşid-  Kâmile  htiya 

Akıllı kişi, rıza tarikatına seyr-  sülûk ederek halini düzeltmeli, Allah'tan gelene rız  göstermeli, geçmiş Şeylere nedamet duymalı, nefsin  kötü ahlaktan tezkiye etmeli ve kalbini temizleyip saf  bir hale getirmelidir. Kendisini Melik ve Hallak olan Allahü Teâlâ hazretlerinin nuru akıp pak edinceye kadar, kalbini tasfiye edip temizlemelidir.

Bu durum ise, yani, kalbe ilâhî nurun ve feyzin akması çok defa kolay elde edilmez. Bu ancak, hakikat ehlerinden olan bir Mürşid-i kâmil'in terbiyesiyle hâsıl olur.        kişi. Rabbinden mahc btur, yâni önünde perde ve örtüler vardır.. Kişinin hicab  (perdesi ise) gafletidir. Bu gaflet perdesi ancak ve ancak Allahü Teâlâ hazretlerinin fazl-  keremiyle kalkar. Lâkin bu gaflet perdesinin kalkmasının birçok sebepleri vardır. Hastanın ilacını bulması, ancak bir tab b-i h z k yâni kendi dalında m tehas s bir doktorun  Őaretiyle mümkündür.

Bu m tahass s doktor, Mürşid-i Kâmil'dir. Kalbden kir ve pas zail olduğu zaman, kalbden gaybe bir pencere açılır. S likin ikr n tahk k  olur; takl d  değil... Yâni iman ve ikrarı, taklit olmaktan çıkar, tahk k  olur. Tevh di. tecrid ve tefr d  olur.  Őte bu durumda emir akseder:

S ll k sağır olur. S lik mahb b-  hak kf n dıŐındakilerin haberlerini işitmekten sağır olur.

S lik dilsiz ve ahraz olur. S lik, hak kat sırrını iŐ a etmek konusunda dilsiz olur.

S lik k r olur. S lik bu fânî dünyâda ağyar  görmekte görme konusunda k rd r. Allah'tan gayrisini görmez.

Allahü! Bizi taklitten kurtar. Bizi Tevh din hak katına ulaştır. Muhakkak ki sen, hamîd ve mec dsin  Amin.⁷¹

Temiz Ve Helaldan Yiyip Allah'a Şükredin

"Ey o bütün iymân edenleri Size k smet ettiğimiz rızıkların hoşlarından yeyin ve Allah'a Ő kreyleyin. eğer ancak Ona kulluk ediyorsanız.

O, size yalnız Şunları haram kıldı:

Meyte, kan, h nzır eti, bir de Allah'ın gayrisinin nâmına kesilen...

Sonra, kim bunlardan yemeye muhtar kalırsa -diğerin hakkına tecâvüz etmemek ve zaruret miktarını geçmemek Şartıyla- ona da günah yükletilmez;        Allah gafur, rah nYdir."173⁷²

Tefsir

"Ey o bütün iymân edenler? Yeyin.

"Size k smet ettiğimiz rızıkların hoşlarından,"

Yâni azıklarınızın hel llerinden yeyin. Zîrâ ehi sünnet ve'l-cemaat mezhebine göre,"Size verdiğimiz n zlardan." cümlesi, umûmîdir. Helâl ve haramı içine almaktadır. Veya en lezzetlilerinden yeyin demektir.        rızık, lezzetli ve lezzetsiz bütün azıklara Ő mildir.

⁶⁹ El-Mutaff fin: 83/14

⁷⁰  smail Hakk  Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/248-251.

⁷¹  smail Hakk  Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/251-252.

⁷²  smail Hakk  Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/253.

İbnü Şeyh buyurdular: Ey o bütün iymân edenler! Size kısmet ettiğimiz nızıkların hoşlarından yeyin." Âyet-i kerimesinde geçen, kelimesine hoş ve lezzetli olanlar, manâsını vermek daha münâsiptir. Böyle bir mânâ, şüpheden temiz olan helâl rızıklardan yeyin manâsından daha evlâdır. Zîrâ makam, rızıklandığı lezzetli şeyleri hatırlatarak, bu nimetleri İütfedene yâni Mennân olan Allah'a şükretmenin taleb edildiği bir makamdır.

kelimesinin üç manâsı vardır.

1- Tabiat bakımından (yâni doğa olarak) lezzetli.

2- Şer'an mübâh olan şey.

3- Vazf bakımından (yâni konum itibariyle) temiz olan, demektir. ⁷³

Her Çeşit Temiz Meyveyi Yemekte Bir Beis Yoktur

Âyet-i kerimede şu İşaret vardır: Meyvelerin her çeşidinden yararlanmak ve meyvelerin her türlüünü yemekte bir beis yoktur. Çünkü meyveler, oLj£ "hoş olanlar,"dandır. Lakin meyvelerin her türlüünü yemeği terketmek daha faziletlidir. Meyvelerin her çeşidini yemekte bir beis yoksa da ancak;

"Ve küfredenler, ateşe arz olunacağı gün şöyle denir: 'Siz bütün tayyibâtınızı (lezâizinizi) dünyâ hayatınızda giderdiniz ve onlarla zevkyâb oldunuz, alacağınızı aldınız, artık bugün hakaret azabıyla cezalanacaksınız; çünkü yeryüzünde haksızlıkla kibir taslıyordunuz ve çünkü dinden çıkıp fâsıklık ediyordunuz.'⁷⁴ Âyet-i kerîmenin hükmüne girmemek ve kişinin manevî derecesinin düşmemesi için. yine de her çeşit meyveyi yemeği terketmesi daha faziletlidir. ⁷⁵

Hoş Ve Temiz Şeylerden Yemekle Emir Olunmanın Hikmeti

Bu âyeti kerime de, "Size kısmet ettiğimiz nızıkların hoşlarından yeyin!" diye, hoş, pak ve temiz şeyleri yemenin emredilmesinde iki fayda vardır.

Birincisi: Yedikleri şeylerin, kendi hallerine bırakılmayıp bir emirle beyan edilmesi, insanları hayvanlardan ayırmak içindir. Dolayısıyla insanlar, şeriatın nurları ile kendi tabiatlarının karanlığının perdesinden çıkarlar.

İkincisi: Yeme emriyle sevab kazanmaları içindir. Bir mü'min, Allah'ın emri olduğu için yerse sevab kazanmış olur. ⁷⁶

Allah'a Şükredin

"Ve Allah'a şükreyleyin,"

Allah ki, onları size rızık olarak verdi ve helâl kıldı.

"Şükür," Kulun zahîrî ve bâtını a'zâlarını, yaratıldığı şey i-çin sarfetmesidir. Yâni kulun iç ve dış organlarını, yaratıldığı gaye istikametinde kullanmasıdır.

Bu emir ibâhe emri değildir. Şükür emri, herşeyin mübâh olduğunu ifâde eden bir emir değildir. Belki vücûb ifâde eden bir emirdir. Hiç şüphesiz, akıllı kimsenin, sayılamayacak derecede üstün ve değerli nimetleri kendisine ihsan ve ikram eden Yüce Allah hakkında, en büyük ta'zîm ve hürmete layık olduğunu kalbiyle bilmesi vâcibtir. Kalbiyle bildiği bu hakikati, dil ve diğer organlarıyla izhâr etmesi gerekir.

"Eğer ancak O'na ibâdet ediyorsanız..."

Yâni, eğer siz Allah'a inanıyor ve ibâdetlerinizi ona tahsis ediyorsanız, Allah'a şükredin. Çünkü iman bunu gerektirir. Şükür, imanın şartlarındandır. Arablann ve bütün halkın arasında meşhur olan bir söz vardır: Bir adam kendisini sevdiğini bildiği kişiye: "Eğer sen beni seviyorsan; benim için şunu yap!" der."

Burada kişiyi, kendisiyle emredilen şeye teşvik ve tahrik etmek ve işin yapılmasının muhabbetin şartlarından olduğunu Hân etmek için, cümlelerin başına şart harfi dâhil olur. Buraya dâhil olduğu gibi.

Şart intifa edildiğinde, meşrutun intifasını istilzam ettiği manâsı murad edilmez. Yâni bu âyeti kerimede şükür için şart koşulan ibâdet, gereğince yapılmadığı zaman bile şart koşulmuş olan şükürü terketmek, manâsı murad edilmez. Zîrâ bu ibâdetleri yapamayan kişinin üzerine de Allah'a şükretmek _vacibtir. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinden, Allahü Teâlâ hazretlerinin hadîs-i kudsi'de şöyle buyurduğu rivayet olundu:

"Allah şöyle buyurdu: Benim durumumla insanlar ve cinlerin durumu büyük bir haberi azretmektedir: Onları ben yaratıyorum; onlar ise başkasına ibâdet ediyorlar. Onları ben nızıklandırıyorum, onlar kalkıp başkasına şükrediyorlar."⁷⁷ Sa'dî buyurdu: Şükret! Durma (1/276)

Leş, kan ve hınzır eti ve Allah'tan başkası için kesilen hayvan "O, size yalnız şunları haram kıldı:

Meyteyi,"

Ya boğazlamadan, şeriate göre kesilme işlemi yapılmadan ölen hayvanı haram kıldı. Ancak balık ve çekirge,

⁷³ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/253-254.

⁷⁴ El-Ahkâf: 46/20

⁷⁵ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/254.

⁷⁶ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/255.

⁷⁷ Ed-Dürrül-Mensûr:

şeriat örfü bakımından bunun dışındadır. Zira: "Falan meyteyi yedi," denildiğinde, balık ve çekirge akla gelmediği gibi, âdetlere itibâr edilmez.

Âlimler buyurdular: Bir kişi, et yemeyeceğine dair yemin etse ve sonra balık eti yese, yeminini bozmuş değildir. Her ne kadar hakikatte balık yese bile, o kişi yine de yemininde sâdîktir.

Allahü Teâlâ buyurdu: "Yine odur ki O, denizi teshîr etmiştir ki, ondan taze bir et yiyebilirsiniz."⁷⁸

Burada meytenin (leşin) haramlığından murat, onun etinin yenilmesi, sütünün içilmesi, ya da bunlardan yararlanılmasının haramlığıdır. Çünkü şeriatın ahkâmı, a'yâna değil ef'âl'e taalluk eder. Yâni şeriatın hükümleri, bir şeyin zatına değil; fiillerine bağlıdır.

"Ve kan,"

Yâni akıcı durumda olan kanı da haram kılmıştır. Fakat örf itibariyle karaciğer ve dalak bundan istisna edilmiştir. Bu ikisi yâni karaciğer ve dalak helâldir ve yenilebilirler.

"Ve hınzır eti,"

Hınzırın (domuzun) bizzat kendisinin haram olduğuna kati icmâ vardır. Hınzırın bütün eczası (yâni bütün parçaları) haramdır. Allah, hassaten hınzırın etini zikretti. Çünkü hayvanlardan en çok yararlanılan şey etleridir. Bu bakımdan et, asıl olması itibariyle zikredilmiştir. Etin haricinde kalan yerleri de, ete tâbi olup haramdırlar.

"Ve Allah'ın gayrisinin nâmına kesilen şeylerin (hayvanların) eti,"

Yâni, hayvanı put adına keserken sesin yükseltilmesini, bu şekilde kesilen hayvandan yararlanmayı da haram kılmıştır.⁷⁹

Allah'tan Başkası Adına Hayvan Kesmek

İhlâlin aslı, sesi yükseltmektir. Müşrikler, putları için hayvan keserlerken seslerini yükseltip onu zikrederlerdi. Ve şöyle derlerdi: "Lat ve Uzza adına," Hatta hayvanı keserken besmeleyi şerifeyi cehrî okumasa yâni aşikâr olarak besmeleyi çekmezse o kişi muhildir. Yâni kurbanı Allah'tan başkasının adına kesmiştir.

Âlimler buyurdular: Eğer bir Müslüman herhangi bir hayvanı, Allah'tan başkasına yaklaşmak gayesiyle keserse, kesen kişi mürted ve kestiği hayvan da leştir; haramdır.

Kitap ehlinin kesmiş oldukları hayvanlar ise, bize helâldir. Zirâ Allahü Teâlâ şöyle buyurdu:

"Bugün pâk nimetler, sizin için helâl kılındı. Hem kendilerine kitâb verilen ümmetlerin taamları size helâl kılındı."⁸⁰

Ancak, kitap ehli, hayvanı keserlerken Allah'tan başkasının adını zikrederlerse o zaman onların kesmiş oldukları hayvanlar haram olur. Çünkü Allahü Teâlâ hazretlerinin:

"Bugün pâk nimetler sizin için helâl kılındı. Hem kendilerine kitâb verilen ümmetlerin taamları size helâl, sizin taamlarınız da onlara helâl... Mü'min kadınların hür olanlarıyla, sizden evvel kitâb verilen ümmetlerin hür kadınları da, iffetlerinizi muhafaza ederek, zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın, kendilerine mehirlerini verip nikahladığınız takdirde size helâldir. Ve her kim şeriatın ahkâmını tanımazsa, her halde bütün işlediği hederdir. Ve âhirette o, hüsranda kalanlardandır."⁸¹ Âyet-i kerîmesi umûmidir. Ama: Ve Allah'ın gayrisinin nâmına kesilen şeylerin (hayvanların) eti," Âyet-i kerîmesi, hâss'dır yâni husûsî bir hüküm ifâde etmektedir. Bu âyeti kerime hâssî olup, umûmî hüküm üzerine takaddüm etti.⁸²

Muztarrın Durumu

Ve kim ki,"

kelimesinin, şartıyye olması caiz olduğu gibi, mevsûle de olması caizdir. "Muztar olur (Yemeye mecbur kalırsa,)"

Yâni, Allah'ın haram kıldığı şeylerden başka bir şey bulamayıp, haram bir şeyi yemeğe muhtaç olur ve ona iltica ederse, yâni yemek mecburiyetinde kalırsa...

İztırar, bir kişinin kendi nefsinden korkması, yâni hayatî tehlikesinin olması veya a'zâlanndan (organlarından) bâzılarının telef olmasından endişe etmesi, demektir.

"Gayri" Bu kelime hâl olmak üzere, mahallen mensûbtur. Çünkü kelimesi, y nefiy harfinin yerinde kullanılması elverişli olduğu zaman, Jâ kelimesi hâl olur. kelimesi, İstisna harfinin yerine kullanıldığı zaman da kelimesi, istisna olmuş^ olur. Eğer istisna değil ise, sıfattır. Burada zii-hâî olan kelime, 'dan sonra gelip mahzûfolan bir fiilin failidir. Bu durumda bu âyeti kerimenin takdiri şöyledir: Kim iki şeyden dolayı, bu haramlardan birini yemeğe muztar ve mecbur kalırsa, o iki şeyden birincisi, açlık ve şiddettir. Yâni kim helâl'dan yiyecek bir şey bulamayıp, açlık ve şiddetten dolayı bu haramlardan birini yemeğe muztar ve mecbur kalırsa, açlığını gidermek veya yaşayabilmek için azıcık bir şey yer.

⁷⁸ En-Nahl: 16/14

⁷⁹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/255-257.

⁸⁰ El-Mâide: 5/5

⁸¹ El-Mâide: 5/5

⁸² İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/257-258.

İkincisi, bu haramlardan birini yemeğe zorlanmaktır. Haramları yemeğe zorlanan tecâvüz hali olmaksızın, azıcık yer.

"Bâğî olmadığı (diğerin hakkına tecâvüz etmediği) halde,"

Yâni, kendisi gibi başka bir muztarrın hakkına tecâvüz etmeden yiyebilir, demektir. Bâğî, başkasına karşı azgınlık eden demektir. Burada bâğilik, muztar olan kişilerden birinin, diğerinin hakkını da yiyip onu ölüme terketmesidir.

"Ve Zaruret miktarını geçmediği halde," kelimesi, den gelir. Bir işte hududu tecâvüz etmek ve geçmek demektir. Yâni: Zaruret ânında haram olan şeyleri yerken, tokluk hududunu geçmemek, karnı tıka basa doldurmaksızın ve ancak hayatını devam ettirecek ve açlığını giderebilecek kadar kıt kanaat yemelidir.

"Ona bir günah yükletilmez;"

Zaruret ânında haram olandan yediği için.

"Muhakkak ki Allah gafûr'dur." İztırar halinde yediklerinden dolayı Allah gafurdur, ona bağışlar. "rahîm'dir."

Buna ruhsat vermekle merhamet sahibidir.

Bu âyeti kerimede haram kılınan diğer şeyler zikredilmedi. Çünkü bu âyeti kerime haramları hasretmek için değildir. Belki bu âyeti kerime, insanları, Allah'ın haram kıldığını helal etmeyi nehyetmek için sevk edildi. Çünkü onlar, yâni müşrikler, bu zikredilen şeyleri, helal kılıyorlardı. Ve onlar, meyte (leş) etini yiyorlardı ve diyorlardı ki: Siz kendi öldürdüğünüzü yiyorsunuz da Allah'ın öldürüklerini yemiyorsunuz," Bu mantık ile Müslümanları suçluyorlardı. Yine müşrikler, kanı, hıncır etini ve putlar için kesilen hayvanların etlerini de yiyorlardı. Bu âyeti kerime, Allahü Teâlâ hazretlerinin bunları haram kıldığını beyan etti. Bu zikredilenlerden murat, sâdece müşriklerin helal kabul ettiği şeylerin haram olduğunu beyan etmektir; yoksa mutlak olarak bütün haramları açıklamak değildir.⁸³

Meyte sayılan hayvanlar

Denildi ki, bu âyeti kerimede meyte zikredildi. Meyte (leş) hayvanların şu şekillerdeki ölümlerine de şâmilirdir.

- 1- Kuyuya düşüp boğulan (veya susuz kuyuda ölen),
- 2- Suyun içine düşüp boğulan,
- 3- Yüksek bir yerden düşüp ölen,
- 4- Boğulan yâni ağ ile boğulan,
- 5- İple boğulan,
- 6- Birinin boğazını sıkmasıyla öldürülen,
- 7- Tahta, sopa veya odun ile vurularak öldürülen,
- 8- Susulmuş, (İki hayvanın birbirlerini süserek öldürmeleri),
- 9- Canavar tarafından yenilip öldürülen,
- 10-Bilerek üzerinde besmele terkedilen hayvanlar ye benzerleri de meyte sayılır.⁸⁴

Hayvanın On Yeri.

Hayvanlardan on yerinin yenilmesi mekruhtur. 1 - Kanı,

2- Uddeleri (et ile deri arasındaki bezler),

3- Ön taran,

4- Arka tarafı,

5- Zekeri (erkeklik aleti),

6-7 Her iki husyeler

8- Safra kesesi (öd kabı),

9- Mesaneler (idrar kabı),

10- Boyun kemiği içindeki ak ilik (omur ilik).

Kanın haram olması şu âyeti kerimeden dolayıdır. Size haram kılındı: Ölü, kan...⁸⁵

Kanın dışında kalanlar ise hepsi habâis'den yâni pislik oldukları içindir, (1/277)⁸⁶

Böbrek ve Dalaklar

Üftâde Efendi buyurdu: Zikir olundu ki, Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, dalak, böbrek ve sarmısak yemediler. Ama bunları yemeği de (ümmetine) yasaklamadı. Evlâ olan Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin eserine iktidâ ederek (onun izinde giderek) bunları yememektir.

Sonra yine böbrek ve dalak için şöyle denildi: Menî, ineceği zaman, böbreklere yapışmadan inmez. Dalak ise,

⁸³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/258-260.

⁸⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/260.

⁸⁵ El-Mâide: 5/3

⁸⁶ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/260-261.

muhakkak ki o, Cehennem ehlinin yiyeceklerindendir. Aziz Mahmûd Hüdâî'nin "Vâkiât-i Mahmudiyye" isimli eserinde böyle zikredildi.⁸⁷

Ölü Eti Yemeden Ölenin Durumu

Kim ki, açlık ve mecbur olduğu zaman, meyte etini yemekten imtina eder veya oruç tutup yemez ve bu şekilde ölürse, o kişi günahkârdır.

Kim de, tedâvîyi kabul etmez ve ölürse o kişi günahkâr olmaz. Çünkü onun bu hastalıktan mutlaka öleceği bilinmiyordu. Çünkü kişinin, ilaçsız olarak da iyileşip sıhhatine kavuşma ihtimâli vardır.⁸⁸

Necaset Ve Şarap İle Tedâvî

"Eşbâh ve'n-nazâir"de zikredildi, iki kavilden (iki fetvadan) birisine göre, necaset ve hamr (şarap ve alkollü şeylerle) tedâvî olmaya ruhsat vardır. Ama "Kâdî Han"⁸⁹ necaset ve hamr (şarap, içki, alkollü ve uyuşturucu şeylerle) tedâvî olmanın caiz olmadığı görüşünü ihtiyar edip seçti ve bu şekilde fetva verdi.

Lokma boğazda düğümlenip kalırsa, onu yutmak için boğazı (necaset, şarap ve benzeri şeylerle) ıslatmakta ittifak vardır.

Doktorun avret yerine bakması ve memelere bakması mubahtır. Kadî Hân'ın sözleri bitti.⁹⁰

Haram Olan Şeyler İle Tedâvî Ve Şifâ

Susuzluktan müztarıp olan kişiye ölmek için, şarap içmesi helal olur. Hâniyye'de buna delâlet eden naslar vardır. "Şehid" bölümünün başında: Haram ile şifâ bulmaya çalışmak haramdır, demesi, mutlak olarak söylenilmiş bir söz değildir. Çünkü haram ile şifâ bulmaya çalışmak yâni haram bir şeyi tedâvî niyetiyle kullanmak, kendisinde şifâ olduğu kesin bilindiği zaman caiz olur. Haram ile tedâvî olmanın caiz olması: Hastanın hastalığına herhangi bir haramda şifâ olduğunu bilip, derdine de o haramdan başka şifâ olucak şey bilmediği zamandır. Bu durumda haram ile şifâ aramak ve onunla tedâvî olmak ona caiz olur.

İbni Mesûd (r.h.) hazretlerinin:

"Allah sizin şifânızı size haram ettiği şeylerin içinde kılmadı," buyurması, Abdullah bin Mesûd (r.a.) hazretlerinin, bunu haramdan başka, yâni helal şeylerden tedâvî ve ilacı bilinen bir hastalık için söylemiş olması mühtemeldir. Çünkü bu durumda helal olan ilaçlar ile haram olan ilaçlara karşı müstağni olmuş olur. Yâni haram olan ilaçlara ihtiyacı kalmamış olur.

"Et-Tehzîb" isimli eserde buyuruldu: Hastanın tedâvî maksadıyla bevil ve kan içmesi caizdir. Bunu kendisine müslüman bir doktor, bunlardan başka hiçbir şeyde şifâ olmadığını ve mubah olan şeylerden bu ikisinin makamına geçen bir şeyin bulunmadığını kendisine haber verdiği zaman, hasta için o zaman bevil ve kan içmesi caiz olur. Anadolunun Allâmesi İbni Kemal Paşa'nın⁹¹ "Şerh-i Erbeîn" isimli kırk hadis şerhi kitabında böyledir. "Muhakkak ki size meyteyi haram kıldı."

⁸⁷ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/261.

⁸⁸ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/261.

⁸⁹ Kadî Hân. Hanefî mezhebinin büyük âlimlerindendir. Asıl ismi. Hasan bin Mensur bin Mahmud Abdülaziz el-Özcendîdir. İsfehanda Ferganeye yakın bir şehir olan Özcendepde doğdu. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. İyi bir tahsil gördü. Fıkıh ilminde müctehid ve imamdır. Onun "Fetevâ-i Kâdî Hân" isimli 3 (üç) ciltlik bir fetva kitabı vardır. Çok değerli bir fıkıh kitabıdır. Kâdî Han, 592

⁹⁰ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/261-262.

⁹¹ İbni Kemâl Paşa'nın asıl adı Kemal paşazade Ahmed Şemseddin Efendi'dir. Edirne'de doğdu. Dede ve babası Süleyman Çelebi'nin ümerâ (İdareci) sınıfında olması sebebiyle, zamanın geleneği icabı önce askeri sınıfa girdi. İyi bir askerî eğitim gördü. Bir çok seferlere sipâhî olarak katıldı... İbni Kemal Paşa Hazretleri askerî sınıftan ulemâ sınıfına geçişini şöyle anlatır:

"Sultan İkinci Bâyezîd Hanla bir sefere çıkmıştık. O zaman vezir, Halil Paşanın oğlu İbrahim Paşaydı. Şanlı, değerli bir vezirdi. Bu zamanda Ahmed İbni Evrenos adında bir kumandan vardı. Kumandanlardan hiç biri onun önüne geçmez, bir mecliste ondan ileri oturamazdı. Ben ise vezirin ve bu kumandanın huzurunda ayakta, esas vaziyette dururdum. Bir defasında eski elbiseler giyinmiş bir âlim neirri bu kumandanlardan da yüksek yere oturdu ve kimse ona mâni olmadı. Buna çok hayret ettim. Arkadaşlarımdan birine sordum: -"Kimdir bu?"

- "Filibe Medresesi müderrisi âlim Molla Lütîf" - "Ne kadar maaş alır?" - "Otuz dirhem" - "Deli midir?" - "Hayır! Neden sordun?"

- "Makamı bu kadar yüksek olan kumandanlardan yükseğe nasıl oturur!" - "Âlimler ilimlerinden dolayı tazim ve takdim olunur, hürmet görürler. Geride bırakılırsa bu kumandan ve vezir buna razı olmaz... Çünkü kumandan padişahın temsilcisidir. Âlimler, peygamberlerin varisleridir... Onlar her zaman en yüksek yere oturur, herkes tarafından saygı görürler"....

Arkadaşımın bu açıklaması üzerine düşündüm: Ben bu kumandan derecesine çıkamam, ama çalışır, gayret edersem şu âlim gibi olurum, dedim ve ilim tahsiline niyet ettim. Sefer dönüşünde görevimden ayrıldım. Molla Lütîfin huzuruna gidip kendimi ilme verdim...

İbni Kemâl Paşa zamanın tanınmış diğer âlimlerinden okuyup, icazet aldı. Tefsir, fıkıh ve hadis ilimlerinde derin bir âlim olarak yetişti.

Müderres oldu. Eskiden karşısında ayakta beklediği kişiler, onun huzurunda elpençe durdular. Kazaskerlik yaptı. Yavuz Sultan Selim Hanın bütün seferlerinde bulundu. Mısır seferinde atının ayaklarından sıçrayan çamurun, Yavuz Sultan Selimin elbisesini kirletmesi üzerine Yavuz Sultan Selim: "Benim bu sarıgımı alın yıkamadan saklayın. Öldüğüm zaman bana kefen yapın. Umulur ki. bir âlimin ayaklarından sıçrayan çamur hümetine Allah beni bağışlar." buyurmuşlardır. Şeyhülislam oldu. Sadece insanlara değil "Cin"lere de fetva veriyordu. Bunun için. "Müftiyü's-Sekâleyn" (İnsanların ve cinlerin müftüsü) adı ile meşhur oldu. Yavuz Sultan Selim Han gibi Padişahlar bile ona saygı duyular... Meşârikü'l-Envâr. Tağyirü't-Tenfâh. Müferricü'l-Kulûb, TeMhHaşiyesi, Tevârih-i ÂliOsman vs... G>bi bir çok değerli kitaplar yazdı... İbni Kemal Paşa. 940 tarihinde vefat etti.. Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız: İlmiyye Salnamesi, sh. 346.

186 Sahîh-i Buhârî, hadis no: 1898

Bu sayılan zahirî şeyler size haram kılındığı gibi bâtında da bir çok şeyler haram kılındı. Bâtın âleminde Allah'tan gayrisini müşahade etmek haramdır.

Dünyadır. Çünkü dünyâ bir cîfe yâni kokuşmuş bir leştir.

"Ve kan." Kan nefsânî şehvetlerdir. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

"Muhakkak ki şeytan Adem oğlunun kanlarının aktığı yerlerde akıp gezer."

"Muhakkak ki şeytan, insanın kan damarlarında dolaşır."

Eğer şehvetler kanın içinde yerleşmiş olmasaydı, kanda şeytanın bir yolu olmazdı. Bundan dolayı Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöye buyurdular:

"Açlık ile şeytanın yollarını kapatın." Yâni açlık şehvetin maddesini keser. Açlık şehveti yok eder. "Ve hınzır eti."

Bu şerîfte, nefsin hevâsma işaret vardır. Nefsin hınzıra benzetilmesinin yönü ise, şehvetin gayet haris olmasından, şerrinin çokluğu, hasis olmasından, zahirî ve bâtinî olarak kötülük yapmasındandır. "Ve Allah'ın gayrisinin nâmina kesilen...

Allah için ihlâs olmaksızın, mâlî hayrat ve bedenî taatiardan Allah'a yaklaşmak için yapılan hertürlü ihlassız ibâdetler... Allah için ve Allah yolunda ihlâs ile yapılmayan her malî hayır ve bedenî taat belki riyakârlık ve hevâ (heves) yolunda bir sum'â'dır. Yâni halka duyurmaktır.

"Sonra kim bunlardan yemeye muztar kalırsa," Ya nefsânî bir hacetini karşılamak için zaruret olur veya üzerinde vacip olan şeriatın hükümlerini ikâme etme zarureti doğarsa, kendisinin üzerine doğan zarureti ikâme etmek için işe başlasın.

"Bâğî olmaksızın, yâni diğerin hakkına tecâvüz etmeksizin,"

Yâni dünyâ üzerine haris olmaksızın, helâl ve haram'dan dünyalık toplamaksızın. Taat ve ibâdetlerde, hayır ve sünnetleri işlemekte riya ve gösterişe devam etmeksizin ve bid'âtlerden kaçmak şartıya amel etsin.

"Ve Zaruret miktarını geçmemek şartıyla,"

Yâni dünyâ malında kanaat hududunu aşmamak üzere, demektir. Kanaat hududu ise, açlığı gideren ve avret mahallini örten dünyalıktır.

"Ona bir günah yükletilmez;" Bu şartarı yerine getiren kişiye vebal ve günah yükletilmez. "Muhakkak ki Allah gafur, rahîm'dir."

Rahmetinin eserleriyle kendisi için amel edenlere, rahmetinin nurlarını ikâme edenlere, rahmetinin sıfatlarıyla yaşayanlara Allah gafur ve rahimdir. Te'vilât-ı Necmiyye'de de böyledir.⁹²

Gafur Ve Gaffarın Manası

"Gafur, "Gaffar," güzeli izhâr eden ve çirkinlikleri örtüp gizleyen demektir. Günâh, kabahat ve çirkinliklerin cümle-sindendir. Settâr olan Allah'ın değişik örtme ve gizleme sebepleriyle, dünyâda gizlemiş olduğu günahları âhirette de onları cezâlandırmayacaktır.

Bu isimden kulun alacağı nasip ve ders: Kulun da, halkın ayıp ve kusurlarını gizlemesidir.⁹³

Ayıp Örtenin Dünyâ Ve Âhirette Ayıbı Örtülür

Allahü Teâlâ Hazretleri'nin kendisinden Örtülmesini ve gizlemesini sevdiği şeylerde, kişi, başkalarının hata, günah ve çirkinliklerini gizlemelidir. Gerçekten Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdular:

"Kim müslüman'm avretini gizlerse, Allahü Teâlâ hazretleri de âhirette onun avretini gizler."⁹⁴

"Kim bir müslümanın hatasını örterse, Allahü Teâlâ hazretleri de dünyâ ve âhirette onun hatalarını örter ve İnsanlardan gizler."⁹⁵ insanların gıybetini yapan, tecessüs eden (insanların ayıplarını araştıran) ve maharetlerini gûnahta kullanıp kötülük üzerine birbirlerini destekleyenler, bu vasıflardan azledilmiş ve uzaklaşmışlardır.

Gafur ve gaffar sıfatlarıyla müttasîf olan kişi, Allah'ın mahlûkatında ancak ve ancak onlarda güzel olan ve onların hoşlarına giden şeyleri ifşa ve izhâr eder.⁹⁶

Her Şeyde Güzel Görmek

İsâ Aleyhisselâm'dan rivayet olunduğu: fsâ Aleyhisselâm. havarileriyle bir köpek leşine uğradılar. Havariler, burunlarını kapatıp:

-"Bu cîfe ne pis kokuyor," dediler. (1/278) İsa Aleyhisselâm şöyle buyurdu:

-"Ne güzel beyaz dişleri var! Dişlerinin beyazlığı ne güzel," buyurdu. İsa aleyhisselâm, bu sözleriyle, her şeyde onun en güzel tarafını zikretmenin gerekli olduğunu tenbih etmek ve insanları uyarmak istedi. İmam Gazâlî

⁹² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/262-265.

⁹³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/265.

⁹⁴ Müsnedi Ahmed bin Hambel hadis no: 7376

⁹⁵ tbni Mace. hadis no: 2534

⁹⁶ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/265.

hazretlerinin "Şerhü'l- Esmâ-i Hüsnâ" isimli kitabında da bu böyledir.⁹⁷

Allah'ın İndirdiklerini Satanlar

Allah'ın indirdiği Kitâb'dan bir şeyi ketmedip de, bununla biraz para alanlar; muhakkak ki onlar, karınlarında ateşten başka bir şey yemezler ve kıyamet günü Allah onlara ne söyler, ne de kendilerini tezkiye eder. Onlara sâde bir azâb-i elîm vardır.¹⁷⁴

Onlar, işte hidâyeti verip dalâleti, mağfireti bırakıp azabı satın alan kimseler... Bunlar, ateşe ne sabırlı şeyler!..¹⁷⁵ Zîrâ şüphesiz ki Allah, Kitâb'ı, sebab-i hakk ile indirdi. Kitâb'da ihtilâf edenler ise, şüphesiz hakktan uzak bir şikâk içindedirler.¹⁷⁶⁹⁸

"Muhakkak Şu Kimseler Ki,"

Bu âyeti kerime, yahûdîlerin din adamları hakkında nazil oldu. Onlar, Tevrâtta vasfedilen ve övülen âhir zaman peygamberinin kendi içlerinde yâni İsrâiloğullarından çıkacağını umut ediyorlardı. Allahü Teâlâ hazretleri, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerini, onların dışında bir kavimden (Kureyşlilerden) gönderince, yahudî bilginler, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin Tevrâtta belirtilen bütün vasıflarını değiştirdiler. Hatta sefil ve beyinsiz bir kişi bile ona bakınca onun Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin sıfatlarına aykırı olduğunu hemen anlar bir hale getirdiler. Onlar, riyasetlerinin elden gitmemesi için Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine tabi olmadılar.

"Allah'ın indirdiği Kitâb'tan bir şeyi ketmedip gizliyorlar."

Bu cümle mahzûf olan aid'den hâldir. Yâni: kitabta olduğu halde Allah, onu indirdi." kitabtan murat. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin vasıflarına şâmil olan Tevrât'tır.

"Onunla satın alıyorlar," Yâni gizledikleri kitaba bedel aldılar:

"Biraz para (Az bir semen)"

Yâni dünyalıktan hakîr, az, düşük bir ivaz (karşılık ve ücret) alıyorlar. Yâni sefillerinden, ayak takımlarından kendilerine isabet edecek ve ellerine geçecek olan yiyecekler İçin, ilâhî hükümleri değiştirenler....⁹⁹

Allah'ın Kitabını Satanlar Cehennemlikler

"Muhakkak ki onlar karınlarında ateşten başka bir şey yemezler,"

Bunların ateş yemeleri hakkında iki ayrı tevil vardır.

Ya âhirette olur. Zahir olan da budur. Çünkü bunlar, kıyamet gününde, ceza olarak ateşin aynısı, yâni bizzat ateşin kendisini yiyecekleridir. Onların âhirette ateş yemeleri, dünyâda rüşvet yedikleri içindir.

Ya da dünyâda olur. Bu da ateşe sebep olan rüşvet yemeleridir. Çünkü yahudî bilginlerin Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin Tevrâtta bulunan vasıflarını değiştirme karşılığında almış oldukları şeyler ve nefislerine tabi olmaları, ebedî olarak onların ateşle cezalandırılmalarına sebep olmaktadır. Çünkü onun üzerine ateş isminin itlâk edilmesi, müsebbib'in isminin sebep üzerine kullanılması kabilindendir.

"Karınlarında," buyurmanın manâsı, Karınları doluşunca demektir. Halk arasında şöyle denir: Karnını tıka basa yedi," Karnının bâzı kısmı ile yedi." Burada,

Karınlarında," kavli-i şerifinin zikredilmesinden maksat, "Yiyorlar," kavli-i şerifine taalluk etmek içindir. Yâni, Karınlarında," kelimesiyle, yemeğin mahalli ve yenilen şeylerin karar kılıp insanın vücûdunda yerleştiği yer beyan edilmektedir."Karınlarının bir kısmıyla yiyorlar," denilmedi. Yenilen yemeğin yerinin karnın hepsi olduğunu bildirmek içindir. Bu kelimeyle karın dolusu lazım gelmektedir. Bunda mübalağa vardır. Sanki onlar, yemek yerlerken karınlarını tıka basa yemekte ve duymamaktadırlar. Yemekle karınlarını doldurdular, demektir.

"Ve kıyamet günü Allah onlarla konuşmaz."

Yâni Allah onlara gadab ettiği için onlarla rahmet yoluyla konuşmaz. Yoksa bundan murad, kelâm yâni konuşmanın cinsini nefyetmek değildir. Bu âyeti kerime; Rabbin hakkı için, biz onların hepsine mutlak ve muhakkak soracağız.¹⁰⁰ Ve benzeri âyeti kerimelere, tearuz etmemesi ve çelişmemesi için, burada geçen kelâmdan murat, rahmet tarikiyle konuşmaktır. Yoksa kelâmın cinsi değildir. Çünkü Allah, onları suâle çekecektir.

"Ve kıyamet günü Allah onlarla konuşmaz." Kavli-i şerifi, gadabtan kinayedir. Çünkü konuşmayı nefyetmek, örfî olarak gadabın lâzımıdır. Birine kızdıkları zaman onunla konuşmamak meliklerin âdetlerindendir. Nitekim, birinden razı ve memnun oldukları zaman lütfedip, ona teveccüh eder ve onunla konuşurlar.

"Ve onları tezkiye etmez."

Onları övmez ve mü'minlerin mağfiret ile günah kirinden temizlendikleri bir günde Allah, onları günahların kirinden temizlemez.

⁹⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/266.

⁹⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/267.

⁹⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/267-268.

¹⁰⁰ El-hicr 15/92

"Onlara sâde bir azâb-ı elîm vardır."

Daimî, elim ve acı bir azâb vardır, iit "Onlar,"

Allah'ın kitabını az bir para karşılığında satıp, ilâhî hükümleri değiştirenler, hakîkatte onu para ve ücret karşılığında satmıyorlar. Habibim Ahmed! Rasûlüm ya Muhammedi (s.a.v.) de ki, Belki onlar:

"Satın aldılar (satın alan kimselerdir.)"

Dünyâ'ya nisbetle: "Dalâleti,"

Katiyyetle satın alınması mümkün olmayan sapıklığı satın aldılar.

"Hidâyetin karşılığında/"

Ne kadar pahalı ve değerli olursa olsun, hiçbir şeyin karşılığında verilmeyecek olan hidâyeti verdiler ve dalâleti satın aldılar. "Ve azabı..."

Âhirete nazaran satın alınması asla düşünilemeyen ve hiçbir zaman akla getirilemeyen azabı satın aldılar.

"Mağfiretin karşılığında"

Herkesin uğrunda yarış yaptığı ve kendisine gark olmak için herkesin çalıştığı mağfireti verip azabı aldılar.

"Bunlar, ateşe ne sabırlı şeyler!."

Yâni bunlar, hidâyeti terkedip ve dalâlet yollarına girdikleri zaman, ateş amellerine ne sabırlıydılar!

Burada geçen, Ateş" kelimesinden murat, ateşe götüren sebeplerdir. İkisinin arasında münâsebet olduğu için, ateşe götüren kötü amel ve sebeplere ateş adı kullanıldı. Burada (fiil-i taaccub-ı evvel cemi müzekker sığası ile) zikredilen taaccüb manası: "onlar ne sabırlılar," kullara râcidir. O taaccub edilen yani, kendisine şaşılacak şeyin meydana gelmesinin mümteni olmasından dolayı muhatabın içine taaccübü yerleştirmek içindir. Çünkü noksan sıfatlardan münezze olan Allahü Teâlâ hazretleri hakkında taaccub, şaşmak ve hayret etmek fiilinin meydana gelmesi mümtenidir. Çünkü, şaşmak ve taaccub, sebep yoluya cehâjetten yâni o şeyin hakikatini bilmemekten doğar.

Âlimler buyurdular: Taaccüb, nefsin sebebini bilmediği ve sebepleri kendisine gizli olan ve benzerlerinin dışında olan hadiselerin karşısında nefsin infialidir. Bundan dolayı taaccüb fiilinin Allah'a isnâd edilmesi caiz olmaz.

"Bu," Onların ateş ile azâb edilmeleri,

"Şüphesiz ki Allah," Onların ateş ile cezalandırılmalarının sebebi, hiç şüphesiz Allahü Teâlâ:

"Kitabı inzâl etti." Yâni Kitap cinsini, "Hak ile,"

Hakk sebeple indirdi. Yâni, kitabı, hakka iltibas etmiş doğruluğa bürümüş olduğu halde indirdi. Hiç şüphesiz o, kitabı tekzip eden, gizleyerek ondan ayrılan kişilerin olur. Onlar cehalet metinlerine (yazılarına) ve buna benzer fena azapların gayelerine biniyorlar.

"Ve muhakkak ki kitâb'ta ihtilâf edenler,"

1- Yâni ilâhî kitapların cinsinden (hepsinden onların Allah tarafından gönderildiğinden ihtilaf edenler).

2- İlâhî kitapların, bâzılarına iman ve bâzılarına da inkâr edenler (İ/289)

3- Veya Tevrâtta ihtilâf edenler, demektir. Yâni Tevrâtın bâzı âyetlerine iman edenler ve bâzı âyetlerini inkâr edenler demektir. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin peygamberliğine şâmil olan âyetleri değiştirmeleri ve Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin güzel vafıslarını anlatan âyetleri inkâr etmeleri gibi.

4- Veya Kur'ân-ı kerîm hakkında ihtilaf etmeleridir. Onların bâzılarının, "Kur'ân şîirdir", bâzılarının, "Kur'ân sihir ve büyüdür", ve bâzılarının da "Kur'an kehânettir," demeleriyle Kur'ân-ı kerim hakkında ihtilaf etmeleridir. Yâni Kur'ân-ı kerim hakkında söz birliğine varamadılar. "(Onlar), şüphesiz hakktan uzak bir şikâk içindedirler." Yâni Hakdan ve doğruluktan uzak ve şiddetli bir azabı mucîb olan ihtilâfın içindedirler.¹⁰¹

Âlimleri Hakikati Gizlemeye Sevkeden Dünyevî Çıkarlar

Bil ki, muhakkak bu âyetlerde, dünyevî fasit (ve bozuk) maksatları uğruna hakkı gizleyenler için büyük bir vaîd (uyarma) vardır. Bundan dolayı sakınsınlar. Onlar (kötü âlimler), hakkı meliklerden, emirlerden, vezirlerden ve dünyâ erbabından gizliyorlar.¹⁰²

Âlimlerin Hakkı Gizlemelerinin Sebepleri:

1- Bunu ya mertebelerinin düşmesinden korktukları için,

2- Veya onların yanında kadr-ü kıymetlerinin noksanlaşmasın-dan korktukları için yapıyorlar.

3- Ya da, onların ihsanlarına tamah ettikleri için,

4- Ya da onlar (kötü âlimler) bâzı hallerde devlet başkanları, yetkili kişiler ve dünyâ erbabına ortak oldukları içindir. Meselâ

a) Dünya malını sevmek,

b) Dünya malını toplamak

c) Ve dünyâ malını isteme konusunda haris olmaları.

d) Makam ve mevki istemede.

¹⁰¹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/268-271.

¹⁰² İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/271-272.

e) Ve reislik yâni başkanlığı sevmeleri gibi.

5- (Âlimlerin hakkı gizlemelerinin bir sebebi de) nimetlere kavuşma isteklerinden dolayıdır. Bu nimetler:.

a) Yiyecekler,

b) İçecekler,

c) Giyilecekler,

d) Binekler,

e) Meskenler,

f) Barınak, bağ ve bahçeler,

g) Ev âletleri yâni ev eşyası,

h) Bâzı şeylerden faydalanmalar ve zevklenmeler,

i) Ziyinet yâni herşey de süs,

j) Hizmetten faydalanmak,

k) Akarlar,

1) Hizmetçiler,

m) İhtişam,

n) Makam - mevki,

o) Dünyevî çıkarlardır.

Bu durumda âlimler, yağcılık ve dalkavukluk yaparlar ve karşılığında az bir şey yerler. Yâni yapmış oldukları yağcılığın karşılığında az bir dünyevî çıkar elde ederler. Değersiz bir mal karşılığında yağcılık yaparlar. Halbuki onların hakikatte yedikleri şey; gönüllerde tutuşan, hırs, şehvet ve haset (yâni kıskançlık) ateşidir. Ateşin odunları yediği gibi haset de hasenâtı (ve iyilikleri) yer. Zîrâ Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

"Ateş odunları yediği (ve yaktığı) gibi, haset (kıskançlık da) hesenâtı yer (iyilikleri yakar).¹⁰³

Kötü Amel Cehenemden Güzel Amel De Muhabbetten Bir Ateştir

Bil ki, şeriate muhalif olarak kuldan sadır olan her amel, fiil ve söz, seîr Cehenneminden yükselen dumansız bir alevdir. Yâni ateştir. O ateş hemen o anda kulun kalbinde hâsıl olur.

Kuldan şeriate muvafık olarak, sâdır olan her bir amel, fiil ve söz de muhabbet ateşinden yükselen dumansız bir alev ve ateştir. Kalb'de zahir olur. Bu muhabbet ateşi, kalbin içinde bulunan Allah'tan gayri bütün mahbub (sevgili ve düşünceleri) yakar. Tıpkı seîr ateşinin kalbde bulunan iyilikleri ve ahlâk-i hamîde'yi (güzel ahlakı) yaktığı gibi.

Hakkı gizleyen âlimler, böylece her hâl ve durumda ateş yemektedirler.¹⁰⁴

Yağcı Ve Dalkavuk Olan Kötü Âlimlerin Kötü Sonu

Âyet-i kerîmede "Muhakkak ki onlar karınlarında ateşten başka bir şey yemezler," buyurdu. Çünkü onların fesatları (bozgunculukları) hakkı gizleyerek yapmış oldukları tahribat ve tahrifatları, bâtil yereydi. Onların azâbları da batınlarında yâni karınlarında oldu.

"Ve kıyamet günü Allah onlara kelâm etmeyecektir." Çünkü onlar dünyâda Allah'ın kelâmını gizlediler. Onlar doğru bir şekilde Allah'ın kelâmı ile konuşmadılar. Allah'ın kelâmını dile getirmediler. Böylece kötülüğün cezası, kendi misliyle, yapmış oldukları kötülüğün cinsinden olmuş oldu.

"Ve Allah onları tezkiye etmez." Çünkü bir insan için nefsini tezkiye etmek, iman, sâdık bir niyetle salih amel ve şeriatın âdabı ile güzel ahlâka bağlı ve mukadderdir.

Âlimlerden yağcılık ve dalkavukluk yapanlar ise, hakkı izhâr etme hidâyetinin karşılığında dünyâ sevgisini satın aldılar. Onlar halkı, hakkın üzerine; yağcılık ve dalkavukluğu da en faziletli cihâdın üzerine tercih ettiler.¹⁰⁵

En Faziletli Cihâd

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

"Muhakkak ki cihâdın en faziletlisi, zâlim hükümdar karşısında söylenen hak sözdür.¹⁰⁶

Zâlim sultanın yanında hakkı söylemek en faziletli cihâd oldu. Çünkü hüccet, burhan ve delilleriyle cihâd etmek, en büyük cihâdtir. Kılıç ve silâh ile yapılan cihât böyle değildir. Silah ile yapılan cihât küçük cihâdtir. Hakkı gizlemek, dünyâ malı ve dünyâ sevgisi bütün hataların başıdır.¹⁰⁷

¹⁰³ Sünen-i Ebû Davud: 4257

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/272-273.

¹⁰⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/273.

¹⁰⁵ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/273-274.

¹⁰⁶ Tirmizî hadis no: 2100, En-Neseî: 4138; Ebu Davud, 3781; İbni Mace: 441; Suyûtî fethûlkadir 1/208

¹⁰⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/274.

Kötü Âlimlere Zebanilerin Saldırması

Hasan Basrî Hazretleri buyurdular: Zebaniler (Cehennemin âmir melekleri), fâsık olan hamele-i Kur'ân ve kötü din âlimlerine, puta tapanlardan daha süratli ve daha hızlı saldırırlar. Bunun üzerine onlar, yâni hamele-i Kur'ân ve kötü din âlimleri:

"Ey Rabbimiz! Ne oluyor bize? Bu Zebaniler neden Önce bize saldırıyorlar? " diyecekler. Allahü Teâlâ Hazretleri, şöyle buyuracaktır:

"Bilen kişi, bilmeyen gibi değildir."

Kim dinin karşılığında dünyâyı satın alırsa, o kişi gerçekten apaçık ve büyük bir zarar ve hüsrânın içine düşmüştür. Ve daimî olarak o kişi şeytan ile münazara ve çekişme içindedir.¹⁰⁸

Şeytandan Şikâyet

Hikâye olunduğu gibi: Adamın biri, Şeyh Ebû Medyen¹⁰⁹ (k.s.)'a geldi.

- "Bu şeytan bizden ne istiyor?" diyerek şeytanı ona şikâyet etti. Şeyh de buyurdu:

- "Senden az önce de şeytan geldi; o da senden şikâyetçiydi" dedi.

Adam, büyük bir şaşkınlıkla sordu: -"Şeytanın benden şikâyeti neydi?" Şeyh buyurdu. Şeytan: -"Yakında o gelip beni şikâyetinde bulunacaktır. Lakin Allahü Teâlâ hazretleri, beni dünyâyâ mâlik kıldı. Mülkümde benimle çekişen kişinin imanını almadan ben teselli olmam. Kim elini dünyâ ve dünyânın süslerinden çekerse, o kişi, dünyânın yorgunluk ve mihnetinden kurtulup istirahat nâil olmuştur" dedi.¹¹⁰

Hikâye

Hikâye olundu: Zülkarneyn dünyâdan el ve etek çeken bir kavme uğradı. Dünyâyı terketmişlerdi. Ölülerinin mezarlarını, evlerinin kapılarının önünde kazmışlardı. Yiyecek olarak da topraktan biten yeşillikler ile kanaat ediyorlardı. Hep taat ve ibâdetle meşgul idiler. Zülkarneyn onların meliklerini (idarecilerini) yanına davet etmek üzere haber gönderdi. Onların melikleri:

- "Benim Zülkarneyn'in sohbetine ihtiyacım yoktur," dedi. Bunun üzerine Zülkarneyn onun yanına geldi. Zülkarneyn onların meliklerini çok fakir bir halde görünce sordu:

- "Sizin yanınızda neden altın ve gümüş çok az bulunmaktadır?" O:

- "Bizim aramızda dünyâyı isteyen hiç kimse yok. Dünya bizden hiç kimseyi doyurmaz. Biz ölümü unutmayalım diye mezarlarımızı her zaman görebileceğimiz bir yere, evlerimizin kapılarının önünde kazmaktayız," dedi. Sonra melikleri, bir insan başı çıkarttı.

- "Bu vatandaşlarına zulüm eden krallardan bir kralın başıdır. Dünyanın odunlarını topluyordu. (Yâni altın ve gümüşlerini topluyordu). Allah onun ruhunu kabzetti. Üzerinde kötülükleri ve günahları kaldı," dedi. Sonra melik, ayrı bir insan başı daha çıkarttı. Yine dedi: (1/280)

- "Bu âdil bir kralın başıdır. Vatandaşlarına karşı adaletli ve müşfikti. Zamanı gelince Allah onun ruhunu aldı. Onu Cennetine koydu. Onun derecelerini yükseltti." Melik daha sonra elini Zülkarneyn'in başının üzerine koydu. Ve şöyle dedi:

- "Senin başın bu iki kafa'dan hangisidir?"

Zülkarneyn ağlamaya başladı. Ve Zülkarneyn, melike şu teklifte bulundu:

- "Eğer benimle sohbet etmek istersen, memleketimin yarısını sana veririm. Vezirlik işlerimi sana havale ederim," dedi. Melik:

- "Heyhat, benden uzak olun," dedi. Zülkarneyn sordu:

- "Niçin?" Melik:

- "Çünkü senin mülk, saltanat, memleket ve malından dolayı bütün insanlar sana düşmandırlar. Ama kanaatımdan dolayı hepsi bana dostturlar," dedi.

Sa'dî buyurdu:

Kanaat köşesinde yamalı elbiseyle oturmak,
manâ ehlinin katında yüz hazineden daha iyidir.

(Not: Bu hikâyede geçen, Iskender-i zülkarneyn olsa gerektir. A.D.)¹¹¹

¹⁰⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/274.

¹⁰⁹ Şeyh Ebû Medyen: Asıl adı. Şu'ayb bin Hasan (veya Hüseyin bin Sinân)dır. Endülüs'ün Bicâye şehrinde doğdu. Doğum tarihi kesin olarak bilinmiyor. İyi bir tahsil gördü. Maliki mezhebinin büyük fıkıh âlimlerindendir. Tarikat hırkasını Şeyh Abdulkadir Geylânî hazretlerinin elinden giydi. Ondandır. Keramet sahibi tıyuk bir veli idi. Şeyh Ebû Medyen (k.s.) 594 (M: 1197) yılında Endülüs'ün Tılemsan şehrinde vefat etti.

¹¹⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/275.

¹¹¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/275-276.

Asıl Erginlik Allah'a İman Ve Salih Ameldir

"Erginlik değil: Yüzlerinizi kâh gündeği tarafına çevirmeniz, kâh batı... Velâkin eren o kimsedir ki, Allah'a, âhiret günü'ne, melâike'ye, Kitâb'a ve bütün peygamberlere imân edip, karabeti olanlara, öksüzlere, bîçârelere, yolda kalmışa, dilenenlere ve esirler uğrunda seve seve mal vermekte, hem namazı kılmakta, hem zekâtı vermekte... Bir de antlaştıkları vakit ahidlerini yerine getirenler, hele sıkıntı ve hastalık hallerinde ve harbin şiddeti zamanında sabr u sebat edenler... İşte bunlardır o sâdıklar ve işte bunlardır o korunan müttakiler."¹⁷⁷

"Erginlik (kurtarıcı amel) değildir." kendisinden razı olunan ve sahibini Cennete götüren iş demektir (kurtarıcı amel).

"Çevirmeniz,"

Yâni ey Kitap ehli! Sizin döndürmeniz ve çevirmeniz değildir.

"Yüzlerinizi," Namazda.

"Maşrik ve mağrib tarafına"

Yâni doğu ve batı tarafına

Bu cümle,filinin zarfı mekânıdır. (Zarfı mekânı mübhem olduğu için (fi) harfi cerri kıyâsî olarak hazf edilmiştir.)kelimesi, "değil," manâsına olan nakıs filinin) mukaddem haberi olmak üzere mensûbtur. nin) ismi de ijzpûf "Çevirmeniz, " cümlesidir Çünkü her ne kadar fiil İse de basma masdariyyet manası olan bfgelmekîe masdar te'vilindedir. Müevvel olan masdar, mahallinde j (lam) ile kullanılan masdardan daha ma'rifelidir. Müevvel masdarlar, "kendisi hiçbir şey ile vasıflanmaz ve hiçbir şey de kendisiyle vasıflanmaz" cihetinde zamire benzemektedir. Nahiv ilminde bulunan bir kaideye göre "evlâ olan, en ma'rlfe olanın isim ve en ma'rife olmayanın da haber yapılmasıdır, "Burada öf cümlesi, kelimesinden daha ma'rlfe olduğu için JJI 'nlı ismidir.¹¹²

Sebeb-i Nüzul:

Yahudi ve hristiyanlar, kible konusunun üzerine çok düşünceye dalıyor ve çok düşünüyorlardı. Efendimiz {s.a.v.) hazretleri, Beyt-i aksâ'dan Ka'beye döndüğü zaman yahudî ve hristiyanları yersiz yere bir düşünce almıştı. Bu iki fırkadan her biri, birr'in (iyilik, erdemlik ve ergenliğin) kendi kiblelerine dönmek olduğunu zannediyorlardı. İşte bu ayet-i kerime onların bu görüş ve düşünlerini reddetti. Birr (kurtarıcı amel), sizin üzerinde olduğunuz kible değildir. Çünkü sizin kibleleriniz mensûh'dur. Yâni sizin kiblelerinize dönme emri neshedilip kaldırıldı. Kibleleriniz, birr (kurtarıcı amel)'den çıkarıldı.¹¹³

İmanın Esasları

"Ve*âkin birr (iyilik, erdemlik ve ergenlik)"

Yâni o bilinen şey ki, onun şanının korunması ve onun tahsili için çalışılması gereken; birr, iyilik, erdemlik ve ergenlik."O kimse ki," yâni , o kimsenin birri (iyiliği) ki, demektir.

Burada muzâf olan kelimesi hazf olundu. Çünkü, ^jü kelimesinin ismi, manâ ifâde eden isimlerden, haberi de a'yan

(muayyen) isimlerden olur. Buna hamledilmesinden imtina edildiği için burada^ kelimesi hazf olundu.¹¹⁴

Allah'a İman

"Allah'a iman etti."

Allah'ın varlığına ve birliğine, her türlü şirk şaibesinden uzak bir iman ile iman etti.

"Uzeyr Allah'ın oğludur,¹¹⁵ diyerek müşrik olan yahûdîlerin ve "Mesih (İsa Aleyhisselâm) Allah'ın oğludur," diyerek hristiyanların yâni müşrik yahudî ve hristiyanların imanları gibi bir iman değil...

Âyet-i kerîmede "Allah'a iman etti," diyerek Allah'a imanı takdim etti. Çünkü Allah'a iman etmek, ilmî ve amelî bütün kemâlât'ın aslıdır.¹¹⁶

Âhiret Gününe İman

"Ve âhiret gününe (iman etti.)"

Yâni işlenen amellerinin karşılıklarının verileceği ve gerçekleşeceğinden asla şüphe bulunmayan yeniden dirilme

¹¹² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/277-278.

¹¹³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/278.

¹¹⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/278-279.

¹¹⁵ Et-Tevbe:9/30

¹¹⁶ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/279.

gününe... Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin üzerinde olduğu, inandığı gibi iman eden, demektir. Yoksa Yahûdilerin imanları gibi değil. Çünkü onlar, "Bize sayılı birkaç günden maada asla ateş dokunmaz", demeleri ve babalarının ve atalarının peygamberler olduğunu ve peygamberlerin kendilerine şefaate edeceğini söylemeleri gibi âhirete iman etmeyin. Birr (ergenlik, erdemlik ve iyilik), mebd'e ve meâda teveccüh etmektir. Zîrâ hakikatte doğu ve bat bu ikisidir, yâni mebd'e ve meâdır. Âhiret gününe iman, Allah'a iman etmenin fer'idir. Çünkü biz Allahü Teâlâ hazretlerinin ulûhiyete müstehak olduğunu tam olarak bilmedikçe ve onun bütün kâinat (ve mümkinât) üzerindeki kudretini tam olarak kavramadıkça, bizim haşır ve neşri sıhhatli bir şekilde bilmemiz mümkün değildir.

Âhirete iman, kişiyi, Allah'ın emrettiği ve nehyettiklerinin hepsinden; korkarak veya isteyerek, Allah'a boyun eğmeye tahrik ve davet edicidir. Bundan dolayı âhirete iman, Allah'a iman etmenin ardından zikredildi.¹¹⁷

Meleklerle İman

"Ve meleklerle (İman eden) Meleklerin hepsine iman... Yâni bütün meleklerin, erkek, dişi, beşer veya Allah'ın evlâtları olmadığına iman etmektir. Melekler, Allah'ın katında ikram görmüş varlıklardır. Melekler, vahiy ilkâ etmek ve kitapları indirmekle Allah ile peygamberlerin arasında vasıtadırlar. Yahudiler, bunu ihlâl edip, Cebrail Aleyhisselâm'a düşman oldular.¹¹⁸

Kitaplara İman

"Ve kitab'a (iman etti),"

Yâni ilâhî kitapların cinsine ki, o ilâhî kitaplardan biri de "Furkân" yâni Kur'ân-ı kerîmdir. Yahudiler bunu da ihlâl ettiler. Kur'ân-ı Kerîm'in ilâhî kitap olduğu hakkında deliller ikâme edildiği halde, onu reddettiler ve kabul etmediler.¹¹⁹

Peygamberlere İman

"Ve peygamberlere (iman etti)," Peygamberlerin hepsinin, Allah'ın mahlûkâtına gönderildiklerine, onun hakkını ikâme ettiklerine, Allah tarafından tasdik olundukları; emrinde, nehyinde, vaadinde, vâidinde, haberlerinde ve hiçbirinin arasını tefrik etmeksizin bütün peygamberlere iman edenler, demektir.

Yahûdiler, bunu da ihlâl ettiler. Kendilerine gönderilen bir çok peygamberi öldürmek ve Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin peygamberliği hakkında ileri geri konuşmakla, peygamberlere imanı da çiğnediler.

Ve bilki, muhakkak, meleklerle ve kitaplara iman etmek, peygamberlere iman etmekten sonradır. Âyet-i kerîmede, meleklerle ve kitaplara iman etmek, peygamberlere- iman etmekten önce zikredildi. Onların hariçte var olmalarındaki tertibe riâyet etmek içindir, ilimde tertip, nazar-ı i'tibâra alınmadı. Çünkü melek önce yaratılıp vahye memur edilir, sonra onun vasıtası ile peygamberlere kitab'm inmesi hâsıl olur. Peygamberler de o kitapların içinde bulunan ilâhî ahkâmı halka tebliğ edip halkı ona davet ederler. Bu iman, usûlüddin (dinin aslı ve esası) ve akaidin kaideleri olarak zikredilen beş emirden biridir. (1/281)¹²⁰

Sevginin Esası Olan Malî Yardımlar

"Ve malî verdi." Yâni malından sadaka verdi.

Sevgisinin üzerine (seve seve,)"

Bu cümle, "verdi," fiilinde bulunan zamirden hâldir bulunan zamir-i mecrûr "mâl" kelimesine râcidir. Yâni: usıs'isikendisimâlî sevdiğihalde, "demektir."¹²¹

Şakadanın En Faziletli

Nitekim Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine, hangi sadakanın daha faziletli olduğu sorulduğunda, Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdular:

"Ebû Hüreyre (r.a.) hazretlerinden rivayet olundu. Adamın biri gelip, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine:

-"Sevab cihetinden hangi sadaka daha büyük ve daha faziletlidir?" diye sordu. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri:

-"Senin sağlıklı, mala düşkün (mala karşı haris), zenginliği düşünüp fakirlikten korktuğun anda verdiğin sakadadır. Sadakanı, can boğaza gelip, falancaya şunu, falancaya bunu, vasiyet ediyorum, dikkatli olun!

¹¹⁷ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/279-280.

¹¹⁸ Yahudilerin Cebrail Aleyhisselâm'a düşman olmaları hakkında, bilgi için Bakara sûresi 97-98'nci âyeti kerimelerinin tefsirine bakınız.

İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/280.

¹¹⁹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/280.

¹²⁰ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/280-281.

¹²¹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/281.

Falancanın da şu kadar alacağı vardır, dediğin duruma düşünceye kadar, asla sadakalarını ihmâl edip geciktirme. Böyle bir an gelmeden önce sağlığında sadakalarını ver.¹²²
Sa'dî buyurdu:

Bu gün perişan olduğum gündür.

Elde bir şey kalmadı, kaldım yalnız.

Her ne var idiyse gitti elden; eli boş kaldım.

Perişan oldum.¹²³

Akrabaya Verilen, Hem Sakada Ve Hem Sıla-İ Rahim'dir

"Karabeti olanlara,"

Hâl delaletiyle nin birinci mefulüdür. Yakın akraba, kendilerine sakada verilecek olan diğer kimselerin üzerine takdim olundu. Çünkü sadakalara en layık olanlar yakın akrabalarıdır. Zîrâ Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

"Senin Müslümanlara vermiş olduğun sadaka bir sadakadır. Yakınlarına vermiş olduğun sadaka ise ikidir."¹²⁴Çünkü bu, hem sadaka ve hem sıla-ı rahim'dir.

"Yoksula verilen sakada bir sadakadır. Akrabaya verilen İse i\$ sadakadır. Sakada ve sıla-i rahim sevabı vadir.¹²⁵

"Miskin (yoksul Müslümana) verilen sakada birdir. 0 yakın bir akrabaya verilirse iki sadaka olur. (Bu sadakalar:) Sadaka ve sıla-i rahim'dir."¹²⁶

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

"Ebû Eyyub el-Ensâri (r.a.) hazretlerinden rivayet olundu. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

-"Muhakkak ki, en faziletli sakada, sinsîce düşmanlık eden yakın akrabaya verilen sadakadır."¹²⁷

Yetimlere Yardım

"

Ve yetimlere (vermelidir),"

Yetimlerden fakir olanlarına vermelidir; zenginlerine değil.

Yetimler, kendilerine sakada verilip sarf/edilecek diğer kişi guruplarının üzerine takdim olundu. Zîrâ yoksul ve fakirlerin içinde, küçük olup babası ve bir kazanç yolu bulunmayanlar, diğer fakirlerden ve kendilerinden sonra zikredilenlerden daha muhtaçtırlar. Yetimlerin ihtiyaçlarını karşılamak, onlara asla kahretmemek gerekir: "Öyle ise, amma yetime kahretme,"¹²⁸

Miskinler

"Miskinlere (çaresiz katmışlara)" kelimesi, kelimesinin cemiidir.

Miskinler iki kısımdırlar.

1-Dilenen,.

2- Dilenmeyen.

Dilenmekten kendisini çekip alan, yâni dilenmeyenler. Burada geçen, Miskinler (bîçareler,)" dilenmeyen yoksul insanlardır.

Yüzünü kara edip dilenenler: Bu kısım ise, "ve isteyenler, dilenenler," kavı-i şerifinin altına girerler.

"miskin" kelimesi, "sakin" olan ismi failin mübalağa sıygasıdır. Yerlerinde kımıldayamayacak kadar fakir olan demektir. Muhakkak ki, muhtaç olan kimse, ihtiyacının çokluğu kadar, insanların yanında sükûnet bulmaya ihtiyaç duyar.¹²⁹

Yolda Kalanlar

"Ve yolda kalmış olanlara Yâni mal ve mülkünden uzak kalan yolcu demektir. Müsâfir olan kişiye, "yolun oğlu" denildi. Yola düşmek ona lazım ve gerekli olduğu için, yolcu kişiye bu isim verildi. Yol kesen hırsıza "yolun oğlu", Geceleri namaz kılan kişiye, "gecenin oğlu", Suda yüzen kuşa "suyun oğlu", denildiği gibi... Müsâfir kişi, yoldan geldiği için, sanki yoldan doğmuş gibi kabul edildi. Ve ona: "yolun oğlu" denildi. Efendimiz (s.a.v.)

¹²² Buhârî, hadis no: 1330. Müslim, 1713, Neseî, 2495. Ahmed bin Hambel. 9009:

¹²³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/281-282.

¹²⁴ Bu hadisi şerifi bu lafızlar ile kaynağını bulmadım. Ama hadis kitaplarında bu mânâ'da 13'ten fazla hadis-i şerif vardır.

¹²⁵ En-Neseî: 253S; İbni Mâce, 1834; Müsned-i Ahmed, 15636; Sünen-i Dârimî: 1618;

¹²⁶ Mevsuâtül- hadis-i şerif. Tirmizi: 594

¹²⁷ Müsned-i Ahmed: 22430

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/282-283.

¹²⁸ Ed-Dühâ: 93/9

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/283.

¹²⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/283-284.

hazretleri buyurdular:

"Allah'a ve âhiret gününe iman eden, müsâfirine ikram etsin."¹³⁰

"Kim Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsa, müsâfirine ikram etsin. Ve kim Allah'a ve âhiret gününe iman ediyorsa, sıla-i rahim etsin (yakın akrabalarını ziyaret etsin). Ve kim Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsa, hayır konuşsun veya susup sükût etsin."¹³¹Yine buyurdular: î^{ts}: îli[^]Jj : i', '«ai\ \yji\ "Kâfir de olsa müsâfire ikram ediniz."¹³²

Dilenciler

"Ve dilenenlere,"

Onlar ki, ihtiyaçları sebebiyle zarurî olarak, istemeye gelen ve bu yola baş vuran kimselerdir. Allahü Teâlâ hazretleri:

"Ve amma sâili (dileneni) azarlama!"¹³³Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

Dilencinin hakkı vardır; atının sırtında gelse de..."¹³⁴

"Dilenci atının üzerinde gelse bile hakkı vardır."¹³⁵ Sadi buyurdu: Ne istedi diğerleri senden. Onlar teşekkürle istediler insanlardan.¹³⁶

Köle Azad Etmek

"Ve kurtuluşları uğrunda, esirlerin"

Mükâtebe¹³⁷ olan köle ve esirlere yardım ederek.

kelimesi, kelimesinin cemiidir. Boynun son kısmıdır. kelimesinin "murakabe, gözetleme" kelimesinden müştak oldu (yâni türetildi). Çünkü boyun, kavmin üzerine gözetleyici olan kimsenin gözetleme mekânıdır. İŞj "Allah kölesini azad etti," denildiğinde; bu söz ile, Allahü Teâlâ hazretlerinin kulunu Cehennem azabından halâs kıldığı, murat edilir. Denildi ki, rakabelerden murat, esirlerdir. Denildi ki, bundan murat, zenginlerin köleleri için eşler satın almalarıdır. Yine denildi ki, bundan murat, esirlerdir. Çünkü zenginler, esirlerin kurtulmaları için mallarını verirler.

İşte bu, yâni yukarıda anlatılan yerlere Allah'ın muradına uygun olarak malı sarfetmek, âyette gfeçen "jA\ birr, iyilik, ergenlik ve erdemliktir.

Yahûdiler, bunu da ihlâl ettiler. Onlar insanların mallarını haksız yere yediler. Yahudî âlimler, İslâm hak din olduğuna ve Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine tabi olmanın gerekli olduğuna delâlet eden âyetleri Tevratından çıkarıp gizlediler. Ve bu yahudî âlimleri, hakkı gizlemenin karşılığında, az bir ücret ve maddî çıkar ve az bir karşılık aldılar. Aldıkları şey ise, sefil, beyinsiz ve ayak takımının verdikleri basit hediyelerdi.¹³⁸

Namaz

"Ve namazı kıldı."

Farz olan namazları kıldı.

"Kim ki" ismi mevsûlün üzerine atıftır. Yâni: kim ki iman etti, malını verdi ve namazını kıldı" demektir. Yahûdiler, insanları namaz kılmak ve zekât vermekten men ediyorlardı.¹³⁹

Zekât

"Ve zekâtı verdi."

Farz olan zekâtı verdi demektir. Daha önce geçen, "malı verdi," kavlı-î şerîfmden murat, nafîle olan sakadaydı. Nafîle sadaka, farz olan zekâtın üzerine takdim olundu. Sadaka vermeye mübalağa ile teşvik etmek içindir. Veya birincisi, yani, "malı verdi," kavlı-î şerîfî zekâtın verileceği yerleri beyan etmektedir. İkincisi yani,"Ve zekâtı verdi." kavlı-î şerîfî de zekâtı vermenin farz olduğunu açıklamak içindir.¹⁴⁰

¹³⁰ Buhârî. Mevsûatü'l-hadis-i şerif no: 5559; Müslim: 67 ve diğerleri...

¹³¹ Buhârî, Mevsûatü'l-hadis-i şerif no 5673

¹³² Bu lafızlar ile bu hadisi şerife rastlayamadım.

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/284.

¹³³ Ed-Dühâ. 93/10

¹³⁴ Bu ibare ile bu hadisi şerife rastlayamadım. Ama bu manâ'da çok hadisi şerif var.

¹³⁵ Müsned-i Ahmed: 1740; Ebû Davud: 1318;

¹³⁶ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/284-285.

¹³⁷ Mükâtebe, sözleşmeli köle demektir. Azâd olmak için sahibi ve efendisiye belirli bir ücret karşılığında anlaşmış olan kölelere denir.

¹³⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/285-286.

¹³⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/286.

¹⁴⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/286.

Ahid Ve Sözleşmeye Bağlılık

Ve ifâ ederler (ahidlerini yerine getirirler,)"

Bu kelime, "Kim ki iman etti," cümlesinin üzerine atıftır. Çünkü bu kelime, "ve kim ki ifâ ettiler" denilmesi kuvvettindedir.

"Ahidlerine" Emirler, yasaklar ve adaklardan olan ahidlerini yerine getirirler.

"Ahidleştikleri (antlaştıkları vakit),"

Kendileriyle Allah arasında ve kendileriyle insanlar arasında, antlaştıkları vakit, sözlerini yerine getirsinler. Vaad ettikleri ve bir şeyi geçerli saydıkları zaman ve yemin ettikleri, veya nezir ettikleri (adakta bulundukları) zaman, yeminlerini yerine getirip adaklarını ifâ etsinler. Doğrudur dedikleri ve kendilerine bir şey emânet edildiği zaman emâneti edâ etsinler. Hadîs-i şerîf te buyruldu:

"Kim ki, Allah'a bir ahid (yâni söz) verdi. Sonra sözünü bozarsa, Allahü Teâlâ, ona rahmet nazarıyla bakmaz. Yâni ondan nazarını (ve rahmetini) keser ve ondan intikam alır. Ve kim Rasulüllah (s.a.v.)'in zimmetini verir ve sonra da çayar ve bundan dönerse, Peygamber (s.a.v.) hazretleri kıyamette onun hasmıdır, ondan davacı olacaktır.¹⁴¹

Yahûdiler, ahdi bozdular. (1/282) Aliahü Teâlâ buyurdu:

"Ey İsrailoğulları! Size in'âm ettiğim nimetimi hatırlayın ve ahdime vefa edin ki, ahdinize vefa edeyim ve benden, korkun artık bendeni.." ¹⁴²

Mesnevî'de buyruldu: insan ağaca benzer. Kökleri de ahidtir.

Kökün iyileşip gelişmesi için çalışmak lazım.

Fasid ahid çürümüş ağaç kökü gibidir.

Ondan meyve hâsıl olmaz.

Ağacın dalı ve yaprakları yeşilde olsalar eğer kök çürümüşse meyve vermez.

Yeşil yapraklar yok, fakat kökler sağlamısa sonunda bir gün yüzlerce yaprak ve meyve verir.

İlminle mağrur olma da ahdini yerine getirmeye çalış. Zira ilim bir kabuk, ahidse içi gibidir. ¹⁴³

Sabır

"Ve sabredenler," Medih üzerine mensûb'tur.

Yâni, "Ben kasd ediyorum," fiilinin takdiriyle medh üzere mensûb'tur. Hakikatte böyledir. Ama manâ bakımından ise, "O ki iman etti," cümlesinin üzerine atıftır. Sabır, imanın kategorisinde değildir. Ama sabrın, fazilet, meziyet ve ehemmiyetini tembih için, sabır iman üzerine atfedildi. Ve sabredenler," cümlesinin manâsı şöyledir: Yâni:

"Ve o sabredenleri kasd ediyorum."

"Sıkıntı halinde,"

Yâni, fakirlik ve şiddet durumunda,

"Ve zararlar (hastalıklar) halinde,"

Hastalık, kötürümlük ve tedavi olunmaz dertler anında; "Ve harbin şiddeti zamanında sabr u sebat edenler,"

"Ve sabredenler," kelimesiyle mensûb'tur. Yâni şiddet' ve sıkıntı vaktinde; hâsseten savaşın şiddeti ânında sabredenler, demektir. kelimesi, mutlak manâ'da şiddet demektir. Kendisine "vakit ve zaman," kelimesinin ziyâde kılınması ise, şiddet, zorluk, sıkıntı ve savaşın zaman zaman meydana geleceğini ve sür'âtla tahakkuk edeceğine işaret etmek içindir.

Yahûdiler, bunu da yâni sabretmeyi de ihlâl ettiler. Gerçekten yahûdiler, büyük bir ürkeklik ve korku içindedirler.

Vel-hâsıl (kısacası), kible değiştiğinde, kitap ehli, bu meselenin münâkaşasına dalıp, konu üzerinde çok konuşunca sanki onlar: (iyilik, erdemlik ve ergenlik)in medarı (falanca kibleye) dönmektir," demiş oldular. Yâni bir mekânı ön plana çıkarttılar. Yahudî ve hristiyanların bu tutumlarına karşı Allahü Teâlâ hazretleri bu âyeti indirdi. Sanki Allahü Teâlâ hazretleri şöyle buyurdu: "Dinin temel esaslarından yüz çevirdikleri halde, bu kible konusunda şiddetli bir mücadeleye dalmalarının ve aşın şekilde durmalarının sebebi nedir? Birr (iyilik, erdemlik ve ergenlik) sıfatı mücerred manâ'da doğuya veya batıya dönmekle hâsıl olmaz, yâni yalnızca doğu veya batıya dönmekle elde edilmez. Birr (iyilik, erdemlik ve ergenlik) ancak zikredilen bütün esasları yerine getirmekle elde edilir."

"İşte onlar." Yâni bu sıfatların ehli ve bu sıfatlara sahib olanlar, "Onlar ki sâdıklardır,"

Dinde, hakka tabi olmada ve birr'de araştırıp yaşama konusunda sâdık ve davalarında doğru olanlardır. Kiblenin değişmesi onları değiştirmedir. Yâni kiblenin değişmesiyle dinlerinde bir değişiklik ve hakka tabi olma konusunda bir gevşeklik ve İslâmî yaşama cihetinde zaafa düşmediler. Kiblenin değişmesi onları sarsmadı.

¹⁴¹ Ed-Dürrül-mensûr

¹⁴² Bakara:2/40

¹⁴³ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/286-287.

Ve işte bunlardır o korunan müttakiler."

Yâni küfür ve diğer rezaletlerden korunanlar bunlardır.

Burada dajjf "işte onlar," ism-i işaretinin tekrar edilmesi, onların sâının ziyâde yüceliğini beyan etmek içindir.

"Ve işte bunlardır o korunan müttakiler." Cümlesinde ikisinin arasında zamir'in gelmesi, takvâ'nın bu zikredilen kişilere münhasır olduğunu ve onlardan başkasının takva ehli olmadığını gösterir.¹⁴⁴

Bu Âyetle Amel Edenin İmanı Mükemmel Olur

Bu âyeti kerime incelikleriyle bütün insanî kemâlâtı câmi'dir. Yâni yüksek insanî değerleri içermektedir. Sarahaten veya zımnî insanî kemâlâta delâlet etmektedir. İnsanî kemâlât olan şeyler çok olmasına rağmen, bütün çokluğu, şü'beleriyle münhasıran bu şeylerde dir.

1 -Sıhhatli itikad (sağlam inanç)

2-Hüsnü muaşeret,

3-Güzel ahlak.¹⁴⁵

Sağlam İtikad

Erginlik değil: Yüzlerinizi kâh gündeği tarafına çevirmeniz, kâh batı... Velâkin eren o kimsedir ki. âhiret günü'ne, melâike'ye, Kitâb'a ve bütün peygamberlere iymân etmektir. Âyet-i kerimesinde kendisine işaret edilen, Allah'a iman,

Âhiret gününe iman.

Meleklerle iman,

Kitaplara iman,

Ve Peygamberlere imandır.¹⁴⁶

Hüsnü Muaşeret

Hüsnü muaşeret, yâni insanlar ile geçinmeğe ise şu âyeti kerimenin şu kavlı-i şerîfiyle işaret etmektedir.

"Karabeti olanlara, öksüzlere, bîçarelere, yolda kalmışa, dilenenlere ve esirler uğrunda, seve seve mal vermekle olur." Yardım etmek. Yakın akrabalara vermek, Yetimlere yardım etmek, Miskinlere yardım etmek. Yolda kalmışa yardım etmek, Dilenenlere vermek, Köle ve esirlere yardım etmek.¹⁴⁷

Güzel Ahlak

Güzel ahlaka işaret eden ise, âyeti kerimenin son kısmıdır:

"Zekâtı vermekte... Bir de antlaşıkları vakit ahidlerini yerine getirenler, hele sıkıntı ve hastalık hallerinde ve harbin şiddeti zamanında sabr u sebat edenler, işte bunlardır o sâdıklar ve işte bunlardır o korunan müttakiler."

Zekât vermek,

Ahde vefa etmek.

Sabretmek,

Savaş ânında firar etmemek,

Sadık olmak.

Dolayısıyla kişinin iman ve itikadına bakılarak bu vasıfları kendisinde toplayana, (sidk) doğru ve samîmi vasfı verilmiştir. Halk, yâni insanlar ile münâsebetleri ve hak ile olan muamelesi ile de takva ile vasıflanmıştır.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri bu hadîs-i şerîflerinde bu hakikate işaret ettiler:

"Kim bu âyeti kerime ile amel ederse muhakkak imanını kemâle erdirmiştir.¹⁴⁸

Sabreden, Şükredenden Daha Faziletlidir

Allah kendisine selâmet versin, şeyhimiz allâme hazretleri buyurdular: Bana denildi ki, kalbimde, kişinin, Allahü Teâlâ ile olan muamelesinde en güzel ahlakı, teslimiyet ve rızadır. Yâni Allahü Teâlâ hazretlerine kalbten teslim olması ve ondan gelene razı olmasıdır.

Kişi halk ile beraber olduğunda, beşerî ilişkilerinde hep af, sevgi ve hoşgörüyü ve cömertliği ön planda tutması lazım. Allâmenin söz bitti.

¹⁴⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/288-289.

¹⁴⁵ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/289.

¹⁴⁶ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/289-290.

¹⁴⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/290.

¹⁴⁸ Şihâb 2/272

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/290-291.

Mal sevgisi, nefse gâlib olan ve en çok görülen, nefsin kötü ahlakındandır. Yine, işlerde acele etmek de nefsin kötü ahlakındandır. Muhakkak ki bu incelikten dolayı:

"Sabır şükürden daha faziletlidir," denilmiştir. Haberde şöyle buyurulmuştur:

"Kendilerine mükâfat ve amellerinin karşılığı verilmesi için dünyâ ehlinde "şükredenler" getirilir. Ve arda da "sabredenler" getirilir. Allahü Teâlâ hazretleri, şükredenleri işaret ederek, sabredenlere şöyle der:

"-Bu kendisine verdiğim nimetlere şükreden kişidir. Seni ise dünyâda mübtelâ kıldım. Sana belâ verdim; seni sabır ile imtihan ettim. Sen sabrettin. Onun için senin ecir ve mükâfatını fazla fazla vereceğim." Bunun üzerine şükredenlere verilen mükâfatın kat kat fazlası sabredenlere verilir.

Hakikaten nefsin terbiye ve güzel ahlakı, tevhid ve kendisine mahsus tarik ile mümkündür. İmanın aslı, tevhid ve şehadetle hasıl olduğu gibi...¹⁴⁹

Kati ve Kısas

"Ey o bütün iymân edenler! Maktuller hakkında üzerinize kısas yazıldı: Hür*e hür, köleye köle, dişiye dişi! Bunun üzerine her kim kardeşinden cüzi bir affa mazhar olursa; o vakit vazife, birinin (maktulün velisinin) o marufu takip etmesi, birinin de ona borcunu güzellikle ödemesidir. But rabbınızdan bir tahfif ve bir rahmettir. Her kim, bunun arkasından yine tecâvüz ederse, artık ona elîm bir azap vardır.178

Hem kısasta size bir hayat vardır, ey temiz aklı, temiz özü olanlar! Gerek ki korunursunuz"!179

"Ey o bütün iymân edenler! Maktuller hakkında üzerinize kısas yazıldı."

Bu hitab emirü'l-rnû'mininlere, yâni müslüman idarecileridir. Allahü Teâlâ hazretleri, emîrû'l-mü'minin yâni devlet başkanına, onun yerinde iş gören vekillerine ve onun makamına kaim olan kişilere "kısas cezasını" uygulamasını farz kıldı.

Bu kavî-i şerîfîn takdiri şöyledir: "Ey imamlar! Yâni ey yöneticiler! Kısas uygulaması size farz kılındı. Eğer kanın velisi (maktul yâni ölünün sahibi) kısasın uygulanmasını isterse, kaatili bulup kendisine kısası uygulamak size farz kılındı," demektir.¹⁵⁰

Kaatil Kısas'tan Kaçamaz

Hitabın, kaatilin kendisine yönelik olma ihtimali de vardır.(1/283) Hitabın kaatile yönelik olduğu kabul edildiğinde, bu kavî-i şerîfîn takdiri şöyle olur: "Ey amden (yâni bilerek, kasten bir insana kıyıp öldüren) kaatiller! Öldürdüğünüz kişinin velisi, kısas için nefsinizi istediğinde, nefsinizi kısas için idarecilere teslim etmeniz size farz kılındı. Öldürdüğünüz insana karşı kısas olunmaktan kaçmayın," demektir.

Çünkü, öldürmek işi "hakku'l-abd" yâni kul hakkı olduğu için, kaatilin bundan imtina etmesi ve kısastan kaçınması asla caiz değildir.

Ama zina eden ve içki içen kişi böyle değildir. Zina eden ve içki içen kişi "hadd"den kaçabilirler. Çünkü zina eden ve içki içen kişinin üzerinde "Hakkullah" bulunmaktadır.

Kısas, bir insanın başkasına yaptığıının misliyle aynen kendisine yapılmasıdır.

O, yâni kısas, cana kıymak, organlardaki tahribatlar ve yaralanmalarda, aynı eşitlik ve benzerlik olması şartıyla gerekenin yapılmasıdır.

"Maktuller hakkında," cümlesinde geçen kelimesinin cemiidir. Cümleinin başında geçen; harfi cerri ise, sebebiyet içindir. Yâni, kaatilin öldürme işi, kısasın sebebi, harfi cerrinin sebebiyet mânâsında olduğu çok yerler varcır. Bunlardan biri de Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin şu hadis-i şerifleridir:

"Bir kadın bir kedi sebebiyle Cehennem ateşine girdi. Kediye bir şey vermedi ve onu yerdeki haşeratı bile yemeye bırakmamıştı.¹⁵¹ Yâni, kediyi bağlaması sebebiyle Cehenneme girdi, demektir. "Maktuller hakkında," kavlinde tevekkuf etmek güzeldir.

"Hür'e hür,"

Mübtedâ ve haberdur. Yâni, hür kişi kendi misliyle tutulur ve öldürülür.

"Ve köleye köle,"

"Ve dişiye dişi!" Kısas edilir.¹⁵²

Kısas Âyetinin Sebebi Nüzulü

Câhiliyet döneminde, aralarında kan davası bulunan iki kabile hakkında nazil oldu. Câhiliyet döneminde iki Arab kabilesinin arasında kan davası vardı. Onlardan biri, diğerinden kuvvetçe daha üstündü. Bu bakımdan karşı tarafa karşı şöyle yemin ettiler:

¹⁴⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/291-292.

¹⁵⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/292-293.

¹⁵¹ Buhârî, Mevsûatü't-t-hadisî şerif, no: 3071; Kütüb-i sitte de "Bir kadın bir kedi sebebiyle azap gördü," şeklinde başlayan, tam 24 değişik rivayette hadis-i şerif bulunmaktadır

¹⁵² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/293-294.

- "Elbette biz, köleye karşılık, sizden hür bir kimseyi, bir kadına karşılık bir erkeği ve bir erkeğe karşılık da sizden hür iki erkeği öldüreceğiz," dediler.

Kendi aralarında, anlaşılamadılar. Allahü Teâlâ hazretleri, İslâm dinini gönderdiği zaman, bu iki kabile Efendimiz (s.a.v.) hazretlerini kendi aralarında hakem tayin ettiler. Bu iki kabilenin davranışları üzerine bu âyeti kerime nazil oldu. Onlara aynı seviyede, adaletli olmalarını emretti.¹⁵³

Kaatilden Başkası Kısas Edilmez.

"Hür'e hür, kısas edilir" kavli-i şerifi, elbetteki hasrı ifâde etmez. Yâni kısas, ancak iki hür ya da iki köle veya İki kadın arasında yapılır manasına gelmez. Aksine kısasın kendisinde diğerlerine delâleti olmaksızın zikredilenlerin arasında meşru olduğunu ifâde ediyor...

Zîrâ muhakkak ki Allahü Teâlâ hazretlerinin;

"Ey o bütün iymân edenler! Maktuller hakkında üzerinize kısas yazıldı." Kavli-i şerifi kendi başına müstakil bir cümledir.

"Hür'e hür, köleye köle, dişiye dişi karşılık kısas edilir," kavli-i şerifi de, zikir yoluyla bu cümlemin bâzı cüzlerine tahsisde bulunmaktadır. Müstakil olan bir cümlemin bâzı cüzlerinin zikredilerek tahsis edilmesi, hükmün diğer bâzı cüzleri için sabit olmasını menetmez. Belki bu tahsis, sair suretlerde hükmün nefyedilmesinin dışında bir fayda içindir.

Zîrâ bu âyeti kerime, câhiliyet döneminde insanların üzerinde oldukları kötü adet ve gelenekleri ibtâl etmektedir. Yâni câhiliyye âdetlerini geçersiz kılmaktadır. Çünkü câhiliyye mensupları, kendilerinden bir köle öldüren karşı taraftan, hür bir adam öldürüyorlardı. Yoksa burada köle ile hür, ya da erkekle kadın arasında kısasın cereyanının reddedilmesi söz konusu değildir. Belki bunun aksine, bu âyeti kerimede, kaatilden başkasına zarar ve haksız yere tecavüzün menedilme hükmü vardır. Yâni kaatilden başkası kısas edilmez. Kısas hükmü ancak kaatile uygulanır.

Süfyan-ı Sevrî ve İmam-ı Azam Ebû Hanîfe hazretleri,¹⁵⁴ hür kişiyi, köleye karşılık ve mü'mini de kâfire karşılık kısas ile öldürüleceği görüşündedirler. Yâni eğer hür bir kişi, bir köleyi öldürmüş ise, köleyi öldürdüğü için hür insana kısas uygulanır. Yine eğer mü'min bir kişi, savaşın dışında herhangi bir kâfiri öldürmüş ise, o mü'mine de kâfiri öldürdüğü için kısas uygulanır ve o mü'min de öldürülür. Çünkü Süfyan-ı Sevrî ve İmam-ı Azam Ebû Hanîfe hazretleri;

Hem onda üzerlerine şöyle yazdık: "Cana can, göze göz, buruna burun, dişe diş, cerhler birbirine kısastır". Kim de bu hakkını sadakasına sayarsa, o ona keffaret olur. Ve her kim, Allah'ın indirdiği ahkâm ile hükmetmezse, onlar hep zâlimlerdir.¹⁵⁵ Âyet-i kerîmesinin, umumîliğini delil getirdiler. Çünkü burada, jJLju ^İLjı of Can, cana karşılık kısas edilir," buyuruyor.¹⁵⁶

Bizden Öncekilerin Şeriatı

Muhakkak ki bizden öncekilerin şeriatı eğer Kur'ân-ı Kerim'de neshedilmeksizin bize haber veriliyorsa, onunla amel etmek vâcibdir. Onu beyân eden âyet-i kerîme, onun bizim şariatımız olduğunu beyan eder. Yâni bizden önceki peygamberlerin şeriat ve dinî hükümleri, neshine delâlet etmeksizin Kur'ân-ı Kerim'de eğer haber veriliyorsa, o bize konulmuş bir hükümdür. Onunla amel etmek vacibtir. Çünkü o bizim şariatımızdır.

Ve şu rivayeti delil getirdiler: "Müslümanların kanlan (kısas ve diyetle) birbirine eşittir.¹⁵⁷ Başka bir lafızla bu hadîs-i şerîf şöyle rivayet edilmiştir: "Mü'minlerin kanlan (kısas ve diyetle) birbirine denk ve eşittir.¹⁵⁸

Çünkü canda üstünlük muteber değildir. Bunun delili, bir kişi mukabilinde, bir cemaatin öldürülmesidir. Bir de kısas, ismette eşitliğe dayanmaktadır. Bu da din ve dar (devlet)dir. Müslümanda, bu iki şey de birbirlerine eşittirler.¹⁵⁹

¹⁵³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/294.

¹⁵⁴ İmam Azam Ebû Hanîfe Hazretleri; Tabîinden, tslâm âleminde, ashab-ı kiramdan sonra yetişen evliyanın ve âlimlerin en büyükler indendir. Ehli sünnetin reisi ve Hanefî mezhebinin kurucusudur. 699 (H. 80) senesinde Kûfe'de doğdu. Aslen iranlıdır. Dedesi Zûta müslüman olup, Hazreti Ali'nin sohbetlerine katıldı. İyi bir tahsil gördü. Ashab-ı Kiramdan, Enes bin Mâlik, Abdullah bin Ebî Evfâ, Vasile bin Eskâ, Seni bin Saide ve Ebû't-Tufeyl Amir bin Vâsile'yi (r.a.) görerek onların sohbetlerinde bulunma şerefine nail oldu. Yirmi sekiz yıl hocası Hammâd bin Ebî Süleyman'ın derslerine devam etti. Bütün ömrünü okuma ve okutmaya verdi. Tasavvuf ilmini Cafer-i Sâdık hazretlerinden aldı. Ölümüne yakın zamanlarda tasavvufa girmesini şöyle özetledi: "Eğer iki sene olmasaydı Numan helak olurdu." buyurdular. Takva ile amel eden bir velî ve âlimdi. Bu günün insanının aklının alamayacağı bir hayatı oldu. Kırk sene yatışı abdesti ile sabah namazını kıldı. Abdestin bir âdabını terkettiği için kırk yıllık namazını kaza etti. Yedi bin kere Kur'ân-ı Kerim'i hatmetti. Yüz kere Cenab-ı Allah'ı (bir nevi) rüyada gördü. İlimde altmış binden fazla mesele çözdü. Elli beş kere hacca gitti. Binlerce talebeye icazet verdi. Bir çok kitap yazdı. Geçimini esnafık ile sağlıyordu. Devletten bir görev ve maaş almadı. Halife Mansur'un kendisine verdiği. Temyiz Mahkemesi Reisliğini kabul etmediği için zindana atıldı. İşkence edildi. Ayaklarının altından kanlar akan ve halsiz düşen İmam-ı Azam Hazretleri, zorla sırtı üstü yatırılıp ağzına zehirli şerbet dökülerek, 767 <H. 150) senesinde Bağdat zindanlarında şehid edildi, (rahmetüllahi aleyh)

¹⁵⁵ El-Mâide: 5/45

¹⁵⁶ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/294-296.

¹⁵⁷ İbni Mâce: hadis no: 2673; Ebû Davud: 2371

¹⁵⁸ Müsned-i Ahmed: hadis no: 913

¹⁵⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/296.

Maliki Ve Şafî Mezhebinde Köle Yerine Hür Kısas Edilmez

İmam Mâlik ve İmam Şafî hazretleri, köleye karşılık hür kimseyi öldürmezler. Yine kâfir sebebiyle mü'minin de ölümüne fetva vermediler. İmam Şafî rahimehullah hazretleri buyurdıkları gibi:

Şu ceylânı benim kanıma girdiği için yakalayın.

Çünkü o, okumla beni vurdu.

Beni öldürmesi de kasdîdir.

Ancak onu öldürmeyin, çünkü ben onun kölesiyim.

Mezhebimde köle yerine hür kimse öldürülmez.¹⁶⁰

Kaatilin Affı

"Her kim," kaatilden tabir etmektedir. ister şartıyye olsun, ister mevsûle...

"Kardeşinden bir affa mazhar olursa;"

Yâni öldüren, ölenin velisi olan din kardeşi tarafından affedilirse, demektir. Bu cümlede bulunan her iki zamir de "kim"e râcidir.

"Bir şey,"

Yâni af dan az bir şey, demektir. Aff olundu" meçhul fiilinin failinin makamına kâim olmak üzere ondan bir şeyi yâni cezasının bir kısmını kaldırmaktır. masdar hükmündedir. Yâni senin: "affetmekle af olundu," sözün hükmündedir.

Eğer, "Affetti" fiili, lâzım ise, mef ulü bih'e geçmez. Yâni Mef ulü bih almaz. Ancak lâzım da olsa, mef ulü mutlak alır. O zaman da masdannin fail yerine geçmesi uygun olur. Şu âyeti kerimede olduğu gibi: "Çünkü sûr üfürülüp de bir tek nefha olmakla nefha "olduğu zaman,¹⁶¹ Onların: sözlerinde de mutlak olduğu gibi.

Âyet-i kerimede geçen, "bir şey," kavli-i şerifinin faydası şu inceliğe işaret içindi: Eğer taraftan biri, onu affederse veya tarafların bâzısı, ondan kanının bâzısını affederse, ya da varislerin bâzıları onu affederlerse, af tamam olur ve ondan kısas düşer. Bu durumda ancak diyetten başka bir şey vacip olmaz. Yâni kısas yapılmaz.

"Affetti" fiili, cânî yâni kaatile ve günaha müteaddi olup geçer. (1/284)

Affetti" fiilinin günaha geçmesi harfi cerri ile olur. Allahü Teâlâ'nın kavli-i şerifinde olduğu gibi: iüliLiitü Allah, senden affetti."¹⁶²

"Affetti" fiili'nin cânî yâni katile müteaddi olması ise, j (lam) harfi cerri ile olur. Meselâ halk arasında: c^uj "Falancayı affettim." denilir. Yâni "falanca için bağışta bulundum," demektir.

Buna göre cani (ve katilin) affedilmesi, ondan cinayetin gereğini kaldırmak demektir. Cinayetin gereği ise, burada kısastır. Sanki şöyle buyurulmaktadır: Katil kimse işlediği cinayet sebebiyle, öldürülenin kardeşi, yâni velisi tarafından kısmen bağışlanması halinde, bu af ister tümünü kapsasın, yâni tam bir af olsun, meselâ maktulün velilerinin tümüyle kaatil arasında, bir mal üzerinde bir anlaşma yapılmış olsun; ya da barışın kaatile velilerinden bâzıları arasında gerçekleşmesi gibi, kısmî olsun, her iki durumda da kısas düşer ve sâdece mal (diyet) ödemesi zorunluğa ortaya çıkar.

İbni Abbas (r.a.) hazretlerinden rivayet olundu. Bu âyeti kerime, bir kısas sebebiyle mal üzerinde yapılan bir anlaşma üzerine nazil oldu.¹⁶³

Kaatil Maktulün Velisinin Din Kardeşidir

"Bunun üzerine, her kim kardeşinden cüz bir affa mazhar olursa;" kavli-i şerifinde, Allahü Teâlâ hazretleri, cinayetin velisini yâni öldürülen kişinin velisini, kaatilin kardeşi olarak isimlendirdi. Ona şefkat ve acımadan ve hâsseten ikisinin arasında din kardeşliğinin devam ettiğine tenbih içindir.

Yâni kaatil ile maktulün velilerinin din kardeşleri olduğuna tenbih içindir. Zira kaatil. adam öldürmekle dinden çıkmış olmaz.¹⁶⁴

Diyet Güzellikle Ödenmelidir

"O vakit vazife, birinin (maktulün velisinin)

o ma'rûfu takip etmesi,"

Bu cümle mahzûf mübtedânın haberidir. Yâni, af dan az bir şey hâsıl olup, dem (yâni kısas), affın bâzısı ile bâtıl olduğu zaman, maktulün velisinin işi, sâdece ma'rûfu takip etmektir. Yâni maktulün velisi, daha şiddetli ve zor

¹⁶⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/297.

¹⁶¹ El-Hâkka: 69/13

¹⁶² Et-Tevbe: 9/43

¹⁶³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/297-298.

¹⁶⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/298-299.

olan kısasın talebinden vazgeçtiği için sulh ve güzellik yoluyla kaatilin kısasına bedel olarak diyetini istemesi gerekir. Diyeti aldığı zaman da üzerine vacip olandan fazlasını isteyemez.

"Birin de ona borcunu güzellikle ödemesidir."

Affa uğrayanı, ödemeye teşviktir. Affa uğrayan kaatilin, malı güzel bir şekilde ödemesi gerekir. Yâni, kaatile vacip olan, kendisini kısas edilmekten affeden maktulün velisine malı (yâni diyeti) güzel bir şekilde ödemesidir. Diyeti öderken, malı ödeme zamanını uzatmamalı, diyeti vaktinde ödemeli, hile yapmamalı, az mal vermeye kalkmamalı ve karşı tarafa eziyet etmemelidir.

Sil "Bu," Yâni af ve diyet hakkında zikredilen bu hüküm: "Rabbınız (tarafın) dan bir tahfiftir."

Yâni kolaylık ve sizin için bir genişliktir. "Ve bir rahmettir."

Ondan yâni Allah tarafından bir rahmettir.¹⁶⁵

Eski Şeriat Ve Dinler De Kaatilin Cezası

Çünkü Allah, size kesin olarak affı ve diyet almayı farz kılmadı. Belki sizi üç şey arasında müheyyer yâni serbest bıraktı.

1 - Kisas,

2- Diyet,

3-Af.

Bu yâni kaatilin cezalandırılması, Musa Aleyhisselâm'ın şeriatında sâdece kısas yoluyla yapıldı. Diyet ve af yoktu. Bu durum ise sâdece adalettir.

İsâ Aleyhisselâm'ın dininde ise sâdece affetmek vardı. Bu da sâdece fazilettir.

Bizim dinimizde ise gönlün rahatlaması için kısas: maddeten refah elde etmek için diyet ve kerem ve asalet için ise af ve bağışlamayı getirdi. Maktulün velileri bu üç durumdan istediklerini seçmekte serbesttirler.

"Her kim tecâvüz ederse,"

Yâni kendisine, meşru kılınmış olanı tecâvüz ederse, demektir.

"Bundan sonra,"

Yâni bu hafiflikten sonra, kaatilden başkasını öldürse ya da af ve diyetten sonra kaatili öldürmeye kalkarsa, tecâvüz etmiştir. Câhiliyyet devrinde maktullerin velileri, diyeti kabul etmekle kaatile güvence veriyordu; sonra bir fırsatını bulduğunda kaatili öldürüyordu. Onun mallarını da kaatilin velilerine dağıtıyordu., "Onun için vardır." Bu tecâvüzden dolayı onun için vardır.

"Elîm bir azap..."

Çeşit çeşit acılı azap vardır. Bu azap, ya dünyâda haksız yere birini öldürdüğü için kısastır veya âhirette Cehennem ateşiyle azaptır.¹⁶⁶

Kısasta Hayat Vardır

"Ve kısasta size bir hayat vardır."

Yâni, kısas olan bu hükümde büyük bir hayat vardır. Çünkü İslâmdan önce, bir kişi öldürüldüğü için kan davası güdüyor, ve öldürülen bir kişi için, büyük bir cemaat öldürülüyordu. Mühelhel bin Rebia'nın, kardeşi Küleyb'in yerine bir çok kişiyi haksız yere öldürdüğü gibi... Hatta neredeyse Bekr b. Vail kabilesi bu yüzden tükenecekti. Ayrıca onlar, kaatili değil de. başkalarını öldürüyorlardı. Böylece fitne yayılıyor ve iki kabilenin arasına herc-ü merc, mücâdele ve düşmanlık yayılıyor ve bir sürü karışıklıklar oluyordu. Emniyet ve güvenceden bir eser kalmıyordu. İslâm

kisas hükmünü getirince, yâni şeriat kısas hükmünü koyunca, artık hayat güvenceye kavuştu. Çünkü öldürüleceğini bilen bir kimse, artık kimseyi öldürmeye yanaşmıyordu. Kaatilin öldürüleceğini gören kimseler, böyle bir şey yapmaktan çekmiyorlardı. Böylece kısas iki veya daha fazla insanın hayatta kalmasına sebep oluyordu.

Bu ifade gerçekten son derece fasih ve belîğ bir ifâdedir. Çünkü her hangi bir şeyin, kendi zıddı olan başka bir şeyin kaynağı yapılması, son derece ilginçtir. Zîrâ birbirine zıt olan iki şeyden birinin varlığı, diğerinin yokluğunu icap ettirir. Kisas, hayatı ortadan kaldırdığı için ona zıttır. Burada ise, tıpkı bir zarf gibi ona sığınak yapılmıştır. Kisasın hayatı koruduğuna işaret edilmiştir. Böylece bir şeyin, kendisine zıt olan diğer bir şeye korucu olması, son derece ince, güzel ve ilginç bir nüktedir ve bu, belâğât ve fesahat nüktelerinin en ilginç olanlarından ve en güzel yollarındandır.

"Ey temiz aklı, temiz özü olanlar!"

Yâni, ey vehim şaibelerinden kurtulmuş halis akıl sahipleri, demektir. Onlara, yâni vehim şaibelerinden halis olan akıl sahiplerine seslendi. (1/285) Kısasta bulunan hikmetleri düşünsünler; yâni kısasın, ruhların korunması, hayatın muhafazası, toplumda sevgi ve barışın sağlanmasındaki hikmet ve incelikleri düşünsünler, demektir,

¹⁶⁵ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/299.

¹⁶⁶ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/299-300.

"Gerek ki korunursunuz!"

Kıyas ile hükmederek, kıyasın ehemmiyet ve önemini kavrayarak ve kıyas müessesesini muhafaza ederek, takva ehlinin amelini işlemiş olursunuz. Ya da öldürülmek korkusundan dolayı öldürme işinden korunmuş olursunuz.

167

İnsan Öldürmek Kul Haklarının En Büyüğüdür

Bu âyeti kerimede, katiden (yâni öldürmekten) sakındırma da vardır. Zîrâ kul hakkının en büyüklerinden biri de kanlardır. Yâni insan öldürmektir. Kulun diğer haklarına nisbeten, insanların ilk hesaba çekileceği şey kandır. Nasıl ki Allah'ın-kullarının üzerindeki diğer haklarına nisbetle kulun ilk hesaba çekileceği namaz olduğu gibi... Hadîs-i şerifte buyruldu:

Kıyamet gününde, maktul (öldürülmüş olan kimse), bir elinde başı ve diğeriyle de kendisini öldüren kaatili işaret ederek gelir. Şahdamarlar kuruyuncaya kadar kan akar. Öldürülen kişi Allah'a:

-"Bu adam beni öldürdü" der. Allah da kaatile: -"Sen artık helak oldun," buyurur ve adam Cehennem ateşine götürülür.¹⁶⁸ Başka bir hadîs-i şerifte şöyle buyrulur:

Bir adamı, bilerek öldüren bir kişinin annesi ağlasın! Vay onun haline! Kıyamet gününde maktul sağ veya sol eliyle katilini tutmuş ve sağ veya sol eliyle de başını tutmuş bir şekilde gelir. Şahdamarları kuruyuncaya kadar kan akar. Arş tarafından şöyle seslenir:

-"Ya Rabbi bu kuluna sor! Neden beni öldürdü?"¹⁶⁹

Günah Üç Kısımdır

- 1 - Kul ile Allah arasındaki günah,
- 2- Kul ile Allah'ın emrettiği amelleri arasındaki günah,
- 3- Kul ile Allah'ın kullarının arasındaki günah.

Birincisi, kul ile Allahü Teâlâ arasındadır. Zina, livâta, gıybet ve iftira gibi. Tabii ki, gıybet ve iftira, karşı tarafa ulaşmadığı ve toplumda yayılmadığı müddetçe böyledir. Eğer gıybetini yaptığı ve iftirada bulunduğu kimselere, bu durum ulaşırsa, helâllik diler ve günahkâr kişi pişmanlık duyar ve tevbe ederse, umulur ki Allahü Teâlâ hazretleri onu bağışlar. Yine böyledir: Bir kişi kocası olan bir kadınla zina etse, bu zinâkâr adam kadının kocasıyla helâllaşmadıkça günahı bağışlanmaz. Çünkü onun hasmı insandır. Zina eden kişi pişman olur, tevbe eder ve karşı taraftan helâllik diler, o da hakkını helal ederse, günahları bağışlanır. Ondan umûmî manâda helâllik dilemesi yeterlidir. Zinayı zikretmez. Zina ettiği kadının kocasına: "Senin, üzerimde olan bütün haklarını bana helâl et. Seninle benim aramda bulunan bütün husûmetlerinden vazgeç, bana hakkını helal et" demekle olur. Bu ma'lûm ile meçhulün üzerinde sulhtur. Bu şekilde sulh. yâni yapmış olduğu günahı zikretmeden karşı taraftan hakkını dilemesini istemek ve böylece affolunma işi bu ümmete ikram olmak üzere caizdir. Çünkü bizden önceki ümmetler, günahlarını zikretmedikçe affa mazhar olup bağışlanmazlardı.

İkincisi: Kul ile Allah'ın emrettiği ameller arasındadır.

- 1 - Namazı,
- 2- Orucu,
- 3- Zekat ve
- 4- Haccı terketmek gibi.

Namaz ve diğerlerinde sâdece tevbe kâfi değildir. Mutlaka kaza edilmeleri gerekir.

Zîrâ tevbenin şartı, terkedileni edâ etmek yâni kaza etmektir. Edâ etmediği zaman, sanki hiç tevbe etmemiş gibidir.

Üçüncüsü: Kul ile Allah'ın diğer kullarının arasındadır. Bu da:

- 1 - Mallarını gasbetmek,
- 2- Zulüm etmek,
- 3- Dövmek,
- 4- Aleyhlerinde bulunmak,
- 5- Küfretmek,
- 6- Haksız yere öldürmek ve bunlara benzer günahlardır.

Kul hakkında tek başına tevbe kâfi değildir. Ancak hasmını râzî ve memnun etmeli veya kendisi sâlih amellere ciddi bir şekilde sarılır da, kıyamet gününde, Allahü Teâlâ onunla hasmının arasını bulursa o müstesna.

Zîrâ kul, tevbe ettiği zaman, üzerinde kul hakkı kalır. Kul hakkını mutlaka erbabına vermesi ve onlara haklarını ödemesi gerekir. Eğer kişi, hakkı, hak sahiplerine ulaştırmaktan aciz kalır da, Allahü Teâlâ hazretleri de, onu affetmeyi murad ederse; kıyamet gününde onun hasmına:

¹⁶⁷ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/300-301.

¹⁶⁸ İbni Cerir, Salim b. Ebû'l-Ca'd'dan kendi senediyle rivayet etmiştir. Taberi: 5/218

¹⁶⁹ Müsned-i Ahmed: 2035; Tirmizi: 2955; Neseî: 3934;

İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/301-302.

"Başını kaldır!" der. O da başını kaldırır. Cennette yüksek köşkler ve güzel saraylar görür. Sorar:
-"Ya Rabbi! Bunlar kimindir?" Allahü Teâlâ:
-"Bunları almaya sen kaadirsın, senin buna gücün yeter," buyurur. O:
-"Ya Rabbi! Bunu nasıl alabilirim?" diye sorar. Allahü Teâlâ:
-"Bu köşk ve sarayların ücreti senin kardeşini bağışlamandır," der. O da:
-"Ya Rabbi! Ben kardeşimi bağışladım," der. Allahü Teâlâ hazretleri:
-"Öyleyse kardeşinin elinden tut ve beraberce girin Cennete..." buyurur.
Âyet-i kerimde ayrıca şuna işaret vardır: Muhakkak ki Allahü Teâlâ hazretleri, sizin öldürmenizde size kisası farz kıldığı gibi, onun öldürülmesinde nefsinin üzerine de rahmeti yazdı.
Buyurduğu gibi: "Kim beni severse onu öldürürüm. Ve ben kimi öldürürsem onun diyeti benim." ¹⁷⁰

Mesnevî'de Duyuruldu:

Akıllı kişiye gereken şiddetli riyâzât ile nefsini öldürmesi ve bakî temiz ve güzel hayat ile kalbini diriltmesidir. Allahım! Bizleri kendisinden razı olduğun kalb üzerine devam edenlerden eyle. Amin. ¹⁷¹

Vasiyet

"Birinize ölüm geldiği vakit, bir hayır -bir mal-bırakacaksa, babası ve anası ve en yakın akrabası için meşru bir surette vasiyet etmek, müttakiler üzerine icrası vacip bir hak olarak üzerinize yazıldı.¹⁸⁰
İmdi her kim bunu duyduktan sonra onu değiştirirse, her halde vebali, sırf o değiştirenlerin boynunadır. Şüphe yok ki Allah, iştir, bilir.¹⁸¹
Her kim de, vasiyet edenin bir hata etmesinden veya bir günaha girmesinden endişe eder de tarafeynin aralarını düzeltirse, ona vebâl yoktur. Şüphesiz Allah gafur, rahimdir." ¹⁸²¹⁷²

Tefsir

"Birinize ölüm geldiği vakit, üzerinize meşru kılındı."
Yâni ölüm sebepleri hazır olup; illet ve hastalıklardan emare ve işaretleri zahir olduğu zaman, demektir. Çünkü ölüm ânında kişi vasiyette bulunmaya muktedir olamaz. ısı "vaktinde," kelimesinin âmili "yazıldı," fiilinin delâlet ettiği manâdır. Çünkü yazılmak, icâbetmek manasındır. Ölüm hazır olduğu zaman kişi konuşamaz. Belki onu ölümün huzuru ânında mükellef olduğuna taalluk eder. Sanki şöyle denildi: Ölümünüz hazır olduğu zaman, Allah'a icabet etmek ve kitabının gereğiyle amel etmek ve Allah'a yönelmek vazifesi size verildi. Bu manânın ezelde yazıldığına delâlet etmesi için, icabete yönelmek ve ona taalluk etmekten "yazıldı," ile tabir olundu. (1/287)
"Bir hayır -bir mal- bırakacaksa,"
Yâni az veya çok mal bırakacaksa veya çok fazla mal bırakacaksa, demektir, "Falanca kişi mal sahibidir," denilir. Bu tabir, az malı olan kimse için kullanılmaz. Yâni çok malı olana böyle söylenir.
Hazreti Aîşe (r.a.)'dan rivayet olundu. Bir adam vasiyette bulunmak istedi. Hazreti Aîşe ona:
-"Ne kadar malın var?" diye sordu. O:
-"Üçbin," cevâbını verdi. Hz. Aîşe (r.a.) yine sordu:
-"Bakmakla yükümlü olduğun kaç kişi var?" O:
-"Dört," dedi. Hz. Aîşe annemiz:
-"Allahü Teâlâ hazretleri: Bir hayır -bir mal- bırakacaksa, buyurdu. Ama senin malın ise, az bir şeydir. Onu ailene yâni bakmakla yükümlü olduğun kişilere yâni varislerine bırak," dedi.
Hayır aslında, kendisine rağbet edilen her fayda, demektir. Çünkü hayır, şerrin zıddıdır.
"İhvânü's-Safâ"¹⁷³ da: Hayır, gereken işin, gereken vakitte ve gereken için yapılmasıdır, diye tarif etmişlerdir.

¹⁷⁰ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/302-304.

¹⁷¹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/304.

¹⁷² İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/305.

¹⁷³ İhvânü's-Safâ: Saf kardeşler, elemektir. İhvânü's-safâ. Ansiklopedik risâieleriyle tanınan bir felsefe topluluğudur. Onbirinci asrın ikinci yarısında Basra'da ortaya çıktı. İsmâiliyye fırkasına bağlı gizli bir cemiyet ve felsefi ekoldür. Faaliyetlerini gizli sürdürmüşlerdir. Bunlar, "Er-Resâilü İhvânü's-Safâ" adında elli iki (52) risaleden teşekkül eden bir ansiklopedi yazdılar. İhvânü's-Safâ her şeyin Allah'dan sudur ettiğini iddia ediyordu. Kendilerine göre bir evrim teorisi vardır. Onlara göre. Bitkilerin ilk derecesi, madenlerin son derecesidir. Bitkilerin son derecesi, hayvanların ilk derecesidir. Hayvanların son derecesi, insanların ilk derecesidir. İnsanların son derecesi meleklerin ilk derecesidir... Bu tekâmül nazariyesini, ilâhî âleme doğru sürüklemektedirler. Bu gün modern araştırmacılar tarafından. İslâm ansiklopedistleri" şeklinde tarif edilen İhvânü's-Safâ, zahirde tamamen hümanist fikirlere sahiptirler. O cemiyete üye olanlar, beş kademeydi. Son kademeye gelenin üzerinden mükellefiyetin kalktığına inanıyorlardı. Kendilerinden olmayan veya kendilerine göre yüksek derecelere çıkmayan avama ayrı bir gözle bakıyorlardı. Dini, zahir ve bâtın diye ikiye ayırmışlardı. Kendileri, bâtın ile amel ediyorlardı. Bâtını da kendi sapık düşüncelerine göre tamamen yanlış tevil ediyorlardı. İhvânü's-Safâ, Ehli sünnetten çok uzaktılar. Metafizik konularında. Eflatun'un. Ahlakta Sokratın, Matematikte Pisagorun, Mantıkta Aristo'nun, Felsefede Fa'râbrnın fikirlerinin etkisindeydiler. Yunan, Hindistan ve İslâm dünyasında yetişen felsefecilerin fikirlerini birleştirip yeni dünyâ görüşü meydana getirmeye çalıştılar. Felsefecileri, peygamberlerin yerine

"Vasiyet etmek," kelimesi, "yazıldı," fiilinin naibi failidir. Yâni vasiyet etmek farz kılındı, demektir.

"Babası ve anası ve en yakın akrabası için,"

Kendisine varis olan ve varis olmayan akraba ve yakınları için vasiyet etmesi kendisine yazıldı.

Lj "Meşru bir surette,"

Hal olmak üzere mahallen mensûb'tur. Yâni adaletle, vasiyet etmesi demektir. Malın üçte birinden fazla olamaz.

Fakiri bırakıp zengin kişiye de vasiyet edemez.¹⁷⁴

Bu Âyeti Kerimenin Nüzul Sebebi;

Câhiliyye ehli, mallarını uzak olanlara, yâni yakın akrabası olmayanlara riya, gösteriş, duyurmak ve halkın kendisinin hakkında konuşması için, şan ve şöhret kazanmak için, vasiyet ederlerdi. Yakın akrabalarını da fakirlik, meskenet ve yoksulluk içinde bırakırlardı. Allahü Teâlâ hazretleri, bu âyet ile vasiyeti, en uzak olanlardan en yakın olana anne-baba ve yakın akrabaya dönüştürdü. Yâni vasiyetin sarf yerinin başta anne ve baba olmak üzere yakın akrabalar olduğunu beyan etti. İslâm'ın başında Müslümanlar bununla amel ettiler, kendisiyle amel etmek salâhiyeti ve hükmü olduğu müddetçe... Daha sonra Nisa süresindeki "miras âyeti" ile bu âyet neshedildi. Şu anda uzak veya yakın hiç kimseye bir şey vasiyet etmesi vacip değildir. Eğer vasiyette bulunacaksa, o zaman mirasçıların dışında akrabalarından herkese ve uzak olanlara vasiyet etmesi uygundur. Sadece varislerine vasiyet edemez.

"Hak'dır." Yâni bu vasiyet gerçekten hakdır "Müttakiler üzerine,"

Yâni malın zayı olmasını ve akrabalarını mahrum bırakmaktan korkanlar üzerine vaciptir. Yâni eğer siz Allah'tan korkan müttakiler iseniz, bu âyeti kerime ile amel etmeyi terketmezsiniz demektir.

İbnü's-Şeyh, haşiyelerinde buyurdu:

Suâl: Eğer denilse ki, "Müttakiler üzerine icrası vacip bir haktır." Kavli şerifi, bu vasiyet teklifinin sâdece müttakilerle mahsus olmasını icap ettirir. Halbu ki, vaciplerin ve tekliflerin umûm olduğu ve bütün ehli imana yâni müttekî ve gayrisi, herkese olduğu icmâ ile sabittir."

Cevâb: Şöyle cevap veririm: "Müttakiler üzerine icrası vacip bir haktır." Kavli şerifiyle murad edilen manâ şudur: Bu ilâhî hüküm ile amel etmek, takva yolunda giden, takvayı arayan, takvayı kendisine tarikat edinen ve takvayı kendisine bir mezheb ve yol edinin kendisine giren herkesin üzerine vaciptir, demektir."¹⁷⁵

Vasiyeti Değiştiren Günahkâdır

imdi her kim onu değiştirirse,"

Buradaki zamir, sl^i vasiyete râcidir. Çünkü kendisi, "vasiyet etmek," te'vilindedir. Yâni şer-i şerifin emrettiği şekliyle vasiyet etmeksizin, bu hükmü değiştirirse, demektir. Meşhur olan, meşru şekilde vasiyet etmeyip bu âyeti kerimeye muhalefet eden şunlardır.

1- Muhtazar¹⁷⁶ (ölmek üzere olan can çekişen kişi).

2- Şâhidler

3- Vasiyete mani olanlar.

"İmdi her kim onu değiştirirse," kavli şerifi, vâsî hakkındadır. Muhtazar, yâni ölmek üzere olan kişinin, bu âyetin hükmünü değiştirmesi demek:

1 - Vasiyette bulunmaması,

2- Vasiyetin yazılışında değiştirmesi,

3-Taksiminde kişilerin hukuklarına riâyet etmeksizin değiştirmesi demektir.

Şâhidin değiştirmesi, "İmdi her kim onu değiştirirse," kavli şerifinin şâhidler için olması mümkündür. O zaman da:

1 - Şahitlik şeklini değiştirmesi,

2- Şahitliği gizlemesi,

3- Birinin aleyhine ve lehine şahitlik etmesiyle olur.

Diğer insanların değiştirmesi, "İmdi her kim onu değiştirirse," kavli şerifinin vâsî ile şahidin dışında kalan diğer insanlar içinde olması mümkündür.

1 - Vasiyette bulunan kişinin malının hak sahiplerine ulaşmasına mani olmakla olur.

2- Vasiyeti kabul etmemekle olur.

3- Vasiyette bulunan kişinin malını gasbetmekle olur.

İşte Allah'ın emrettiği şekilde vasiyette bulunmayan kimse, vasiyet hakkındaki şahitliğine dürüst davranmaya, şahit ve vasiyet edilen malın hak sahiplerinin eline ulaşmasına mani olan ve onun gereğince kullanılmasına engel

koydular. "Kelile ve Dimne" isimli kitab onların en büyük kaynaklarıydı. İsmail Hakkı Bursevî hazretlerinin bu bozuk insanlarla uzaktan ve yakından bir ilişkisi yoktur. Sadece onların hayır, kelimesine getirdikleri tarifi buraya almıştır

¹⁷⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/305-307.

¹⁷⁵ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/307-308.

¹⁷⁶ Muhtazar. demektir. Can çekişen, ölmek üzere olan ve ölüme hazır olan kişi.

olan kişiler, "İmdi her kim onu değiştirirse," kavl-i şerifinin altına girerler.

"Bunu (vasiyeti) duyduktan sonra,"

Yâni vasiyet hakkındaki kesin bilgi kendisine ulaştıktan ve bunun hakikatına vâkıf olduktan sonra onu değiştirirse,

"Muhakkak ki bunun vebal ve günahı,"

Yâni, vasiyette değişiklik yapmanın günahı veya vasiyette tamamen değiştirenin günahı ancak: "(Sırf) Onu değiştirenlerin üzerinedir."

Çünkü onlar, vasiyet edenin malına ihanet edip; şeriata muhalefet ettiler. Vasiyyette bulunanın üzerine değildir. O ölüdür. Muhakkak ki o, bu günahdan uzaktır.

"Muhakkak ki Allah, semdir."

Vasiyeti ve vasiyeti değiştirenleri hakkıyla ıstır. Alim'dir."

Vasiyyette bulunan kişinin sevabını ve onu değiştiren kişilerin cezasını en iyi bilendir. Allah, bunlardan her birine hakkıyla karşılığını verecektir. İyilik yapanı mükâfatlandırarak ve kötülük yapanı cezalandıracaktır.¹⁷⁷

Vasiyetteki Haksızlığı Düzeltmek Günah Değildir

"Her kim ki, şartıyye veya mevsûle'dir.

Korktu,"

yâni endişe ederse, vasiyette şeriata muhalif olduğunu bilirse ve bildiği zamanda korkarsa, demektir. Bu tabir, lâzımın ismini melzûmünde kullanmak kabilindedir.

"Vasiyet edenden,"

Yâni vasiyette bulunan kişiden korkarsa demektir. harfî cerrinin ibtidâiyye-i gaye için olup korktu' fiiline taalluk etmesi caiz olur. Veya "meyletmek," kelimesinden hal olan bir mahzûfa taalluk etmesi de caizdir. Üzerine tekaddüm etti. Çünkü aslında onun sıfatıydı. Üzerine tekaddüm ettiği zaman hal olarak nasb oldu.

"Hataya meyletmek,"

Yâni vasiyette hatâ edip, hak'dan meyletmesinden korkarsa;

"Veya günaha girmesinden (korkarsa),"

Yâni bilerek meyletmesinden daha açıkçası şu demektir:

Vasiyette bulunacak kişi, vasiyetin yerini, kimlere nasıl vasiyette bulunacağını bilmediği zaman veya vasiyet miktarında ziyâde de bulursa yada vasiyet edilmesi caiz olmayan bir şeyi vasiyet ederse;

- 1 - Vasiyette bulunacak kişi vasiyetin yerini bilmezse,
- 2- Kimlere vasiyete bulunacağını bilmezse,
- 3- Kime ne kadar vasiyette bulunacağını bilmezse,
- 4- Vasiyetin miktarında ziyadelik yapsa,
- 5- Birine az birine çok vasiyette bulunursa,
- 6- Şer'an vasiyet edilmesi caiz olmayan bir şeyi vasiyet etse,
- 7- Vasiyetinde hata etse.
- 8- Günah olan bir şeyi vasiyet edip vasiyetiyle vebal altına girerse,

"İslâh edip düzeltirse,"

Zahir olan "muslin" yâni islâh ediciden murad vasiyette bulunan kişinin kendisidir. Çünkü vasiyet emriyle en şiddetli bir şekilde ilişkisi olan odur. Ancak, burada murad edilen, "muslin" yâni islâh edici vasfını sâdece vasiyette bulunan kişiye tahsis etmek doğru değildir. Belki, ölen kişinin vasiyetinde bulunan fesat ve haksızlığı kaldırmak işi, elinden gelen herkes "muslin" yâni islâh edici hükmünün altına girer. Bu kişi:

- 1 - Şehrin Valisi,
- 2- Ölünün velisi,
- 3- İyiliği emreden herkes olabilir.
- 4- Müftü.
- 5- Kâdî (mahkeme olabilir)
- 6- Ölünün varisleri olabilirler.
- 7- Ve diğer ilgili kişiler olabilirler.

Onların arasında,"

Yâni kendilerine vasiyet edilen kişilerin arasındaki bunlar, anne - babalar ve akrabalarıdır. (1/287)

Böyle bir durumda vasiyetinin seran gereğince değiştirilip meşru bir şekilde icra edilmesinde;

"Ona bir vebal yoktur."

Yâni şeriata aykırı olan bir hatayı değiştirip düzeltme şeklinde yapılan bir değişiklikte asla bir vebal ve günah yoktur. Çünkü bu bâtılın hakka dönüştürülmesi şeklinde olan bir değişikliktir. Birinci değişikliğin tam zıddıdır. Yâni haram ve günah bir değişiklik, yanlış vasiyette bulunmak, vasiyette şehâdeti gizlemek veya vasiyetin has sahihlerine ulaşmasına mani olmak gibi değildir.

¹⁷⁷ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/308-310.

"Şüphesiz Allah gafur, rahimdir."

Bu kavî-i şerîf, islâh yâni düzeltme işini yapanlara sevâb ile bir vaaddir. Mağfiretin zikri, günahın zikrine mutabakat içindir. Yâni kötülük için değişiklik yapanlara günahı zikrettikten sonra, münakaşayı gidermek için yapılan düzeltmede sevabın olduğunu belirtmesi, çok manidar bir ifâdedir. Çünkü bu değiştirme olayı zahirde bir önceki değiştirmenin cinsinden olup ona benzemektedir. Çünkü değişikliklerin bir kısmı yâni hak'dan bâtıla doğru değişiklik yapmak günahdır.

Fakat bu değişiklik suret bakımından müşkildir; manevî bakımdan değil. Çünkü bâtıldan hayra doğru değişiklik yapmak asla günah değildir. Lakin suret ve biçim, günah olan değişikliğin suretidir.¹⁷⁸

İnsanlar Vasiyetlere Muhtaçtır

Bil ki, vasiyet etmek müstehabtır. Çünkü insanların vasiyete ihtiyacı vardır. Zîrâ insan ehliyle mağrur olur. Yâni hayatında uzun bir süre hep dünyâ hayatını ümit edip ona aldanır ve onun için çalışır. Bütün gayretini dünyâ hayatına verir. Ama hastalandığı zaman ve öleceğinden korkmaya başladığı ân, malı ile herhangi bir şekilde taksiratının yâni ibâdet ve sevablardaki noksanlıklarını tedârik etmeye başvurma ihtiyacını duyar. Eğer adam vefat ederse, onun düşündüğü maksadına göre malı sarfedilecektir. Yok ölmez ve bu hastalığından iyileşirse o malını, yine o ândaki taleb ve ihtiyaçlarına göre harcayacaktır. Hadîs-i şerifte buyruldu:

"Muhakkak ki, Allahü Teâlâ hazretleri, size ömürlerinizin sonunda malınızın üçten birisiyle sadaka verme konusunda lütufta bulunmuştur; Amellerinizde ziyâdelik için. Malınızı istediğiniz şekilde koyup, harcayın."¹⁷⁹ "Muhakkak ki Allahü Teâlâ vefatınız ânında size malınızın üçte birisiyle sadaka verme konusunda lütufta bulunmuştur; Amellerinizde ziyâdelik için."¹⁸⁰

Vefat etmek üzere olan kişi, namazın ve orucun fîdyesini vasiyet eder. Her farz namaz için yarım sa'l buğday (1450 gram buğday veya bedelini) vermesini vasiyet eder.¹⁸¹

Vasiyet Edilecek Şeyler

Vefat etmek üzere olan Müslüman şunları vasiyet eder:

- 1 - Beş vakit namaz,
- 2- Vitir namazı,
- 3- Ramazan-ı şerif orucu için her günden dolayı yine yarım sa' buğday verir.
- 4- Adak oruçlar için,
- 5- Haccı vasiyet eder. Şeyh tefsirinde buyurdu: Haccı vasiyet eder, eğer kişinin üzerine hac farz olmuş da hacca gitmemiş ise,
- 6- Keffâretleri vasiyet eder.
 - a) Oruç keffareti,
 - b) Yemin keffareti,
 - c) Zihar keffareti,
 - d) Kati keffareti gibi keffâretler.
- 7- Bütün vacipleri vasiyet eder. Özetle üzerinde borç olarak kalan vacipleri vasiyet eder. (Üzerine vacip olduğu halde kesemediği kurban gibi) vacipleri vasiyet etmek vaciptir. Eğer kişi, vasiyette bulunmaz ise, vârisleri muhayyerdirler. Dilerlerse yerine getirirler; dilemezlerse getirmezler. Fetva buna göredir. (Hadîs-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: Ebû Hüreyre (r.a.) hazretlerinden rivayet olundu. Adamın biri. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine şöyle dedi: -"Yâ Rasûlellah! Babam bir şey vasiyet etmeden vefat etti. Geri bir çok mal bıraktı. Kendisinin yerine sadaka verirsek, ona keffâret olur mu?" Efendimiz (s.a.v.) hazretleri: -"Evet! Olur." Buyurdular.¹⁸² Yine başka bir hadîs-i şerifte şöyle buyuruldu: İbni Abbas (r.a.)dan rivayet olundu. Sa'd (r.a.), Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine sordu: -"Annem, hiçbir şey vasiyet etmeden öldü. Ondan için sadaka verirsem olur mu?" Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular: -"Evet! Olur."¹⁸³
- 8- Hasımların memnun edilmesini,
- 9- Düşmanlarının razı edilmesini,
- 10- Üzerinde bulunan kul hakkının hak sahiblerine verilmesi ve,
- 11 - Borçlarının ödenmesini vasiyet eder.¹⁸⁴

¹⁷⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/310-312.

¹⁷⁹ Bu hadîs-i şerifler benzer lafızlar ile dir

¹⁸⁰ İbni Mâce: 2700: Ahmed bin Hambe! müsned:2621

¹⁸¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/312.

¹⁸² Sahîh-i Müslim hadis no: 3081; Süneni Nesâî hadis no: 3592

¹⁸³ En-Nesâî. hadis no: 3594

¹⁸⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/313-314.

İmam Şafî Hazretlerinin Vasiyeti

Hikâye olundu: imam Şafî (r.h.) hazretleri, ölüm hastalığı ile hastalandığında şöyle buyurdu:

"Falanca kişiye söyleyin beni yıkasın!"

İmam Şafî hazretleri öldüğünde, onun vasiyetini ilgili kişiye ulaştırdılar. O da geldi.

"Bana İmam Şafî hazretlerinin vasiyetnamesini getirin." dedi. Getirdiler. Adam vasiyetnâme'ye bakıp okudu.

İmam Şafî hazretlerinin üzerinde yetmiş bin dirhem borç vardı. Adam, bu borcu ödemeyi kendisine vazife bildi.

O borcu ödedi ve adam:

"Bu benim, İmam Şafî hazretlerini yıkamamdır. O bana bunu emretti," dedi.

Sahih olan haberde Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin şöyle buyurdıkları rivayet edildi:

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, buyurdular: -"Vasiyet etmeyene ölümlerle beraber konuşmasına izin verilmez." O zaman:

"Yâ Pasûlellah! Ölümler konuşur mu?" diye soruldu. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri:

"Evet! Ölümler konuşurlar ve hatta birbirlerini ziyaret bile ederler." Buyurdu.¹⁸⁵

Mevtaların Ruhları İki Kısımdır

İmam (Fahreddin Râzî), bâzı imamlardan naklen buyurdu: Ruhlar iki kısımdır.

1 - Nimet olunanlar,

2- Azab olunanlar.

Azap olunan ruhlar, hapistedirler. Onlar, azap ile meşgul olup; birbirlerini ziyaret etmekten, buluşmak ve görüşmekten men edilmişlerdir.

Nimet ve ikram olunan ruhlar, salıverilmişlerdir, hapis değiller. Onlar, birbirleriyle görüşürler, buluşurlar ve birbirlerini ziyaret ederler, ve müzâkere ederler. Yâni dünyâda olup bitenleri hatırlayıp, kendi aralarında konuşurlar ve dünyâ ehlinden söz ederler. Ruhlardan her biri, ameli kendi amelinin misli olan bir arkadaşının ruhu ile beraberdir. Bu beraberlik "Darü'l-berzâh" ta yani kabirde ve "Dârü'l-cezâ"da yani mahşerde vardır ve sabittir. "Kişi sevdiğiyle beraberdir."¹⁸⁶ Hadîs-i şerifinin gereğince, insanlar, üç âlemde de sevdiğiyle beraberdir.

Bu üç âlem:

1 - Dünya,

2- Kabir

3- Mahşer (Âhiret)

İnsanlar, her vatan ve her durakta sevdikleriyle beraberdir.

Bundan dolayı akıllı kişiye gereken, seçkin kişilerin sohbetini tercih etmeli, gece ve gündüz âhiret hazırlığı içinde olmalı, mal, makam ve mevkiye aldanmamalıdır. Tûli emel ile Allah'tan alâkasını kesmemelidir. Çünkü dünyâ ve dünyânın içinde bulunan her şey fânidir, geçicidir. Onun için her vakit ve her ân Allah'tan korkun, takvâli olun.

Sâib buyurdu:

Eğer başta gaflet ve tûl-i emel varsa, o hanesini harab etmiştir.¹⁸⁷

Tasavvufî Manâlar

Bu âyeti kerimede şu işaretler vardır.

"Üzerinize yazıldı."

Allah, zenginlere mal vasiyet etmelerini yazdı. Evliyâ'nın üzerine de hâl ile vasiyet etmelerini yazdı. Zenginler, ömürlerinin sonunda mallarının üçte birini hayra sarfedilmesini vasiyet ederler. Evliya ise, hallerinin başında her şeyden çıkarlar.

"Birinize ölüm geldiği vakit, bir hayır -bir mal- bırakacaksa vasiyet etmesi (yazıldı.)"

Yâni onların herbirinin, kalblerini Allah ile beraber bulundurması farz kılındı. Yâni kalbinden mâsivâyı çıkartması farzdır. Ölümler tek başına kendi iradesiyle Allah'a gitmesi; hayvânî ve tabîî sıfatlardan arınması farz kılındı. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdıkları gibi"Ölmeden önce ölünüz." Kaynağı dünyâ ve ukbâ (yâni âhiret) olan her hayır ve şer terkedilir. Ona gereken, vasiyet etmesidir.

"Ebeveyni için (anne ve babasına)." Onlar, ulvî olan ruh ve süflî olan bedendir. Çünkü nefis, ruh ile beden izdivacından doğdu.

"Ve en yakın akrabasına,"

Onlar, kalb, sır ve diğer beşerî mütevellidat ki onları terk ile, Ve bütün meşreplerin terkiyle insanlar için bakı

¹⁸⁵ Kenzül-Ummâl, hadis no: 46086

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/314.

¹⁸⁶ Buhârî, edep. 96. Müslim birr 165, Tirmizi. zühd. 50. İmam-ı Rabbanî. Mektubat, Mektûb: 438, 203;

¹⁸⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/315.

olan ruhanî meşrebler tezahür eder. Rûhânî meşrebler, bakîdir; cismânî meşrebler ise, fânîdir.

"Örf ile (meşru bir surette)

Yâni itidal ile, israf etmeksizin ve telef etmeksizin dağıtır. (1/288) Bununla şehvetlerden herhangi bir şehvete meyletmek hallerinden kaçınmak içindir. Amellerde şekilcilikten ve âdetlerden kaçınmak içindir. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdıkları gibi:

"Ben âdet ve gelenekleri kaldırmak ve şehvetleri terkettirmek için gönderildim." Ve yine Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

"Ben mekârımı ahlâkı (yâni ahlakın üstün değerlerini) tamamlamak için gönderildim."¹⁸⁸

"Ben sâlih ahlakı tamamlamak için gönderildim."¹⁸⁹

Bu da meşreblerini, bir meşreb, mahublarını bir mahub ve mezheblerini bir mezheb yapmak yâni bire indirgemekle olur.

"Müttakiler üzerine icrası vacip bir haktır." Yâni zikrettiğimiz bu vaciblerin cümlesi, şirk-i hafiye terkedene takvâli kişinin üzerine vacip ve haktır. Bundan dolayı Allahü Teâlâ hazretleri, "Müttakiler üzerine," buyurdu da: "Müslümanların üzerine veya mü'minlerin üzerine hak olarak vacip oldu" buyurmadı. Çünkü onlar, zahir ehlidirler. Müttakiler ise, bâtin ehlidirler. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdıkları gibi:

"Takva buradadır" (deyip) üç kere eliyle mübarek sadrını (göğsünü) işaret etti.¹⁹⁰

Kur'ân-ı Kerim Zahir Ehline İndiği Gibi Bâtın Ehline De İndi

Bil ki, Kur'ân-ı Kerim, bâtin ehline indi, zahir ehline indiği gibi. Bunun delili de Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin şu hadîs-i şerifleridir. "Muhakkak ki Kur'ân-ı Kerim'in zahiri ve bâtını vardır."

Kur'ân-ı Kerim'in zahiri, zahir ehli için ahkâm'dır. Kur'ân-ı Kerim'in zahirinin, nesh olma itimali vardır, bu vasiyet âyeti, miras âyetleriyle nesh olduğu gibi...

Kur'ân-ı Kerimin bâtını ise, hüküm ve hakikatlerdir. Kur'ân-ı Kerim'in bâtınının ebediyyen nesh'e ihtimali yoktur. Bundan dolayı ma'nâ ehli: "Kur'ân-ı Kerim'den nesh olmuş hiçbir şey yoktur" dediler. Yâni her ne kadar Kur'ân-ı Kerim'in zahiri hükümlerine nesh girmiş ise de, bâtinî hükümlerinde asla nesh yoktur. Kur'ân-ı Kerim'i ebediyyen, vaazlar, esrar ve hakikatlerde kullanmak müttekiler üzerine bir haktır. Çünkü Kur'ân-io Kerim, müttakilerin hidâyetine mahsusdur. Bundan dolayı: Kur'ân-ı Kerim, müttekiler için hidâyettir.¹⁹¹ Vasiyet hükmü, bâtin ehli hakkında asla mensûh değildir, yâni neshedilmemiştir. Tevilatı Necmiyyede de böyledir.¹⁹²

ORUÇ

"Ey o bütün iymân edenler! Üzerlerinize oruç yazıldı; nitekim sizden evvelkilere yazılmıştı. Gerek ki, korunursunuz.¹⁸³ Sayılı günler...

içinizden hasta olan veya seferde bulunan ise, diğer günlerden sayısınca...

Ona dayanıp kalacaklar üzerine de fide, bir miskin doyumu...

Her kim de hayrına fideyi artırırsa hakkında daha hayırlıdır. Bununla beraber oruç tutmanız, sizin için daha hayırlıdır; eğer bilerseniz."¹⁸⁴

"Ey o bütün iymân edenleri"¹⁹³

Nida Harfinin İncelikleri

Usan (yâni lûgat, nahiv ve belagat) erbabı buyurdular: ü nida harfidir. Habib'den habib için nida. bir çağrı ve seslenmedir.

kelimesi de habibden habib için bir tenbihtir. bir uyandır. habib'den habibe bir şehâdetir.

Hasan Basrî hazretleri buyurdular: "Eğer sen Allahü Teâlâ hazretlerinin: "Ey o bütün iymân edenleri" dediğini işitirsen, onu dinlemek için kulağını kaldır yâni kulağını dört aç. Çünkü o, ya sana emredilen bir emirdir veya sana nehyedilen bir yasaktır."

Cafer-i Sâdik hazretleri¹⁹⁴ buyurdular: Nidâ'da bulunan bir lezzet ibâdetlerdeki bütün yorguniuk ve zahmeti

¹⁸⁸ El-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid: 9/15

¹⁸⁹ Ahmed bin Hambel Müsned: hadis no: 8595

¹⁹⁰ Ahbed bin Hambel, Müsned: hadis no: 7402

İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/315-317.

¹⁹¹ Bakara: 2/2

¹⁹² İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/317

¹⁹³ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/318.

¹⁹⁴ Cafer-i Sâdik hazretleri, 83 (M. 702) tarihinde Medine-i Münevverede doğdu. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin soyundan ve tabiinlerin en büyüklerindendir. İyi bir tahsil gördü. Maddeten ve manen mükemmel bir şekilde yetişti. On iki imamın altıncısıdır. Silsile-i sâdâtandır. tmam-ı Azam hazretlerinin üstadı ve mürididir. İmam-t Azam hazretleri onun için, "Son iki sene olmasaydı Numan helak olurdu," buyurdu. Cafer Sadık hazretlerinin karizması olduğu için. bâzı kötü niyetli kişiler, yazmış oldukları fesad ve bozgunculuk dolu kitaplarını ona isnâd ettiler. Fal, yıldıznâme gibi bâzı İslâm dışı kitaplarda "Caferi Sadık buyurdu" diyerek yapılan rivayetlerin hepsi uydurmadır ve hepsi yalandır. Hatta "Caferi mezhebinin" Caferi Sadık hazretleriyle asla bir alakası yoktur. Sadece o büyük zatın mübarek

giderir. Nîdâ, sevenin sevdiğinin emrine bağlılığını ve hemen emredilene koştuğuna işaret eder. Hatta sevdiği kendisine canını ateşe atmasını emretse bile (gözünü kırpmadan) bunu yapar."¹⁹⁵

Oruç Farz Kılındı

Üzerlerinize oruç yazıldı;"

Yâni üzerinize Ramazan-ı şerif ayının orucu farz kılındı. Çünkü Allahü Teâlâ hemen bu âyetin ardında:

"Sayılı günler olarak," buyurdu. Daha sonra:

"0 şeh'r-i ramazan ki, insanları irşad için hak hırkanı, hidâyet delili beyyineler halinde Kur'an, onda indirildi." Buyurulduktan sonra:

Onun için sizden her kim bu ay şuhudda (seferde' ve hasta değil) ise, onu oruç tutsun; kim de hasta yahut seferde ise tutamadığı günler sayısınca diğer günlerden kaza etsin.¹⁹⁶ Buyurdu. Bu farzedilen oruç, Ramazân-ı erîf ayında tutulan oruçtur.

Sıyâm, yâni oruç kelimesi şeriat dilinde, niyetle beraber, gündüz alışılmış olan şeylerden imsak yâni kendini tutmaktır.

Oruç, takva yönünden üç'e ayrılır.

1 -Avamın orucu,

2-Havâssin orucu,

3-Havâssu'l-havâssin orucu

Avamın orucu, yemek - içmek ve cinsî münâsebetten (ve orucu bozan diğer şeylerden) sakınmaktır.

Havassın orucu, yukarıdaki esaslarla beraber, gözünü, kulağını, dilini, elini, ayağını ve diğer organlarını günahattan korumaktır. Ağzıyla Kur'an okur, hayırlı ve güzel şeyler konuşur, diliyle teşbih, tehlil, tahmid, tevhîd söyler. Gözüyle ancak helâle bakar, ayağıyla sâdece helâl olan yerlere yürür. Kalbiyle zikir ve fikirde bulunur. Gıybet, haset, kin ve düşmanlık gibi bütün kötü düşüncelerden kendini arındırır.

Havâssu'l-havâssin orucu ise, avam ve havassın orucuna ilâveten kalbine ve diğer letâîfine oruç tutturmaktır. Kalbi, mâvisâdan yâni Allah'tan gayri her şeyden uzak ve tertemiz bulundurmaktır.¹⁹⁷

"Yazıldığı gibi,"

kelimesi, mahzûf bir masdarın sıfatı olmak üzere mahallen mensûbtur. Yâni:Yazılanm benzen olmak üzere size'yazıldı," demektir. L. masdariyettir. Veya kelimesinden haldir, u. mevsûle olursa, cümlelerin manâsı şöyle olur: Daha önce yazılana benzeyen oruç sizin üzerinize yazıldı."

"Nitekim sizden evvelkilerin üzerine

(yazıldığı gibi)."

Adem Aleyhisselâm'dan bu yana peygamberlerin ve ümmetlerin üzerine yazıldı. Bunda hükmü te'kid, teşvik ve muhâtabların nefisini, gönlünü hoş tutmak da vardır. Çünkü oruç gerçekten zor şeylerdendir. Zor olan şeyler umûmîleşince taşınması kolaylaşır. O zaman insanlar, bir şekilde onu yerine getirmek ister.¹⁹⁸

Oruçtaki Benzetme

Zahir olan âyeti kerimede geçen teşbih (yâni benzetme) oruç farz oluşunun aslınadır. Yoksa farz kılınan oruç ibâdetinin kemmiyetinde ve vaktinin beyanında değildir. Orucun vaktinin beyan edilmesi:

Âdem Aleyhisselâm "Eyyâm-i Bîyz"¹⁹⁹ de oruç tutardı.

Mûsâ Aleyhisselâm'ın kavmi "Âşûrâ orucunu" tutardı.

Bu ümmete farz kılınan orucun, her cihetten, önceki ümmetlere farz kılınan oruca benzemesi şart değildir. Duada denildiği gibi:

Allahım, (Peygamber Efendimiz hazret-i) Muhammed'e ve âline, rahmet eyle; Hazret-i İbrahim'e ve âline rahmet ettiğin gibi. Muhakkak ki sen hamîd ve mecîdşin.

Allahım, (Peygamber Efendimiz riazret-i) Muhammed'i ve âlini, mübarek kıl; Hazret-i İbrahim'i ve âlini mübarek kıldığın gibi. Muhakkak ki sen hamîd ve mecîdşin.²⁰⁰ Bu duada teşbih tamdır.

Efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şeriflerinde buyurdular:

"Bu ayı gördüğünüz gibi muhakkak ki sizler, Rabbinizi de yakında (Cennette) göreceksiniz."²⁰¹

Bu hadîs-i şerifteki teşbih (yâni benzetme), görüleni görülene benzetme olmayıp, görmeyi görmeye benzetmedir.

adını su-i istimal ettiler. Caferî Sâdık hazretleri bir mürşid-i kâmil idi. Bütün hayatını halkı irşad etmek ve onlara İslâm dinini öğretmekle geçirdi. O dönemin siyâsî ve politik çalışmaların içinde de asla bulunmadı. 148 (M. 765) yılında Mekke'de vefat etti. Kabri Cennetü'l-bakidedir.

¹⁹⁵ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/318-319.

¹⁹⁶ Bakara: 2/185

¹⁹⁷ imam Gazâlî hazretleri. İhyâu-Ulûm-din c. 1. s. 232; Dârül-Meârif. Beyrut

¹⁹⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/319-321.

¹⁹⁹ Eyyâmı Bîyz. her kamerî ayın 13, 14ve 15. Günleridir. Adem Aleyhisselâm bu günlerde oruç tutardı.

²⁰⁰ Buhârî, mesuatül-hadis no: 3119

²⁰¹ Sahîh-i Buhârî: 521

Yâni ayın ondördünde ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz, demektir. İşte oruçtaki benzetme de böyle bir benzetmedir.²⁰²

Oruç Takvanın Kaynağıdır

"gerek ki, (takvalı olur) kgrunursunuz."

Oruç, her günahın kaynağı olan şehveti kırar. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular.

"Ey gençler topluluğu! Sizden kimin evlenmeye gücü yeterse, hemen evlensin. Çünkü bu gözü daha çok korur, iffeti daha çok muhafaza eder. Kimin de gücü yetmezse, oruç tutsun. Çünkü oruç onun için bir kalkandır."²⁰³

Bu hadis-i şerifte geçen:

s-ağfı gençler, kelimesi, genç kelimesinin cemiidir. Bizim ashabımıza göre, vL-s genç, otuz yaşını geçmeyen kişilerdir. Nevevî de böyle buyurdu.(1/289)

sıdı kelimesi, nikâh ve evliliğdir. O da eve yerleşmektir. Çünkü bir kadınla evlenen kişi onu bir eve yerleştirir. kelimesi, hadım yâni iğdişlikten bir nevidir. Bu da, iki damarı 'iyice dövüp, enemek ve hayalarını (yâni husyelerini) oldukları halde terketmektir.

Teşbih üzerine bu cümlemin ma'nâsi: "Oruç, cima şehvetini keser ve tıpkı hadım gibi meninin şerrinden kurtulur." demektir.

Hadis-i şerifte geçen emir, vucûb içindir. Çünkü bu,

"Ey gençler topluluğu!" işareti ve karinesiyle gücün yetmesi haline bağlıdır. Çünkü gençler, gerçekten sağlıklı bir yaratılışa sahip olmaları halinde buna karşı istekleri ve tâkatları vardır.

Âlimler buyurdular: "Şehveti kırmak, gündüzleri sıyâm (oruç), geceleri kıyam (ibâdet) etmek, şehvetleri hazfetmek yâni akıldan silip çıkartmak, onları unutmak ve şehvî arzulan uyandıran şeyleri konuşmak, seyretmek ve diğer yollardan şehvî şeylere çağrışım yapan herşeyi terketmekle hâsıl olur."

Suâl: Eğer sen dersin ki: "Kişi oruç tutuyor, geceleri ibâdetle geçiriyor, fazla yemiyor ve içmiyor ama, yine de nefsinden şehvî bir hareket ve zorlama görebiliyor?"

Cevâp: Buna cevaben derim ki: "Bu durum daha önce kendisine yerleşmiş olan aşın şehvetten ileri gelmektedir. O kişi için bu aşın şehveti, dertler, kederler, üzüntüler, ölümü hatırlayarak, ecelinin yaklaştığını düşünmek, murakabe, rabıta yapmak, taat ve ibâdetleri muhafaza edip hakkıyla yerine getirmekle mümkündür."²⁰⁴

Oruç Sayılı Günlerdir

"Sayılı günlerdir." Yâni sayılan belirlenmiş olan günlerden ibarettir. Ya da az sayıda günlerdir. Çünkü az olan mal sayılır, çok olan ise sayılmaksızın ve ölçülmeden dökülür. Bu itibarla Allah, bize yıl orucunu veya yılın büyük kısmını oruçlu geçirmeyi farz kılma-mıştır. Çünkü Allah, hafiflik ve rahmet dilemiştir. Tüm ümmetlere verilen bu vafize ve yükümlülük bize çok kolaylaştırılmıştır.

"günler," kendisine delâlet eden bir zamir sebebiyle nasbi kabul etti. O günlere delâlet eden sıyâmdır. Yâni oruç tutunuz" fiil ve failinden sonra geldiği için, Cılf ya zarfiyyet veya genişlikten dolayı mef üliyyet üzerine mensûbtur.

"İçinizden hasta olan ise,"

Kim oruç tutması halinde sağlına zarar verecek bir hastalığa yakalanmış ise veya oruç tutması halinde kendisine fazla bir zarar gelecek ise.

"Veya seferde bulunan ise,"

Veya yolculuğa çıkmak üzere binmiş ise... Burada şu imâ edilmektedir: Gün ortasında sefere çıkan kişi orucunu tamamlar iftar etmez. Sefer onun üzerine binicinin merkebine binışıyle ıstıaa etmediği içindir. Belki ona, yolculuktan bir şey dokunmuştur. Ruhsat, ancak seferde olan kişi için sabittir. Bu cümlede bulunan: kelimesi "istiâre-i tebeiyye"²⁰⁵dir. Sefer üzerinde," demekle, yolun üzerinde olmayı, binicinin bineğinin üzerine binmesine ve bineğinin üzerini kaplamasına benzetildi. Bindiği bineğini de istediği tarafa çevirebilir. İstiare yoluyla bu manâya delâlet bulunduğu için kelimesinin ismi faili getirilmedi. Yâni: "Veya müsâfir olan" denilmedi. Çünkü onda yâni müsâfırlıkta, yolun üzerine istilâ manâsı tam olarak yoktur.

"Sayısınca,"

Yâni hasta veya seferde olduğu günlerin sayısınca oruç tutmak üzerine farzdır. kelimesi, "sayı" kelimesinden gelip ma'dûd yâni sayılan manasınadır. Bundan dolayı, cemaat yâni topluluk için, "İnsanlardan sayılı bir

²⁰² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/321.

²⁰³ Buhârî hadis no: 4678,

²⁰⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/322-323.

²⁰⁵ İstiâre-i Tebeiyye: İstiarenin bir çeşididir. İstiare. teşbihteki temel unsurlardan, yani müşebbeh (benzetilen) veya müşebbehün bih (kendisine bir şey benzetilenden biri zikredilmeyerek yapılan teşbihlere denir. İstiarenin birçok çeşidi vardır (İstiâre-i müfredde, İstiare -i mürekkebe. İstiâre-i temsiliyye, İstiâre-İ Temlihiyye, İstiâre-i Tehekkümiyye, İstiâre-i Aslıyye, İstiâre-i Tebeiyye. İstiâre-i Musarraha, İstiâre-i Musarraha-İ Müşerraha, İstiâre-i Musarratia-i Mücerrede, İstiâre-i Musarraha-İ Mutlaka, İstiâre-i Mekniyye, İstiâre-i Tahyîiyye, İstiâre-i Mübtezele, İstiâre-i Âmiyye) İstiarenin çeşitlerinden biri olan İstiâre-i Tebeiyye, fiil veya fiil asıllı kelimeler ile çekimli masdarlardan oluşturulan istiarelere denir. Bakınız; Telhis "İlmü'l-Beyân"

topluluk" denir.

Sayısınca oruç tutar:

"Diğer günlerden..."

Hasra ve seferi olduğu günlerin dışında, yâni hasta ve sefer olmadığı günlerde oruç tutar. İftar ettiği yâni, oruç tuttuğu günler, ard arda gelen günler olsa da olmasa da, daha sonra kaza eder. Âyet-i kerime, kasd edilen orucun farziyetinin sayılı günlerde olduğunu, oruç tutabilmekte itibâr edilen şeyin, sıhhat olduğunu, hasta veya yolcu olanların ise, oruçlarını bu günlerde değil de başka günlere tehir edip sonra da tutabileceklerini beyan etmektedir.

206

Oruç Tutmaya Gücü Yetmeyenler

"Ve ona dayanıp kalacaklar üzerine de vardır."

Müfessirlerin çoğuna göre "Oruç tutmaya tâkâtı yetenler"den murad, oruç tutmaya gücü yeten sağlıklı ve mukîm kişilerdir. Bu kişiler, islâm'ın ilk dönemlerinde, iki husus arasında muhayyer bırakılmışlardı. Dilerlerse oruç tutarlardı, dilerlerse oruç tutmayıp, bunun yerine fidye öderlerdi. Çünkü henüz oruca alışık olmadıklarından orucun kendilerine zor gelmemesi isteniyordu. Daha sonra bu muhayyerlik neshedildi. Ve: "Onun için sizden her kim bu ay (Ramazan ayında) şuhudda (hazarda) ise, onu oruç tutsun; kim de hasta yahut seferde ise tutamadığı günler sayısınca diğer günlerden kaza etsin."²⁰⁷ Buyuruldu. Ve böylece Ramazan ayının orucunu tutmak herkese farz oldu. Sağlıklı insanların fidye vermesi neshedildi.

Âyetin manâsı şöyledir: Gücü oruç tutmaya yettiği, buna takatı olduğu halde, eğer iftar ederler ve oruç tutmazlarsa:

"Fidye," Yani fidye vermek gerekir. O da:

"Bir miskin doyumdur." Bunun yemek değil de, eşya olarak bedeli şöyledir:

Fidye miktarı buğdaydan olursa, yarım sa' (1460) gr. Ağırılığında bir ölçek veya para olarak bedelidir.

Eğer buğdayın dışında olursa, bir sa' (2920) gr ölçek ve para olarak onun bedelidir.

"Fidye," ceza manasınadır. Bu da, bir şeyin yerine kaim (geçen) bedel ya da karşılık demektir.

Şeyhin tefsirinde buyuruldu: şeklinde juî babından gelmektedir. başındaki hemze selb (yâni bir şey'in olmadığını ifâde etmek) içindir. Meselâ, birinin takat ve kuvveti kalmadığı, güçsüz bir duruma düştüğü zaman ona: "Falanca kişi takatsiz kaldı" denir. Buna göre âyeti kerimenin manası şöyledir: "Oruç tutmaya gücü yetmeyenler" demektir. Onlar da, gençliklerinde oruç tutmaya güçleri yettiği halde, sonra yaşlanınca oruç tutmaktan âciz kalanlardır.

"Her kim de hayrına fidyeyi artırırsa,"

Yâni kim fidyeyi fazla tutar da kendiliğinden hayır yaparsa, veya nafil olarak fazladan yapmış olduğu,

"O" nafil ve fazlalık:²⁰⁸

Kendisi Hakkında Daha Hayırlıdır."

Nafil ve fazladan yapılan hayrın üç şekilde olduğu zikredildi.

Birincisi: Kişi bir miskin (yoksul) yerine her gün iki miskini veya daha çok miskini doyurur.

İkincisi: Her yoksulu doyururken, ona vermesi vacip, yâni farz olanın üzerinde yedirir.

Üçüncüsü: Kişi hem oruç tutar ve hem fidye verir. İşte bu tümüyle hayırdır.

"Ve (bununla beraber) oruç tutmanız," masdar hükmündedir. İbtidâ ile merfu'dur. Yâni: "Ey oruç tutmaya gücü yeten hasta ve müsâfirler, oruç tutmanız," (1/290)

"Sizin için daha hayırlıdır."

Fidyeden daha faziletlidir.

"Eğer bilerseniz."

Oruçta bulunan fazilet ve zimmeti temize çıkarmayı bilerseniz... Şartın cevâbı mahzûftur. Oruç tutmayı tercih ederdingiz, demektir.

"el-Eşbâh" isimli kitapta buyuruldu: "Seferde oruç tutmak, iftar etmekten daha faziletlidir. Ancak seferde oruç tuttuğu zaman hayatından korkarsa veya beraber yemek satın aldıkları arkadaşları iftar etmeye karar verirlerse, yolculukta arkadaşlarına muhalefet edip sorun çıkarmamak için, o da İftar edebilir." Eşbâh'm sözleri bitti.

Oruç tutmak azimet olduğu için, yolcunun oruç tutması daha faziletlidir. Orucu te'hir etmek ise ruhsattır. Ruhsat terkedip, azimet ile amel etmek ise daha^ faziletlidir. Amma Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin, "Sefer'de oruç tutmak, birr (erdemlik, ergenlik ve iyilik)" değildi²⁰⁹ Hadîs-i şerîfi, oruç tutması Halinde zaif düşecek ve bu kendisini helake götürecek olan kimseler için olması muhtemeldir.

Ibni Melek'in "Şerhü'l-Menâr" isimli kitabında da bu böyle anlatılmıştır.

²⁰⁶ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/323-324.

²⁰⁷ Bakara: 2/185

²⁰⁸ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/324-325.

²⁰⁹ Sünen-i Tirmizi, hadis no: 644: En-Nesâi: 2223;

İftar etmeyi mubah kılan, yâni oruç tutmamaya ruhsat veren yolculuk, İmam-ı Azam Ebû Hanîf e hazretlerine göre. üç gün ve üç gecelik olan yolculuktur.²¹⁰

Ramazandan Sonra Şevval Orucu

Bil ki: Allahü Teâlâ hazretleri, bize tam bir ayı oruç tutmayı emretti. Bunun va'dolunan sevâb ve ecir bakımından yılın günlerine muvafık (ve denk) düşmesi içindir. Çünkü Allahü Teâlâ şöyle buyurdu:

"Kim bir hasene ile gelirse, ona on misli verilir, kim de bir seyyie ile gelirse, ona ancak misliyle ceza edilir ve hiçbirine haksızlık edilmez."²¹¹

Bir aylık oruç, üçyüz (300) günlük oruca müsâvîdir. Şevval ayında tutulan altı günlük oruç da altmış (60) günlük oruca eşit olmuş olur. Zîrâ Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretlerinden rivayet olunduğuna göre, Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdular:

"Kim Ramazân-ı şerif orucunu tutar, sonra da ona Şevval ayından altı gün eklerse, o kişi sanki bütün seneyi oruçla geçirmiş gibi olur."²¹²

Eğer Ramazân-ı şerif, yirmidokuz gün çekmekle aydan bir gün eksik olursa, sevab'dan bir şey eksik olmaz.

Rivayet olundu: Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, sekiz (8) Ramazân-ı şerif orucu tuttu. Bu sekiz oruçtan beşi, yirmidokuz gündü. Diğer üç Ramazân-ı şerifi ise otuz gündü.

Ramazân-ı şerif, Nübüvvetin onbeşinci; Hicret'in de üçüncü senesinde farz kılındı.²¹³

Tebliğdeki Tedric

İbni Abbas (r.a.) hazretlerinden rivayet olundu: Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, kelime-i Tevhîd ile geldi. Önce bu mübarek kelimeyi insanlara tebliğ etti.

İnsanlar, kelime-i tevhîdi tasdik ettiklerinde, namazı ziyâde

İnsanlar, namazı tasdik ettiklerinde, zekâtı ziyâde etti. İnsanlar, zekâtı tasdik ettiklerinde, orucu ziyâde etti.

İnsanlar, orucu tasdik ettiklerinde, haca ziyâde etti. İnsanlar, haca tasdik ettiklerinde, cihâdı ziyâde etti. Din cihâd ile tamam olup mükemmel bir hâle geldi.²¹⁴

Fakirlerden Dolayı Oruç

Fakirlerden dolayı, zenginlerin üzerine orucun farz yâni mecburî kılınması. Kral Tahmûris zamanında oldu. Kral Tahmû-ris, Adem Aleyhisselâm'dan sonra yeryüzüne hükmeden üçüncü kraldı.

Onun zamanında kıtlık başgösterdi. Kral Tahmûris, zenginlere, sâdece güneş battıktan sonra, bir kere yemek yemelerini, gündüz yiyecekleri yemekleri de fakirlere, yoksullara ve biçârelere dağıtmalarını emretti. Zenginlere, fakirlere karşı şefkatli ve merhametli olmalarını, Allah'a kulluk ve tevâzuda bu-lunmaları ve fakirleri, kendi nefislerine tercih etmelerini emretti.²¹⁵

Oruç İnsanı Melekûtî Âleme Yükseltir

Oruç, semâvâtın melekûtuna yükselmek için sebep ve cismânî ve sıkıcı olan rahm'dan çıkmaya bir vâsıtaadır. Sıkıcı olan bu cismânî rahm'dan çıkmaya ikinci diriliş diye tabir edilir. İsa Aleyhisselâm, bu sözüyle buna işaret etti: "İki kerre doğmayan kişi, semâvât ve yeryüzünün melekûtuna giremez, yüksek derecelere eremez."

Belki orucun mücâhededesi, mülâki olmanın müşâhededesine bağlıdır. Hadîs-i kudsi'de buna işaret edilmektedir:

"Allahü Teâlâ azze ve celle buyuruyor: Oruç benim içindir ve elbette onun sevabını ben vereceğim. Kulum benim rızâm için, şehvetini, yemesini ve içmesini terketti. Oruç bir kalkandır. Oruçlunun iki sevinçli ânı vardır. Bir sevinci iftarını yaptığı zamandır; diğer sevinci ise, Rabbine mülâki olduğu vakittir. Oruçlunun ağzının kokusu, Allahü Teâlâ hazretlerinin katında, misk ve anber'den daha güzel ve daha temizdir."²¹⁶

Bu hadîs-i kudsi'de geçen; Oruç benim içindir ve elbette onun sevabını ben vereceğim," demek; orucun karşılığı, benim demektir. Orucun karşılığı, hurîler, saraylar, köşkler, değildir. Orucun karşılığı Allah'dır. Bundan dolayı Allahü subhânehü ve teâlâ hazretleri, kendisini görme saadetine nail olmayı açlığa bağladı.

İsa Aleyhisselâm'ın kendisini görme isteğine karşı ona şöyle hitâb etti:"Aç kalırsan; beni görürsün."

Sa'dî buyurdu:

O olmadan ten hiç bir şey değil.

Maden ve hikmet odur. benim içindir ve elbette onun sevabını ben vereceğim," hadîs-i kudsi'de oruç, Allahü

²¹⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/325-326.

²¹¹ Ef-En'âm: 6/160

²¹² Sahîh-i Müslim: hadis no: 1984

²¹³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/327.

²¹⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/327-328.

²¹⁵ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/328.

²¹⁶ Sahîhi Buhârî. hadis no: 6938:

Teâlâ hazretlerine izafe edildi. Çünkü oruçta riya yoktur. Belki oruç tutmak bir sırdır. Onu yâni bir kişinin oruç tuttuğunu, ancak ve ancak Allahü Teâlâ hazretleri bilir. Bundan dolayı da, Allahü subhânehû ve Teâlâ hazretleri, orucunun karşılığı olur.

Bir kişinin, kalbini, sırrını, ruhunu, hafî ve ahfâ'sını mâsivâ'-dan (yâni Allah'tan gayri her şeyden)! tuttuğunda, işte o zaman havass ehline göre hakîkî orucu tutmuştur.

Mesnevî'de buyuruldu:

Her kim hevasına temiz olan canı verdiyse, o kişi Hazretin o temiz dergahında doğmuştur.²¹⁷

Te'vîlât-I Necmiyyeden Tasavvufî Manalar

"Ey o bütün iymân edenler!

Üzerlerinize oruç yazıldı (farz kılındı)."

Oruç zahirde olduğu gibi bâtında da olur. Bâtına hitâb, kalbin, ruhun ve sırrın orucuna; "Ey o bütün iymân edenler!" kavli-i şerîfiyle işaret edilerek, Allah ile huzur bulup, onun nurlarını müşahede edenlere seslenildi.

Kalbin orucu, akla gelen düşüncelerden yâni mahlûkatın meşrebinden kendini alıkoyup oruç tutmaktır. Ruhun orucu, ruhanî mülâhazalardan kendini alıkoyup oruç tutmaktır. Sırrın orucu, Allah'tan gayrisini müşahede etmekten kendini alıkoyup oruç tutmaktır.

Kim orucu bozan şeylerden imsak eder (kendini tutarsa), onun orucunun nihayeti, gece çöktüğü zamandır. Yâni akşam olduğu zaman o kişi, iftar eder.

Kim ağyardan yâni Allah'tan gayri her şeyden imsak ederek oruç tutarsa, onun orucunun sonu yâni iftar vakti, Hak Teâlâ hazretlerini müşahade etmesidir. Zirâ Efendimiz '(s.a.v.) hazretleri buyurdular:

"Onu (Ramazân-ı şerîf ayını) görünce oruç tutun ve onu (Şevval ayını) görünce iftar edin.²¹⁸ Hakikat ehline göre bu hadîs-i şerîflerdeki zamirler, Hak Teâlâ hazretlerine râcidir. Onun için kulun orucunun hem zahîrî ve hem de bâtînî olması gerekir. (1/291) Hak Teâlâ hazretlerini görmek için hem zahîrî ve hem bâtînî tutulan oruç, Hak Teâlâ hazretlerini görmekle olur.

Kişinin, "Üzerlerinize oruç yazıldı;" yani, zahirde her uzvun ve bâtında da her sıfatın üzerine oruç yazıldı. Dilin orucu, yalan, fuhuş ve gıybetten kendini tutmasıdır. Gözün orucu, gafletle bakmaktan ve kötülüğe bakmaktan kendisini tutmasıdır.

Kulağın orucu, mâlâyânî (dünyâ ve âhiretine faydası olmayan şeyleri), nehyedilenleri ve şehevî duyguları uyandıran sesleri dinlemekten kendisini alıkoymasındır..

Buna göre, vücûdun diğer a'zâlarını da kıyâs et.

Nefsin orucu, temenni, hırs ve şehvetlerden alıkonmasıdır.

Kalbin orucu, dünyâ sevgisi ve süslerinden alıkonmasıdır.

Ruhun orucu, âhiret nimet ve lezzetlerinden alıkonmasıdır.

Sırrın orucu, Allahü Teâlâ hazretlerinin dışında hiçbir şeyi görmemek ve isbât etmemekten kendisini alıkoymaktır.

"Nitekim sizden evvelkilere yazılmıştı."

Bu kavli-i şerîf, cismânî ve ruhanî insanın vücûdunun bütün a'zâları terkipten önce, bütün meşreb (yiyecek ve içeceklerden) oruçlu olduğuna işaret eder. Ne zaman ki, ruh kalıba taalluk etti; kalıbı hayvanî zevklerden haz ve lezzet almaya müsait oldu. Ruhun imdadının kuvvetiyle ruhanî hazlara müsait oldu. Böylece ruh, kalıbın duyularının kuvvetinde olup, ruhanî ve hayvanî meşreblere zevk almaya başladı. Ve şu ânda onların üzerine oruç farz kılındı; ferdlerden sizden öncekilere farz kılındığı gibi.

"Gerek ki, korunursunuz."

Mürekkebi olan meşreb (yiyecek, içecek ve zevklerden korunursunuz. Dünya hayatında içmeye istidatınız ve kuvvetiniz olmasıyla beraber oruç tutunuz ki, Allah'ın kullarının kendisinden içtikleri, o pınardan iftar edesiniz. Rableri kendilerine "Şarab-ı tahûr" tertemiz içecekten ikram ettiği zaman, bu suyun temizliği sizi temizler. Bu su, sizi hayvânî ve ruhanî nazların istidadından ve günahlarından temizler. Âyet-i kerimede buyurulduğu gibi:

lâkin o sizi pampâk etmek ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak istiyor ki, şükredesiniz..²¹⁹

Yıldızlar battığında, hazlar güneşin doğmasına hazırlanır. Kavuşmanın doğuşunda mülâkî olmaya yâni kavuşmaya hazır ve müsait bir şekilde doğar. İşte bu durumda Peygamberlerin Efendisi (s.a.v.) hazretlerinin vaadi tahakkuk eder:

"Oruçlunun iki sevinçli ânı vardır. Bir sevinci iftarını yaptığı zamandır; diğer sevinci ise, Rabbine mülâkî olduğu vakittir."²²⁰

Sonra Allahü Teâlâ hazretleri, kullarının az hazırlıklarına karşılık olarak lütfunun kemâlinden haber verdi:

"(Oruç) sayılı günlerdir."

Bu Kavli-i şerîf ile, şuna işaret edilmektedir: Oruçlar belirli, sayılı ve mütenâhî (yâni sonu olan) günlerdedir.

²¹⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/328-329.

²¹⁸ Buhârî, hadis no: 1776; Müslim: 1809

²¹⁹ El-Mâide: 5/6

²²⁰ Sahih-i Buhârî, hadis no: 6938

Ama oruçlarınızın meyvesi ve sevabı, sayısız ve gayri mütenâhî (yâni sonsuz) günlerdedir. O günlerin zikrine sizin kulaklarınız şu an hazır değil. Te vilâti Necmiyye de böyledir.²²¹

Ramazan-i Şerif ve Kur'ân-ı Kerim

"O şehri-i ramazan ki, insanları irşad için, hak furkânı, hidâyet delili, beyyineler halinde Kur'ân onda indirildi. Onun için, sizden her kim bu ay şuhudda (hasta ve seferde değil) ise, onu oruç tutsun. Kim de hasta yahut seferde ise, tutamadığı günler sayısınca diğer günlerden kaza etsin. Allah size kolaylık irâde buyuruyor, zorluk irade buyurmuyor. Hem buyuruyor ki, sayıyı ikmal eyleyesiniz de, size hidâyet buyurduğu vech üzere Allah'ı tekbir ile büyükleyesiniz ve gerek ki şükredesiniz."¹⁸⁵²²²

"Şehr-İ Ramazan,"

Burası mübtedâ'clır. Sonra geleni ise haberidir. Bu cümlemin zikredilmesinden maksat, Ramazân-ı şerîfin faziletine tenbih ve Ramazân-ı şerîfin mertebesine işaret etmek içindir. Diğer aylar içerisinde özellikle Ramazan-şerif ayının, orucun farziyetine tahsis edilmesinin yönünü beyan etmektedir. Çünkü önce oruç farz kılındı. Sonra da Ramazan-ı şerif orucu farz kılındı.

Zira: "(Bundan dolayı) sizden her kim bu ay şuhudda (hasta ve seferde değil) ise, onu oruç tutsun;" âyeti kerimesi, Ramazân-ı şerîfin orucunun farziyetini ifâde etmektedir. "Onun orucunu tutsun." Kavli şerifi Ramazân-ı şerif ayının orucunun vucubunu ifade etmektedir.²²³

Şehr-i Ramazan

Ramazan-ı şerif ayına, denilmesinin sebebi ise meşhur olmasından yâni diğer aylar içerisinde şöhet kazanmasındandır.

"Ramazan" kelimesi, "yandı" fiilinden masdardır. "ay" kelimesi kendisine muzâf oldu. Ve "Şehr-i Ramazan" terkihi, oniki ayın içinde bilinen ayın ismi oldu. üUaij kelimesi, ma'rife ve elif nûn-i ziyâde kendisinde bulunduğundan dolayı gayri munsarıftır. Gayri munsarif olduğu için cerri kabul etmedi. Yoksa izafetten dolayı cer (yâni son harfinin esre) olması gerekirdi.

Bu mübarek ay'a ramazan denilmesinin bir çok hikmetleri vardır:

1-Ya ciğer susuzluktan ve açlıktan dolayı yanıp tutuştuğu içindir.

2-Ya da Ramazan-ı şerif orucunu tutmakla günahlar yanıp yok olduğu ve af olunduğu içindir.

3-Veya sıcak ve harareti günlerde vaki olduğu içindir. O harareti günlerde kum ve diğer şeyler üzerine vaki olup, onları yaktığı için kendisine Ramazan ayı denilmiştir.

Denildi ki, Arablar, ayların isimlerini eski lügattan naklettikleri zaman, o ayların içinde vaki olan zaman ve hâle göre isim verdiler. Bu ay, yâni Ramazan-ı şerif ayı da, yakıcı sıcakların olduğu günlere muvafık geldiği için kendisine Ramazan (yakıcı ve sıcak) denildi.

Rebi' ayı, rebi' (bahara) denk geldiği için, bahar manasında kendisine Rebi'l denildiği gibi.

Cemâdî (donmak) denilmesinin sebebi ise, o günlerde su buz tuttuğu ve donduğu için bu ayın denk geldiği soğuk kış gününe Cemâdî ayı denilmiştir.

Veya Ramazan kelimesi. Allahü Teâlâ Hazretlerinin isimlerinden bir isimdir. "ay" kelimesi ona muzâf kılındı.

Bundan dolayı şöyle rivayet olundu:

"Ramazan geldi ve Ramazan gitti, demeyin. "Ramazan ayı geldi" deyin. Çünkü Ramazan, Allahü Teâlâ hazretlerinin isimlerinden bir isimdir."²²⁴

Kur'ân-I Kerim Ramazanı Şerif Ayında İndirildi

"O (şehr-i Ramazan) ki Kur'an onda indirildi."

Cümleten yâni topluca, semâ dünyasında bulunan "Beytül-izzef'e indi. Daha sonra Cebrail Aleyhisselâm, yirmi üç yıl içerisinde, Rabbânî meşîet (Allah'ın dilemesi) gereğince parça parça (Efendimiz s.a.v. hazretlerine) indirdi.

Rivayet olundu:

İbrahim (Aleyhisselâm'ın) suhufu (sahifeleri) Ramazan-ı şerifin ilk gecesinde indi.

Tevrat, Ramazân-ı şerîften altı gün geçince indirildi.

incil, Ramazan-ı şerifin on üçüncü gecesinde indirildi.

Kur'ân-ı Kerim ise, Ramazân-ı şerîfin yirmi dördüncü gecesinde indirildi.²²⁵

²²¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/329-331.

²²² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/332.

²²³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/332.

²²⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/333-334.

²²⁵ Ahmed bin Hambel: 4/107

"Kuran" kelimesi, kelimesinden gelir. O da toplamak demektir. Çünkü geçmiş ve geleceğin ilmi Kur'ân-ı Kerim'de toplanmıştır.

"insanlar için hidâyetir."

Yâni Kur'ân-ı kerîm, insanları sirat-ı müstakîm'e yâni doğru yola götüren bir hidâyet kaynağı olduğu halde indirildi. Kur'ân-ı Kerimde her türlü i'câz ve diğer beyan şekilleri vardır.

"Ve hidâyet delili beyyinelerden ve furkân (olarak jndirdi)."

Yâni, Kur*ân-ı Kerimin âyetleri apaçık bir şekilde Hakk'a hidâyet eder. Hakk'a sevkedip doğru yolu gösterir. İçinde bulunan hikmet ve hükümler ile hak ile bâtılın arasını ayırır.

Hidâyet iki kısımdır. (1/292)

1 -Açık ve celî olan hidâyet

2-Bu şekilde olmayan hidâyet

Birincisi, yâni açık ve celî olan hidâyet daha faziletlidir. Burada evvelâ hidâyetin cinsi zikredildi, sonra hidâyetin çeşitlerinden en şereflişi müteradif olarak getirildi. Belki onda mübalağa edildi. Sanki şöyle denildi: Belki o, hidâyetlerin içinde apaçıktır. Onun gayet mübalağalı hidâyet olduğuna şek ve şüphe yoktur. Çünkü o üçüncü bir hidâyet mertebesindedir. kelimesindeki atıf, teşrif için yapılan atıf bâbindandır.

"Her kim"

Burada ki a (fe) tefri' ve tertib içindir. "Şuhudda (hazarda) ise"

Yâni şehir'den veya köyden her kim ikâmet mevkiinde hazır olarak bulunursa. Bu hazır kişi olursa:

"Sizden bu ay'a (şehir-i Ramazan'a ulaşırsa)" "şehir" kelimesi zarf olmak üzere mensûb'tur. Yâni:"ayda, ayın içinde" demektir. kelimesi, mefûlû bih değildir (mefûlû fihtir). Çünkü mutâm ve müsâfirin her ikisi de aya şâhid olup ulaşırlar. "onu oruç tutsun;"

Yâni, o ayda oruç tutsun, demektir. Burada harf-i cerri hazf olundu. Genişlikten dolayı, fiil mecrûre iysâl olunup bitştirildi.

Şâhid'den murad, âkil, baliğ ve sıhhatli olan demektir. Çünkü sabi ve deliye, ikâmet yerinde, Ramazan-ı şerif ayına kavuştukları halde oruç tutmak vacip yâni farz olmaz. Bu durum yani, "Onun için sizden her kim bu ay şuhudda (hazarda) ise, onu oruç tutsun:" ilâhî emir, bu sıfatları {âkil, baliğ, sıhhat ve ikâmete) sahib olan kişilerin ister oruç tutma ve isterse oruç tutmayıp fidyesini verme muhayyerliğini neshediyor. "Ve her kim hasta ise," MüKîm olduğu ve Ramazan-ı şerife kavuştuğu halde hasta ise; "yahut seferde ise"

Sıhhatli olduğu halde seferde ise, demektir. Bu âyeti kerimede geçen kelimesi, (istilâ manasına olmayıp) (yâni zarfiyet) manasıdır. Sıfat olan harflerin bâzıları diğerlerinin makamına kaaım olabilirler. "tutamadığı günler sayısınca diğer günlerden kaza etsin."

Ve tutmadığı oruçları başka günlerde kaza etmek onun üzerine vacip yâni farzdır. Bu kavli-i şerif, hasta ve müsâfirin (yolcunun) muhayyerliklerini tekrar iade etmiştir. Çünkü Allahü Teâlâ hazretleri, ilk âyet-i kerimede gücü yeten mukîm kimsenin, müsâfirin ve hastanın oruç tutmalarını veya iftar etmelerini muhayyer bırakmıştır.

Bu ikinci âyeti kerimede ise, mukîm olan kimsenin muhayyerliği, "onu oruç tutsun," kavli-i şerifiyle neshedilip hükmü kaldırıldı.

Eğer sâdece bu âyeti kerime ile yetinilseydi, bu takdirde muhayyerliğin hepsi için yâni hasta ve müsâfir içinde kalktığı ihtimali ortaya çıkardı. Halbuki Allahü Teâlâ hazretleri, hasta ve müsâfire ruhsat vermektedir. Neshin bir kısmı tekrar edildi ki, meselenin olduğu haliyle kaldığı bilinmiş olsun.

"Allah size kolaylık irade buyuruyor,"

Allah size, yolculukta ve hastalıkta iftarı, yâni oruç tutmamayı mübâh kılarak kolaylık diler.

"Yüsr" kişiye kolay gelen iş, demektir.

"Ve size zorluk irade buyurmuyor;"

Yâni hastalık" ve müsâfir (yolculuk) ânlarında oruç tutmayı farz kılarak, size meşakkat ve zorluk vermedi. Allah size karşı gayet raûf olduğu ve rahmetinin genişliğinden dolayı hasta ve müsâfir olanlara oruç tutmamayı mübâh kıldı. Muhammed bin Ali et-Tirmizî (k.s.) buyurdular: Bu âyeti kerimede geçen, kelimesi, Cennetin adıdır. Çünkü bütün kolaylıklar Cennettedir. kelimesi de Cehennemdir. Çünkü bütün zorluklar Cehennemdedir.

"Allah size kolaylık irade buyuruyor, zorluk irade buyurmuyor; kavli-i şerifinin manâsı; "Allahü Teâlâ hazretleri, oruçlarınız sebebiyle, sizi Cennete koymak istiyor; Cehenneme koymak istemiyor," demektir.

Şeyhimiz Allâme Fazlî (k.s.) bu âyeti kerimenin tefsirinde buyurdular: Allahü Teâlâ hazretlerinin size orucu emretmesinin muradı, dünyâ ve âhiret kolaylığı yâni saadeti içindir. Zorlukları için değildir.

Dünyada olan kolaylık: Melekiyyet ve ruhâniyete terakki etmek, yükselmek; uyanıklık ve ma'rifete vâsıl olmaktır.

Dünyada olan zorluk ise: Beşeriyyet ve hayvaniyyet ile kalmak, Tabîi ve nefsânî vasıflar ile muttasıf olup süflî bir hayat yaşamaktır.

Âhirette olan kolaylık: O da Cennet, nimet, kurbet (Allah'a yakınlık), vuslat ve rû'yetyâni Allahü Teâlâ hazretlerini görmektir.

Âhirette olan zorluk: Cehennem, Cehennem azabı ve onun derekeleridir. (Sözü burada bitti).²²⁶

²²⁶ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/334-337.

Te'vilât-I Necmiyyeden Tasavvufî Manâlar

Necmüddin Kübra hazretleri, Te'vilâtında buyurdu: Allah size kolaylık irade buyuruyor,"

Yâni zorlukla beraber, Allah size kolaylık diliyor, demektir. Zor işlere imtisal etmeye, yâni sarılıp amel etmeye bakma; lakin zorlukla beraber olan kolaylıklara bak. Zîrâ akıllı kişi, doktorun kendisine, hastalık belâsından daha acı bir şurup verdiğiğinde, o şurubun acılığına bakmaz. Lakin (o acı şurub'un ardından gelecek olan) sıhhat ve afiyetin tatlılığına bakar. Şurub'un açıldığına asla aldırılmaz. Onu büyük bir istek ve kuvvetle içer. (Sözü bitti).

Sa'dî buyurdu:

Acılık verdi gönlüme, onun acılığından kandı.

Onun acılığı sevdadandır.

Çünkü o acılığın merkezidir.

Hakîm'in kendisine verdiği acılıktan şifa buldu. ²²⁷

Oruç Günlerini Tamamlayın

"Ve sayıyı ikmal eyleseniz diye." Yâni, muhakkak ki Ramazan orucunun vucûbiyetinden sonra, biz size sayılara riâyet etmenizi emrettik. Allahü Teâlâ SIJ "sayılı günler olarak" buyurdu. Yâni, iftar edip yediğiniz günlerin sayısınca üzerinize oruç tutmak farzdır. Hastalığınız sebebiyle iftar edip yediğiniz günleri kaza ederek; ay günlerini tamamlayın. (1/293)

"Veya seferinizden" iftar ettiğiniz oruçları kaza ederek ayı tamamlayın.

"Ve Allah'ı tekbir ile büyükleyesiniz." Yâni, ancak biz sana orucun keyfiyetini Öğrettik. Mutlak olarak: "başka günlerde," kavM şerifin medlulüdür. Hamdederek Allah'ı ta'zîm etmek için, ard arda veya ayrı ayrı olarak, Ramazan-ı şerif orucunun kaza edilmesi caizdir.

"Size hidayet buyurduğu vech üzere," kelimesi, masdariyyet içindir. Yâni, teklif ahdinden çıkma yolunu size gösterip hidâyet ettiği için, onu yüceltin.

"Ve gerek ki şükredesiniz."

Yâni (sefer ve hastalık durumlarında) size iftar etmek ruhsatı verdik. Bu nimetler için lisan, kalb ve beden ile Allah'a şükretmeniz içindir... ²²⁸

Evliyâullah Ve Allah'ın Düşmanı

"Kim üç şeyi muhafaza ederse, o kişi hakîkaten veliyyullah'tır. Allah'ın dostudur. Ve kim ki, onu zayı ederse o kişi hakîkaten Allah'ın düşmanıdır. Onlar: Namaz, oruç ve cenabetten yıkanmaktır. ²²⁹

Cennet Dört Kişiye Müştaktır

Ve bâzı haberlerde şöyle varid oldu:

"Cennetler dört kişiye müştaktır:

- 1 - Ramazan-ı şerif orucunu tutan,
- 2- Kur'ân-ı Kerim okuyan,
- 3- Dilini muhafaza eden
- 4- Ve komşularına yemek yedirip içiren.

Muhakkak ki, Allahü Teâlâ hazretleri, müslüman kulun günahlarını iftar vaktinde bağışlar. Ayaklarıyla kendisine yürüdükleri (günahları), elleriyle kendisini kabzettiği şeyleri, iki gözünün bakmasından doğan günahları, kulaklarının işittiği günahları, dilinin konuştuğu ve kalbine akan havadisten dolayı, Allah kulunu bağışlar. ²³⁰

Oruç Tutanlara Kıyamet Günü Yapılan İlâhî İkrâm

Hadîs-i şerifte şöyle buyuruldu:

"Kıyamet günü olduğu zaman, kabirlerde olanlar dirilirler. Allahü Teâlâ hazretleri, Rıdvan'a vahyedip (emir verir):

-"Oruçlu kullarımı diriltip, aç ve susuz olarak mezarlarından çıkarttım. Cennetin shevî nimetleriyle onları karşıla," der. Ridvân seslenir:

²²⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/337.

²²⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/337-338.

²²⁹ Kurtubî tefsiri

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/338.

²³⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/338-339.

"Ey gilmân, ey vildân! (Cennet hizmetçileri!) Nur'dan tabaklar ile nimetleri getirin!" Bunun üzerine kum tanelerinden, yağmur damlalarından, gökteki yıldızlar ve ağaç yapraklarından daha çok gilmân ve vildân (Cennet hizmetçileri); birçok meyveler, lezzetli içecekler, iştahlı yiyecekler ile toplanırlar. Karşılaştıkları herkese o nimetleri ikram edip yedirir ve içirirler. O nimetlerden yiyip içenlere şöyle derler:
"Yeyin-için, afiyet olsun, takdim ettiklerinize mukabil; geçmiş günlerde!"²³¹

Oruç Tutanların Berâati

Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinden rivayet olundu. Buyurdular:

"Mi'râc gecesi, sidretü'l-müntehâm yanında bir melek gördüm. Uzunluk ve genişlik bakımından onun bir benzerini görmemiştim. Onun uzunluğu bir milyon senelik yol kadardı. Onun yetmiş bin başı vardı. Her başta yetmiş bin yüzü vardı, Her yüzde yetmişbin dil vardı. Yine her başta nurdan yetmişbin örük vardı. Her örüğün üzerinde de Allah'ın kudretiyle bir milyon inci bağlanılmıştı. Her incinin içinde de nurdan bir deniz vardı. Bu denizlerde balıklar vardı. Her bir balığın uzunluğu ikiyüz yıllık kadardı. O balıkların sırtında, "Allâh'dan başka ilâh yoktur. Muhammed (s.a.v.) Rasûlüllah'tır" yazılıydı.

Bu melek ellerinin birini başının üzerine koymuştu, diğerini de sırtının üzerine... O "hazaratü'l-kuds"teydi. O melek tPSbih ettiği zaman, onun sesinin güzelliği sebebiyle arş tftırtırdı. Cebrail'e onu sordum. Cebrail bana:

"Bu bir melektir. Allah, Âdem Aleyhisselâm'ı yaratmazdan ikibin sene önce onu yarattı. Ben:

"Bu melek, bu sonuca nasıl ulaştı?" diye sordum. Cebrail:

"Allahü Teâlâ Cennetin içinde arşın sağında bir havuz yarattı. O melek oradaydı. Ramazan-ı şerif orucunu tutmanız sebebiyle sana ve ümmetine o mekânda teşbih okumasını Allah ona emretti," dedi.

O meleğin önünde iki sandık gördüm. Her bir sandığın üzerinde nurdan bin kilit vardı. Cebrail Aleyhisselâm'a o iki sandıktan sordum. Cebrail aleyhisselâm bana:

"Ona sor" dedi. Ben de o meleğe sordum. Melek: -"Bu iki sandıkta ümmetinden oruç tutanların Cehennem azabından beraatleri bulunmaktadır. Ne mutlu sana ve senin ümmetine!" dedi. (Hadis kaynaklarında bulunamadı)

232

Amellerde Niyet

Bilki şüphesiz tüm amellerde, özellikle oruçta niyet, elbette lazımdır. Niyet, kişinin, kalbiyle oruç tuttuğunu bitmesidir. Müslüman kimse zaten Ramazan-ı şerif gecelerinde niyetten hâli olamaz.

İmsakin (yememe ve içmemenin) bir çok sebepleri vardır:

1 -Bazan âdet gereği olur.

2-Veya iştâhızlıktan olur.

3-Veya bir hastalıktan dolayı olur.

4-Yahut riyazetten dolayı olur.

5-Veya ibâdet için olur.

İmsakin niçin ve hangi gaye ile olduğu ancak niyet ile ta'yin edilir. Niyet, Ramazan-ı şerifin her günü için şarttır. Çünkü her günün orucu kendi başına bir ibâdettir. Görmüyor musun, kişinin, bir günün orucunu ifsat edip bozması, diğer günlerin sıhhatine mani değildir. Teravîh namazı, böyle değildir. Zîrâ teravîh namazında iki rek'atte bir niyet etmeye gerek yoktur.

Çünkü bütün teravîh namazı, bir namaz mertebesindedir. Esah olan, doğru görüş budur.

Oruç için niyet, zorluğunu ortadan kaldırmak için, gündüzün ortasına kadar niyet etmek caiz olur. Ayrıca hadis-i şeriflerde oruca niyetin ancak geceden olabileceği konusunda gelen rivayetler, faziletinin azalacağına hamledilip yorumlanır. Yoksa geceden niyet edilmezse, oruç sahih olmaz, demek değildir. Ancak kaza oruçları, keffâret oruçları ve mutlak manâdaki nezir (adak) oruçları böyle değildir. Çünkü bunlar için belirlenmiş bir zaman yoktur. Kaza, keffâret ve adak oruçları için ta'yin edilmiş bir zaman olmadığından dolayı, karışıklığı gidermek için bunlara geceden niyet etmek vacibtir.

Gündüzün ortası tabiri, ikinci fecrin doğmasından başlayıp, büyük kuşluk vaktinin sonuna kadar devam eden zaman dilimidir. Günün çoğunu niyetle geçirmek için; büyük kuşluk vaktinin sonundan önce oruca niyet edilir. O zaman kendisi için hükmü kül olmuş olur. Yâni vaktin büyük çoğunluğunu niyetli geçirmiş olur. Eğer bundan (yâni büyük kuşluk vaktini geçirdikten) sonra niyet ederse (1/294) caiz olmaz. Çünkü vaktin çoğunu niyetsiz geçirmiştir. Zîrâ itibâr çokluğadır. Ekser için hükmü kül vardır.²³³

Teravîh Namazı

²³¹ El-Hâkka: 69/24

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/339-340.

²³² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/340-341.

²³³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/341-342.

Teravih namazının niyetinde ihtiyat; (şöyle niyet etmektir:)

1 - Teravih namazına niyet etmesidir.

2- Veya geceyi kıyamla geçirmeye niyet etmesidir.

3- Ya da vaktin sünnetini kılmaya niyet etmesidir.

4-Veya Ramazan-ı şerif kıyam etmeye niyet etmelidir. (Teravih namazında bu dört çeşit niyet de geçerlidir).

Teravih, sünnet-i müekkededir. Hülefâ-i râşidîn hazerâtı teravihe devam ettiler. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdular;

"Allahü Teâlâ ve tebârike Hazretleri, sizin üzerinize Ramazan-ı şerif orucunu farz kıldı. Ben de kıyamını (teravih namazını) sünnet kıldım. Kim inanarak ve sevabını umarak. Ramazan-ı şerif orucunu tutar ve teravih namazını kılsa; annesinden doğduğu gün gibi günahlarından çıkar (temizlenir).²³⁴

Hazret-i Ömer (r.a.) "Bu ne güzel bid'attir.²³⁵ Yâni Ramazân-ı şerifin gecelerini kıyamla geçirmek; teravih namazını cemaat ile kılmak hakkında "bu ne güzel bid'attir" buyurmalarının manâsı şudur: Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, teravih namazını kıldılar. Ancak Efendimiz (s.a.v.) teravih namazını terketti. Teravih namazını muhafaza edip devamlı kılmadı. Teravih namazı için insanları toplamadı. Hazret-i Ömer (r.a.) teravih namazını kılmaya devam etti. Teravih namazı için cemaat oluşturdu. Sahabeler de teravih namazı için camide toplanıp cemaat ile kılmayı hoş karşıladılar. Teravih namazını camide cemaat ile kılmak bid'attir. Lakin güzel bir bid'attir. Kurtubînin tefsirinin birinci cüzünde;

"Göklerin ve yerin mübdii bir emri murad etti mi, ona yalnız ol der, oluverir.²³⁶ Âyet-i kerimenin tefsirinin olduğu yerde böyle buyurmaktadır²³⁷

Ramazan-I Şerifin Gelişini Tebrik Etmek

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Ramazan-ı şerifin ashabına müjdeyle haber veriyordu. Ve şöyle diyordu:

"(Ey ümmet ve ashabım!) Gerçekten size Ramazan-ı şerif ayı geldi. Ramazan-ı şerif mübarek bir aydır. Allah sizlere bu ayın orucunu tutmayı farz kıldı. Bu ayda Cennetin kapıları açılır. Bu ayda Cehennem kapıları kilitlenir. Bu ayda şeytanlar bağlanır. Bu ayda, bin gecedden daha hayırlı olan bir gece (kadir gecesi) vardır. Kim bu ayın hayrından mahrum kalırsa, gerçekten o kişi mahrumdur.²³⁸

Bâzı âlimler buyurdular: Ramazan-ı şerif ayında insanların birbirlerini tebrik etmelerinin aslı bu hadis-i şerife dayanmaktadır.

İmam Sehâvî "Makâsîd-i'l-Hasene" isimli kitabında buyurdu: Bayramlarda ve bâzı aylarda insanlar tebrikleşmeyi adet haline getirdiler.

İbni Abbâs (r.a.) hazretlerinden merfu²³⁹ olarak rivayet olundu:

"Kim Cuma (namazın)'dan ayrıldığında müslüman kardeşiyle karşılaşır ona: "Takabbellah minnâ ve minke- Allah bizden ve sizden kabul etsin" desin.²⁴⁰

Yine rivayete göre, komşuluk hakları hakkında merfu bir

hadîs-i şerifte şöyle buyurulmaktadır:

"Eğer ona (yâni komşusuna) bir iyilik isabet ederse, tebrik eder; bir musibet ve kötülük dokunursa, taziye de bulunur veya hastalanırsa, ziyaret eder.²⁴¹

Orucun Âdabı

Zahiri organları muhafaza etmek ve bâtinî hatıralardan kalbi korumak; orucun âdâbındandır. Allah'a yaklaşmak ancak ve ancak haramları terketmekle tamam olur. Haramlar terkedilmeden Allah'a yaklaşılmaz.

Ebû Süleyman Dârânî (k.s.)²⁴² buyurdular: Gündüzleri oruç tutup akşamleyin helal bir lokma ile iftar etmem,

²³⁴ Sünen-i Nesâî:2180

²³⁵ Sahihi Buhârî: 1871; İmam Mâlik Muvatta: 231;

²³⁶ Bakara: 2/117

²³⁷ Kurtubî tefsiri c. 2. s. fikir

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/342-343.

²³⁸ Nesai. 2069, Müsned-i Ahmed: 6851,

²³⁹ Merfu' hadis: Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine İfade edilen söz. fiil veya takrire, merfu" hadis denir.

²⁴⁰ Tezkiratü'l-Mevzûât

²⁴¹ Keşfü'l-Hafâ: 1024

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/343-344.

²⁴² Ebû Süleyman Dârânî (k.s.)'nın asıl adı, Abdurrahman bin Ahmed ei-Ansîdir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmiyor. Süfyân-i Sevrî hazretlerinden ders aldı. İyi yetişti. Devrin büyük âlimlerindendi. Keramet sahibi bir evliya idi. Bir gün sohbet ediyordu. Talebelerinden Ahmed bin Ebû'l-Havârî geldi. Efendim fırın ısındı. Bugün ne pişirmemizi emredersiniz?" diye sordu. Ebû Süleyman Dârânî hazretleri cevâb vermedi. Talebe aynı soruyu birkaç kere daha

sorunca o da:

"Gidip içinde oturunuz" buyurdu. Talebe kendi kendine: "Hocamın her sözü hikmetlidir. O madem ki böyle buyurdu. Onun dediği doğrudur" diyerek kızgın

fırının içine girdi. Sohbetin bitiminde Ebû Süleyman Dârânî hazretleri.

çevresindekilere:

bana bütün gece ve gündüzleri kıyam (ibâdetle) geçirmekten saha sevimlidir. Ve midesinde haram bir lokma bulunan herhangi bir kulun kalbine, tevhîd güneşinin doğması haramdır.

Hiç şüphesiz oruç vaktinde haram lokmaya daha çok dikkat etmek gerekir. Oruçlu kişi, haram lokmadan kaçınmalıdır. Zîrâ haram lokma, dini helak eden bir zehirdir.

Sünnet olan, iftân acele edip, sahuru geciktirmektir. Çünkü gece orucu bid'attır. Kişi iftar etmeyi geciktirdiği zaman, sanki geceyi oruçlu geçirmiş gibi olur. Bu durumda da bid'at irtikâb etmiş olur. Uyûnu'l-Mezâhib şerhinde de böyledir.²⁴³

Bayramlarımız

Bizim (Müslümanların) üç bayramı vardır.

1- İftar vakti. Bu tabîî bayramdır.

2- Ölüm bayramı. Kâmil bir iman ile ruhu kabz olup Müslüman olarak canı cânânâ teslim ettiği vakit. İşte bu büyük bayramdır.

3- Âhirette tecelli bayramıdır. Yâni Cennette Cenâb-ı Allah'ın tecelli ettiği ândır. Bu bayramların en büyüğüdür. Tirmizî rivayet etti. Zeyd bin Hâlid (r.a.)den sahih olarak rivayet olundu:

"Kim oruçluya iftar verirse, oruçlunun sevabından hiçbir şey eksilmeksizin oruçlunun sevabının bir misli de onun olur."²⁴⁴

İmam Hafız (yüzbinden fazla hadîs-i şerîfi ezbere bilen) Hammad bin Seleme (r.h.)²⁴⁵ Ramazan-ı şerifin her gecesinde elli kişiye iftar verirdi. Bayram gecesine olduğu zaman da o elli kişiye ayrı ayrı elbise alıp giydirdi. İmam Hafız Hammad bin Seleme (Allah'ın sevimli kulları olan) "ebdâl"dan sayılırdı.²⁴⁶

Ebdâl

Suyûtî "Câmiu's-sağîr"de ve Sehâvî "El-Makâsıdu'l-Hasene" isimli kitaplarında İbni Ömer (r.a.) hazretlerinden rivayet ettiler:

İbnü Ömer (r.a.) hazretlerinden Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

"Ümmetimin seçkinleri, "beşyüz"lerdir. Ebdal kırk kişidir. Ne beşyüzler eksilir ne de kırklar. (Bütün çağlarda beşyüzler eksilmezler, kırklar da eksilmezler." Ebdal'dan herhangi biri vefat ettiği zaman, Allahü Teâlâ hazretleri, beşyüzlerden birini onların yerine kırkların içine koyar. Beşyüzlerden biri vefat ettiği zaman da o makama layık bir kişi onun yerini alır ve beşyüzler eksilmezler; kırklar da eksilmezler." Sahabeler:

-"Ya Rasûlellah! Bunların amellerinin ne olduğunu bize delâlet edip anlat!" dediler. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

-"Bunlar (beşyüzler ve kırklar) kendilerine zulmedenleri affederler, kendilerine kötülük edenlere ihsanda bulunup iyilik yaparlar ve Allahü Teâlâ hazretlerinin kendilerine verdiği nimetleri başkalarıyla paylaşırlar."²⁴⁷

Hadîs-i şerifte buyuruldu:

"Kim aç bir kişiyi doyurur, çıplak olanı giydirebilir veya müsâfirî (yolcuyu) barındırıp ağırlarsa, Allahü Teâlâ hazretleri de onu kıyamet gününün korkularından korur."

"Hangi mü'min susuzluktan dolayı bir mü'mine su içirir (ve susuzluğunu giderirse) Allahü Teâlâ hazretleri, kıyamet gününde "rahîk-ı mahtûm" pınarından ona su içirecektir. Ve hangi mü'min, açlığında bir mü'mine yedirir (ve onun açlığını giderirse) Allahü Teâlâ hazretleri de ona Cennet meyvelerinden yedirir. Ve herhangi bir mü'min çıplaklığında bir mü'mine elbise giydirebilir (avretini örterse) Allahü Teâlâ hazretleri de ona Cennetin "hudr" elbiselerinden giydirebilir."²⁴⁸

İlim Talebelerine Yardım

Abdullah b. Mübarek (r.h.) hazretleri, her sene fakirlere ve ilim talebelerine bin dirhem altın sadaka verirdi. Ve Fudayl bin İyaz (r.h.)'a şöyle derdi: "Eğer sen ve ashabın (talebelerin) olmasaydı ticâret yapmazdım."

- "Derhal gidip Ahmedî fırından çıkarın" dedi. Sohbetinde bulunanlar, kendisine sordular:

- "Ahmed hakîkaten dediğinizi yapmış mı? Fırına girdi mi?" Şeyh hazretleri:

- "Elbette o söz dinler. Nefsine uymaz. Bana muhalefet etmez" buyurdu. Gidip fırınlaştıklarında Ahmed hakîkaten kızgın fırının içinde oturmaktaydı. Bir kılı dâhi yanmamıştı. Ebû Süleyman Dârânî hazretleri, 205 (M. 820) yılında Şam'da vefat etti.

²⁴³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/344-345.

²⁴⁴ Tirmizî: 804; İbni Mâce: 1736

²⁴⁵ Hammad bin Seleme (r.h.) Tebe-i tabîînin büyüklerindendir. Basralıdır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmiyor. Hadis, fıkıh, sarf ve nahiv ilimlerinde âlimdi. Hafızdı. Usuf-u hadis ilminde hafız demek, yüzbinden fazla hadisi şerif senetleriyle ezbere bilen kimse demektir. Sika yani rivayetlerine güvenilir bir kişiydi. Onun rivayet ettiği hadisi şerifler kütüb-i sitte (altı büyük hadis kitaplarında mevcuttur) Bir rivayete göre. Hammad bin Seleme ilk musanniftir. Yani ilk eser tasnif eden kişidir. Hammad bin Seleme (r.h.) seksen yaşlarında iken 167 (M. 783) yılında Zilhicce ayında camide namaz kılariken vefat etti.

²⁴⁶ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/345-346.

²⁴⁷ Camius's-Sağîr, hadis no: 3973; Avnül-Mapbûd. Şerhü sünen-i Ebi Dâvûd: 4284; Kenzül-Ummal: 34591;

²⁴⁸ Müsned-i Ahmed: 10678

Abdullah b. Mübarek (r.h.) hazretleri, Fudayl ve ashabına şöyle derdi: "Siz dünyâ ile meşgul olmayın. İlim ile iştiğâl edin. İlim öğrenmeye bakın. Ben sizin bütün ihtiyaçlarınızı karşılarım!"

(İlim Talebelerine yardım hakkında İmam-ı Rabbani hazretlerinin bir Mektubu)²⁴⁹

Yahya Bermekî²⁶⁶, Süfyân-ı Sevrî (r.h.) hazretlerine her ay bin dirhem gönderirdi. Süfyân-ı Sevrî hazretleri, secdelerinde Yahya Bermekî için şöyle dua ederdi:

-"Allahım! Yahya Bermekî benim dünyâ işlerimde bana kâfi geliyor (benim ihtiyaçlarımı giderip kendimi ibâdete vermemde bana yardımcı oluyor). Sen de âhîret işlerinde ona kâfi ol. (Onun âhîretteki hâlini düzelt ve ona yardımcı ol)" (1/295)

Yahya Bermekî öldükten sonra bâzı dostları onu rüyasında gördüler. Ona sordular:

-"Allah sana ne etti (nasıl muamele etti?) O:

-"Süfyân-ı Sevrî hazretlerinin dualarının bereketiyle Allah, bana bağışladı. Günahlarımı affetti." dedi.

Saib buyurdu:

Bu cihan günlerinde idare lambasının kandilini yak.

Sen kandile yağ koy ki, o da seni aydınlatsın.

Allahü Teâlâ hazretleri bizi ve sizi, kitabının muktezası ve hitabının medlûlünce amel etmeyi nasîb etsin. Amin²⁵⁰

İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/346-347.

²⁴⁹ (İmam-ı Rabbani Müceddid-i Elf-i Sâni Ahmed Farûki Serhendi hazretleri. Bu mektûb'u. nakîb seyyid şeyh Feride yazmıştır. Din âlimlerine ta'zim etmek ve şeriati garra'nın hameleleri olan ilim talebelerinin değerini bildirmenin lâzım olduğunu bildirmektedir:

Allahü Teâlâ, Peygamberlerin en üstünü hürmeti için "aleyhi ve aleyhimüssalevat vetteslimât vettehtyyât", din düşmanlarına karşı olan mücâdelenizde yardımcınız olsun! İltifat yoluyla göndermiş olduğunuz mübarek mektubunuzu okumakla şereflendim. İlim talebelerine ve tasavvuf ehline sarf ve harcamak üzere, bir miktar para gönderdiğinizi yazıyorsunuz. Mektubunuzda İlim talebelerini tasavvuf ehlinin üzerine takdim etmeniz çok güzel oldu. Değer bakımından gerçekten böyledir. Zahir, bâtının- unvanı olduğuna hükmedilir. Bâtında da bu cemaatin (yâni ilim talebelerinin tasavvuf ehlinin üzerine) takdim edilmesini ümit ederiz. (Ne güzel buyurmuşlar) "Ve her kabın içinde bulunan şey dışarıya sızır."

İlim talebelerini tasavvuf ehlinin üzerine takdim etmek şeriatin ilerlemesine sebep olur. Çünkü ilim talebeleri, nebevi şeriatin yükünü taşıyanlar ve bekçileridir. Muhammed Mustafa aleyhisseiâmın dini onlarla kaimdir. Din, ilim talebeleriyle ayakta durmaktadır. Kıyamet günü insanlara islâmiyetden sorulacak, tasavvuftan değil... Cennete girmek. Cehennemden kurtulmak, ancak şariat ile amel etmeğe bağlıdır. İnsanların en iyileri, seçilmişleri olan Peygamberler "salevâtüllahi Teâlâ ve teslîmâtühü aleyhim", halkı (insanları) şeriatlere davet ettiler. Kurtuluşun medarının şariat olduğunu beyan ettiler. O büyüklerin (peygamberlerin), gönderilme maksatları şeriatleri tebliğ etmektir. O hâlde en büyük hayr ve iyilik, şeriati yâni islâmiyet! öğretmek ve dinin eğitimine ve öğretimine yapılan çalışma, hizmet, yardımdır ve islâmiyetin hükümlerinden bir ahkâmını ortaya ihya etmektir. Hususiyette İslâm şîâr'ının yıkıldığı, çöktüğü ve zayıf olduğu bir zamanda; Allah yolunda fakirlere milyonlarca sadaka dağıtmak, şeriatin meşelerinden birinin öğrenilmesine ve halk arasında revaç bulmasına asla müsâvî olamaz.. Çünkü, bu işte, (yâni şeriatin öğretilmesinde) mahlukatın en büyükleri olan Peygamberlere "aleyhimüssalevâtü vetteslimât" uymak ve o büyüklerin vazifesine ortak olmak vardır. Hâlbuki, Müslümanın hasenatının en mükemmeli ancak onlara tabi olmakla mümkündür. Milyonla sadaka vermek, hayrat, hasenat yapmak ise, bu büyüklerden gayrı herkeste müyesser olabilir. Şeriatin ikâmesi ve onun ahkâmı ile amel etmekte nefse muhalefet vardır. Mal infak etmek (yâni hayrat yapmak) ise, çoğu kere nefsin hoşuna gidebilir. Evet, eğer malın infakı şeriatin öğretilmesi için oluyorsa, yâni İslâm öğretilmesi ve milletin ona revâc bulması, dine eğilmesi için oluyorsa, o harcamanın ve sarf edilenin üzerimizde çok yüksek dereceleri vardır... Bu niyet ile az bir şey vermek, bu niyet olmadan sarf edilen milyonlardan aşağı değildir.

Suâl: (Eğer denilse ki:) Nefsine uyan ve nefsinin elinde esir olan ilim talebesi, nefsi ile cihâd eden ve nefsin elinden kurtulan söfiden nasıl üstün olabilir?

Cevâp: (Buna şöyle cevâb veririm:) Bu suâlî soran kişi, kelâmın hakikatından sonra anlamamış ve meramın aslına muttali olmamıştır. Muhakkak ki ilim talebesi, nefsinin elinde esir olmakla beraber, mahlukatın kurtuluşuna sebeptir. Zîrâ şeriatin hükümlerinin tebliğ edilmesi, ilim talebelerine bağlıdır. Her ne kadar o ilim talebesinin kendi nefsi ondan faydalanmazsa bile (onun ilminden insanlar faydalanmaktadır.) Söfi ise, kendini kendi nefsinin kurtarmakla beraber o sâdece kendisini kurtarmıştır. Mahlûkata iltifat etmemektedir (başkalarına faydası yoktur.) Fazilet ve üstünlük, kendisine taalluk eden şeye göredir. Çok kişinin kurtuluşuna sebep olmak, büyük toplulukların saadetine çalışmak, kişinin kendi nefsinin kurtuluşuna çalışmasından daha üstündür. (Yâni İslâmiyet, insanların saadetine çalışanları, kendini kurtarmağa çalışanlardan, daha üstün tutmaktadır.) Evet, şu bir gerçektir ki, (tasavvuf yolunda ilerliyen) sofi bir sâlik, fena ve beka makamlarından, Allah ile Allah'tan seyr derecelerine erer ve sonra insanları da'vet etmek için âleme döner; ilim sahibi olup halkı davet etme vazifesi ile şereflendirilirse, Peygamberlik makamından nasîbi olur. Böylece o sofi, şeriati tebliği eden (yâni İslâmiyeti bildirenlerden) sayılır. (Mürşid olan bu kişi) şereflî âlimlerin hükmüne girer. (Ve böylece İslâm âlimleri gibi üstün ve kıymetli olur.) Bu, (makam ve mevki) Allahü Teâlâ'nın fazl-ü keremidir. Onu dilediğine verir. Allah, büyük fazilet ve ihsan sahibidir."

266 Yahya Bermekî, Abbâsî devletin meşhur vezirlerindendir. İsmi Yahya bin Halid bin Bermek, künyesi Ebû Ali'dir. 738 yılında doğdu. İyi bir eğitim gördü. Edebiyat, belagat ve fesahat bakımından zamanın önde gelenlerindendi. Vezir oldu. Harun Reşid halife olduğu zaman onu eski vazifesinde bırakarak, "Bpvtü'l-mal" yani hazinenin idaresini onun eline verdi. Önce Azerbaycan vâilîğine tayin edildi. Harun Reşidin yetiştirilmesinde büyük hizmeti geçti. 17 yıl süreyle vezirlik yapıp oğulları. Fazıl ve Cafer ile birlikte Abbâsî devletine hizmet etti. Dünya tarihinde ilk kez kağıt fabrikasını kurdu. 794 yılında kurduğu kağıt fabrikası bütün dünyada yeni bir devrin başlangıcı oldu. Bir süre sonra Harun Reşid, Yahya Bermekî ve oğullarını hapsedirdi. Hapiste iken oğlu kendisine sordu:

--Babacağım! Nedir bu başımıza gelenler? Yüksek makamlardan zindanlara düştük?" dediğinde o:

-"Ey oğulcağım! Gece yarısı bir mazlumun yaptığı beddua sebebiyle bu durum başımıza geldi. Allahü Teâlâ hazretleri, mazlumun ânını kısa zamanda alır," diyerek çocuklarına adaleti telkîn etti. Yahya Bermekî 805 yılında Rafîka'da hapiste iken vefat etti. Namazını oğlu Fazıl kıldırdı.

Yahya Bermekînin her ay bin dirhem kendisine gönderdiği kişi, Süfyân bin Uvey"e olması gerekir. Süfyânı Sevrî hazretleri değildir. Çünkü Süfyânı Sevrî hazretleri. 95 (M-715) yılında doğdu 161 (M. 778) yılında vefat etti. Süfyân bin Uveyne ise. 107 yılında doğdu 198 (M. 813) yılında vefat etti. Yahya Bermekînin de ölüm tarihi, 805'tir. Yahya Bermekînin vezirlik tarihi daha çok Süfyân bin Uveyne'nin zamanına rast gelmektedir.

²⁵⁰ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/347-350.

Dua

"Ve şayet kullarım sana benden sual ettilerse, muhakkak ki ben çok yakınımıdır. Bana dua edince duacının duasına icabet ederim. O halde onlar da benim davetime koşsunlar ve bana hakkıyla iymân etsinler ki, rüşd ile gidebilsinler."²⁵¹

"Ve şayet kullarım sana benden sual ettilerse,"

Bu âyet-i kerimenin bir önceki âyete bağlantısı şöyledir: Allahü Teâlâ hazretleri, onlara (müslümanlara) Ramazan-ı şerif ayında oruç tutmalarını emretti, sayıya riâyet etmelerini emir buyurdu, onları tekbir ve şükürle geceleri kıyam vazifesine teşvik ettiğinde akabinde hemen bu âyet-i kerimeyi getirdi. Bu âyeti kerime, Allahü Teâlâ hazretlerinin kendi hallerinden haberdâr olduğunu, zikir ve şükürlerine muttali olduğunu, sözlerini tam hakkıyla duyup işittiğini, dualarını kabul ettiğini ve amellerine göre onlara karşılık (ceza) vereceğini, te'kidli bir şekilde beyan edip, onları ibâdetlere teşvik etmektedir.²⁵¹

Sebeb-i Nüzulü:

Rivayet olunan bu hadisedir:

A'râbrn'n biri Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine gelerek:

-"Rabbimiz bize yakın mı; ona münâcâtta bulunalım. Yoksa uzak mı; nida edip (bağırarak sesli) dua edelim?" diye sordu.

Allahü Teâlâ hazretleri, dualara sür'atle icabet ettiğine işaret ederek şöyle buyurdu: "Ve şayet kullarım sana benden sual ettilerse,"

"Muhakkak ki ben çok yakınımıdır,"

Yâni: Onlara söyle, ilim ve ihatamla muhakkak ki onlara ben çok yakınım, demektir. Bu bir temsildir. Yâni, Allahü Teâlâ hazretlerinin kullarının fiillerini ve sözlerini tam ve mükemmel bir şekilde bildiğini, onların hallerine tam olarak vâkıf ve muttali olduğunu gösteren bir benzetmedir. Bu hâl onlara çok yakın olan bir kimsenin durumuna benzetilmiştir.

Bu durumda, "yakın" lafzı "istiâre-i tebeyye-i temsiliyye" oluyor. Ancak mekânda yakınlık demek olan hakîkî yakınlığa hamledilmedi. Zîrâ mekân isnâd etmek Allahü Teâlâ hazretleri hakkında mümteni'dir. Zîrâ Allahü Teâlâ hazretleri, mekândan münezzehtir. Eğer Allahü Teâlâ hazretleri bir mekâna yakın olmuş olsaydı, diğer bütün yerlere uzak olması gerekirdi. Çünkü (mekân olarak) hamele-i arş'a yakın olan kişi, yeryüzü ehlinde uzak olmuş olur. Doğru ehline (şarka) yakın olan batı ehline (mağrîbe) uzak olur. Bunun aksi de böyledir.²⁵²

Zikr-î Cehrî

Ebû Musa ei-Eş'arî hazretlerinden rivayet olundu. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Hayber'e gaza ettiğinde idi. insanların eşrefi, Rasûlullah (s.a.v.) hazretleri bir vadiye yöneldiği zaman (sahabeler) tekbirle seslerini şöyle yükselttiler:

"Allahü ekber Allahü ekber. Lâilâhe illallah- Allah büyüktür, Allah büyüktür. Allah'tan başka ilâh yoktur." Efendimiz (s.a.v.) hazretleri onlara:

-"Yavaş olunuz. Nefsinizi yormayın. Çünkü siz sağır ve gaib olanı çağırıyorsunuz. Yâni siz sağır ve uzakta olana dua etmiyorsunuz. Siz hakkıyla işiten, çok yakın olan ve sizinle beraber olan Rabbinize dua ediyorsunuz." Buyurdular.²⁵³

Bu (yâni zikrin gizli veya aşikâr yapılması) meşrebier ve makamlar itibariyledir. Gaflet ehline layık olan hâtıra gelen kötülükleri sökmek (kalb'ten çıkartmak) için cehrî zikretmeleridir. Huzur ehline de münâsîp olan, zikr-i hafî (yâni gizli zikir daha uygun) olduğu gibi...

Sa'dî buyurdu:

Dost b na benden çok yakındır.

Ne yazık ve ne şaşılacak şey ki, ben ondan çok uzağım.²⁵⁴

Dua'nın Kabulü

"Bana dua edince duacının duasına icabet ederim."

Bu makamda murad edilen, mecazî olan yakınlık için bir takrirdir. Bu da mekân'a mensûb olan yakınlığa teşbihtir. Bu âyeti kerime ile, müsteârün minh, müsteârün leh için levmedildiğinde, istiarenin ön plana çıkacağı takrir edilmiş oldu.

²⁵¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/350-351.

²⁵² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/351.

²⁵³ Sahih-i Buhârî: 3883; Sahih-i Müslim: 4873; (Sahih-i Buhari'deki metin esas alınmıştır)

²⁵⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/351-352.

Yine bu âyet-i kerime ile, dua eden kişinin duasına icabet edileceği vaad edildi.

Suâl: Eğer sen desen ki: Dua ve yalvarmada çok ileri giden mübalağalı bir şekilde tazarru*da bulunan kişileri görüyoruz; ama duaları kabul olunmuyor. (Bunun sebebi nedir?)

Cevab: Derim ki: Bu âyet-i kerime mutlaklıdır. Mutlak, mukayyed üzerine mahmumdur yâni mukayyed ile sınırlandırılır. O da şu âyet-i kerimedir.

"Doğrusu, yalnız O'na dua edersiniz de, dilerse o feryada geldiğiniz belâyı üzerinizden kaldırır, ve lâhza siz, o şirk koştuklarınızın hepsini unutursunuz."²⁵⁵

Âyet-i kerîmenin manâsı: Bana dua edenin duasını kabul ederim; (Ama:)

1-Eğer dilersem,

2-Veya kazâ'ma muvafık olursa,

3-Ya da muhal bir şey istemediği zaman,

4-Yahut icabet kendisi için hayırlı ise duasına icabet eder ve dileğini kabul ederim.

İcabet, istenilen şeyin verilmesidir. Allahü Teâlâ hazretleri, dileyen kişinin dileğini yerine getirerek mukabelede bulunur ve dua edenin duasına icabetle karşılık verir ve zarara uğrayan kişilerin zararlarını yeterince giderir.

"O halde onlar da benim davetime (icabet etmeye) koşsunlar."

Yâni ben onları iman ve taate çağırdığım zaman koşsunlar; onlar mühim işleri için bana dua ettiklerinde ben dualarına icabet ettiğim gibi....

"Vestecâbehü, vestecâbe lehü ve ecâbehü vahidün= O kişinin isteğini yapmakla onun meselesini bitirdi."

İsticâbet'in aslı yol almak ve yol katetmektir.

"Ve Dana hakkıyla iymân etsinler."

Bu, insanların, halen üzerinde bulundukları şeyde sebat etmeleri için bir emirdir.

İbnü's-Şeyh buyurdular: İsticâbet, boyun eğmek ve teslim olmaktan ibarettir, jui İman ise, kalbin sıfatından ibarettir. İsticâbetin, iman üzerine takdimi, kulun imanının nuruna ve nuruna ve kuvvetine ulaşması için, ancak taat ve ibâdetleri takdim etmesiyle mümkün olduğuna delâlet etmektedir.

"O halde onlar da benim davetime koşsunlar ve bana hakkıyla iymân etsinler" kavli-i şerîfinin başında bulunan fe harfinin manâsı: Muhakkak ki, Allahü Teâlâ hazretleri, buyurdular ki: Ben mutlak olarak senden zengin olduğum (sana ihtiyacım olmadığı halde) senin dualarını kabul ederim. Öyleyse sen de, benim (iman ve ibâdet) davetime koş. Çünkü sen, fakir olup her yönden bana muhtaçsın. (İ/296) Bu ne büyük keremdir."²⁵⁶

Reşîd Kimdir?

".....onlar rüşd ile gedebilsinler."

Rüşdün isâbetiyle giderler. İşte ancak bunlar din ve dünyâ işlerinde hidâyet ve maslahata nail olmuşlardır.

Âyet-i kerîmenin manâsı şudur: Onlar davete icabet edip, iman ettiklerinde; hidâyet bulur. Dinlerinde ve dünyâlarında hidâyet ve maslahat bulurlar. Zîrâ reşîd, bu şekilde olan kimseye denir. Yâni reşîd, din işlerinde hidâyet, dünyâ işlerinde maslahat üzere olan kimse demektir."²⁵⁷

Dua Etmek Bir Vecibedir.

Bilki zararın keşfi zamanında (sıkıntının ortadan kaldırılması için) dua etmemek, şariat ve tarikat ehline göre kötüdür. Sıkıntının kalkması için dua etmemek, Allah'a karşı mukavemet göstermek gibidir. Meşakkat ve sıkıntılar yüklenmek için istekte bulunmak, sıkıntı istemek de şeytanın tuzaklarından.

Mesnevî'de buyuruldu:

Belâyı defetmekten kendini alıkoyma. Zîrâ şefaatiye tazarru etmek iyi değildir."²⁵⁸

Sebebe Sarılmak

(Sebeblere sarılmak kişiden kişiye ve hâlden hâle değişir. Sebeplere sarılmak konusunda insanlar birkaç kısma ayrılırlar:)

1- Sebeplere sarılmak, avam için vaciptir.

2- Sebeplere sarılmak, seyr-ü sülûke yeni başlayanlara da vaciptir.

3- Mütevassıtlar (orta durumda olanlara) efdal olan tevekkül etmeleridir.

4- Kâmil olanların hâllerini bir şey altında toplamak mümkün değildir.

Zîrâ kemâl ehline göre, teşebbüs ve tevekkül aynıdır ve birbirlerine müsavidir."²⁵⁹

²⁵⁵ El.En'amı 6/41

²⁵⁶ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/352-354.

²⁵⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/354.

²⁵⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/354.

²⁵⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/354-355.

Rivayet Olundu:

İbrahim Aleyhisselâm, ateşe atıldığı zaman, daha havada iken Cebrail Aleyhisselâm geldi. Onunla karşılaştı ve ona:

- "Bir hacetin var mı?" diye sordu. İbrahim Aleyhisselâm:

- "Sana ihtiyacım yok!" dedi. Cebrail Aleyhisselâm:

- "Ateşten kurtulmayı Allah'tan iste!" buyurdu. İbrahim Aleyhisselâm:

- "Allahü Teâlâ hazretlerinin benim durumumu bilmesi istek olarak bana yeter!" buyurdu.

işte bu hakikat ehlinde, varlıktan ve ona taalluk eden şeylerden fena (derecesine) ermiş ve her halinde rabbiyle beka bulmuş olanların makamıdır.

Peki sen bu makamın neresindesin?

Allahü Teâlâ hazretlerinden affını ve mağfiretini iste.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, insanlara (akıllarının) mertebesine göre konuşurdu.

Bu konuda şöyle buyururlardı:

"İnsanlara akıllarının kaderince konuşmakla emir olduk.²⁶⁰ Bundan dolayı devesini çöle bırakıp Allah'a tevekkül eden arâbfye şöyle demişti:

"Onu bağla sonra Allah'a tevekkül et. ²⁶¹ Hayvanı bağlamayı emretti. Çünkü bu tevekkül ile, hayvanı kaybolmaktan koruma murad edilmiştir.

Bâzıları, tevekkülü, kuşun tevekkülü gibi bir tevekkül kabul ettiler. Bu, kazayı geçmekle sükûnet bulmadığı zamandır.²⁶²

Duanın Hemen İcabet Edilmemesinin Sebepleri

Sonra duanın icabeti, Allahü Teâlâ hazretleri tarafından doğru bir vaattir. Bundan asla hilaf yoktur, Allah vaadinden dönmez. Kim bir hacet için dua eder de duası hemen kabul olunmaz ve haceti hemen verilmezse, bu, yâni duanın hemen kabul edilmemesi birkaç şekilde yorumlanır:

Birincisi: Duaya mutlaka icabet hâsıl olur, icabet edilmemesi muhaldır. Muhakkak ki duaya icabet, ihtiyacın giderilmesinden ayrı bir şeydir. İhtiyacın giderilmesi de, duanın icabetinden apayrı bir şeydir... Duanın İcabeti, kulun:

"Ya Rabbi!" dediğinde, Allahü Teâlâ hazretlerinin ona:

"Buyur kulum!" demesidir.

Bu vaadedilen ve mevcut olan icabettir. Bu hal, doğrulukta O'na yönelen herkes içindir. İhtiyacın giderilmesi ise, istenen şeyin verilmesidir. Bu (yâni istenen şeyin verilmesi bir kaç şekilde tecelli eder:)

1 -Bazan hemen verilir.

2-Bazan da uzun bir süreden sonra meydana gelir.

3-Bazan da âhirete kalır.

4-Bazan da ondan daha hayırlı bir şey kendisine verilir.

ikincisi: Duaya icabet, tek bir cihetten değildir. Belki İcabetin bir çok cihet ve yönleri vardır. Hadîs-i şerifte şöyle buyuruldu:

"Müslümanın duası, şu üç sebepten biri dışında reddedilmez:

1 - Ya günah olan, ya da akrabayla ilişkiyi kesme ile ilgili olan bir konuda dua eder:

2-Veya istediği şey kendisi için âhirette bırakılır.

3-Ya da duası kadar kendisinden bir kötülük defedilir.²⁶³

"Herhangi (müslüman) bir kişi, bir dua ile Allah'a dua ettiğinde kesinlikle duasına icabet edilir. (Bu kabul:)

1- Ya hemen dünyâda âdlen verilir.

2- Ya âhirete bırakılır.

3- Ya Duasının miktannca günahları silinir.

a) Bu kişi, günah olan bir şey istemedikçe,

b) Ya da yakın akrabayla alâkasını kesen bir kişi olmadıkça,

c) Veya acele etmedikçe, (Sahabeler) sordular:

- "Ya Rasûlellah (s.a.v.) insan nasıl acele eder?" Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

- "Ben Rabbime dua ettim, Rabbim duamı kabul etmedi" diyerek aceleci olmuş olur.²⁶⁴

"Bir (müslüman) kul dua ettiğinde, muhakkak Allah onun istediğini ona verir veya onun istediği hayır kadar ondan bir şerri defeder. Ancak günah, yâni kötü bir şey için dua eden veya akraba ile ilgiliy kesen kimse bundan

²⁶⁰ Kenzü'l-Ummâl: hadis no: 29282.

²⁶¹ Tuhfetü'l-Ahvezi hadis no: 2568. hadis kitabında lafa yoktur. Fakat manâsı vardır.

²⁶² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/355-356.

²⁶³ Tirmizi: hadis no: 3441

²⁶⁴ Tuhfetü'l-Ahvezi: 3747

müstesnâ'dır.²⁶⁵

Üçüncüsü: Daha önce de geçtiği gibi, duaya icabet Allahü Teâlâ hazretlerinin meşietine yâni dilemesine bağlıdır. Dördüncüsü: Kulun duasına icabet edilmesinin şartı, kulun da Allahü Teâlâ hazretlerinin davetine icabet etmesidir. Zîrâ Allahü Teâlâ bu âyeti kerimde şöyle buyurdu:

- "O halde onlar da benim davetime koşsunlar ve bana hakkıyla iymân etsinler.

Beşincisi; Muhakkak ki duanın şartları ve edepleri vardır. Bu şartlar ve edepler, icabetin sebepleridirler. Bu şart ve edepleri mükemmel ve tam bir şekilde yerine getirenler, icabet ehli olup duaları kabul olunur. Bunları ihlâl eden yerine getirmeyenler ise, haddi aşanlardan olur ve o kişi cevâp ve Duasının kabul edilmesine hak kazanmış olmaz.²⁶⁶

Duanın Kabul Sebepleri

Duanın hemen kabul edilmesinin sebepleri (çoktur).

(Duanın kabul sebeplerinden) Bâzıları avama taalluk eder. yâni herkesi ilgilendirir. Bunun zikri ve anlatılması çok uzundur. Bir kısmını burada beyan ettim.

(Duanın kabul sebeplerinden) Bâzıları, havass ehline taalluk eder, sâdece onları ilgilendirir. O da tezkiyedir. Duanın kabulü, dua edenin tezkiyesine yâni temizleyip arındırmasına tavakkuf etmiştir.

Dua eden kişiye gereken, önce bedenini tezkiye edip temizlemesidir. Bedenini helal lokma ile islâh etmelidir. Gerçekten şöyle denildi:

"Dua göklerin anahtarıdır. Helal lokma da onun dişleridir."

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

"(Müslüman) kişi Allah'a itaat için sefere çıkar. Uzun müddet yolculuk yapar. Saçı sakalı birbirine karışmış ve tozlanmış bir halde ellerini semâ'ya (göğe) uzatır ve:

Ya Rabbi! Ya Rabbi!" diye yalvarmaya ve dua etmeye başlar.

Halbuki adamın yediği haramdır. İçtiği haramdır. Giydiği haramdır.

Ve hep haramla beslenip gıdâlanmışdır. Bunun duası nasıl kabul olunsun? Allah onun duasına hiç icabet eder mi?"²⁶⁷

Hikâye

Hikâye olunur ki, Kûfe'de duaları müstecâb yâni Allah katında! duaları makbul olan bir takım iyi insanlar vardı. Ne zaman onların başına bir vali musallat olsa, onlar, o valiye beddua ederlerdi. Vali) de kısa zamanda helak olurdu.

Haccâc bir hile düşündü, tedbir aldı. İbni Mervân'dan Kûfe| valiliğini aldığı zaman kara kara düşündü. Bu Allah dostlarının beddualarından emin olmanın yollarını aradı. Kûfe'ye geldiği ilk gün onları sofrasına yâni yemeğe çağırdı. Duası makbul olan o iyi insanlar, Haccac'ın yemeğinden yediler. Yemekten sonra Haccac, çevresindekilere:

-"Artık bunların beddualarından emin oldum. Artık bunların bedduaları bana zarar vermez!" dedi.

(Çevresindekiler, şaşkınlıkla sordular):

-"Nasıl?" Haccac devam etti:

-"Bunların midesine haram lokma girdi. Midesine haram lokma giren bir kişinin duasını Allahü Teâlâ hazretleri asla kabul etmez." Buyurdu. (Gerçekten de öyle oldu.)²⁶⁸

Dua Edenin Yapması Gereken Tezkiye Ve Arınmalar

1 -Nefsini tezkiye etmelidir.

Dua eden kişi, nefsinin tabîî vasıflardan ve ahlâk-ı zemîmeden (kötü ahlaktan) tezkiye edip temizlemelidir. Çünkü, tabîî sıfatlar ve ahlak-ı zemîme (kötü ve yerilmiş ahlak) duanın yollarını kesmektedirler.

2-Kalbini tezkiye etmelidir...

Kalbini, nefsanî ve ruhanî olan, insanî alâkalardan meydana gelen kirlerden temizlemelidir. Dua eden kişi, kalbini ezkâr (zikir ve evrâd) ve zikrin nuruyla ve güzel ahlâk nuruyla tasfiye etmeli, nuriandırıp partlatmalıdır.

Çünkü bu sebepler (1/297) insanı Allah'a yaklaştırma sebepleridir. Bu sebeplerle dualar, Allahü Teâlâ hazretlerine yükselir. Allahü Teâlâ hazretleri buyurdıkları gibi: "O'na (güzel ve) hoş kelimeler (Tevhîd, zikir ve dualar) yükselir, onu (duaları) da amel-i salih yükseltir."²⁶⁹

²⁶⁵ Tirmizi: hadis no: 3441

²⁶⁶ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/356-358.

²⁶⁷ Sahîh-i Müslim: 1686

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/358.

²⁶⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/359.

²⁶⁹ Fatır: 35/10

3-Rûhunu mâsivâ kirinden tezkiye etmelidir. Dua eden kişi, Mevlânın lutfuna mazhar olmak ve ilâhî iltifata mazhar olmak için; Allah'ın gayrisine iltifat etmek kirinden ruhunu tezkiye edip temizlemelidir.

4-Sırrını şirkin pisliklerinden tezkiye etmelidir. Dua eden kişi, sırrını ayıp ve bulaşığınan tezkiye edip temizlemelidir. Bu da ancak, hakkı talep etmek için duada sâdece Hakka teveccüh edip, Allahü Teâlâ hazretlerine yönelmekle olur. Duasının müstecâb olup Allah'ın katında makbul olması için; duada Hak Teâlâ hazretlerinden, hakdan başka bir şey istememelidir. Bu takdirde duası kabul olur; ricası boşa çıkmaz. Buyurduğu gibi:

"İyi biliniz ki, beni (m rızâmı arayan ve) talep eden bulur. Ama kim benden başka bir şey talep ederse beni bulamaz."

Ve Allahü Teâlâ, dua ile kendisini talep edenlere icabet edeceğini vaadetti. Ve bu âyet-i kerimede şöyle buyurdu:

"Bana dua edince duacının duasına icabet ederim." Yâni: J& lâi "Beni talep ettiği zaman," demektir. Sa'dî buyurdu:

Tarikata muhalif kişi evliya gibi oldu. Hiç Allanın rızasını Allah için istemedi. Bu şartların bâzılarını ihlâl eder ve çiğnerse, onun duasına icabet edilmez. Tıpkı namazın baş rükünlerini, farz ve şartlarını yerine getirmeyen kişinin namazı kabul olunmayacağı gibi...

Ancak Cebbar olan Allahü Teâlâ hazretleri, kullarının amellerinde bulunan her türlü bozukluğu, kırıklığı, fazlı ve keremiyle düzeltir; hata ve noksanları telâfi eder. Zîrâ hakikatte Allahü Teâlâ hazretlerinin kullarına olan fazl-ü keremi (iyilik ve ihsan) kullarının amellerinden öncedir. Ve Allahü Teâlâ hazretleri istenmeden verendir. Kulun muradı ise istemesinden sonra nail olacağı bütün nimetlerde gerçekleşir.²⁷⁰

Dua Edenlerin Kısımları

Dua edenler iki kısım üzeredir.

1 - Dua eden,

2- Duayı okuyan.

Şartlarına uyarak, candan ve gönülden dua eden kişiye, göklerin kapısı açılır. Hatta onun duası arşa ulaşır.

Dua'yı okuyan ancak ve ancak kulaklara ulaşır. Daha yukarıya gitmez.²⁷¹

İcabetin Büyük Sırrı

Molla Fenâri "Tefsîr'ul-Fatiha" isimii eserinde buyurdular: Sonra duanın sıhhati için sağlıklı bir şekilde Allah'ın huzurunda olduğunu tasavvur etmek ve kalbi orada hazır etmenin icabette büyük bir eseri ve etkisi vardır. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buna itibâr ettiler. Hazret-i Ali (r.a.)'a dua öğrettiklerinde buna teşvik ettiler. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin, Hazret-i Ali (r.a.)'a öğrettiği duaların içinde şöyle bir dua vardı:

"Hazret-i Ali (r.a.)'dan rivayet olundu. Buyurdular: Efendimiz (s.a.v.) hazretleri bana, şöyle dua et dedi" Allahım! Bana hidâyet ver ve beni doğruluk ve istikamet üzere bulundur.

Ve duanda doğru yolu hidâyet bulmanı ve doğrulardan nasibin olan doğruluğu zikret.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Hazret-i Ali (r.a.)'a dua vaktinde bu iki işi aklına getirmeyi ve kalbinde hazır etmeyi emir buyurdu.

Bu icabetin sırrıdır. Peygamberlerin, kâmil insanların, benzerlerinin ve dualarının kabul olunmalarının büyük sırrı budur.

İstikâmet, dua ve isteme halinde teveccüh etmektir, yâni yönelmektir. Dua ânında nida etmek icabetin kuvvetli şartıdır.

Kim dua halinde görmekten, (yâni duasının kabul olduğunu görür gibi olduğunu) geçenlerin veya hazır olanların ilimden daha sahih bir tasavvur ile, onu tasavvur eder ve sonra dua ederse hiç şüphesiz onun dua işinden sonra ve duaya sarılmasından sonra duasına icabet olunur. Bundan asla şüphe yoktur. Ama kim ki, nida olunan şeylere yöneldiğini sanır, çok dua eder, ama dua esnasında başkasını kalbinde ve düşüncelerinde tasavvur edip kalbinde hazır bir hale getirir de sonra duasının kabul olunmadığını ve kendisine icabet edilmediğini görürse, o kişi kendi nefsinden başkasını levmetmesin, kimseyi kötölemesin, ancak kendi nefsinin yersin. Çünkü o icabete yetecek şekilde dua edemedi. Çünkü dua esnasında kendisine galib olan halin tasamiratından meydana gelen sıfatlara yöneldi.

Lakin böyle kişilerin duaları da, bunların rablerine olan hüsnü zannının şefaatiyle bazan meyve verir. Ve şefaât, ilâhî bir maiyyet ve yardımda onun ihâtasıyladır. Teveccühünde hata eden kişi (min vehcin) yâni bir taraftan hata etmesiyle beraber, diğer taraftan isabet etmiştir. Teveccühlerinde hata eden kişiler, ictihadlannda hata eden müctehidler gibidirler. İctihadında hatâ eden müctehid, külliyyen mahrum değildir; ecir ve sevâb alır. Fenârinin sözü burada bitti.²⁷²

²⁷⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/359-360.

²⁷¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/360-361.

²⁷² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/361-362.

Mü'min Ve Fâcirin Duası

"Kuşeyrî risâlesi"nde buyuruldu. Haber'de şöyle rivayet olundu:

"Muhakkak ki bir kul, Allah'a dua eder. O kul Allah'ın sevdiği bir kul ise, Allahü Teâlâ, Cebrail Aleyhisselâm'a şöyle der:

"Bu kulumun ihtiyacının gereğini yap, yerine getir; ama hemen verme, ihtiyacının kendisine verilmesini geciktirin. Çünkü ben bu kulumun sesini işitmeyi seviyorum,"

Ama Allah'ın kendisine buğzettiği ve sevmediği bir kulu kendisine dua ettiği zaman da Allahü Teâlâ hazretleri, Cebrail Aleyhisselâm'a şöyle emir buyurur:

"Bu kulumun ihlası karşılığında onun ihtiyaçlarını giderin. İstediklerini hemen acele olarak kendisine verin. Çünkü ben onu sevmiyorum ve sesini işitmekten ikrah ediyorum."²⁷³

Hikâye

Bağdat'ta büyük bir kıtlık oldu. Halife, Müslümanlara yağmur duasına çıkmalarını emretti.

Müslümanlar, yağmur duasına çıktılar. Dua ettiler. Allah'tan yağmur istediler. Yağmur yağmadı.

Bunun üzerine Halife, yahûdîlere yağmur duasına çıkmalarını emretti. Yahudiler, yağmur duasına çıktılar.

Yağmurun yağmasını istediler. Yağmur yağdı. Herkes şaşırdı. Halife hayret etti.

Müslüman âlimleri çağırdı. Meseleyi onlara sordu:

"Müslümanların duası kabul olunmadı. Yahudiler, yağmur duasına çıkınca hemen yağmur yağdı; bunun sebep ve hikmeti nedir?"

Âlimler bu soruya tatmin edici bir cevap veremediler.

Sehl bin Abdullah (k.s.) hazretleri²⁷⁴ buyurdular:

"Ey mü'minlerin emîrî Biz Müslümanlar topluluğu, Allah'ın kendisinden razı olduğu İslâm dininde olduğumuz için, Allah, bizleri sevmektedir ve bize hidâyet etmektedir. Allah, bizim dualarımızı, tazarru' ve yalvarmalarımızı sevmektedir. Bundan dolayı dualarımıza hemen icabet etmedi. İstedığımızı hemen bize vermedi. Bunlar (yahûdîler topluluğu) ise, Allah'ın kendilerine buğzettiği ve lanet ettiği kişilerdir. Allah, onları rahmet kapısından defetmek ve onları kovmak için. onların istediklerini hemen verdi."

(Hikâyenin tahlili)²⁷⁵

Dünya Dört Şeyle Ayaktadır

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

"Dünyanın ayakta durması dört şey sebebiyledir:

- 1- Âlimlerin ilmi,
- 2- Âmirlerin adaleti,
- 3- Zenginlerin cömertliği,
- 4- Fakirlerin (gönül erlerinin) duası."²⁷⁶

Duada Tevessül

Kişiyе gereken, Esmâ-i hüsnâ (Allahü Teâlâ hazretlerinin güzel isimleriyle) ona dua etmesi ve selef-i kiramdan rivayet ve nakil ile gelen tesirli dualar ile dua etmektir.

²⁷³ Kenzül-Ummâl hadis no: 3264

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/362.

²⁷⁴ Sehl bin Abdullah Tüsteri (k.s.) hazretleri, evliyâ'nın büyüklerindendir. 200 (M. 81 S) yılında doğdu. İyi bir eğitim gördü. Dayısı Muhammed bin Suvâr'dan ders aldı. Zünnün-i Mısri hazretlerine talebe ve mürid oldu. Takva sahibi idi. Geceleri ibâdetle geçirirdi. 30 sene yatsının abdestiyle sabah namazı kıldığı rivayet edilir. Duası makbuldü. Bir ara vali Yakub bin Leys hasta olmuştu. Doktorlar tedaviden acizdiler. Ona senin bölgede Sehl bin Abdullah var, onun duasını al şifa bulursun, dediler. O da Sehl bin Abdullah hazretlerine gelip dua etmesi için ricada bulundu. Sehl bin Abdullah; senin hapishanende suçsuz insanlar yatarken, senin için yapmış olduğum dua nasıl kabule mazhar olur," dedi. Bunun üzerine vali hapishanesinde bulunan bütün suçluları salıverdi. Sehl bin Abdullah: Ya Rabbi bu zata ma'siyet ve musibet zilletini gösterdiğin gibi taat ve izzeti de göster. Bunu yakalanmış olduğum hastalıktan kurtar," diye ona dua etti. Vali iyileşti. Vali. Sehl bin Abdullah hazretlerine çok mal, altın ve gümüş vermek istedi. Sehl bunları kabul etmedi, çevresindeki talebe ve muridleri: "Keşke kabul edip fakirlere dağıtsaydı. dediler. Bunun üzerine Sehl bin Abdullah Tüsteri hazretleri, taş ve kayalara nazar etti. Taş, kaya ve çakıl taşları altın ve mücevherat kesildiler. 283 (M. 896) yılında Basra'da vefat etti.

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/363.

²⁷⁵ Bu hikâyenin tahlili: Kâfirlerin dualân makbul mü? (Burası bir hikayeden ibaret olup gerçekten olup olmadığı kesin değildir. Bâzı âlimler, "Kâfirlerin duası ise fiip çıkmazdadır (Er-Ra 'd: 13/14;) (hep bir dalâl içinde olup boşadır Ayetine zıt düştüğü için bu hikâyeyi hakikatten uzak görmüşlerdir. Allahü Teâlâ hazretlerinin hemen isteklerini verdiği kişiler, günahkâr mü 'minlerdir. Fâcir de olsa iman sahipleridir. Yoksa kâfirler değildir veya İsmail Hakkı Bursevî Hazretlerinin bu hikaye ile maksadı başka da biz anlayamadık. Allahü alem bissavab. Mütercim)

²⁷⁶ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/364.

Dua'da sâlihler, evliya ve peygamberler ile tevessül ederek Allah'a dua edilmelidir.²⁷⁷

Duanın Kabul Edildiği Bâzı Mekânlar

Duâ için, kabul edilmesinin umulduğu bâzı mekânlar (yerler) vardır. Meselâ:

- 1- Kabe ilk görüldüğü ân,
 - 2- Üç büyük mescid görüldüğü ân,
 - a) Mescid-i Haram,
 - b) Mescid-i Nebevî,
 - c) Mescid-i Aksa,
 - 3- En'âm sûresinin 124'ncü âyetinde bulunan iki lafzatullah arasında durulup dua edildiği zaman. O mübarek âyet şudur:
"Bunlara bir âyet geldiği zaman, "Allah'ın peygamberle-rine verilen risâlet, aynıyla bizlere verilmedikçe sana asla imân etmeyiz," diyorlar. Allah, risâletini nereye tevdi* edeceğini daha iyi bilir... Mekkârlıklıktan dolayı öyle mücrimlere, yarın Allah yanında, hem bir küçüklük, hem pek şiddetli bir azap isabet edecek."²⁷⁸
 - 4- Tavafta yapılan dua,
 - 5- Mültezem'de (kâbenin kapısında) yapılan dua,
 - 6- Zemzem kuyusunun yanında,
 - 7- Zemzem suyunu içerken,
 - 8- Safa ve Merve (tepelerinin) üzerinde, (1/298)
 - 9- Safa ile Merve arasında sa'y yaparken,
 - 10- Makam-ı İbrahim'in arkasında,
 - 11 - Arafatta,
 - 12-Müzdelifede,
 - 13- Minâ'da,
 - 14- Üç Cemerâtta; hacda üç yerde şeytana taş attıktan sonra,
 - 10-Peygamberler (a.s.) hazretlerinin kabirlerinin yanında
- okunan dualar makbuldür. Denildi ki, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin kabir-i şeriflerinden başka hiç bir peygamberin kabri kesin olarak bilinmemektedir. İbrahim Aleyhisselâm'm kabri şeriflerinin yeri tam olarak bilinmeksizin sûrun içindedir. Yâni bulunduğu çevre biliniyor. Diğer peygamberlerin kabirleri hakkındaki bütün rivayetler, kesin değildir.
- 11 - Sâlihlerin kabirlerinin yanında okunan dualar. Ehlince bilinen şartlara riâyet edildiği zaman, sâlihlerin (evliyâ'nın) kabirleri yanında yapılan duaların kabul olduğu tecrübeyle sabittir. Allah'ım, üzerimize sâlihlerin bereketini saç. Âmin.²⁷⁹

Ramazın Gecelerinde Kadınlara İlişmek

"Size helâl buyuruldu."

Zarfin, fail makamına kaim olanın üzerine takdîm edilmesi, teşvik içindir. Muhakkak ki hakkı takdîm olan bir şey tehrîr edildiği zaman. Nefsi kendisine tarakkub etmiş bir halde kalır. Bu durumda da varid olmasının vaktinde temekkûnün (manâsının yerleşmesinin) fazlî mümkün olur. Yâni: "Size mubah kılındı" demektir.

"Oruç gecesi,"

Yâni, oruç gününün gecesi demektir. Bu da kişinin sabahında oruç tuttuğu gecedir.

"Oruç gecesi kadınlarınıza ilişmeniz size helâl buyuruldu. onlar sizin için bir libas, siz de onlar için bir libas mesabesinde-siniz.

Allah nefsinize emniyet edemeyece ğinizi bildiği için müracaatınızı kabul buyurdu ve sizden affetti. Şimdi onlara mübâşeretle bulunun ve Allah'ın sizler için yazdığını isteyin ve tâ fecrin beyaz ipliği siyah iplikten sizce seçilinceye kadar yeyin için; sonra da ertesi geceye kadar orucu tam tutun.

Bununla beraber siz mescidlerde itikâf hâlinde iken onlara mübâşeretle bulunmayınF Bunlar Allah hudududur, sakın onlara yaklaşmayın! Böyle ayırdediyor Allah âyetlerini insanlara ki, sakınıp korunsunlar."²⁸⁰

Rares

"Rafes (yani ilişmek)"

"Rafes"ın aslı, fuhuş olan çirkin ve kötü söz söylemektir.

"Rafes" kelimesi, sonra, kadınların yanında cinsilikle ilgili olarak yapılan konuşmalara isim oldu.

²⁷⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/364.

²⁷⁸ El-En'âm; 6/124

²⁷⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/364-365.

²⁸⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/366.

"Rafes" kelimesi, daha sonra cinsî ilişki mânâsında kinaye olarak kullanıldı. Zira dmâ, açık konuşulması gereken bir çok fahiş yani cinsîlikle ilgili sözlerin, kinaye yoluyla konuşulmasından hâlî değildir. İnsan açık konuşacağı bir çok şeyi kinaye yoluyla ifade eder.

İbnî Abbas (r.a.) hazretleri buyurdu: "Rafes" kelimesi, erkeklerin kadınlara yapmak istedikleri, çimdiklemek ve öpmek gibi fillerin hepsini içine toplamaktadır.

"Kadınlarınıza

"Rafes" kelimesi, harf-i cerriyle müteaddi oldu. Aslında meşhur olan, v harf-i cerriyle müteaddi olmasıydı. Meselâ, sen: cü; "Ben kadın ile Rafes ettim (iliştim, onunla başbaşa kaldım)," dersin. Çünkü ilişmek ve ona ifzâ etmek (kadınla kaynaşmak) mânâsını taşımaktadır. Allâhü Teâlâ hazretleri buyurdu:

"Ve gerçekten bâzınız bâzınıza (birbirinize) karıştınız."²⁸¹ Burada geçen "Karışmak ve kaynaşmak" kelimesinden, kadınla cima murad edildi.²⁸²

İslâm'ın Başında Oruç

İslâm'ın başında, bir kimse Ramazan-ı şerif ayında akşam olunca yatsı namazını kılincaya veya uyuyuncaya kadar kendisine yeme, içme ve cima etmek helal olurdu. Kişi, yatsıyı kıldığı zaman veya iftar etmeden uyur kalırsa, artık uyanınca kendisine yeme, içme ve kadın (yani cima etmek) gibi şeyler, tâ ertesi günün iftar vaktine yani akşamına kadar haram olurdu.

Sonra Ömer bin Hattab (r.a.) hazretleri, bir gece yatsı namazını kıldıktan sonra eşiyle ilişkide bulundu. Gusül abdestini alıp yıkandıktan sonra kendisini bir ağlamak aldı. Ağladı. Nefsini levmedip kötiledi. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine geldi.

-"Yâ Resûlellah! Ben işlediğim bir hata sebebiyle Allah'dan ve senden Özür diliyorum. Ben yatsıdan sonra aileme (evime) dönünce (eşimde) güzel koku hissettim. Nefsim beni hataya düşürdü. Eşimle cima ettim," dedi. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

Ey Ömer! Sen buna layık değilsin (yani sen böyle bir şey yapacak biri değilsin)."

Bunun üzerine birçok kimseler ayağa kalkıp aynı şekilde itiraflarda bulundular. İşte bu âyet-i kerime böyle bir sebeble nazil oldu. Hazret-i Ömer (r.a.)'ın zellesi, bütün ümmet için bir rahmet oldu.

"Onlar sizin için bir libas (elbise ve örtü) siz de onlar için bir libas (elbise ve örtü) mesabesindesiniz."

Bu cümle istinaftır. Ramazan-ı şerif gecelerinde kadına ilişmenin helâl olmasını beyan etmektedir. O da onlara (kadınlara) muhâlata etmek ve onlarla mülâbeset etmenin yani sürekli onlarla beraber olmanın yanında kadınlara karşı sabretmenin zorluğundandır.

Bu âyet-i kerimede Allâhü Teâlâ hazretleri, erkekler ve kadınlardan herbirini diğerine elbise kıldı. Çünkü erkek ve kadınlar, yattıkları zaman, soyunurlar ve birbirlerini kucaklarlar ve her biri diğerini tümüyle sarar. Veyahut onlardan herbiri arkadaşının (yani eşinin) halini kapatır ve onu fucûr'dan, helâl olmayan şeylerden yani cinsî günahlardan menettiği için, eşlere (kadın ve erkeğe) elbise denilmiştir.

Efendimiz {s.a.v.) hazretleri, Hadîs-i şeriflerinde buyurdular:

"Kim evlenirse, dininin yarısını korumuştur, Diğer yarısından dolayı da takvâlı olup Allah'dan korksun"²⁸³

"Kim evlenirse, dininin üçte ikisini korumuştur."²⁸⁴

"Sizden biriniz evlendiği zaman, şeytanı feryad edip şöyle der: "Yazıklar olsun bana! Bu Adem oğlu dininin üçte ikisini benden korudu."²⁸⁵

"Onlar sizin için bir libas (elbise ve örtü) siz de onlar için bir libas {elbise ve örtü) mesabesindesiniz." Âyet-i kerîmesinin mânâsı: "Onlar (kadınlar) sizin için sükûn yeri ve siz onlar için sükûnet kaynağısınız," demektir.

Allâhü Teâlâ hazretleri buyurduğu gibi: "O, odur ki, sizi bir tek nefisten yarattı. Eşini de ondan yaptı ki, gönlü buna ısınsın (onda sükûnet bulsun diye)."²⁸⁶

Hiçbir şey, iki eşin (karı-kocanın) birbirlerine sükûn ettiği, birbirleriyle kaynaşıp huzur buldukları gibi sükûn etmez.

"Allâhü Teâlâ bilmektedir" Yâni ezelde bildiği için.

"Muhakkak ki sizlerin nefsinize

emniyet edemeyeceğinizi (bildiği için)."

Sizin nefislerinize ihanet ettiğinizi ve zulmettiğinizi bilmektedir. Sizler, Ramazan-ı şerifin gecelerinde hanımlarınızla ilişkide bulunmak sebebiyle; hep cezaya sürükleniyorsunuz ve onun, sevaptan nasibini hep eksiltiyordunuz.

Hiyânet, emânetin zıddıdır. Allah, kullarına tüm emir ve nehiylerini emânet etmiştir. Kullar, O'na gizlice isyana

²⁸¹ En-Nİsft:4/21

²⁸² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/367-368.

²⁸³ Ziyâdetü'l-Camiu "s-sagır

²⁸⁴ Bu lafızla kaynağını buladım. Ama aynı mânâda değişik lafızlar bu konuda çok hadis-i şerif var

²⁸⁵ Kenzül-Ummal hadis no: 44454

²⁸⁶ El-A'râf: 7/189

kalkıştıklarında, Allah'a ihanet etmiş olurlar. Muhakkak ki Allahü Teâlâ hazretleri şöyle buyurdu:

"Ey o bütün iymân edenler! Allah'a ve Resûlü'ne hıyanet etmeyin ki; bile bile emânetlerinize hıyanet etmeyesiniz." Sâib buyurdu:

Sana cevherden bir gönü! emânet ettim. O emânetin perdesini kaldırma.

"Müracaatınızı kabul buyurdu."

Bu cümle, ili "bildi" fiilinin üzerine atıftır. Yâni. sizler yaptıklarınızdan tevbe ettiğiniz vakit, tevbenizi kabul etti ve sizin günahlarınızı tecâvüz etti:²⁸⁷

"Ve sizden affetti."

Yâni onun (günahın) eserini (ve izini) üzerinizden silip giderdi. "Şimdi."

Yâni tahrîm (Ramazan-ı şerîf gecelerinde cinsî ilişkide bulunma yasağı) neshedildiği (hüküm kaldırıldığı) için. Bu kelime, şu kavî-i şerîf için zarftır.

"Onlara (eşlerinize) mübâşeretle bulunun."

"Şimdi" Kelimesinin aslı, dl^ "yaklaştı" manasına olan bir fiildir. Sonra (hâli) hazır (da) olan zamana isim oldu. Lam elif ile ma'rife kılındı ve fetha üzerine kaldı.

Mübâşeret, tenin tene temas etmesi ve yapışması demektir. Mübâşeret kelimesiyle tenin tene temas edip yapışmasını gerektiren cima kinaye olundu. (1/299) Cimâ'ya tabi olan her hareket mübâşeret kelimesinin altına girer.²⁸⁸

Sünnetin Kitab İle Neshi

Bu âyet-i kerime'de sünnetin kitab ile neshediliğine delil vardır. (Bu durum yani) eğer, (İslâm'ın başında Ramazan-ı şerîfin gecelerinde) yemek, içmek ve cima etmenin haramlığı sünnet ile sabit ise böyledir...

Yok eğer Ramazan-ı şerîfin gecelerinde yemek, içmek ve cima etmek (sünnet ile sabit değil de) bizden öncekilerin şeriatlerinde haram idiyse; böyle değildir. Onların (âlimlerin) bâzıları bu görüş üzeredirler...

"Ve Allah'ın sizler için yazdığını isteyin."

Allâhü Teâlâ hazretlerinin size "Levh-i Mahfûz*"da takdir ve tesbit ettiği çocukları isteyin. Bu kavî-i şerîften, mübâşeretin maksadı çocuk sahibi olmak ve nesli devam ettirmek o'ması gerekir. Çünkü şehvetin yaratılması ve nikahın meşru kılınmasındaki hikmet, sâdece şehveti gidermek demek değildir. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Hadîs-i şerîflerinde şöyle buyurdu:

"Evlenin, neslinizi devam ettirin ve çoğalm. Çünkü kıyamet gününde diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla övüneceğim."²⁸⁹

"Ve yeyin ve için;"

Oruç gecelerinde, yeyin ve için. Bu cümle, "Onlarla mübâşeret edin." Kavî-i şerîfinin üzerine atıftır.

"Tebeyyün edip (seçilinceye) kadar/" Zahir oluncaya kadar.

"Sizin için beyaz iplik,"

Günün beyazlığında ilk ortaya çıkan şeydir. Önce, tıpkı ince bir ip şeklinde uzayan ve yayılan bir aydınlıktır.

"Siyah iplikten,"

Gündüzün beyazlığıyla beraber, gecenin karanlığından belirleyen şeydir. Çünkü "Subh-ı sâdık" yani fecri sâdık belirlediği zaman, tıpkı ufukta enine uzayan bir ipmiş gibi görülür. Hiç şüphesiz fecri sâdık ile beraber, gecenin karanlığında bâzı şeyler kalır. Aydınlığın çevresi karanlıktır. Fecir doğduğunda karanlıklar, beyaz ipin yanındaki siyah gibi olurlar. Çünkü sabahın aydınlığı, gecenin karanlığından çevresini yararak çıkar yani doğar. Bunun için aydınlık ve karanlık, beyaz ve siyah ip ve çizgiye benzetildiler²⁹⁰

"Fecir'den,"

Yâni sabah'ın ışınlan gecenin karanlıklarını yararak çıkar. Beyaz ipi açıklamaktadır. Sadece beyaz ipin açıklanmasıyla iktifa edildi, siyah ip beyan edilmedi. Çünkü beyaz ip aynı zamanda siyah ipe de delâlet etmektedir. Bu kavî-i şerîfin takdiri Şöyledir: "Ve tâ fecrin beyaz ipliği, gecenin siyah iplikliğinden sizce seçilinceye kadar."

"Tâ ki tebeyyün edip (seçilinceye kadar)" kavî-i şerîfî, bu üç işin sonucunu belirtmektedir. Yâni, mübâşeret, yemek ve içmeğin son vaktini beyan etmektedir.

Subh-ı sâdık (imsak) vaktine kadar, mübâşeretin caiz olmasından, guslü o zamana kadar te'hîr etmenin caiz olduğuna delâlet eder.

Cünüb olarak sabahlayan kişinin orucunun sıhhatine de delalet eder. Zira, imsak vaktine kadar mübâşeret caiz olduğuna göre, gusletmek de, zaruretten yani mecburen fecirden sonrasına kalır. Ancak mübâşeret, gecenin sonundan önce olur ve gusledecek kadar da zaman genişlik olur da gusletmezse elbette onun cünüb kalması

²⁸⁷ El-Enfâl: 8/27

²⁸⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/368-370.

²⁸⁹ Keşfü'l-Hafa: 1021; Bu ibareler ile "el-Mebsût" nikah babında geçmektedir.

²⁹⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/371-372.

haram olur. Çünkü bu (durum nihayet bildiren) kelimesine muhaliftir.

"Sonra da orucu tam tutun."

Yâni, günün bütün vakitlerinde, cima, yemek ve içmekten imsak edip, kendinizi alıkoynun, demektir.

(harf-i cerri, kadar mânâsına olup) gaye (nihayet) içindir. "Ertesi geceye kadar,"

0 da, gecenin girmesidir. Bu da güneşin batmasıyla olur.

"Tamamlayın" kavli-i şerifinde belirtilen tamamlamaktan maksat oruca devam ederek tamamlamak demektir.

Hadis-i şerifte şöyle buyruldu:

"Gündüz geride kalıp, gece girdiğinde ve güneş kaybolup battığında, artık oruçlu orucunu açar."²⁹¹ Yâni iftar vakti girmiştir. Bu Hadis-i şerifte, ikbâl yani karşılama, idbâr yani geride bırakma kelimeleri zikredildi. Bunlar ise ancak güneşin tam olarak kaybolmasıyla yani batmasıyla olur. Bu ifâdeler, güneşin tam batışını beyan etmek içindir. Güneşin bir kısmının batmasıyla, iftar etmenin caiz olduğunu kimse zannetmesin, diyedir. Veya kişi bir vâdide olursa, bu kişi güneşin batışında ikbâl ve idbâr ile amel etmelidir.

(Âlimler) buyurdular ki, bunda Ramazan-ı şerif orucuna gündüz niyet etmenin caiz olduğuna ve visal orucu, yani iftar etmeden iki günün orucunu birleştirmenin nefiy edildiğine yani yasaklandığına delâlet vardır.

Birincisi, yani Ramazan-ı şerif orucuna gündüzleri niyet etmenin caiz olması şundandır: Allâhü Teâlâ hazretleri, fecre kadar, mübaşeret, yeme ve içmeyi helal kılmasından, orucun başlangıcının fecirden sonra olduğu tebeyyün edip açıklanmış oldu. Buna göre, "tamamlayın" kavli-i şerifi,

"Sonra oruca başlayın ve orucu geceye kadar tamamlayın," demektir. Ve böylece oruç tutma emri fecirden sonra olmuş olur.²⁹²

Visal Orucu Ve Oruçta Niyet

Oruç sâdece imsak değildir. Yâni oruç sâdece imsâktan ibaret değildir. Belki oruç, imsakla beraber niyetle olur. Buna göre, "Sonra orucu tamamlayın" kavli-i şerifi, fecirden sonra oruca niyet etmeyi emretmektedir.

Amma ikincisi, yani visal orucu: Muhakkak ki Allâhü Teâlâ hazretleri, geceyi orucun sonu kıldı. Bir şeyin sonu onu kesen ve sona erdiren demektir. Oruçtan sonra iftar olur. İftar ile visal (iftar etmeksizin iki günün orucunu birbirine birleştirmek) bozulmuş olur.

Bâzı âlimler buyurdular ki, gece, orucun vacib olmasının sonudur. Gece girdiğinde, artık oruç tutmak vâcib olmaz. Gecenin girmesinden sonra oruç tutmak caiz olmaz. Çünkü âyeti kerime, gece oruç tutmaya delâlet etmemektedir.

Bu emirler ve benzerleri ibâhe (yani o işi yapmanın mübâh olduğunu) beyan etmektedir. Yâni:

U Onlarla (kadınlarla) mübaşeret etsinler, "Ve yiyin ve için," ibâhe (yani bu işlerin yapılmasının mübâh) ve ruhsat için olmuş olur. Bunlar vucûb ifâde etmez. Bu âyeti kerime visal orucunun nefyi (yasak oluşuna da) delâlet etmez.

(Bâzıları), mübaşeretle, oruçlu olana mübaşeretin gündüzleri haram olup, geceleri haram olmamasında; itikâf halinin de oruç hali gibi olduğu zannedildiğinde; itikâfta olan kişinin üzerine gece ve gündüz mübaşeretin haram olduğunu beyan etmek için Allah şöyle buyurdu:²⁹³

İtikâf

"Ve onlara (kadınlara) mübaşeretle bulunmayın!"

Yâni onlara cima etmeyin demektir. (1/300)

"Ve sizler,"

"Mescidlerde itikâf eder olduğunuz halde..."

İtikâf niyetiyle camilerde ikâmet edip bulunurken hanımlarınızla bir araya gelip ilişki kurmayın. İtikâf, şeriatte mescide bağlanmak, Allah'a tâata bulunmak ve ona yaklaşmak için orada durmaktır.

İtikâf, eski şeriatlerde de vardı. Niketim Allâhü Teâîâ hazretleri, İbrahim Aleyhisselâm ve Hazret-i İsmail'e şöyle buyurdu:

"Ve İbrahim ile İsmail'e şöyle ahd verdik: "Beytimi hem tavaf edenler için, hem ibâdete kapananlar için, hem rûkû ve sucuda varanlar için tertemiz bulundurun."²⁹⁴

Bu kavli-i şerif, Mescidde itikâfda bulunanlar hakkında nazil oldu. Kişi itikâfta iken, hanımına ihtiyaç duyunca yanına gider, onunla beraber olur, sonra da gusleder ve mescide tekrar dönüp itikâfa devam ederdi. Bu âyeti kerimeyle bu cima yasaklandı. İtikâf halinde olan kişiye cima etmek haramdır. Cima ettiği zaman, itikâfi bozulur.

Burada geçen, "Mescidlerde" kavli-i şerifi, itikâfm bütün camilerde caiz olduğuna delâlet eder. Ancak cuma namazı kılınan camide itikâf etmek daha faziletlidir. Çünkü böyle olunca, cuma namazı kılmak için mescidi

²⁹¹ Sahihî Müslim, hadis no: 1841

²⁹² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/372-373.

²⁹³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/373-374.

²⁹⁴ Bakara: 2/125

terketmek zorunda kalmaz.

İtikâfa girmek en şerefli amellerdendir. Eğer itikâf ihlas, samimiyyet ve takva ile olursa, faziletli bir ameldir. Çünkü itikâfta kalbi, Allah'dan gayri her şeyden boşaltmak, yani mâsivâyı kalbinden çıkartmak vardır.

Atâ (r.h.) şöyle buyurdu: İtikâfa giren kimsenin durumu, tıpkı büyük birinden bir isteği ve ihtiyacı olan bir kimsenin durumuna benzer. İhtiyaç sahibi kişi, o büyüğün kapısının önünde oturur, bekler ve; "Benim ihtiyacımı karşılayıncaya kadar buradan gitmeyeceğim," der. İşte itikâfa giren kimse de, Allah'ın evinde oturur ve şöyle der; "Beni bağışlayıncaya kadar buradan ayrılıp gitmeyeceğim."

Hadis-i şerifte şöyle buyuruldu:

"Kim bir Müslüman kardeşinin hacet ve ihtiyacını gidermek için yürürse, sanki yirmi sene itikâf etmiş gibi olur. Kim bir gün itikâf yaparsa, Allahü Teâlâ hazretleri onunla cehennem ateşinin arasına hendek koyar ki, her hendeğin arası doğuyla batı arasından daha uzaktır."

"Her kim bir kardeşinin ihtiyacı yürür ve ona bir hayır ulaştırırsa, ona yirmi senenin itikâfindan daha hayırlı olmuş olur. Ve her kim, Allah azze ve cellenin rızası için bir gün itikâfta bulunursa, Allahü Teâîâ hazretleri onunla cehennem ateşinin arasına üç hendek koyar. Bu hendeklerin arası, doğu ile batı arasından daha uzaktır."²⁹⁵

İtikâf Ve Halvetin Faydalan

Ayrıca halvette, yani yalnız kalmakta ve halk ile bir süre ilgiyi kesmede maddî ve manevî birçok fayda vardır.

(1) İtikâfın faydalarından biri şudur ki, İtikâf yapan kişiden insanlar, selâmet bulmuş ve o da insanlardan kurtulmuş olur.

(2) İtikâfın faydalarından biri de, dünyânın sıkıntılarından ve tüm aldaticılığından yüzçevirmek vardır. Bu da doğruluk (sıdk) ve ihlas yolunun ilk basamağıdır.

(3) İtikâfta, Allah ile ünsiyet etmek, tevekkül ve kâfi olan rızka razı olmak vardır.

(4) Zira insanlarla beraber olmak, insanı günlük geçim sıkıntılarına zorlar ve elbette ona külfet yükler.

(5) İnsanların içinde olan ve geçim peşinde koşan kişi, çoğu kere haram ile helâlin arasını tefrik etmez. Ve böylece helake ve tehlikeye düşer.

(6) Halvete çekilen bir kişi, aynı zamanda insanları idare etmeye çalışıp ve onlara yağcılık yapmaktan da kurtulur.

(7) İtikâfta bulunan kişi, insanlara karışmaktan doğan isyan, hata ve günahlardan kurtulur.

Şeyh Üftâde Efendi (k.s.) hazretleri buyurdular:

"Tasavvuf, kişinin haram şüphesi bulunan ve tehlikesi olan her şeyden kaçınmasıdır ve dilini boş sözlerden korumasıdır."

Halvet ve erbeîn {yani çileye girmek} ancak budur. Halvet, kesrette vahdettir. Yâni çokluğun içinde yalnız olmaktır. Yine halvetten maksat da budur. (Yâni halvet, haram şüphesi olan şeylerden kaçınmak ve dilini muhafaza etmektir).

Lakin çoğu kişiye olan halvet, bizim anlattığımız ve zikrettiğimiz şekil üzere olandır. Sabit ve sağlam olan da budur. Çünkü insanın halveti 'sırasında kazandıkları, insanların arasına karışmasıyla ortadan kalkabilir. Bizim zikrettiğimiz halvet bu değildir. Yâni yalnızlığa çekilmek değildir.

Bizim yolumuz Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin yoludur ve Ashâb-ı kiram hazerâtının yoludur.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, erbeîn (çile) tayin etmediler. Belki Ramazan-ı şerifin son on gününde itikâf yaptılar. Evet, erbeîni (çile'yi) Musa Aleyhisselâm yaptı. Allahü Teâlâ şöyle buyurur:

-"Bir de Musa'ya otuz/geceye va'd verdik ve onu bir on ile tamamladık. Bu suretle rabbinin mîkatı tam kırk gece oldu."²⁹⁶ Halvetiyye'yi buradan aldılar. Aziz Mahmud Hüdâî (k.s.) hazretlerinin "Vakiât"ında da bu böyledir.

"Bunlar"

Yâni, oruç âyetinin başından buraya kadar anlatılanlar,

"Allah hudududur," "hududlar" kelimesi, kelimesinin cemiidir. O da sınır ve iki şey arasındaki engel demektir. Allahü Teâlâ hazretleri, kullarına koymuş olduğu hükümler için bir sınır yaptı. Çünkü onlar, hak ile bâtil'in arasında bulunan engellerdir. Zira bu hükümleri, muhalefet edip çiğnemek memnu' yani yasaktır. "Sakin onlara yaklaşmayın!"

Yâni bırakın tecâvüz etmeyi ve aşmayı, yaklaşmayın bile... Bu kavli şerifle, hak ile bâtili ayıran sınıra yaklaşmak nehyedilip yasaklandı. Buna göre bâtila, değil girmek, ona yaklaşmak bile nehyedildi ve asla caiz değildir. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin buyurdıkları gibi:

"Her Melik'in bir koruluğu (yasak ve kanunları) vardır. Ve Allahü Teâlâ hazretlerinin koruluğu (yasakları) ise haram kıldıklarıdır. Kim koruluğun çevresinde otlarsa oraya düşme tehlikesi vardır. Oraya düşmesi muhtemeldir."²⁹⁷

O yani, "Sakin onlara yaklaşmayın!" kavli şerifi, Sü "Onu tecâvüz etmeyin" sözünden daha belîğ ve daha

²⁹⁵ Kenzül-Ummal hadis no: 24019

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/374-376.

²⁹⁶ El-AYâf: 7/142

²⁹⁷ Tirmizi: 1126, hadis kitabındaki ibare daha farklıdır.

tesirlidir.

Allahü Teâlâ hazretleri, bu kadarcık az bir ifâde ile orucun ahkâmını tam bir şekilde beyan ettikten sonra, şöyle buyurdu: "Böylece,"

Yâni Allah, beyan ediyor. Bu misâl gibi, yeterli ve açık bir şekilde hükümlerini açıklıyor, demektir. Buradaki h (Kef) harfi, mahzûf bir masdarın sıfatı olduğu için nasb mahallinde vaki oldu. Beyan edip, ayırdediyor Allah, âyetlerini insanlara..."

Âyetler, dinin delilleri ve ahkâmın naslarıdır. Yâni Allah, dinle ilgili delilleri, hükümlerle ilgili nasları böylece apaçık ve yeterli bir şekilde beyan eder. Beyandan ve açıklamaktan maksat. Allah'ın kullarına olan hidâyet ve rahmetidir. Bu beyanda buyuruldu: sakınıp korunsunlar..."¹⁸⁷

Allah'ın emir ve yasaklarına muhalefet etmekten uzak dururlar.²⁹⁸

Takva

Takva (bir kaç mertebedir:)

1 - Şirkten korunmaktır;

2- Sonra da ma'siyet, günah ve kötülüklerden korunmaktır.

3- Sonra da şehvetlerden ittikâ edip korunmaktır.

4-Daha sonra boş olan şeyleri terketmektir. (1/301) Yâni dünyâ ve âhiretine faydası olmayan işleri, sözleri ve hareketleri terketmesidir.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri hadis-i şeriflerinde şöyle buyurdular:

"Kul. sakıncalı bir işe düşebilirim endişe ve korkusuyla; kendisinden bir beis (yani sakınca) olmayı bırakmadıkça Müttekîlerin derecesine ulaşamaz."²⁹⁹

Sa'di buyurdu: Ömrünü zayi etme, yazık olur. Fırsat azizdir, vakit ise kılıç gibi keskin.

Allah bizleri ve sizleri uyanık ve takva ehlinde kılın, amin.³⁰⁰

Rüşvet

"Bir de aranızda mallarınızı bâtil sebeple yemeyin! Nâsm mallarından bir kısmını bile bile günah ile yemek için o malları hâkimlere sarkıtmayın."¹⁸⁸

"Bir de aranızda mallarınızı bâtil sebeple yemeyin!"

Yâni, bâzınız bâzınızın malını Allahü Teâlâ hazretlerinin sevmeyişi ve meşru kılmadığı bir şekilde yemesin. Bu da gasb, talan, hırsızlık, yalan yere yemin ve habis (çirkin) kazanç gibi. Bu da. kumar, rüşvet ve kâhinlik, teğanni. yas tutmak gibi. Hile ve hıyanetin bütün yollarından diğerinin malını yemesin.

İkî-5 kavl-i şerifi, zarfiyyet üzere mensûb'tur, ve ijLife kavl-i şerifine taalluk etmektedir.

Yemenin aralarında olmasının manâsı, yemek için aralarında tedavül ve tenâvül'ön meydana gelmesi gerekir. Burada yasak edilen yemek, hususiyetle sâdece yemek işinin kendisi değildir. Çünkü bâtil üzere kurulan bütün tasarruflar haramdır. Ayrıca örfte yaygın olan mal harcamanın yemek olarak ifadesidir. Çünkü umumiyetle maldan maksat yeme işine yöneliktir. Mala sahip olmanın en büyük sebebi yemektir.

"Bâtil sebebiyle" kelimesi, mezkûr fiile taalluk etmektedir Yâni "Mallarınızı bâtil bir sebeple yemeyin" demektir.

³⁰¹

İki Hasmın Güzel Davranışı

Bu âyeti kerime, aralarındaki bir toprak melesi yüzünden anlaşılamayan iki kişi hakkında nazil oldu. Bunlardan biri. yalan yemin yoluyla diğer kardeşinin toprağına sahip olmak istedi. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.) hazretleri ona şöyle buyurdular:

"Ben, sizden biriniz gibi bir insanım. Ancak bana vahiy geliyor. Siz anlaşmazlığınızı bana getirirsiniz. Olur ki, bâzınız bâzısına karşı daha güçlü ve kuvvetli bir delil getirir ve daha iyi bir savunmada bulunur, ben de dinlediğim şeylere göre o kimse lehine hüküm veririm. Eğer kimin lehine kardeşinin hakkında (aleyhinde) bir hüküm vermişsem, ben ona cehennemden bir ateş parçasına hükmetmiş olurum."³⁰²

Bunun üzerine her ikisi de ağlamaya başladılar ve birbirlerine: -"Ben hakkımı arkadaşına helâl ediyorum," dediler. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, şöyle buyurdu:

"İkiniz de gidin araştırın, sonra paylaşın, sonra da her ikiniz birbirinizle helâllesin, herbiriniz hakkını diğer kardeşine helâl etsin."³⁰³

²⁹⁸ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/376-378.

²⁹⁹ Tirmizi hadis no: 2375

³⁰⁰ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/378-379.

³⁰¹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/379.

³⁰² Buhârî hadis no: 6452

³⁰³ Ahbed bin Hambel hadis no: 25392

Bu Hadîs-i şerifte geçen bâzı kelimelerin manâsı: mübarek sözü, yani arkadaşından (karşı taraftan) daha kuvvetli delil ve delil getirmeye daha gücü yetmek demektir. hakkı kasdetmektedir kur'â çekmek demektir.

Bu Hadîs-i şerif, "kâdî'nın zahîrî olarak vermiş olduğu hüküm bâtında geçerli değildir" hükmüne delâlet eder.

İmam Şafîî hazretlerine göre böyledir. İmam Şafîî bu görüştedir.

İmam-ı Azam hazretleri, bunu mallar ve mülklere hamletti; nikâh akitlerine değil... Onu feshetti. Bu konunun yeterince açıklandığı yer, fıkîh kitablarındaki "Kitabü'l-Kazâ" bölümüdür. Daha geniş bilgi için oralara bakınız.

"Ve o malları hâkimlere sarkıtmayın."

Nehyedilen üzerine atıftır. Bu da haram olmuş oluyor Zikredilen atıf sebebinden dolayı bu cümlemin başına iâ-i nâhiyye yani cümleye menfî manâsını veren V getirilmedi. Çünkü ma'tûf, ma'tûfun aleyhin hükmündedir. vermek, ulaştırmak yani sarkıtmak demektir. de bulunan zamir, mal içindir, yani mala râcîdir. Muzâf takdirindedir. Buradaki, ^ (be harfi cerri) nin misli şu âyeti kerimede vardır:

-"Ve Allah yolunda infâk eyleyin -masraf verin- de, kendi ellerinizle (kendinizi) tehlikeye bırakmayın ve güzel hareket edin; çünkü Allah güzellik edenleri sever."³⁰⁴

Âyet-i kerimenin ma'nası: Mal ve hükümet işlerini orada bulunan bir faydanızdan dolayı hâkimlere bırakmayın.

"Yemeniz için," hakimlere tahakküm etmek yoluyla. "Bir kısım" Yâni bir taife ve bâzısı,

"Nâsin emvalinden (insanların mallarından) bir kısmını günah ile."

Burada geçen (be harfi cerri) sebebiyyet için olup, "yemeniz için" kavî-i şerifine taalluk etmektedir.

Yâni günahı gerektiren bir halde demektir. Yalan yere şahitlik, yalan yere yemin ve kendisinin lehine hükmedilen kişinin zâlim; aleyhine hükmedilen kişinin mazlum olduğunu bildiği halde sulh yapmaktır.

Denildi ki, bu âyet-i kerimenin manâsı, rüşvet yoluyla zâlim hükümdarlara ve kötü hâkimlere mal aktarmayın demektir.

"Ve siz bildiğiniz halde"

Siz kendinizin bâtıl üzere olduğunuzu ve günah irtikâb ettiğinizi yani başkasına zulmettiğinizi ve bunun da çirkinliğini ve bunun çirkinliklerin en çirkin olduğunu bilmektesiniz. Bu tür hareketlerin sahipleri azarlamaların en çirkinini hak etmişlerdir.

Denilir ki dünyâ üç şeydir.

1-Helal,

2-Haram,

3-Şüpheli şeylerdir.

Haram, azabı yani cezalandırılmayı icabettirir. Şüpheli şeyler, kınanmayı icabettirir. Helâl ise, hesabı icabettirir.

Hakîm Sinânî buyurdu:

Cihan bir misâldir.

İnsanlar yaparlar ve yığarlar biner biner.

Bâzı adamlara ölçek ölçek,

bâzılarına kuş gagası kadar.

İşin sonu hepsini terketmektir.

Hepsinden geriye hesabı kalır.

Akıllı kişiye, insanların hukukuna tecâvüzden ve zulümden kaçınması gerekir.³⁰⁵

Kul Hakkı - Hikâye

Hikâye olundu. Nûşîrevân öldüğü zaman, tabutunu bütün memleketini gezdirdiler. (1/302) Bir münâdî şöyle nida ediyordu:

-"Üzerimizde hakkı olan gelsin."

Vilâyetin hiçbirinde, bir dirhem kadar bile üzerinde hakkı olan bir kimse bulunmadı.³⁰⁶

Kul Hakkı - İmâmı Âzam ile Mecûsî

Rivayet olundu: İmam-ı Azam Ebû Hanîfe (r.h.) hazretlerinin bâzı mecûsîlerden alacağı vardı. Alacağını istemek için mecûsinin evine gitti. Mecûsinin evinin kapısına vardığında, ayakkabıları necasete bulaştı. İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe hazretleri, ayakkabılarına bulaşan necaseti yani pisliği temizleyip atarken. pislik mecûsî adamın evinin duvarına sıçradı. İmâm-ı Âzam Ebû hanîfe hazretleri hayret ettiler. Kendi kendine şöyle düşündü:

-"Eğer ben bu pisliği mecûsinin duvarında olduğu gibi bırakırsam, duvarı çirkin görünür. Eğer duvarı kazıp çıkaracak olursam, adamın duvarının toprakları ve boyası dökülür.

İmâm-ı Âzam Ebû hanîfe hazretleri, hemen evin kapısını çaldı. Bir cariye (kadın hizmetçi) kapıyı açtı. İmâm-ı Âzam ona:

³⁰⁴ Bakara: 2/195

³⁰⁵ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/379-382.

³⁰⁶ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/382.

- "Efendine söyle! Ebû Hanife kapıda kendisini beklediğini söyle, "dedi.
Mecûsî çıktı. İmâm-ı Âzam Ebû hanife hazretlerini görünce malını istediğini zannetti. Borcunu ödeyemediği veya ödeyemeceği için özür dilemeğe başladı. İmâm-ı Âzam Ebû Hanife hazretleri,
-"Burada özürlerden daha evla bir mesele var," der. Ve ayakkabısına bulaşan necaseti ve onu temizlerken duvara sıçramayı anlatır. Ve sonra şöyle der:
-"Bunu temizlemenin yolu nedir?"
Bunun üzerine mecûsî:
-"Şimdi dur! Önce ben kendi nefsimi temizlemeliyim!" der. Ve hemen Müslüman olur.
Bu kıssadaki nükte ve incelik: İmâm-ı Âzam Ebû Hanife hazretleri, kul hakkına tecâvüz etmemek ve kimseye zulüm etmemek için bu kadar küçük bir konuda titizlik gösterdi ve mecûsinin müslüman olup ebedî şekavetten kurtulmasına sebep oldu.
Kim zulüm yapmaktan sakınır ve haksızlıktan uzak durursa, her iki dünyâ saadeti elde eder. Aksi takdirde rezil olur gider.³⁰⁷

Kul Hakkı - Hikâye

Hikâye olunur. Hristiyanm biri, hanımını bir eşeğe bindirip Müslüman kasabalarından birine geldi. Rindâne hayat yaşayan serserilerden biri eşeğin kuyruğunu kesti. Eşeğin kuyruğunun kesilmesiyle eşek can havliyle ürküp sıçradı. Kadın eşekten düştü, kolu kırıldı ve hamlini (yani karnındaki çocuğunu) düşürdü. Kadın hamileydi.
Hristiyan adam o memleketin kâdı'sına gitti. Mahkemede durumu anlattı. Şikâyetçi oldu. Kadı efendi işi ciddiye almadı. O Rindâneye şöyle dedi:
-"Kesmiş olduğun eşeğin kuyruğunu yerine yerleştirip tut. Ta ki kuyruk eski haline gelesiyeye kadar." Hristiyan adama :
-"Sen de bekle, kadın hamile kalıncaya kadar. Kolu da zaten kendiliğinden iyileşir," dedi.
Hristiyan adam şaşırıldı. Kadı efendiye sordu:
-"Sizin adaletiniz bu mu? Şeriatınız bunu mu emrediyor?"
Hristiyan adam, kadı efendinin cevab vermesini beklemeden. başını göğse kaldırdı, ellerini açtı ve şöyle dedi:
-"Yâ ilâhî! Sen halim'sin; ama buna benim sabrım yok. Ey zayıf ve horlananları gören ve zulme uğrayanlara yardım eden (bana yardım et!)"
Allah o kadı efendiyi neshetti yani yaratılışını değiştirdi. Hemen o anda taş oluverdi.
Bu hikâyede iki şey vardır.
1 - Bu kadı efendi zulmüyle en büyük belâ'ya uğradı.
2- Mazlumlardan mutlaka zulmü kaldırmak lazım. Bu kişi kâfir olsa bile... Çünkü Allah, mazlum olan kâfirin duasını işitir, yani kabul eder.³⁰⁸

Te'vilât-I Necmiyyeden Tasavvufî Manâlar

Bu âyeti kerimede şu işaretler vardır:
Muhakkak ki mal ve mülk, nefsin kıvamının maslahatı (iyiliği) için yaratıldı. Nefs, ibâdetlerin merasimini yani ibâdetleri gereğince yapmak için yaratıldı. Allâhü Teâlâ hazretleri şöyle buyurmaktadır:
"Ve ben, cinn u ins'i ancak bana kulluk etsinler diye yarattım,"³⁰⁹
İnsanlar, iyi bilsinler ki mal ve nefisler (canlar) Allâhü Teâlâ hazretlerininindir. İnsanlar, malda ancak Allah'ın emirleri istikametinde tasarruf ederler.
"Bir de aranızda mallarınızı bâtil sebeple yemeyin!" Yâni nefsin hevâ ve hevesi, hırs, şehvet, gaflet üzere israf ile yemeyin demektir. Mallarınızı hak, kanaat, taata takviye ve ibâdet yapmaya kuvvet olması için yeyin demektir.
"Ve asla hakimlere sarkıtmayın!" Bu hakim insanlara kötülüğü emreden "Nefs-i emmâre"dir.
"İnsanların malından bir kısmını yemek için." İbâdet ve taate yardımcı olmak için yaratılan malların bir kısmını yemeyin.
"Günah ile" Yâni kesmekle, gafletle ve mallar ile ma'-siyete yani günah işlemede size yardımcı olması için hayvanlar ve behâim gibi yemeyin. Bu durumda sizin haliniz yani elde ettiğiniz şey ve yeriniz cehennem ateşi olmuş olur. Zira Allah şöyle buyurdu:
"O küfredenler ise zevketmeye bakarlar ve hayvanlar gibi yerler, içerler. Halbuki ateştir ikametgâhı onların!"²⁹⁷
"Ve sizler bildiğiniz halde." İşin özetini ve işten hâsıl olanı bildiğiniz halde onunla amel etmiyorsunuz. Tevilât-i Necmiyyede böyledir.³¹⁰

³⁰⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/382-383.

³⁰⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/383-384.

³⁰⁹ Ez-Zâriyât: 51/56

³¹⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/384-385.

Hilâl Ve Takvim

"Sana hilâllerden soruyorlar onlar. De: "insanlara hacc için de vakit ölçüleridir. Bununla beraber erginlik, evlere arkalarından gelmenizle değildir ve lâkin eren, korunandır. Evlere kapılarından gelin ve Allah'a korunun ki felah bulasınız."³¹¹

Hilâl'in Durumu Nedir?

"Sana hilâllerden soruyorlar."

Rivayet olundu. Muaz bin Cebel (r.a.) ile Sa'lebe bin Ğanem el-Ensârî (r.a.) Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine:

-"Yâ Resûlellah! Hilâl nasıl oluyor da, önce ip gibi ince gözüküyor, sonra giderek büyüyor ve doluyor ve eşit hale geliyor, sonra da tekrar eksilerek başlangıçtaki ilk haline dönüyor?" diye sordular. Bunun üzerine AHâhü Teâlâ hazretleri bu âyeti kerimeyi indirdi ve: "Sana hilâllerden soruyorlar," buyurdu.

kelimesi, hilâl'in cemiidir. hilâl ise, ayın ilk gecesinden üçüncü geceye kadarki hâlinde sana zahir olan ayın nuruna denilir. Kendisine hilâl diye isim verildi; çünkü insanlar, hilâli gördüklerinde yüksek sesle zikir ve dua yapmaktadırlar. Arablar, yeni doğduğunda ağlayan bir çocuk için: "Sabi ağlayıp sesini yükseltti" derler. Hacılar, telbiye okurken seslerini yükselttikleri zaman: "Hac sebebiyle kavim (hacılar) seslerini yükselterek telbiye okudular" derler.

De: Habibim Ahmed, rasûlüm ya Muhammedi Söyle:

'O' hillâller,

"Vakit ölçüleridir." kelimesi, "miykât'ın cemiidir. Bu da vaktan gelmektedir. Vakit ile müddet ve zamanın arasındaki fark şudur:

il-. Müddet (yani süre) mutlaklır. Felek (yani gezegenlerin) hareketlerinin başlangıcından sonuna kadar olan hareketlerine denir.

Zaman, taksim olunmuş müddettir. (1/303) Zaman, mâzî, hâl ve istikbâle bölünmüş müddet ve süreye denir.

Vakit, iş için farzedilen belirli bir zamandır.

"İnsanlar için,"

Yâni insanların işleri ve maslahatlarına taalluk eder.³¹²

Haccın Belirli Vakit Ve Mikâtı Vardır

"Ve hac için (mikâttir)."

Haccın işleri, yani haccın yapılışı husûsî mikat ve vakitlere bağlıdır.

Sual: Eğer sen desen ki: "Hilâller, insanların bütün işlerini kendisiyle gördüğü mikât yani vakit ölçüleri olduğuna göre, bundan hilâlin hac içinde mikat olduğu bilgisi kendiliğinden ortaya çıkar. Çünkü hac ibâdeti de insanların vakte bağlı olan maslahatların cümlesindendir. Neden burada bilhassa hac zikredildi?"

Cevâb: Derim ki; "Bazan önemini belirtmek için hâs (yani özel olan bir şey) umum'dan sonra zikredilir. Bu, bilhassa hac'da mikât ve vaktin çok mühim olduğunu tenbih içindir. Çünkü haccın edâ ve kazasında mutlaka belirli vakte riâyet etmek lazımdır. Ama diğer ibâdetlerin kazalarında belirli bir vakit yoktur. Meselâ kazaya kalmış namaz veya Ramazan-ı şerif orucu her zaman ve her yerde kaza edilir."

Kısacası, hilâl, insanların maslahat yani yararlarına uygun olarak ortaya çıkar. Hey'et ilminde de özelliğe işaret vardır.

Teysîr tefsirinde buyuruldu: Sonra, güneş hep bir halde görünür. Çünkü o umûmî bir ziya, ışık ve aydınlıktır. Güneş ışıklarıyla insanların ihtiyaçlarını ve yararlarını karşılar. Ay değişkendir. Çünkü Allahü Teâlâ hazretleri bizim zikrettiğimiz şeyleri (ibâdetleri, Ramazan-ı şerifin tesbiti ve bilhassa haccın) mikât ve ölçülerini aya bağladığı için ay sürekli değişir. Bu mikât ve vakitler, ayın değişmesiyle bilinir. Allahü Teâlâ azze ve celle hazretleri, insanların ihtiyaçlarının karşılanması için bu tedbiri ortaya koydu. Teysir tefsirinin sözleri bitti.³¹³

Birr (Erginlik Ve Erdemlik) Takva İle Olur; Evlere Arkadan Girmekle Değii

"Bununla beraber erginlik, evlere arkalarından gelmenizle değildir."

Ensâr'dan herhangi biri, hac veya umre niyetiyle ihrama girdikten sonra, artık hiçbir avlu, ev ve bahçeye kapısından girmezdi. Eğer bu kişi, medenî hayat (yerleşik, köy, kasaba ve şehir evlerinde) yaşayan biri ise, evinin arkasından bir delik açar oradan evine girip çıkar veya merdiven dayayıp tırmanmak suretiyle içeriye girip

³¹¹ Muhammed: 47/12

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/385.

³¹² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/385-386.

³¹³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/386-387.

çıkardı. Bu kişi eğer göçebeysse, çadırın kapısından değil de, arka tarafından girip çıkardı. Bu durumlarını ihramdan çıkıncaya kadar sürdürürlerdi. Bunu birr yani erginlik, erdemlik ve iyilik sayarlardı. Ancak hums ehlinden olursa o hariç; onlar da Kureyşlilerdi. Yâni Hums ehli³¹⁴ böyle davranışlarda bulunmazlardı. Ensâr bunu yapmalarının sebebiyle, ihrama giren kişinin tüm adetlerini ve hayat tarzını değiştirmesi gerektirdiğini zannediyorlardı. Bundan dolayı ihrama girdikleri vakit, giyim, kuşam ve temizlikte olduğu gibi evlerine ve çadırlarına giriş ve çıkışlarındaki âdetlerini değiştirirlerdi. Ve derlerdi ki: "Biz Allah'ın evine girmedikçe kendi evlerimize kapılarından girmeyiz." Hatta onların içinde kimileri, ihrama girdikten sonra hiçbir gölgede gölgelenmez, süzme peynir yapıp yemez ve deve yünü kullanmayı caiz görmezlerdi. Bütün bu şeyleri, Allahü Teâlâ hazretleri şeriatte beyan etmediği halde, kendi nefisleri yani kendi düşünceleriyle kendilerine koymuş oldukları birer âdet ve gelenektir.

Bu âyeti kerimeyle Allahü Teâlâ hazretleri bu zorlukların ve şiddetlerin birr yani erginlik, erdemlik, sevap ve iyilik olmadığını bunların Allah'a yaklaşmaya vesile olmadıklarını bildirip beyân etti.

"Ve lâkin birr (iyilik, erginlik ve erdemlik),"

(Şu kişinin) birr, iyilik, erginlik ve erdemliğidir ki: "İttikâ eden kimse, yani korunan kimsenin (birridir)."

Haram şeylerden, şehvetlerden korunan kişilerin birri, iyilik ve erginliğidir, yoksa evlerde arkadan girenlerin değil... Keşşaf tefsirinde buyuruldu:

Sual: Eğer sen desen ki: "Bu kavli-i şerifin bir önceki kavli-i şeriflere bağlantısı nedir? Hill ve mikâtan söz ederken neden evlere arkadan girmekten ve birr yani erginlik ve erdemlikten söz etti?"

Cevab: Derim ki: Onların hilalin eksilip tamam olmasını ve bunun hikmetini sormaları halinde sanki onlara şöyle denildi: Malumdur ki, Allahü Teâlâ hazretlerinin yapmış olduğu herşeyde büyük bir hikmet ve kulları için maslahat, fayda ve yarar vardır. Ayın hareketlerini değil, onun umûmî faydalarını sorun. Yaptığınız işlere bir bakın? Siz asla iyilik üzerinde değilsiniz. Siz yaptıklarınızın ergenlik ve iyilik olduğunu zannediyorsunuz, ama Öyle değildir. Size faydalı olan şeyleri sorun" Demek istedi.

Evlere kapılarından gelin."

İhram halinde de evlerinize kapılarından gelin. Bu durumda evlere kapılarından girmeniz birr {iyilik, erginlik ve erdemlikten) yüz çevirmek demek değildir.

"Ve Allah'a korunun."

Bu hükmün değişmesinden ve onu yapmaya itiraz etmekten kaçın. "ki felân bulaşınız.189

Yâni sizin birr, (erginlik, erdemlik, iyilik) ve hidâyete zafer bulup başarıya ulaşmanız için, Allah'dan korkun ve emirlerine itiraz etmeyin, demektir.

Bu âyeti kerimenin başka tevilleri de vardır.

Hasan Basri hazretleri buyurdular: Cahiliyet döneminde Arablar, sefere çıktıkları zaman veya kendisine bir şey emredilir de bundan menedilirse yani onu yapamazsa, o işi yapmadıkça evine kapıdan girmezdi.

Kureyş ve Arab kabileleri, sefer için veya bir ihtiyaç için yola çıkan kişi, eve döndüğünde eğer bu işinde başarılı olmamış ise bunu uğursuzluk sayarlardı. (Uğursuzluğun geçmesi için de evlerine arkalarından girerlerdi.) Allahü Teâlâ hazretleri bu âyeti kerimeyle onları birşeyi uğursuz saymaktan ve evlerine arkadan girmekten nehyetti. Bunun birr (erginlik ve erdemlik) olmadığını onlara haber verdi. Zira birr (erginlik) Allah'dan başka kimseden korkmayan ve Allah'a tevekkül eden kişinin biri.³¹⁵

Hikâye

Câhiz³¹⁶ hikâye ederek anlattı. Konuşuyordum. Ben ve Nezzâm³¹⁷ diye bilinen İbrahim bin Seyyar "uğursuzluk hadisini" konuşuyorduk. Nezzâm dedi ki: Sana haber vereyim. Ben birinde acıktım hatta çamur yedim. Buna sabredemedim. Hatta kalbim bunu zikredip anlatmayı uygun gördü. Kendisine sabah ve akşam yemeği isabet eden kimse, Hevezân'a kastedti. Hevezân Faris'te yani İran'da bir şehirdir. Bu şekilde olan bir kişiyi bilmiyorum. Bu ancak kendisiyle kalb daralan ve insana sıkıntı veren bir şeydi. "Furza" (İran'da bir yer ismi) da kaçırdıklarım gerçekten insana bunalım vermektedir.

Sahile vardığımda bir gemi bulamadım. Sahilde gemi bulmamayı uğursuzluk saydım.

Sonra bir gemi gördüm. Baş tarafında bir hırka asılıydı ve kırıktı. Bunu da uğursuzluk saydım.

Kaptana sordum:

-"Adın nedir?"

-"Devzâde" dedi. Devzâde farsçada şeytanın ismidir. Bunu da uğursuzluk saydım.

Fakat onunla beraber gemiye bindim. Furza'ya yaklaştığım da;

-"Ya hammair diye bağırdım. Çünkü beraberimde yorgan, yatak ve kaftan kap-kacak gibi bana lazım olan bâzı eşyam vardı. (1/304)

³¹⁴ Hums diye bilinenler. Kureyşliler, Kinâne, Huzaa, Sâkif, Guşem, Amir b. Sa'saa oğulları ve Nasr bin Muâviye oğullarıdır. Bunlara hums denilmiştir. Sebebi, dinlerinde işi oluça sıkı tutmalarındandır. Kurtubî

³¹⁵ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/387-389.

³¹⁶ Cahiz:

³¹⁷ Nezzâm:

Bana ilk cevâb veren hamal şaşıydı. Bununla da uğursuzluğum arttı. Kendi kendime şöyle dedim:

"Geri dönmek daha sağlam ve daha iyi olur!"

Sonra çamur yemeğe olan ihtiyacımı hatırladım. Ve:

"Benim için ölüm nerede?" dedim.

Şehrin hanına vardığımda yaptıklarına hayret ettim. O anda içinde olduğum evin (oda) kapısının çalınma sesini duydum.

"Kim bu?" dedim. O:

"Seni görmek isteyen bir adam!" dedi. Ben ona sordum:

"Ben kimim?" O:

"Sen İbrahim bin Seyyar Nezzâm'sın" dedi; O zaman ben kendi içimden:

"Bu ya bir düşmandır ya da sultan (idarecinin) elçisidir," dedim. Sonra onun elçi olduğuna ihtimal edip, kapıyı açtım.

Adam içeriye girdi. Bana:

"Beni İbrahim bin Abdülaziz gönderdi. Sana şöyle diyor: Eğer biz bir makale (ve mesele) de ihtilâf edersek, bundan sonra biz ahlâk hukukuna ve aklın hürriyetine baş vuruyoruz. Gördüğün gibi, sen sevmediğin bir hale uğradın (bir hastalığa yakalandın). Senin rahat etmen lazım. İhtiyaçlarının rahatlıkla karşılanması gerekir. Eğer dilersen bir iki ay mekanında otur. Ömrün boyunca sana kâfi gelip yetecek olan şeyleri göndeririz. Bütün ihtiyaçlarını karşılarız. Eğer sen dönmek istersen bu otuz dinarı al ve geri dön. Çünkü geri dönmek hakkında senin haklı özrün var."

Nezzâm buyurdu.

"Kafamı meşgul eden bâzı şeyler hemen aklıma geldi."

1-Bu güne kadar ben üç dinara bile sahip olamamıştım.

2-Ailemden kayboluşum ve yerim uzun sürmedi. Bunların nasıl haberi oldu?

3-Bu zamana kadar aklıma gelen bütün uğursuzların bâtil olduğunu anladım."

İbnü Zeydûn'un "Risâletü'l-Vezîr" isimli kitabında da bu böyledir.

Bu hikâyeden anlaşıldığına göre, nefsin kerih gördüğü ve sevmediği şeylerin çoğu kendisi için hayır olabilir. Şu hikâyede olduğu gibi...³¹⁸

Hikâye

Bir şeyhin zamanında kıtlık oldu. Şeyh efendi, kendisinin yoluna girmek isteyen herkese yapacakları işler için tefeül ederdi. Birinin tefeülünde "yol kesme işi" yani eşkiyalık çıktı. Bu adam "bu işte de bir hikmet vardır" deyip şeyhin sözünü tutarak toplumdan ayrıldı. Bâzı haramilerin içine katıldı. Haramîler, onunla beraber topluca bâzı tüccarların yolunu kestiler. Tüccarların mallarını aldılar, ellerini bağladılar. Bu adarna bu tüccarları kendilerinden uzak bir yerde kesip Öldürmesini emrettiler. Adam onları alıp uzağa götürdü. Düşündü, şeyhin kapısından neden buraya geldiğini tefekkür etti. Adamın aklına, bu tüccarların ellerini çözüp ellerine silâh vermeyi ve yolu eşkiyâ ve hırsızlardan temizlemek geldi. Eşkiyâların gafil oldukları bir zamanda o tüccarların ellerini çözdü. Elleri silâh verdi. Gelip eşkiyaları teslim aldılar. Eşkiyâ ve tüccârlar adamin bu yaptıklarına şaşırdılar. Bunun sebebini kendisine sordular. Adam halini onlara hikâye edip anlattı. Hepsini gelip onun şeyhine geldiler. Mallarını Allah yolunda dağıtması için ona teslim ettiler. Ve hepsi o şeyhin dostlarından oldular.

Umduğuna kavuşman için, kabul ve teslim sarılmalısın.

Saib buyurdu:

Bütün makamların başı üstadına rıza ve teslimdir.³¹⁹

Te'vîlât-I Necmiyyeden Tasavvuf! Manalar

Sonra, "Birr (ve erginlik) değildir." Kavli şerifinde şu işaretler vardır. Her şeyin bir sebep ve girişi vardır. O şeye vâsıl olmak ve ulaşmak için mutlaka o sebep ve girişe tabi olmak gerekir. Şu gyeti kerime de olduğu gibi:

"Biz onun için arz'da bir müknet hazırladık ve ona her şeyden bir sebep verdik; derken bir sebebi takip etti,³²⁰

Rubûbiyyet hazretine vâsıl olmanın sebebi ve oraya girmenin yolu takvâ'dir. Takva, zahirî amellerden bütün birr (erginlik, erdemlik ve iyilikleri) ve bâtmî halleri içine toplayan bir isimdir. Takvâyı ayakta tutmak ise, muvafakat (yani uygun) olan şeylere ittibâ etmek yani uymak, muhalefetlerden kaçınmak, kalbi tasfiye etmek ve sırlarını murakabe etmektir. İşte o zaman kişi, seyr u sülûk kaderince takva mertebesinde Mevlâ'nın huzuruna ermiş olur. Allâhü Teâlâ buyurduğu gibi:

"Haberiniz olsun ki Allah yanında en iyiniz en takvalınızdır; her halde Allah alîm'dir, habîr'dir!³²¹

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri hadis-i şeriflerinde buyurdular:

³¹⁸ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/389-391.

³¹⁹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/391.

³²⁰ El-Kehf: 18/84-85

³²¹ El-Hucrât: 49/13

"Sana takvâ'yi ve Allah'dan korkmanı tavsiye ederim. Çünkü takva bütün hayırları içine toplayandır. Sana Allah yolunda cihâd etmeni tavsiye ederim Çünkü cihad Müslümanların ruhbâniyetidir. Sana Allah'ı zikretmeyi ve Allah'ın kitabını okumayı tavsiye ederim Çünkü zikrullah ve Allah'ın kitabını okuman senin için yeryüzünde bir nurdur ve semâ'da gökte bulunan melekler tarafından senin hayırla anılmandır. Dilini korumanı ve hayırdan başka bir şey konuşmamanı tavsiye ederim. Zira sen ancak bununla şeytana gâlib olabilirsin."³²²

"Bununla beraber erginlik, evlere arkala'ından gelmenizle değildir." Kavli şerifi ise yani, girişlerinin dışında bir yerden girmeyin, demektir. Bu da hallerinin takvâsıyla, bâtinî hukuka riâyet etmeksizin zahîrî amellerinizin değerini düşürerek, girişlerin dışında girmeyin demektir.

"Ve lâkin eren, korunandır." Yâni takva hakkına eren, demektir. Şu âyet-i kerîmede olduğu gibi:

- "Ey o bütün iymân edenleri Allah'a nasıl korunmak gerekse öyle korunun, hakkıyla muttaki olun ve her halde müslim olarak can verin."³²³

Bunun manâsında denildi ki: İtaat etmeli, asla âsî olmamalıdır. Zikretmeli ve asla unutmamalıdır. Şükretmeli ve asla nankörlük etmemelidir.

"Evlere kapılarından gelin." Bütün işleri medhaline koyun, demektir. Sonra, Allahü Teâlâ hazretleri, kendisine vâsıl olmayanın girişini zikretti:

"Allah'dan ittikâ edin, takvâlı olun" Masivâ'dan Allah'a ittikâ edin. "Falanca kişi, örsüyle korundu." Denilir. Yâni, Allahü Teâlâ hazretlerini sakınma, takva, korunma, kaçınma, korkma, çekinme merkezini yapın. Merci'iniz Allah'tan Allah'a olsun. Yâni, dönüş yeriniz Allah'tan Allah'a olsun. Bu hâli Efendimiz (s.a.v.) hazretleri beyan ettikleri gibi: "Aliahimî Senden sana sığınırım!"³²⁴

"ki felah bulasınız." Bütün bunlar, Melik ve kuddûs olan Allahü Teâlâ hazretlerinin yardımıyla nefsin helâklanndan ve büyük tehlikelerinden halâs bulup kurtulmanız içindir. Tevilâtı Necmiyyede de bu böyledir.³²⁵

Allah Yolunda Savaşın

"Korunun da size kıtal edenlerle fi-sebîlillâh çarpışın, fakat haksız taarruz etmeyin; çünkü Allah haksız taarruz edenleri sevmez."¹⁹⁰

Ve onları nerede yakalarsanız öldürün ve sizi çıkardıkları yerden onları çıkarın. 0 fitne katilden eşeddir. Yalnız Mescid-i Haram yanında onlar size kıtal etmedikçe, siz de onlara kıtal etmeyin; fakat sizi öldürmeye kalkışarlarsa, hemen onları öldürün. Kâfirlerin cezası böyledir.¹⁹¹

Artık şirkten vazgeçerlerse, şüphesiz ki Allah gafur, rahimdir.

Hem bir fitne kalmayıp, din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla çarpışın; vazgeçerlerse artık husûmet ancak zâlimlere karşıdır.

Hürmetli ay, hürmetli aya ve bütün hürmetler birbirine kısastır. O halde kim size tecâvüz ettiyse, siz de ona ettiği tecâvüzün misliyle tecâvüz edin de ileri gitmeye Allah'tan korkun ve bilin ki, Allah müttakilerle beraberdir."¹⁹⁴

"Ve savaşın" cihâd edin. yardım etmek için.

Allahyolunda*

Ve önu güçlendirmek için savaşın. Allah yolu'ndan murad, Allah'ın dinidir. Çünkü Allah'a varmanın ve onun rızâsına ermenin yolu dindir.

"O sizinle savaşanlarla"

Yâni Kureyş'lilerle savaşın. (1/305) Bu hüküm, henüz topyekün bütün müşriklerle yani, savaşanlar ve saldırıp Islama engel olanlarla savaş emri gelmeden önceydi. Çünkü bu âyeti kerime, Medine-i Münevvere'de savaş hakkında ilk inen âyettir. Bu âyet-i kerime indiğinde. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, kendisiyle savaşanlarla savaşır ve kendisinden el çekenlere karşı elini çekerd, onlara ilişmezdi. Yâni, Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, kendilerine saldıran ve savaş için kendilerine yönelen kişilerle savaşırdı. Kendilerine saldırmayan kişilerle savaşırmazdı. Her ne kadar aralarında engeller ve manîler olsa bile...³²⁶

Sebeb-i Nüzul

Ibni Abbas (r.a.) hazretlerinden edinilen şu rivayet bunu desteklemektedir. Bu âyeti kerime, "Hüdeybiye Musalahası" yani Hüdeybiye antlaşması hakkında nazil oldu. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, ashâbiyla birlikte hicretin altıncı yılında umre ziyareti için ZH'l-ka'de ayında yola çıkmıştı. Sahabelerin sayılan 1400 (bindört-yüz) kişiydiler. Hüdeybiye'de konakladılar. Hüdeybiye. Mekke'ye yakın suyu bol ve ağaçlı bir yerdi. Müşrikler, onların Beytullah'a girmelerini engellediler. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri ashâbiyla Hüdeybiye'de bir ay kadar kaldılar. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, bu sene dönmek ve gelecek sene Mekke'ye gelip umre yapmak üzere,

³²² Kenzül-Ummâl, hadis no: 43437

³²³ Âl-ilmrân: 3/102

³²⁴ Sahih-i Müslim hadis no: 851

³²⁵ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/392-393.

³²⁶ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/394-395.

müşriklerle musalaha yani antlaşma yaptı. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri onların dediklerine razı oldu. Sahabeler, her ne kadar müşrikler, kendilerine engel olsalar bile, haram ayda ve Harem sınırları içinde savaşmayı hoş karşılamadılar. Bunun üzerine Allahü Teâlâ hazretleri bu âyet-i kerimeyi indirdi:

"Ve sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda çarpışın, fakat haksız taarruz etmeyin; çünkü Allah haksız taarruz edenleri sevmez."

"Fakat haksız taarruz etmeyin;"

Harem sınırları içinde, hem de ihramlıyken savaşa ilk başlayan siz olmayın.

"Çünkü Allah haksız taarruz edenleri sevmez."

Yâni onlara hayır murad etmez.

"Ve onları nerede yakalarsanız öldürün."

Yâni, ister harem sınırları içinde ve isterse hill (serbest) sınırları içinde ve isterse haram ayları içinde olsun nerede ve ne zaman bulursanız öldürün. Çünkü onlar, hem haram ayın ve hem harem sınırlarının içinde saygınlığına tecâvüz ettiler, bu işi ilk kez onlar başlattılar. Siz de aynı şekilde onlara karşılık verin.

Uuü Sekf in aslı ilim veya amel olarak bir şeyi idrâk etmektir. Bu kelime galebe çalmak yani bir şeye galip olmak manâsını içermektedir.

"Ve sizi çıkardıkları yerden

onları çıkarın."

Yâni onları Mekke'den çıkarın. Çünkü Müslümanları Mekke den ilk onlar çıkartmışlardı. Sonra da ikinci olarak Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Mekke'yi fethettiği zaman iman etmeyenleri oradan çıkarttı.

"Ve fitne (çıkartmak),"

Fitne, kendisine karışmış olan diğer maddelerden altını ayırtmak-ve halis bir hale getirmek, ateşe tutmak demektir. Sonra bu asla teşbih edilerek imtihan sebebi olan her şeye isim oldu. Yâni insanların kendisiyle mihnet ve zorluk çektiği şeye isim oldu. Bir kimseyi vatanından çıkarmak büyük bir zorluk ve sıkıntıya düşürmek demektir.

"Katilden daha şiddetlidir."

Ölümünden daha zordur. Çünkü fitnede devamlı bir elem, acı ve zorluk vardır. İnsan bu sebeble hep üzülür durur. Fakat ölümün zorluğu ise bir kere olmaktadır. Bu cümle, "Ve sizi çıkardıkları yerden onları çıkarın." Kavli şerifine taalluk etmektedir. Onun bir eki ve devamıdır. Vatandan çıkarılmak büyük bir fitne ve zorluktur. Bu cümlenin manâsı şöyledir: Onlara bu, sizin onları öldürmenizden daha ehven değildir. Belki onları öldürmenizden daha şiddetlidir. Bu ceza onların küfür üzerinde isrâr etmeleri, size karşı harbetmeleri ve sizleri öldürmelerine uygun olarak verilen bir cezadır.

Bâzı hakîmlere soruldu:

-"Ölümünden daha şiddetli ve zor olan nedir?" O bilginler:

-"Ölümü temenni ettiren hâldir," diye cevap verdiler. Bu cevabla, fitne, mihnet ve zorlukla vatandan çıkarılıp ölümü temenni etme durumu, ölümünden daha zor ve beterdir.

Bu cümlenin; "Ve onları nerede yakalarsanız öldürün." Kavli şerifine taalluk etmesi de muhtemeldir. Bu durumda da bu cümlenin manâsı, Harem'in içinde müşriklerle savaşmaya teşvik etmek olmuş olur. Yâni müşriklerin öldürülmesine aldırmanın, onları nerede ve ne zaman bulursanız öldürün, demektir. Sizin onları Harem'in içinde terketmeniz ve onların haremî ziyaret etmenize mâni olmaları, sizin onları harem'in içinde öldürmenizden daha ehvendir yani daha hafiftir.

"Yalnız Mescid-i Haram yanında onları öldürmeyin."

Yâni Mescid-i haram'ın yanında savaş işini siz açmayın. Mescid- haram'ın saygınlığını çiğnemeyin, demektir.

"Onlar size kıtal etmedikçe."

Mescid-i haram'da onlar sizinle savaşmaya başlamadıkça, siz onlarla savaşmayın. Bu cümle, hasseten bu mescid-haramda yani bu özel yerde müşriklerle savaşmanın keyfiyetini beyan etmektedir. Ve:"Ve onları nerede yakalarsanız öldürün." Hükmün manâsını tahsis etmektedir.

"Fakat sizi öldürmeye kalkışarlarsa." Her nerede, "Hemen onları öldürün."

Orada onları öldürün. Onların orada öldürülmelerinin vebaline aldırmanın. Çünkü hürmeti yani Mescid-i Haram'ın saygınlığını yırtan ve çiğneyenler onlardır. Onlar daha şiddetli azabı hakkettiler.

"İşte böyledir."

Yâni bu ceza gibidir. Burada bulunan, (kef) ibtidâ olduğu i-çin mahallen merfu'dur.

"Kâfirlerin cezası." Onların başkalarına yaptıkları gibi onlara yapılır. "Artık vazgeçerlerse,"

Savaşmaktan ve yine küfürden vazgeçerlerse... Çünkü yalnız savaştan vazgeçmeleri ile, mağfirete ve hele hele rahmete nail olmaya asla hak kazanamazlar.

"Şüphesiz ki Allah gafur, rahîm'dir." Onların eskiden yapmış olduklarını bağışlar.

"Ve onlarla savaşın." Yâni müşriklerle...

"Kalmayıncaya kadar." Yâni bulunmayınca ve kalmayıncaya kadar. "Fitne,"

Yâni şirk kalmayıncaya kadar. Yâni onlar Müslüman oluncaya kadar onlarla savaşın demektir. (1/306) Çünkü putları kabul edilmez. Eğer onlar, putlara sarılıp İslâmı kabul etmekten imtina ederlerse öldürülürler.

"Ve din yalnız Allah'ın olur."

Din sâdece Allah'a halis olup, dinde şeytanın bir nasibi kalmayınca kadar onlarla savaşın, demektir.

"Eğer onlar vazgeçerlerse,"

Sizin savaşmanızdan sonra şirkten vazgeçer ve Müslüman olurlarsa:

"Artık husûmet (ve düşmanlık) ancak zâlimlere karşıdır."

Yâni şirkten vazgeçenlere karşı haddi aşmayın. Çünkü zulmedenden başkasına zulmetmek güzel bir hareket değildir.

Sanki şöyle denilir gibi: Eğer yaptıklarından ve şirkten vazgeçerlerse, artık onlar hakkında haddi aşmayın. Çünkü düşmanlık yalnızca zalimlere karşıdır. Şirkten vazgeçerlerse, zalim değillerdir. O halde bunlar hakkında haddi aşmak doğru olmaz.

Dikkat edilirse, âyeti kerimede kâfirlere karşı yapılan işleme düşmanlık ve zulüm adı verilmiştir. Bu, gerçekten doğrudur, hak ve adaletin ta kendisidir. Çünkü benzerlik sebebiyle zâlimin cezası böyledir. Zira Allâhü Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Kötülüğün cezası da misli kötülüktür; fakat her kim affedip islâh ederse, onun da ecri Allah'adır - her halde O, zâlimleri sevmez."³²⁷

"Hürmetli ay," Mukabilidi "hürmetli ayına,"³²⁸

Sebeb-i Nüzul

Hürmetinin çiğnenmesi bakımından birbirlerine mukabildirler. Hudeybiye yılının Zi'l-Ka'de ayında müşrikler, Müslümanların Ka'be'ye varmalarına engel olmuşlardı. Hatta aralarında taş ve oklarla saldırılar meydana gelmişti. Daha sonra hicretin yedinci yılında umrenin kaza edilmesi için aynı ayda çıkmak icabetti. Ancak söz konusu ayın hürmetinden dolayı Müslümanlar, müşriklerle savaşmak istemediler. Bunun üzerine bu âyeti kerime nazil oldu. Müslümanlara şöyle dedi: "Bu haram ay önceki haram ay'a karşılıktır. Daha önce müşrikler onu çiğnedikleri için bu hareketlerine karşılıktır. Onun için hiç aldırış etmeden yolunuza devam edin."³²⁹

"Ve Bütün Hürmetler Birbirine Kısastır,"

Yâni kim bu ayın hürmetini çiğnerse, yani hürmetlerinden birini çiğnerse, ihramın hürmetini ve Harem-i şerifin hürmetini çiğnerse, onunla kısas olunur. Çünkü bu haram ve hürmetlere riâyet edenlerin haklarına karşı saygılı davranmak gerekir. Ama kim bu ayların hürmetini çiğnerse, o kişiye aynı kısas edilir ve o kişi aynı muameleye tabi tutulur. Daha açık bir beyan ile oîi^Jı hürmetlerden murad, saygı gösterilmesi gereken ve hürmete değer olan her şeydir. Bu kesinlikle korunması ve muhafaza edilmesi gereken can ve ırz gibi hakkında kısas geçerli olan her şeydir. Madem ki müşrikler, sizin oraya girmenizi engelleyerek haram ayının hürmetini çiğnediler, öyleyse, bu da bir saldırdır. Bu durumda siz de çekinmeden onlara aynısını yapın. Onlara ansızın baskın yapın, yani kahırla onlara saldırıp galip ve üstün gelin. Eğer onlar sizi bu yıl, umre kazasından savaşarak engellerseler, siz de onlarla savaşın; Allâhü Teâlâ hazretlerinin emrettiği gibi,³³⁰

"O Halde Kim Size Tecâvüz Ettiye,"

Haram ayının hürmetini sizinle savaşarak çiğnerse, "Siz de ona ettiği tecâvüzün misliyle tecâvüz edin."

Yâni onların tecâvüz, taşkınlık ve cinayetlerine karşılık misliyle verilen bir cezadır. Ve bu tecâvüzlere kısas yoluyla bir karşılıktır. Bu onların saldırı ve tecâvüzlerine karşılık verilen bir izindir; yoksa saldırıya başlamak demek değildir. Zira tecâvüz ve saldırı zulümdür, haramdır. tecâvüz edip haddi aşmayın" kavli-i şerifiyle murad edilen manâ budur. Ve Allah'tan korkun,"

Size zulmedenlere karşı Allah'ın yardımıyla üstünlük ve zafer kazandığınız zaman, hakkınızdan fazlasını alarak onlara zulmetmeyin. Size verilen ruhsatı aşmayın yani size tanınmayan sınırın içine girmeyin.

"Ve bilin ki, Allah müttakilerle beraberdir."

Bu beraberlik, manevî beraberlik ve yakınlıktır. Bu kavli-i şerîf, Allâhü Teâlâ hazretlerinin kendilerini koruduğuna, işlerini islâh ettiğine, kendilerine yardım ettiğine ve onlara yardım ve imkan vererek başarıya ulaştırmaya delalet eder.

Rivayet olundu:

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri ve ashabı, belirtilen yılda Mekke'ye girdiler. Ka'beyi tavaf ettiler. Kurbanlarını kestiler. Müşrikler, Müslümanlara umrelerini kaza ettikten sonra üç gün Mekke'de kalmayı şart koşmuşlardı. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Burada Meymune binti Harise (r.a.) ile evlendi. Velime (düğün) yemeği vermek için Mekke'de kalmak istedi. Müşrikler, üç gün olduğu için Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinden Mekke'yi

³²⁷ Eş-Şurâ: 42/40

³²⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/395-399.

³²⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/400.

³³⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/400

terketmesini istediler. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri sözleşmeye uydu. Mekke'den çıktı. Şerifte (Şerif denilen yerde) velime yemeğini verdi ve zifafa girdi.³³¹

Zekat Ve Cihadın Sırrı

Bil ki, şüphesiz Allâhü Teâlâ hazretleri, bize yolunda savaşmayı emretti. Bu, Allah yolunda varlığını saçı ve çaba gösterenlerin zahir olup ortaya çıkması içindir.

Allah bize malı harcamak suretiyle zekat vermeyi de emretti. Zekat, muhabbetullah yani Allah sevgisini iddia eden kişilerin tebeyyün edip aşikâr olup ortaya çıkması içindir.

Savaş, ilâhî sevginin ölçüsü, yani muhabbetullah'ın mihengidir. Çünkü her insana, hayatı ve malı sevecek bir cibilliyet (yaratılış özelliği) verilmiştir. Allah, böylece kullarını, cihâd ve zekâtla, kendi yolunda olup olmadıklarını ortaya çıkarmak için imtihan etti. Bu, iddia sahiplerinin iddialarının kesin olup olmadığını ortaya çıkaracaktır. Çünkü herkes Allâhü Teâlâ hazretlerini sevdiğini iddia etmektedir. Halbuki Allâhü Teâlâ hazretlerini sevdiğini söyleyen kişilerin iddiaları, onların Allah yolunda canlan ve mallarıyla cihâd etmeleri ve zekâtlarını hakkıyla vermeleriyle ortaya çıkar...

işte cihâd (ve zekâtın) sırrı budur! Bundan dolayı Hazreti Ali (r.a.) Efendimiz şöyle buyurdular;

"Bir gençte (yani kişide) en hayırlı hasletler, şecaat ve sehâvet yani secur ve cömert olmaktır. Bu iki haslet ikiz kardeşiler. Cesur olan her kişi aynı zamanda cömerttir."³³²

Güzellikleri Özetleyen Bir Hadîs-İ Şerif

Abdullah bin Ömer, o da babasından (Allah ikisinden de razı olsun) şöyle rivayet etti:

Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine soruldu:

"İslâm nedir?" Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

"Güzel söz, yemek yedirmek ve selâmı yaymaktır." Soruldu:

"Hangi Müslümanlar daha faziletlidir?" buyurdular:

"İnsanların, elinden ve dilinden selâmette olduğu yani zarar görmediği kişidir." Soruldu:

"Hangi namaz daha faziletlidir?" Buyurdular:

"Kıyamı (yani ayakta durulması) uzun olan." Soruldu:

"Hangi sadaka daha faziletlidir? Buyurdular:

"Azlık ve yoklukta vermeye çalışılan sadaka!" Soruldu:

"Hangi iman faziletlidir?" Buyurdular:

"Sabretmek ve müsamaha edip hoşgörmek." (1/307) Soruldu:

"Hangi iman faziletlidir?" Buyurdular:

"Güzel ahlak!" Soruldu:

"Hangi cihât faziletlidir?" Buyurdular:

"Yaralanması ve kanlarının akmasıdır." Soruldu:

"Hangi köleyi azad etmek daha faziletlidir?" Buyurdular:

"Para cihetinden en pahalı olanı!" Soruldu:

"Hangi hicret daha faziletlidir?" Buyurdular:

"Senin, Rabbin azze ve celle hazretlerinin sevmediği şeylerden (fiil söz ve hareketlerden) hicret edip uzaklaşmandır!" Soruldu:

"Hangi saat daha faziletlidir?" Buyurdular:

"Gecenin yarısından sonraki zamandır. Sonra farz ve meşhûd olan (yani meleklerin şahid olduğu) sabah namazından güneşin doğuşuna kadar devam eden zamandır."³³³

Cihât İki Kısımdır

Cihât iki kısımdır.

1 -Zahirî cihat,

2-Bâtînî cihat.

Zahirî cihat kâfirlerle yapılan cihâttır.

Bâtînî cihat ise, nefs-i emmâre ve şeytan ile yapılan cihâttır. Bu, savaşların en zorudur.

Çünkü kâfir, muharebe veya sulh ya da can ve mal vermekle, herhangi bir şekilde savaştan geri dönebilir. Ama şeytan böyle değildir. Şeytan, senden, senin dinini ve imanını sıyırıp almadıkça geri dönmez; yani seninle

³³¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/400-401.

³³² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/401-402.

³³³ Bu hadis-i şerif değişik lafızlar ile Musned-i Ahmed bin Hambel 18618'de geçmektedir. Tamamlılık arzemesi bakımından Rûhu'l-beyanda bulunmayan kısımları oradan aldım. İlim talebelerinin ezberlemeleri için bu hadisi şerifi bu günkü dizgi tekniğine göre dizdim... İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/402-403.

savaşmaktan vazgeçmez

Mesnevî'de buyuruldu:

Gerçi dışarıda hasım ve düşmanı mağlup ettik ama. içimizdeki düşman ondan daha fena ve daha şiddetlidir.

Onun öldürülmesi aklın ve idrakin yapacağı bir iş olarak sanma. Nefs aslanı tavşanın maskarası olmaz.

Safları dağıtını aslan sanma. Asıl nefsin ezebilene aslandır.³³⁴

Tevilât-I Kâşâniyye'den Tasavvufî Manâlar

Te'vilât-ı Kâşâniyyede buyuruldu:

"Ve sizinle savaş edenlerle fisebîlillâh (Allah yolunda) çarpışın."

Şeytan ve nefsi emmârenin kuvvetleriyle savaşın demektir. "Fakat haksız taarruz etmeyin;"

Onunla savaşmakta haddi aşmayın. Bu da, onun haklarını yerine getirmeden, öldürmek ve tefrit, kusur ve fütursuzluğa düşesiye kadar sınırında durmaktır.

"Çünkü Allah haksız taarruz edenleri sevmez."

Zira onlar, aslında adalet olan vahdet ve muhabbetin gölgesinden çıkmışlardır.

"Ve onları nerede yakalarsanız öldürün."

Yâni onların hayatını giderin ve onların heva ve heveslerine göre iş yapmalarına mâni olun. Onlar, o ruhu çıkarttıkları yerden: "Ve siz de onları o cihetten çıkarın."

Göğüs Mekke'sini istilâ ettiğinizde, onların yaptığı gibi yapın. "Sizi çıkarttılar" Onlar sizi. nefis vadisine indirip yerleştirmekle, sizi kalbin karargâhından çıkarttılar.

"Ve fitne" O fitne, onların ibâdeti, hevâ ve heveslerine uymaktır, putların lezzetleridir ve şehvetleridir. ii("Daha şiddetlidir."

Hevâ ve hevesin kıskacından, yani sıkmasından daha şiddetlidir. Külliyyen ölmek veya onun istilasını anında, mihnetiniz ve onunla belâ'ya uğramanız, sizin için daha şiddetli ve zordur.

"Katl'den."

Kati yani külliyyen hayatına son verip öldürmek, mahvetmektir. Ama burada, ziyâde zarar ve elem görmesidir. "Ve yalnız Mescid-i Haram yanında onları Öldürmeyin."

O da kalb makamıdır. Yâni kalbin huzuru anında öldürmeyin. Teveccühünüzde size muvafakat ettiklerinde artık seyrü sülûkte sizin birer yardımcılarınız olmuş olurlar.

Onlar orada sizinle savaşmadıkça."

İsteklerde sizinle münazaa etmedikçe; kalbin hayatından ve hak dinden nefsin makamına ve buzağıya tapmak olan dinlerine sizi çekmedikçe, demektir.

"Ve hem bir fitne kalmayınca kadar onlarla savaşın."

Onların niza, çekişme, davalarını cazibeli gösterme ve nevalarına taptırma tehlikesi kalmayısıya kadar savaşın.

"Siz de, ortalıkta bir fitne kalmayıp, din tamamıyla Allah'ın dini oluncaya kadar, onlara cihad edin. Eğer vazgeçerlerse, her halde Allah amellerini görür."³³⁵

Bütün teveccühüyle Kudûs olan Allah'a yönelinceye ve Hakka teveccüh bütün sırrıyla yayılasıya kadar devam etmelidir.

Şeytan, nefis, hevâ ve heveste bir nasîb kalmayınca kadar manevî cihada devam edilmelidir. öü "Eğer vazgeçerlerse artık husûmet ve düşmanlık yoktur." Onların üzerine.

"Husûmet ve düşmanlık ancak zâlimlere karşıdır. Düşmanlık ve hududu aşanların üzerinedir.

Te'vilâtteki sözler burada bitti.³³⁶

Tevilât-I Necmiyyeden Tasavvufî Manâlar

Şeyh Necmeddin (k.s.) hazretleri:

"Hürmetli ay, hürmetli aya ve bütün hürmetler birbirine kıyasılır. O halde kim size tecâvüz ettiyse, siz de ona ettiği tecâvüzün misliyle tecâvüz edin de ileri gitmeye Allah'tan korkun, ve bilin ki, Allah müttakflerle beraberdir." Âyet-i kerîmenin tefsirinde buyurdular: Bu âyet-i kerime'de şu işaretler vardır. Vakitlerden ve evrâddan nefsin kuvveti ve sıfatlarının galebesiyle kaçırdıklarınızda. Böylece ayı ay ile, günü gün ile, saati saat ile vakti vakit ile ve evradı evrâd ile idrâk ettiler. Kaçırdıklarınızı ve hukuku kaza edin. Nefsin sıfatlarından her bir sıfat, sizin üzerinize galebe çalıp sizi istilâ ettiğinde, onu zıddıyla tedavi edin. Cimriliği cömertlikle, gadabı hilim ile, hırsı terkle, şehvetleri riyazetle tedavi edin. Diğer ahlakî hastalıkları buna kıyâs et. Allah'tan korkun. Çok mücâhede etmekle, nefsi helak etmek konusundaki ifrattan sakının. Bilin ki. Allahü Teâlâ hazretleri, nefis ile cihâd eden, müttakilerle beraberdir.³³⁷

³³⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/404.

³³⁵ El-Enfâl: 9/39

³³⁶ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/404-406.

³³⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/406.

Allah Yolunda İnfak Edin, Kendinizi Tehlikeye Atmayın

"Ve Allah yolunda infâk eyleyin -masraf verin- de, kendi ellerinizle (kendinizi) tehlikeye bırakmayın ve güzel hareket edin; çünkü Allah güzellik edenleri sever."

"Ve Allah yolunda infâk eyleyin -masraf verin" İnfak, salih ve gereken yollara malı harcamaktır.

"Yol"dan murad, İslâm dînidir. Dini kuvvetlendirip, sevap ve rahmete ermektir. Dîni kuvvetlendirmek, dîni yaymak, eğitim ve öğretimi için, Allah'ın emrettiği bütün infak ve ikâme (yani dîni ayakta tutup onu yaşama ve yaşatma işi) bu âyet-i kerîmenin hükmünün altına girer. Bu ikâme (<Jni ayakta tutup yaşama işi) ister hac ve umrede olsun, isterse kâfirlerle cihâd olsun. Veya sıia-i rahim yahut zaif. fakir ve miskinleri kuvvetlendirme, ehlin (ailenin) ve çocukların hukukuna riâyet etmek veya bunlardan başka, kişiyi Allah'a yaklaştıran şeyler olsun; farketmez. Hepsine şâmilidir.

Allahü Teâlâ hazretleri, nefis (can) ile Allah yolunda savaşmayı emrettikten sonra, malla cihâd etmeyi emretti.

"Ve bırakmayın (atmayın)."

İlkâ, bir şeyi görerek bırakmaktır. (1/308) Sonra örfî olarak, bırakılıp atılan her şeye isim oldu. İntiha yâni sonuç mânâsını tazammun ettiği için; (harf-i cerri) ile müteaddi oldu.

"Kendi ellerinizle (kendinizi)"

Buradaki (be har-i cerri) mef ulü bih'te zaidir. Çünkü fiili, kendi nefsiyle müteaddîdir. Müteaddi olmak için ayrıca harf-i cerre muhtaç değildir. Şu âyet-i kerîmede fiili, müteaddi geldiği gibi:

-"Mûsâ da esasını koyuverdi, bir de baktılar ki, o her ne dolap çeviriyorlarsa yutuyor."³³⁸

Meselâ: "Eliyle attı" eliyle rhûlâkî oldu," denilmez. Ancak şer işlerinde böyle söylenir. Burada geçen; ellerinizden murad, nefis (yani can ve) kişinin kendisidir. Çünkü el, nefis (yani can) kişinin lâzımıdır. Kişi için lâzım olan diğer organların içinde ellerin buna tahsis edilmesi ise, umumiyetle beşeri işlerde işlerin çoğunun eller ile yapılmasının zahir olmasından dolayıdır. Mânâsı: "Nefsinizi atmayın," demektir.³³⁹

"Tehlikeye"

Yâni israf ile ve geçiminizin şeklini zayıf ederek kendinizi helake atmayın, demektir. Bu âyet-i kerîme şu âyetin bir benzeridir:

"Ve onlar ki infak ettikleri vakit israf etmezler, cimrilik de yapmazlar, ikisi arası denk giderler."³⁴⁰

Sebebi Nüzulü ve

Ebû Eyyûb Sultan hazretlerini İstanbul'a getiren sebep

Veya savaştan geri kalarak ve cihâd için gerekli edevata infak etmeyerek kendinizi tehlikeye atmayın (demektir). Çünkü bu durumda düşmanlarınız kuvvet bulur ve üzerinize musallat olurlar.

Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretlerinden rivayet edilen şu hâdisi bunu desteklemektedir:

Esleme Ebî İmrân buyurdu. Kostantiniyye şehrine (İstanbul'a) gaza yapmıştık. Cemaatin üzerinde (askerlerin başında) Abdurrahman bin Halid bin Velid vardı. Rumlar (Bizanslılar) sırtlarını şehrin surlarına vermişlerdi. İçimizden birisi düşmana hamle yaptı. Onu görenler:

-"Aman yapma! Lâ ilahe illallah! Bu adam kendi eliyle kendisini tehlikeye atıyor, dediler. Bunun üzerine Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretleri şöyle buyurdular:

-"Subhânellah! Bu âyet-i kerîme, Ensâr hakkında nazil olmuştu: Allah dînini güçlendirip, Rasûlüne de yardım edip zafer verince, biz aramızda Ensâr olarak şöyle konuştuk: "İslam yayılıp, Allah da peygamberini zafere erdirinceye kadar biz ailemizi ve mallarımızı terkettik. Artık bundan böyle çoluk çocuklarımıza, ailemize ve mallarımıza dönsek de, orada kalıp, kayıplarımızı düzeltsek," dedik. İşte bizim bu konuşmalarımız üzerine bu âyet-i kerîme indi. Allah:

"Ve Allah yolunda infâk eyleyin -masraf verin- de, kendi ellerinizle (kendinizi) tehlikeye bırakmayın, ve güzel hareket edin; çünkü Allah güzellik edenleri sever." Buyurdu. Yâni helâkınıza sebep olacak şeylere meselâ, aileniz ve mallarınız arasında ikâmet edip, yerleşip kalarak, cihâdî bırakarak, kendinizi tehlikeye atmayın. İşte bu âyet-i kerîmenin nazil olmasından sonra Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretleri ömürboyu hiçbir savaştan geri kalmadı. Hatta yapmış olduğu son gazve, Muaviye (r.a.) döneminde İstanbul'un üzerine yapmış olduğu savaştır. Burada vefat etti. Surların dibinde toprağa verildi.³⁴¹ Ve İstanbullular, onunla şifâ bulmaya çalışmaktadırlar. Hadîs-

³³⁸ Eş-Şuârâ: 24/45

³³⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/407-408.

³⁴⁰ EI-Furkân: 25/67

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/408.

³⁴¹ Ebû Dâvûd hadis no: 2151

şerifte şöyle buyuruldu

"Cihad etmeden ve içine cihad etmeyi geçirmeden ölen bir kimse, münafıklıktan bir şube üzerine ölmüş olur.³⁴²

"Ve güzel hareket edin;"

Yâni fakirlere iyilik edin ve onlara karşı cömert davranın, demektir.

"Çünkü Allah güzelliği sevenlerdir." Yâni onlara hayır diler, demektir.³⁴³

Haccacın Halka Yemek Vermesi

Rivayet olundu. Haccâc, Kûfe'ye vali olduğunda hergün bin sofrayı indiriyordu. Her sofranın başında on kişi toplanıp, oturur ve yemek yerdi. İlk dönemlerde Haccâc sabah, akşam elçiler ve tellâlar gönderip halkı yemeğe çağırırdı. Halkı yemeğe çağırmak işi kendisine çok külfetli ve ağır geldiğinde halka şöyle dedi:

"Ey insanlar! Benim size elçim ve sizi yemeğe çağıran tellâım güneştir. Güneş doğduğunda sizleri sabah kahvaltısında bekliyorum. Güneş battığı zaman da sizleri akşam yemeğine bekliyorum."

Kûfeliler böyle yapmaya başladılar, insanlar sabah ve akşam Haccacın sofrasında yemeğe toplanıyorlardı. Zamanla yemeğe gelenlerin sayısında azalma oldu. Bir gün Haccâc çevresindekilere:

"Ne oluyor? İnsanlar neden soframa gelmiyorlar?" diye sordu. Adamın biri cevap verdi:

"Ey Emir! Sen insanları zengin ettin. Artık herkes evinde yemeklerini yiyorlar, onun için buraya gelmiyorlar!" dedi.

Adamın bu cevâbı Haccacın hoşuna gitti. Ve ona:

"Otur yemeğine devam et! Allah, sana bunu mübarek etsin!" dedi. Bu, Haccac'ın halka olan ikram ve ihsanıydı; kendisi zamanın en zalimi olması ile beraber... Onun ve halkının ekonomik durumu buydu.

Sa'dî buyurdu:

Sen herkese ikram ve ihsanda bulun.

Yarın divân kurulacak.

Menziller senin ikramların nisbetindedir.³⁴⁴

Cömertlik ve bir Hikâye

Hüdâyî hikâye edip buyurdu: Esedoğullarından bir kaafî, Nu'mânı bulmak için gelmişlerdi. Yolda cömertliğiyle tanınmış ve meşhur Hâtem-i Tâî ile karşılaştılar. Ona:

"Kavmimizi geride bıraktık, hepsi de seni övüp duruyorlardı. Hep iyiliklerini sayıyorlardı. Sana bir mektup gönderdiler." dediler. Oda:

"Nedir o mektup" diye sordu. Mektubu kendisine uzattılar. Esedoğulların Mektupta Nâbiğa'ya ait bir şiir yazmışlardı. Hâtem-i Tâî o şiiri okuduktan sonra, Esedoğulların dediler ki:

"Biz senden bir şey istemeye utanırız! Aslında ihtiyaç da var." Hâtem sordu:

"Peki isteğiniz nedir?" Onlar:

"Bizim arkadaşımız yük devesini kaybetti!" dediler Hâtem:

"İşte şu kısırağım, arkadaşınızı ona bindirin," dedi. Onu aldılar. Arkadaşlarını ona bindirdiler.

Hâtem'in cariyelerinden biri, kısırağın yavrusunu (tayı) elbisesine bağladı. Sonra tay kurtularak annesinin peşinde gitmeye başladı. Cârîye de çözülen tayın peşine takıldı. Onu geri getirmek istiyordu. Hâtem onlara seslendi:

"Peşinizde gelenler de sizindir."

Böylece, hem kısırağı, hem tayı ve hem de cariyeyi alıp götürdüler, bnu Zeydûn el-Vezir risalesinde böyle anlatılmaktadır.³⁴⁵

Hâtem-İ Tâî'nin Cehennemdeki Ateşsiz Avlusu

Denildi ki Efendimiz (s.a.v.) hazretleri Mi'rac'a yükselip çıktığı zaman, Cehennem ateşine muttali oldu. Cehennemi gördü. Cehennem'de bir avlu vardı. O avlunun içinde bir adam bulunuyordu. Ateş ona temas etmiyordu. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri sordular:

"Bu adamın hali nedir? Kimdir bu? Neden ateş buna değmiyor?" Cebrail Aleyhisselâm cevap verdi:

"Bu Hâtem-i Tâî'dir. Onun şehâvet ve cömertliğinden dolayı Allâhü Teâlâ hazretleri Cehennem ateşini ondan çevirdi." "Enîsü'l-Vahde ve Celîsü'l-halve" isimli kitapta böyledir.³⁴⁶

³⁴² Sahîh-i Müslim: 3046

³⁴³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/408-410.

³⁴⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/410-411.

³⁴⁵ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/411.

³⁴⁶ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/411-412.

Melek-İ Mukarrabînle Uçabilmenin Yolu

Hadis-i kudsi'de İsa Aleyhisselâma şöyle buyuruldu: "Ey İsal Mukarreb melekler ile beraber gökte uçmak istersen (şöyle olmalısın): Şefkat (ve acımadâ) güneş gibi ol! İnsanların ayıplarını örtmekte gece gibi, tevâzûda toprak gibi, hilm (yumuşak huylulukta ve sakinlik) de ölü gibi ve cömertlikte akar su gibi ol!"³⁴⁷

Hakikat ehline tasavvufî mânâlar

Bâzı hakikat ehli buyurdular. Gerçekten güzeldir. "Ve Allah yolunda infâk eyleyin -masraf verin." Yâni ruhlarınızı infak edin.

"Ve kendi ellerinizle (kendinizi) tehlikeye bırakmayın," (1/309) Nefsinizi şehâdetten alıkoyarak onu tehlikeye atmayın.

"Allah yolunda." Allah yolu ebedî hayattır. O zaman tehlikeye düşersiniz. Yâni bu hayatı kaçırsanız.

"Ve güzel hareket edin;" Nefsinizi güzelce Allah'a teslim ederek ona iyilik yapın. Çünkü nefsinizi, Allah sizden satın aldı. Karşılığında Cenneti vermek üzere...

"Çünkü Allah güzellik edenleri sever."

Mesnevide buyuruldu:

Ölümsüzlük ölümü âşıklara helâldir.

Başını feda etmek âşığı azıdır.

Bu zahiren ölüm ise de gerçekte hayat ve diriliktir.

Görünüşte yokluk hakikatte ise ebediyen varlıktır.

Cenin ana karnında yola çıkar.

Yer yüzü ona yeni bir barınak ve konak olur.

Bizde ölüme bir arzu, bir aşk olduğundan,

"Nefislerinizi tehlikeye atmayınız" nehiyi bizim içindir.

Nehiy yâni yasaklama elbette tatlı şeye olur.

Acı için nehiy ve sakınmaya ihtiyaç yoktur.

Bana da ölüm tanesi tatlıdır. Hem o dirilişin müjdesidir.³⁴⁸

Te'vilât-I Necmiyye'den Tasavvufî Mânâlar

Te'vilât-ı Necmiyye'de buyuruldu:

"Ve Allah yolunda infâk eyleyin -masraf verin." Malınızı ve nefsinizi infak edin. Sizin için hayırlı olan budur.

"Ve kendi ellerinizle (kendinizi) tehlikeye bırakmayın," Malı teslim etmekten imtina ederek kendizi tehlikeye atmayın. Çünkü semeni (karşılığını) almamakla ve ondan men olunmakla büyük bir tehlikeye girersiniz. Çünkü onların karşılığı Cennettir. Nefsin cihâdında, ifrat ve haddi tecavüzde ve tefritte, ifratla olun. İfrat ile olması, bir kişinin kalabalık bir cemaata karşı koymasıyla olur. Tefritte ise, bir kişinin kâfirlerle olan savaşta iki kâfire karşı koymasıyla olur.

"Ve güzel hareket edin;"

Nefsinize iyilik yapın. Onu Cehennem ateşinde yanmaktan koruyun.

Kalbinize iyilik yapın. Kalbinizi gafletin kirlerinden koruyun.

Ruhunuza iyilik yapın. Onu taallukâtın perdelerinden himaye edin.

Esrar (ve sırrınıza) iyilik yapın. Onu varlıkların mülâhazasından kurtarıp hâlis kılmakla ona iyilik yapın.

Halka iyilik yapın. Halktan eziyetlerini kaldırıp onlara, hayırlarınızı ulaştırın.

Allah'a karşı muhsin olun. İbâdetlerde, emir ve nehiylerde, sanki Allah sizi görüyormuşçasına hareket edin.

Zarar ve belâlara karşı sabredin.

Sevinç ve nimetlere karşı şükredin.

Bütün hallerinizde Allah'a tevekkül edin. Külliyyât ve cüziyyâtta (büyükve küçüktüm) işlerinizi Allah'a havale edin.

Ezelî hükümlere teslim olun. Evveliyatı olan kaza ve kadere teslim olun. Zâtının kadîm olan irâdesine karşı, yeni irâdeler peşinde koşmaktan fena bulup vazgeç.

"Çünkü Allah güzellik edenleri sever." Onlar ki, ibâdetlerde müşâhedetle vasıflanırlar.

Te'vilât-ı Necmiyye'den seçilerek özetlenen yer bitti.³⁴⁹

HAC VE UMRE

³⁴⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/421.

³⁴⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/412-413.

³⁴⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/413-414.

Meali:

"Hac ve Umre'yi de Allah için tamam yapın. Eğer ihsara tutulmuşsanız, o vakit hedyin (kurbanın) kolayınıza geleni... Bununla beraber bu hedy (kurban), mahalline varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. İçinizden hasta olana veya başından bir eziyeti bulunana tıraş için oruç veya sadaka veya kurbandan ibaret bir fidye var. İhsardan aman bulduğunuz vakit de, her kim hacca kadar umre ile sevap kazanmak isterse, ona da hedy'in kolay geleni... Bunu bulamayana ise oruç: Üç gün hacda, yedi de avdet edip döndüğünüzde ki, tam on gündür. Ve şu hüküm, ehl-i Mescidi Haram mukîmlerinden olmayanlar içindir. Hâsılı Allah'tan korkun ve bilin ki, Allah'ın azabı cidden çok şiddetlidir.¹⁹⁶

"Hac ve Umre'yi de tamam yapın;"

Hac ibâdeti, gücü yetenler için ittifakla farzdır.

Umre ise, Ebû Hanîfe (r.h.) hazretlerine göre sünnettir. Ancak, tıpkı nafîle namaz gibi başlanıldığında mutlaka tamamlanması gerekir.

Mânâ da budur: Bu iki ibâdetten herhangi birisine başlayan kimse, onu tamamlasın.

Dediler ki: Başlanılması caiz olup, vacip olmayan bir şeye başlanıldığı zaman, onu bitirip tamamlamak kişinin üzerine vacip olur.³⁵⁰

"Allah İçin,"

Başındaki lam harf-i cerri "Tamamlayın," cümlesine taalluk etmektedir. Buradaki (lam) mefûlû leh'in lamıdır. Burada kendisiyle tahsis edilmesinin faydası şudur: Çünkü Arablar, hacı, bir araya toplanıp, gösterişte bulunmak ve çeşitli panayırılar kurmak maksadıyla yaparlardı. Yâni niyetleri Allah rızâsı değildi. Bu gösteriş ve panayırılardan hiçbirisi, Allah'a taat ve yakınlaşmak maksadına yönelik değildi. İşte bundan dolayı, Allahü Teâlâ hazretleri, kendi rızası için yerine getirilmesi maksadıyla farz kıldı ve gereği gibi yerine getirilmesini istedi.

Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: İkisinin yâni hac ve umrenin rükünlerini, şartlarını ve şer'an bilinen diğer fiillerini (işlerini) Allah rızasını gözeterek meşru bir şekilde ve mükemmel bir halde tamamlayın. O rükün, şart, fiil ve Allah'ın rızasından hiçbir şeyi ihlâl etmeyin. Bu iki ibâdeti yâni hac ve umreyi yaparken ihlas ve samimiyetten ayrılmayın. Onlara herhangi bir ticâret ve dünyevî bir maksat katarak ibâdetinizi bulandırmayla Nafakanızı helal yoldan kazanın. Yâni hac ve umre için gerekli olan nafakayı helal yoldan elde edin.³⁵¹

Haccın Rükün, Vacip Ve Sünnetleri

Haccın rükünleri beştir:

- 1- İhram,
- 2- Arafat'ta vakfe,
- 3- Tavaf,
- 4- Safa ile merve arasında sa'y.
- 5- Baş tıraş etmek veya saç kısıltmaktır.

Haccın rükünü, ihramdan çıkmanın ancak kendisinin yapılmasından sonra mümkün olduğu şeylerdir. Haccın vacipleri ise, yapılmadıkları zaman kurbanla telâfi edilen şeylerdir. Haccın sünnetleri ise, terkedildikleri zaman bir şey gerekme-yen vazifelerdir.³⁵²

Umrenin Rükünleri

Umrenin de bir takım rükünleri, vacipleri ve sünnetleri vardır. Umrenin rükünleri dördtür.

- 1 - İhram,
- 2- Beytüliah'ı tavaf,
- 3- Safa ile Merve arasında say
- 4- Tıraş.³⁵³

Tehallül İkidir

Hac için iki tehallül³⁵⁴ yâni ihrâm'dan çıkış vardır ve bunun da üç sebebi vardır. Onlar:

- 1 - Bayram günü akabe cemresine taş atmak,
- 2- Ziyaret tavafını yapmak.

³⁵⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/414-415.

³⁵¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/415.

³⁵² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/415-416.

³⁵³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/416.

³⁵⁴ Tehallül ihramdan çıkmak ve ihram yasaklarının sona ermesi demektir

3- Ve tıraş olmak (ya da taksir, yâni saçını kısaltmaktır.)

Bu üç şeyden iki tanesi bulunursa, birinci tehallül gerçekleşmiş ve hâsıl olmuş olur. Ama üçüncü şeyin meydana gelmesiyle ikinci tehallül gerçekleşmiş olur.

Birinci tehallül'den sonra bütün rriahzûrat. yâni ihrâmlının yapması yasak olan her iş kendisine mübâh olur. Ancak kadın mübâh olmaz. (İ/3İÖ) İkinci tehallül ile hepsi mübâh olur.³⁵⁵

Haccın Çeşitleri

Hac ve umrenin üç şekilde yapılacağı hakkında ümmetin (alimlerinin) ittifakı vardır.

Tehallül, ihramdan çıkmak ve ihram yasaklarının sona ermesi demektir.

1-İfrad,

2- Temettü'

3- Kıran,

İfrâd haccının yapılış şekli: Sadece hac niyetiyle ihrama girilir. Hac bittikten sonra, ihramdan çıkıp yeniden Hill bölgesinden, yâni mikat mahalleriyle Harem bölgesi arasındaki yerlerden umre için ihrama girilir.

Temettü haccının yapılış şekli: Hac mevsiminde umre niyetiyle ihrama girilip umrenin menâsikini yâni umreyle ilgili vazifeleri yerine getirir. Daha sonra Mekke'de hac için ihrama girerek aynı yıl hac da yapılır.

Kıran haccının yapılış sureti: Hac ve umreye birlikte niyet ederek ihrama girilir ve hac menâsiki yerine getirilir. Bu arada umre de yapılmış olur. Çünkü umrenin menâsiki aynı zamanda haccın menâsidir. Yâni umreyle ilgili vazifelerin tümü aynı zamanda haccın içinde vardır. Ancak haccın menâsiki yâni vazifelerinin tümü, umrenin içinde yoktur.

Ya da umre ihramına girer, sonra da buna bağlı olarak ve henüz tavafa başlamadan önce hacca niyet ederse böylece ikisini yâni hac ve umreyi beraber yerine getirmiş olur. Umreyle ihramı mün'akid olmuş olmaz.

Bize göre bu üç haccın en faziletlisi, Kıran hacadır. Hadis-i şerifte şöyle buyruldu:

"Hac ile umreyi beraber yapın. Çünkü ikisi, yâni hac ve umre. körüğün demir, altın ve gümüşü eriterek kir ve pasını çıkarıp attığı gibi. fakirlik ve günahları önler. Yâni Kıran haccı zenginliğe ve günahların bağışlanmasına vesiledir. Hacc-ı mebrûrun yâni, yapılmış ve makbul olan bir haccın karşılığı ve sevabı ancak Cennettir."³⁵⁶

İhsâr

Yâni, eğer hacca ve Beytullah'a ulaşmaktan menolunur ve alıkonulursamz, demektir, İhsâr, herhangi bir hastalık, düşman, zayıflık, nafaka ve merkebinin bulunmaması veya bunun gibi şeyler yüzünden ihramdan sonra iki nüsûkten birini yapmaktan menedilerseniz,

Bu ta'mim yâni umumîlik, İmâm-ı Âzam Ebû Hanife hazretlerine göredir. Eğer hitab Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine ve ashabına olup ve onlar düşman yüzünden Beytullah'a ulaşmaktan men olundularsa da, itibâr umûmadır. Sebebin hususiyetine değildir.

"O vakit kolayınıza geleni."

Yâni size hangisi daha kolaysa,

"Hedy'den"

Tebğiz yâni bağız içindir, yâni bâzı manasınadır. Veya beyâniyyedir. Yâni açıklamak içindir Yâni hedyin bâzısından olduğu halde demektir veya hedy olmak üzere demektir.

(kurban) kelimesi, kelimesinin cemiidir. Meselâ: Allah'a yaklaşmak maksadıyla Beytullah'a gönderilen kurbanlık hayvan demektir. Bunun en aşağısı, bir koyun, ortası sığır ve en büyüğü de bir devedir. Bu kurbanlıklara hedy ismi verildi. Çünkü bu, Beytine göndermek suretiyle, kulun Rabbine gönderdiği bir hediye yerine geçerlidir.

Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı şöyledir: İhramlı bulunan kimse, eğer İhsâr olunup engel ile karşılaşır da ihramdan çıkmak isterse, bu durumda, İhsâr olunduğu yâni engelle karşılaştığı yerde kesmek üzere, deve, sığır veya davardan herhangi birini kurban edebilir. Bu, İmam Şafîî hazretlerine göredir.

Ama bize göre, yâni Hanefî mezhebine göre ise, kurbanlığını harem bölgesine gönderir. Bu arada götürülen kurbanlık için, eline bir işaret koyar, böylece hangi gün kesileceğini bilmiş olsun. O gün gelince kurbanı kesilmiş kabul edecektir. Zîrâ Allahü Teâlâ şöyle buyurmaktadır: başlarınızı tıraş etmeyin."

Yâni başlarınızı tıraş ederek ihramdan çıkmayın, tehallül etmeyin demektir.

"Hedy (kurbanlık hayvan) mahalline (kesilecek yer olan Hareme) varıncaya kadar..."

Siz, Hareme gönderilen kurbanın, kesilme yerine vardığını bileseye kadar ihramdan çıkmayın.

Mahall, kesreyle, hululden gelmektedir. Hulul, inilen ve konaklanan yer demektir. Zaman ve mekânda da kullanılır.

Borcun ödenme zamanı demektir. Yâni vucûbunun kaza zamanı demektir.

³⁵⁵ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/416.

³⁵⁶ En-Nesâî: hadis no: 2584

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/416-417.

Hedy mahalli, hedy kendisinde kesilen yer demektir. Bizim mezhebimize göre, o da Harem'dir. Hedyler Harem'de kesilir. Zîrâ Allahü Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Bu budurî-Her kim de Allah'ın şeâirine (kurbanlarına tazim ederse, şüphesiz o kalblerin takvasındandır! Sizin için onlarda muayen'bir zamana kadar birtakım menfaatler vardır, sonra da varacakları yer Beyt-i Atik'e müntehîdir."³⁵⁷

Harem'den murad, harem hepsidir. Çünkü Harem'in hepsi Beyt'e tâbidir. Bu hüküm umûmidir. Haccm her çeşidi için geçerlidir. Gerek, ifrâd, kıran, temettül haccını ve gerekse umre yapsınlar; tüm hacılar ve umre yapanlar içindir. Yâni, hedyini (kurbanını) kesmeden başını tıraş etmesi caiz olmaz. Şüphesiz bu, Minâ'da mahsur kalmamışlarsa böyledir.

Tıraş etmek saçı kısaltmaktan daha faziletlidir. Tıraşta saçın dörtte birini kesmek kâfidir. Ancak haçta, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine uymak ve onun sünnetine tabî olmak için saçın tamamını tıraş etmek daha iyidir. Ama haccın dışında ise Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, saçını tıraş etmez kısaltırdı. Belki âdeti, saçığını çoğu kere terketmekti. Hazreti Ali (r.a.) ise Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinden: "Saçın her kılının altında bir cenabet vardır,"³⁵⁸ hadis-i şerifini işittiği günden itibaren saçını tıraş ederdi. Asla saçını uzatmamıştır.

"Her kim"

Harfinin şartıyye de, mesvûle de olması caizdir.

"içinizden hasta olursa."

Yâni, ihramlı bulunduğu halele, herhangi bir rahatsızlık ve hastalık sebebiyle saçını tıraş etmek mecburiyetinde kalırsa, demektir. "hasta" kelimesi, "oldu" fiilinin haberidir. "sizden; içinizden" kelimesi ise ondan hâldir. Aslında sıfatıdır.  zerine takaddüm ettiği için hal olarak nasbi kabul etti.

"Veya bir eziyeti varsa/" Olan bir elem, acı ve ağrı:

"Başından."

Başında cerahat, yara, bit, ağrı veya yarım baş a nsı gibi bir eziyet varsa... Cümlenin mânâsı: Kişi. tıraş olmaksızın ihramda devam etmeli, hedy kurbanını kesesiye kadar tıraşlı' olarak ihramda kalmalıdır. Eğer cerahat gibi kendisini mecbur  olarak tıraş etmeye zorlayan bir hâl meydana gelirse, bu istisn  bir durumdur. Bu halde tıraş olmasında zaruret olmuş olur. O zaman tıraş olursa:

SJi   "Bir fidye var."

Yâni onun üzerine bir fidye vardır. Onun fidye vermesi gerekir, demektir.

"Oruçtan," Yâni    gün oruç tutmak.

Veya sadaka verir." Altı miskine sadaka verir. (1/311) Her miskine yarım sa* ( l ek) buğday (veya onun bedelini) verir.

Veya kurbandan ibarettir"

kelimesi, iki zammeyle okunur. kelimesinin cemiidir. ise, kurban edilen hayvan demektir. Bu kurbanlı ın en y kse i deve, ortası s  r ve en a a ısı ise koyundur. Bu cümlede kelimelerin başında geçen, (atıf harfî) muhayyerlik içindir. "( hsardan) aman bulduğunuz vakit. korkunuzdan güvence bulur, hastalıklarınızdan iyileşir ve siz, emniyet ve genişlik haline kavu ursanız ve i s r halinde olmazsanız:

Umre ile hac beraber

"Her kim hacca kadar, umre ile sevap kazanmak isterse."

Yâni hac aylarında hac yaparak Allah'a yaklaşmak suretiyle faydalanmadan, önce umre yapmak suretiyle Allah'a yaklaşmak isteyen veya umresinin tehall l nden sonra, hac için ihrama girmeden önce, ihramın mahzurlarından faydalanır ve sonra temettü hacc  için ihrama girerse:

Ona da nedY'in kolay geleni vardır."

Yâni ona temettü sebebiyle üzerine kolay gelen bir dem (kurban) vardır. Bu mut'a kurbanıdır. Bir n s kt r. Temettü yapan kimse, Im m-ı  zam Ebû Hanife hazretlerine göre bayramın birinci günü keser.

Bunu bulamayana ise," Yâni hedy bulamazsa.

"   gün oruç tutmalıdır."

Siyam kelimesi, masdardır. Ma'n  bakımından zarfına muzâf oldu. Lafzen ise genişlik üzere mef li bih'tir. Yâni, onun üzerine    günün orucunu tutmak gerekir, demektir.

"Hac'da,"

Yani Kac vaktinde ve ayında demektir.  ki ihram arasında umre ile hac ihramının arasında oruç tutar. Dilerse  st üste tutar ve dilerse ayrı ayrı günlerde tutar. En faziletli olan Zilhicce ayının yedinci, sekizinci ve dokuzuncu günlerinde oruç tutmasıdır. Çünkü Yevm-i Nahr'da ve te rik günlerinde oruç tutmak sahih değildir.

Yâni "Ve yedi (gün) de d nd  n zde,

' ni hac ile ilgili i leri ve amelleri bitirip ayrıldı ınızda demektir. Hac i lerini bitirmek, avdet etmek ve dönmek kelimesiyle kullanıldı. Bu durum: M sebbib'in isminin, h s olan sebebin irâdesinin üzerine kullanılması yoluyladır. Bu da hac i lerini bitirmek ve nefer olmaktır. Çünkü bunlar dönmeye sebebtir.

Yâni    gün umreyle haccın ihramının arasında oruç tutmak ve yedi gün de hac i lerini bitirdikten sonra oruç tutmak:

³⁵⁷ El-Hacc 22/32-33

³⁵⁸ Tirmizî. hadis no: 99; Eb  Dâvûd. hadis no: 216; Kenzül Ummal: hadis no: 27361.

"Ondur."

Hesabın özetinin verilmesinin faydası, burada "Üç gün hacda ve yedi (gün) de döndüğünüzde oruç tutun." Cümlesinde bulunan, (atıf harfinin) (yani veya) mânâsına olmadığını beyan etmek içindir. İnsanların böyle düşünmemeleri içindir.

Ama şu âyet-i kerîmede, bulunan (atıf harfi) (yani veya) manasınadır.

"Eğer yetimlerin haklarını gözetemeyeceğinizden korkarsanız, size helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâh edin ve eğer bu surette adalet yapamayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir tane veya milkiniz câriye alın, adaletten sapmamanız için bu daha muvafıktır.³⁵⁹ Ayeti kerîmesinde geçen: cümlesinde ki, (atıf harfi) (yani veya) manasınadır.

Bir şey adet olarak bilindiği gibi, cümleten de bilinir. Bir şeyi iki yönden bilmek daha iyidir. Şu da bir gerçektir ki, arabaların çoğu hesap yapmasını bilmezlerdi. Dolayısıyla bir kimse arkadaşına değişik sayılarla hitab ettiğinde, daha kolay olması için bunların toplamını da bildirirdi. Âyet-i kerîmede geçen, "yedi" kelimesinden murad "yedi" sayıdır; çokluk değildir. Çünkü bu kelime ikisinde de kullanılır. Yâni, kelimesinin asıl mânâsı yedi sayı olmasına rağmen, bazan de asıl mânâsının dışında çoklukta da kullanılır.

SUS "Kâmil (ve tasrif

sLjis' "Kâmil (ve tam)" kelimesi, "on" kelimesinin müekked sıfatıdır. Çünkü vasf yâni sıfat bazan da, tekid yâni pekiştirme için olur. Bu durum bilhassa mevsûf, yâni sıfat alan kelime, bu vasfın mânâsını yâni sıfatın mânâsını ifâde ettiği zaman, sıfat tekid için olmuş olur. Meselâ: "iki ilâh", sözünde olduğu gibi.

Burada "iki ilah" sözü zaten tesniyedir. İki ilâh mânâsını ifâde etmektedir. Sıfat olarak gelen "iki" kelimesi tekid içindir. '

Müekkedin hükmü, kendisine çok önem verilen şey olduğu zaman, tekid. kendisi için olmuş olur. Müekkedin muhafaza edilmesi gerekli olduğunu beyan için olmuş olur. Buradaki müekked, oruçtaki bu sayıya riâyettir. Bu sayıların yâni on gün oruç tutmanın elbette mühim olduğunu ve terkinin asla caiz olmadığını beyan etmek için tekitle anlatıldı. "Şu," Bu işaret, bize göre, yâni Hanefi mezhebine göre, bu bizzat temettunun kendisine işaretir. Şafii'ye göre de temettunun hükmüne işaretir. Bu ise hedy kurbanının lüzumudur. Temettü haca yapanlardan bulamayanlar için ve bulamayanların bedelinin lüzumlu olduğunu beyan içindir.³⁶⁰

Mescid-i Haram Ehli Kimlerdir?

"Ehl-i Mescid-i Haram mukîmlerinden olmayanlar içindir."

Yâni Mekke'de oturmayanlar için lâzımdır. Kişinin ehli, insanların içinden kendisine en husûsî olanlardır. Burada "Ehl" kelimesi zikredildi. Çünkü çoğu kişi, ehlinin oturduğu yerde oturur. Dolayısıyla burada kendisinin oturması, ailesinin oturmasıyla tâbir ve ifâde edildi.

Bize göre, yâni Hanefi mezhebine göre, Mescid-i Harâm'ın hazırlan (oturanları)." Mekke ehli ' yâni Mekke'de ikâmet edenlerdir. Evi, mikât sınırları içinde olanlar için Temettü ve Kıran haccı yoktur. İkametgahı mikât sınırları içinde olanlardan biri, eğer temettü ve kıran haccı yaparsa, onun üzerine cinayet demi (kanı) yâni kurban vacip olur. Kestiği bu cinayet kurbanını kendisi yiyemez.

Mescid-i Haram'da oturanların, hac aylan dışında umre yapmaları gerekir. Bunlar, hac aylarını hacca ayırmalıdır. Kıran ve temettü haccı yapan afakîlerin (mikât sınırlarının dışında oturanların) kestikleri kurban demi nüsük, yâni hac kurbanıdır. Kendisi o kurbanın etinden yiyebilir.

Şafii mezhebine göre, "Mescid-i Harâm'ın hazırlan (oturanları)." Harem halkı"ve namazlarını seferi kılabilcek bir uzaklıkta olmayanlardır.

"Hâsılı Allah'tan korkun," Allah'ın emir ve yasaklarını muhafaza etmek ve bilhassa hac konusunda dikkatli olup Allah'tan korkun.

"Ve bilin ki, Allah'ın ikâbı cidden çok şiddetlidir,"

Takvâli olmayanlar içindir. Azab hakkında ilim sahibi olmak sizi isyandan uzaklaştıracaktır.

Sadî buyurdu:

Ey çocuk, yükün altına girme.

Nice hammal bunu taşımaktan aciz kaldılar. s Hepsî nöbetle bu yükü bıraktılar.

Bu yükü hiç birine vermedi iyilik.

Bil ki, muhakkak, haccı tamamlamak zahîrî yol ile olduğu gibi bâtınî yol ile de olur. bâzı sâlihlerden rivayet edildi. Haccettikleri zaman, haccın nüsük ve vazifelerini tamamladıkları zaman arkadaşına şöyle derlerdi.

-"Acaba haccımız tamam oldu mu? Sen Zi'r-Rimme'nin sözünü işitmedin mi? (O şöyle diyor:)(1/312)

"Haccın tamamı, senin eğilmiş olarak Harkâe'nin üzerinde durman ve yüzünün açık olmasıdır."

Bu şiir'de geçen, şairin sevgilisinin ismidir. yüzün açılmasıdır. Şair burada onun üzerinde durmayı haccın bâzı nüsüklerine (ibâdetlerine) benzetti. Bu nüsük olmadan hac tamam olmaz.

Söylenen sözün hakikati şudur: Kişinin vadileri aşır Beytine ve Harem'ine ulaştığı gibi; kişi nefsin hevâ ve hevesini kırmalı, kalbin perdelerini yırtmalı ve müşahede makamına vasil olmalıdır. Böylece kişi döndükten

³⁵⁹ En-Nisa: 4/3

³⁶⁰ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/417-423.

sonra, Harem'inden ayrılrsa bile, O'nun kereminin eserlerini görür.³⁶¹

Te'vîlât-I Necmiyye'den Tasavvuf! Mânâlar

Avâm'in haccı. Beyti kasdetmek ve Beyti tavaf etmektir. Havassın haccı ise. Beytin Rabbine yönelmektir ve O'nu müşahede etmektir. İbrahim Halil Aleyhisselâm buyurdıkları gibi:

Bir de dedi ki: 'Ben rabbime gidiyorum, O bana yolunu gösterir.'³⁶²

Ve yine o kimse gibi ki: Allahü Teâlâ hazretlerini kastetti, Allahı talep etti, külliyyen O'na teveccüh etti. nefsin, malını ve çocuğunu Allah yolunda feda etti,a Allah'tan gayrisini yâni mâsivâ'yı düşman edindi, "Hep onlar benim düşmanım, ancak o rabb'ul-âlemîn başka!" buyurulduğu gibi.)³⁶³

İbrahim Aleyhisselâm'ın yapmış olduğu bütün bu hareketler ve diğerleri, hakikî haccın nüçüklerindendir.

Bundan dolayı Allahü Teâlâ hazretleri, İbrahim Aleyhisselâmı Beytini ilk bina eden kişi kıldı. İbrahim Aleyhisselâm Beyti yaptı, onu tavaf etti, ziyaret etti ve insanları hacetmeye davet etti. Menâsik'in çoğu onun sünnetidir. Hac, suret ve mânâ bakımından İbrahim Aleyhisselâm'ın makamıdır. Onun da bir makamı olduğu gibi. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin hâlî vardı. Hâl ise. makamdan daha tamam ve daha olgundur. Çünkü makamlar, menzillerdendir; haller ise, mevâhib'den yâni ilâhî hibelerdendir. Makamlara sülûk etmek mevâhib'in gayrisiyle de mümkündür. Ama mevâhiblere ermek için, seyr ü sülûk makamı olmadan vâsıl olmak mümkün değildir. İbrahim Aleyhisselâm, makamlar ehliyendi. Şöyle buyurdu:

"Bir de dedi ki: 'Ben' rabbirne gidiyorum, O bana yolunu gösterir.'³⁶⁴

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, "Mevâhib" ehliyendir. Onun için şöyle buyuruldu:

"Tenzîh o sübhân'a ki, kulunu bir gece. Mescid-i Haram'dan o havalisini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya isrâ buyurdu; ona ayetlerimizden gösterelim diye! Hakikat bu, O'dur o, işiten-gören!³⁶⁵

Onun seferi yâni miraca çıkması, kendi başına ve nefsi ileydi. Bunun için hakikî haçta yedinci semâ'da kaldı. Orada mahsur kaldı ona şöyle buyuruldu:

"Eğer ihsara tutulmuşsânız, o vakit hedy'in kolayınıza gelenini (kurban edin)." Böylece İbrahim Aleyhisselâm, İsmail Aleyhisse-lâmı kurban etti.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Mi'râca çıktığı zaman, o yüce Rasûl (s.a.v.) hazretlerinin Mi'râcı Allahü Teâlâ hazretlerinin isteğiyleydi. Yolda mahsur kalmadı. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine şöyle buyuruldu: "Hac ve Umre'yi de Allah için tamam yapın' Haccın tamamlanması ise şöyle bir yaklaşımdır:

"Sonra yaklaştı da tedellî etti; Gâbe gavseyini ev ednâ' oldu da...³⁶⁶ Sonra umresini yaptı. Kendisine maksûd olan ayların izzet ve yüksekliğin keşiflerinde şühûd ile aylar tecelli etti. Böylelikle, muhabbet inayeti vuslat güneşinde çaktı, açıldı. İki mahbûbun arasında geçenler geçti... İki sevgilinin arasında olanlar oldu. Ve "Verdi kuluna verdiği vahyi! (Vahyettiğini vahyetti!)"³⁶⁷

Celâl tarafından nida olundu. Sonra haccı ekber günü, Celâl olan Allah tarafından haccını tamamlaması ve hac gününü ikmâlî hakkında bir nida geldi. Son haccında yâni Veda haccında Arafat'ta vakfe anındayken kendisine şöyle buyuruldu:

"İşte bugün sizin için dininizi kemâle yetirdim, üzerinizdeki nimetimi tamama erdirdim. Ve size din olarak İslâm'a rıza verdim.

Tevîlât-i Necmiyyede olanlar burada bitti.

Allah'ın dinine hizmette Hz. İbrahim misâli

Sonra bil ki, her kalb, Rabbi tanımaya (yani ma'rifetullah'a) salih ve elverişli olamadığı gibi, her nefis (yani her kişi) de Rabbin hizmetine uygun olmayabilir ve her mal da, Rabbin hazinesine uygun gelmeyebilir. O halde:

-"Ey kul! Durumunu düzeltmeye bak! Malınla cömert ol! Eğer malın yoksa bedenine (Allah'ın yoluna ve dinine) yardım et. Eğer senin bu iki konuda imkânın varsa, yâni hem mal ve hem de sağlıklı bir bedene sahip isen o zaman her ikisiyle Allah dinine hizmet et. Malını ve canını Allah yolunda harca.

Görmedin mi? İbrahim Aleyhisselâm malını müsafirlerine nasıl verdi? Canını ateşe nasıl attı? Oğlunu nasıl kurban etti? Ve kalbini Rahman'a nasıl teslim etti. Hatta melekler bile onun şehâvetine taaccub ettiler. Melekler bile onun cömertliğine hayret ettiler! Allahü Teâlâ hazretleri kendisine halillik (dostluk) ikramında bulundu. İbrahim Aleyhisselâm hakkında Allahü Teâlâ hazretleri buyurdular:

"Hem kimdir o kimseden daha güzel dinli ki, özü muhsin olarak yüzünü, tertemiz İslâm ile Allah'a tutmuş ve hanîf (sâde hakka boyun eğer muvahhid müslim) olarak İbrahim milletine uymuştur. Allah ki, İbrahim'i halil edindi."³⁶⁸

³⁶¹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/423-424.

³⁶² Es-Saffât: 37/99

³⁶³ Eş-Şuârâ: 26/77

³⁶⁴ El-İsrâ: 1T/1

³⁶⁵ En-Necm: 53/8-9

³⁶⁶ En-Necm: 53/10

³⁶⁷ El-Mâide: 5/3

³⁶⁸ En-Nisa: 4/125

İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/424-427.

Bir Gencin Hakiki Haccı

Mâlik bin Dinar (r.h.) buyurdular: Mekke'ye doğru yola çıktım. Yolda bir genç gördüm. Gece olup üzerine gecenin karanlığı çökünce bu genç yüzünü göğe kaldırıyor ve şöyle yakarıyordu:

"Ey taatlann kendisini sevindirdiği ve isyanların kendisine zarar vermediği Rabbim! Bana, seni sevindiren şeyi (taat ve ibâdeti) ver, sana zarar vermeyen şeylerden (günah ve isyanlardan) beni bağışla!" insanlar ihrama girip birlikte ve yüksek sesle telbiye getirdiklerinde, o sessizdi. Kendisine sordum:

"Sende neden insanlar gibi yüksek sesle telbiye getir miyorsun?" O:

"Ey Şeyh! (yani ey yaşlı kimse) bu telbiye beni, gelecek günahlardan, eskiden işlenmiş, suç ve masiyetlerden kurtarmaz. Benim korkum şudur: Ben "Lebbeyk" diye telbiye getirirken, bana: Senin, "Lebbeyk ve sa'deyk" diye telbiye getirmene gerek yoktur. Senin sözünü işitip kabul etmiyorum ve sana rahmetle bakmıyorum," denilmesinden çok korkuyorum. Onun için insanların içine karışıp onlarla beraber yüksek sesle telbiye getirmekten utandım," dedi.

Sonra yolculuğumuza devam ettik. Uzun bir zaman geçti. O genci Minâ'da gördüm. Minâ'da şöyle dua ediyordu:

"Allah'ım! Beni bağışla! Allah'ım herkes kurbanlarını kestiler ve sana yaklaştılar. Benimse nefsimden başka, beni sana yaklaştıracak bir şeyim yok! (Ne olur) bunu benden kabul eyle!"

Bu acıklı yalvarmasından sonra, bir çığlık attı ve cansız bir şekilde yere düştü.

Allah'ım! Bize kereminin kemâliyle muamele et ve bizleri en yüce katına ve haremine ulaştır! Amin. ³⁶⁹

Hacda Cidal ve Kadına Yaklaşma Yoktur

Hacc. malûm aylar... Kim o aylarda hacca başlarsa, artık hacda ne Râfes, ne fûsuk, ne cidal; yok... Hayra dair ise ne işlerseniz Allah onu bilir. Ve çünkü azığın en hayırlısı takvadır. Azık tedârik edin de bana takva ile gelin ey beyni olanlar!¹⁹⁷

Rabbimizin fazlından ticaret istemeniz size günah değildir. Derken Arafat'tan ifâza ettiniz mi, Meş'ar-i Haram yanında Allah'ı zikredin; hem O'nu, size doğrusunu öğrettiği gibi zikredin! Doğrusu siz bundan evvel cidden şaşırılmışlardan idiniz.¹⁹⁸

Sonra nâsın ifâza eylediği yerden ifâza edin ve Allah'ın mağfiretini isteyin; çünkü Allah gafur, rahîm'dir.¹⁹⁹

Nihayet menâsikinizi bitirdiniz mi, vaktiyle atalarınızı andığınız gibi, hatta daha şiddetli bir anışla Allah'ı anın, zikredin; çünkü nâsm kimisi "Rabbena!" der; "bize dünyâda ver". Buna âhirette kısmet yoktur.²⁰⁰

Kimisi de "Rabbena! Bize dünyâ'da bir güzellik ver, âhiret'te de bir güzellik... Ve bizi ateş azabından koru!" der.²⁰¹

İşte bunlar, bunlara kazandıklarından bir nasip var; Allah'ın hesabı da çabuktur.²⁰²³⁷⁰

Tefsir:

"El-Hac!"

Muzâfın hazfiyle, (vaktülhaccı) yâni haccın vakti demektir. Çünkü hac işleri, ancak o belirli ayda olur. (1/313)

"Aylar,"

Bize göre bu aylar, Şevval Zilkaade ve Zilhicce'nin ilk on günüdür. İki ay ve ayın bâzısından yâni on gününden meydana gelen zaman dilimine "Aylar," diye cemi olarak geldi. Halbuki cemi killetler, üçten aşağıya kullanılmaz ama. bâzısında ikâmet hepsinin yerine geçerlidir. Yâni Zilhicce ayının bâzısının hac mevsimi olması, ayın hepsinin hac mevsimi olmasına itlak olundu. Veya cemilerin, birden çok olan şeylere kullanılması kabûlindendir. "bilinenlerdir."

İnsanlar arasında bilinmektedir. İnsanlar bu alâkayı kuşaktan kuşağa aktarmışlardır. İnsanların bildiği ayları ikrar ederek, hac aynı aylarda farz kılındı. Haccın vakti değiştirilmedi, eski yapıldığı zamanlarda meşru kılındı. Bunun bir çok hikmet ve faydalan vardır. Haccın bu aylarla sınırlandırmasının faydası, insanların, haccın fiillerinin ancak bu ayda sahih olabileceğini ve bunun dışında yapılmasının sahih olmayacağını bilmeleri içindir.

İhram, her ne kadar bu ayların dışında da geçerli olsa bile, İmâm-ı Âzam Ebû Hanife hazretlerine göre mekruhtur. İmâm-ı Âzam hazretlerine göre, İhram haccın şartlarındandır. İhramı, haccın vaktinin üzerine takdim etmek caizdir. Taharet ve abdesti namaz vaktinden önce almak caiz olduğu gibi...

Onların (fakihlerin), haccın vakti aylardır, sözlerinden murat; haccın ihramının vakti demek değildir; belki haccın edasının ve menâsikine başlamanın zamanı belirli aylardır, demektir. Çünkü ayların hepsi ihrama girmeye elverişlidir. Yâni bir kişi, her ayda ihrama girebilir. Çünkü Allah şöyle buyuruyor:

"Sana hilâllerden soruyorlar onlar... De: "insanlara hacc için de vakit Ölçüleridir."³⁷¹

³⁶⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/427-428.

³⁷⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/429-430.

³⁷¹ Bakara: 2/189

Bu âyet-i kerîmeyle, bütün aylar ihrama girme vakitleri kılındı. Ama bütün ayların, haccın edasının sıhhatinden olmadığı malumdur. Yâni, bütün aylarda hac edâ edilmez. Ama hac için ihrama girilebilir. Ta'yin olup zahir oldu ki, aylardan murat, ihramın sıhhatinin vakitleridir. Hatta bir kişi kurban bayramı gününde, gelecek senenin haccını yapmak niyetiyle ihrama girse. İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe hazretlerine göre onun ihramı kerâhetsiz caizdir. İbni Şeyh'in Haşiyelerinde de böyledir.

Kim o aylarda hacca başlayarak onu üzerine farz ederse,"

Yâni, tebiye getirerek ve kurbanlık hayvanı işaretleyip haccın edasını üzerine vacip kılsa, demektir.

Çünkü hac, içinde ihrama girme ve ihramdan çıkma gibi fiiller olan bir ibâdettir. Namazda olduğu gibi, hacca başlamak için sâdece niyet kâfi değildir. Hacca başlamak için niyetle beraber mutlaka bâzı fiillerle hacca başlamak lâzımdır. O fiiler bizim zikrettiğimiz tebiye ve kurbanlık hayvanı işaretlemektir.

Tebiye şudur:

-"Yâ Rabbî! Davetine tekrar tekrar icabet ettim, bütün emirlerini yerine getirmek için huzuruna geldim. Rabbim! Senin her davetine icabet etmek boynumun borcudur. Senin saltanatında eşin, benzerin ve ortağın yoktur. Allah'ım! Bütün varlığımla sana döndüm. Hamd senindir, nimet senindir, mülk senindir. Senin asla eşin, benzerin ve ortağın yoktur."³⁷²

Kurbanlık hayvanı işaretlemek ise, onun boynuna ve ayağına herhangi bir şey takmak suretiyle kurbanlık olduğunu işaretlemektir.

"Rafes (kadına yaklaşmak) yoktur."

Yâni cima ve onun gerisinde olup kişiyi cimâyâ götüren hareketler yoktur. Mesela, öpmek ve çimdiklemek gibi şeylerin tümü ihrama ait yasaklardır.

Arafat'ta vakfe yapmadan önce, cima yapan kişinin haccı fasit olur yâni bozulur, o sene haccı tamamen ifsada uğramıştır. O haccını kaza etmesi lâzımdır.

Arafat'tan sonra, (tehallülden önce) cima eden kişinin haccı fasit olmaz ama, bir bedene yâni deve ve sığır cinsinden olan bir kurban kesmesi gerekir.

Cima ile beraber, cimaya çağrışım yapan ve kişiyi cimaya götüren öpmek ve çimdiklemek gibi şeyler de haram kılındı. Cimaya düşmemek için...

Burada yasaklanan cima ve onu takibeden fusûk ve cidal (çekişme) eğer nefiy suretinde olurlarsa, o zaman mânâ şöyledir: Bunlardan bir şey hac esnasında meydana gelmez, demektir. Ancak bundan murat, nefiy değil nehiydir. Çünkü zahiri üzere haberinin ibkâ edilip, olduğu hal üzere bırakılması, kendisine bir haberini lâzım kılar. Allah bu şeylerin çoğunun hac esnasında vaki olacağını bildiğinden, bunları ihbârî cümle şeklinde son verilmenin vücûbunu ifâde etmek için mübalağalı bir surette ifâde etti. Böylece mükellef, o şeylerden menedildiğini anladı ve onlardan kaçındı. Bu, onların hac döneminde ve hac esnasında bulunmayacağını ve bunlardan hiçbirinin yapılmayacağını beyan etmek içindir.

"Ve fusûk da yoktur."

Mahzurlu olan şeyleri ve günahları irtikab ederek, şeriatın hududlarından dışarıya çıkmak yoktur.

Fısk: bütün çeşitleriyle isyanlardır. Fışkın içine, sövmek, birbirlerine lakab takmak, iğnelemek ve bunlardan başka her kötülük girer.

"Ve cidal yoktur."

Yâni hacda hizmetçilerle, yol arkadaşlarıyla ve ulaşım aracı sahipleriyle dalaşmak yoktur. Çünkü cidal, (çekişme ve dalaşmak) kişilerin arasına kin ve nefreti doğurur, sevgiyi giderir. Ama din işlerinde bu konuda mücâdele edip doğrunun ortaya çıkmasına vesile olmakta bir mâni yoktur.

"Hac'da"

Yâni, hac ibâdetinin yapıldığı günlerde, demektir. Biz bunlardan (yani cima, fusûk ve cedelden) kaçınmakla emrolunduk. Her hâl ü kârda günahlardan kaçınmak vaciptir. Ama hacda, bunlardan daha çok kaçınmak lâzım. Çünkü hacda bunlar, çirkinliğin en çirkin ve kabahatların en kabahat ve şenaatin en kötüsüdür. Bu şuna benzer: Erkek için ipek giymek haramdır. İpek elbiseyle namaz kılmak daha haramdır. Ve Kur'ân-ı kerim okurken nağme yapmak gibidir. Harfleri şekillerinden çıkarırlarken yaptıkları nağmeler ki, nitekim Kur'ân-ı kerim okuyanların bir kısmı böyle yapıyor, tuhaf tuhaf sesler ve mûsikî nağmeleri çıkarıyorlar. Ama tecvid kurallarına uyarak güzel olan Kur'ân-ı kerimi iyi okumak ve uzatılması gereken yerleri uzatmak mendûbtur yâni güzeldir. Zîrâ Efendimiz (s.a.v.) hazretleri şöyle buyurdular:

"Seslerinize Kur'ân-ı kerimi güzel ve düzgün okuyun. Çünkü güzel ses, Kur'ân-ı kerim ile daha güzel olur."³⁷³

Nefsin kendisine dönmesi ve kalbin yumuşamasına sebep olursa, tatriyb (sese ahenk vermek) makbuldür. İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe hazretleri ve seleften bir cemaat bu görüştedir.

"O şey ki" (bu kelime) şartıyyedir.

"Hayra dair ise, ne işlerseniz

Allah onu bilir;"

Allahü Teâlâ hazreteri, kulun ne yaptığını hakkıyla bilmektedir. Hayır, onun kendisini yapmakla sevâb aldığı

³⁷² Sahih-i Buhârî hadis no: 1448

³⁷³ Dârimi, hadis no: 3365; "Kur'ân-ı kerim, güzeller güzeldir. Kur'ânı kerimi okuyan bir kişi için. "Kur'ân-ı kerimi güzel okudu." demek yanlıştır. "Güzel Kur'ânımızı iyi okudu." demek lazımdır. Bu sırrı ilk defa İmamı Rabbânî Ahmed Farûkî hazretleri çözmüşlerdir.

şeylerden kinayedir.

Bu âyet-i kerîme üç isyanı işlemekten nehyetti ve bütün taatları yapmaya teşvik etti. Bu da şerri nehiyden sonra, hayır işlerine sevk ve teşviktir. Güzel sözü, çirkin sözlerin yerine kullanmak, birr (iyilik) (i/314) ve takvayı fusûk yerine, arkadaşlarına muvafakat etmeyi, güzel ahlakı, cidal yâni çekişme ve dalaşmanın yerine kullanmak hayrın içine girer.

"Ve azık tedârik edin

Yâni, kabahat ve çirkinliklerden korunarak meâd ve âhiretiniz için azık yapın, demektir.

"Çünkü azığın en hayırlısı takvadır." ³⁷⁴

Dünya Ve Âhiret Seferlerinde Azık

Azığın hayırlısı, yemek olarak hazırlanan değil; takva olarak hazırlanandır. Kelâmın tahkikinde şu ortaya çıkmaktadır: Muhakkak ki insanın seferi (yolculuğu) vardır.

1 - Dünyanın içinde olan sefer,

2- Dünyadan (ölümle) olan seferdir.

Dünya'nın içinde yâni bir yerden bir yere yolculuk yapmak suretiyle meydana gelen seferlerde elbette azık lâzımdır.

Azık, yol için lâzım olan; yiyecek, içecek, binek ve maldır.

Dünyadan (ölümle) yapılan sefer ve yolculukta da elbette azık lâzımdır.

Dünyadan âhirete giden seferin azığı ise şunlardır:

1-Ma'rifetullah,

2- Muhabbetullah,

3- Taat ile meşgul olup, mâsivâdan yüz çevirmek,

4- Allah'a muhalefet etmekten kaçınmak,

5- Ve Allah'ın nehiylerinden yâni yasaklarından ictinâb edip kaçınmaktır.

Bu azıklar, dünyâ seferlerinde lâzım olan azıklardan daha hayırlıdır. Çünkü dünyâ azığı, seni münkati* (gececi bir azâb'dan) halâs edip kurtarmaktadır. Âhiret azığı ise, seni daimî elan bir azâbtan ve Cehennem ateşinden kurtarmaktadır.

Dünyâ azığı fânîdir; âhiret azığı ise, seni bakî, hâlis ve temiz olan lezzetlere yâni Cennete kavuşturur. ³⁷⁵

Hacca Azıksız Ve Hazırlıksız Gidilmez

Denildi ki, Yemen ehli, azık almazlar ve yola azıksız çıkarlar. (Bunun sebebini soranlara da şöyle cevap verirdi:)

- "Bizler tevekkül edenleriz! Çünkü Beytullah'a hacca gidiyoruz! O bizi doyurmayacak mı?" diyerek, tamamen insanlara yük olurlardı. Mekke'ye vardıkları zaman da halktan dilenmeye başarlardı. Çoğu zaman da bu durum onları, hırsızlığa, soyguna, yağmalamaya ve gasp, yapmaya götürürdü. Ve bu şekilde azıksızlıktan dolayı rezil olurlardı. Bunun üzerine Allahü Teâlâ hazretleri: "Ve azık tedârik edin," buyurdu.

Yâni, size yetecek ve kendisiyle yüzünü kararmaktan alıkoyacağınız kadar, kuru ekmek, yağ, sevik, hurma ve benzeri azıkları yanınıza alın. Bu azık sebebiyle insanlardan yemek istemekten, insanları zor durumda bırakmaktan ve onlara yük olmaktan korunun "Çünkü azığın en hayırlısı takvadır." İstemekten ve çalıp, gasbetmekten korunun.

"Ve bana takva ile gelin, ey beyni olanlar!"

Çünkü akıllı olmak, Allah'tan korkmayı, takvâ'yı ve insanları takvaya teşvik etmeyi icabettirir. Sonra Allahü Teâlâ hazretleri, insanlara bundan maksadın Allahü Teâlâ'nın kendisi olduğunu emretti. Allah'tan başka herşeyden uzaklasın buyurdu. Hevâ ve hevesin şaibelerinden arınmış ve uzak olan aklın gereği de budur. Bundan dolayı Allahü Teâlâ hazretleri hususiyetle akıl sahiplerine hitab etti. Takvâlı olmayan kişi, akli olmayan akılsız gibidir.

Akıllı kişiye gereken, akli bütün şaibelerden kurtarması, nefsin terbiye etmesi ve onu mertebelerin en yükseğine kavuşturup tekâmül etmesidir. Şair buyurdu:

"Ben insanların ayıplan içinde hiçbir şey görmedim: Tamamlamaya kadir olanların noksanlığı gibi.ki:

³⁷⁶

Şerrin Menşei Olan Kuvvetler

³⁷⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/430-434.

³⁷⁵ Tefeir-i kebir, c. S/179

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/434-435.

³⁷⁶ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/435-436.

İmam (Fahrüddin Râzî tefsirinde) buyurdular: Bil insanlarda dört kuvvet vardır.³⁷⁷

- 1 - Hayvanî şehvet kuvveti,
- 2- Vahşî gazâb kuvveti,
- 3- Şeytanî vehim kuvveti,
- 4- Melekî akıl kuvveti.

Bütün ibâdelerden maksat ilk üç kuvveti kahretmektir. Bu âyet-i kerîmede geçen:

"Rafes (cima) yoktur" ifadesiyle şehvanî kuvvetlere işaret etti.

"Ve fusûk yoktur."

Gazâbî kuvvetleri kahretmeye işarettir. Çünkü ma'siyet ve günahlar, kuvvetin sonucu doğur.

"Ve cidal yoktur."

Vehmî kuvvetlerin kahrına işarettir. O vehmî kuvvetler ki, insanı, Allah'ın zâtı, sıfatları, fiilleri, hükümleri ve isimleri hakkında vehme yâni yanlış düşüncelere sevk etmektedir.

Yine vehmî kuvvetler insanı, insanlar hakkında yanlış düşünmeye, insanlarla münazaa etmeye, çekişmeye, tartışmaya, kavgaya ve herşeyde insanlarla hasımlaşmaya sevkeder. Şer (yani bütün serlerin menşei) bu üç kuvvet olduğu için Allahü Teâlâ hazretleri:

"Hacda ne Rafes (cima), ne füsuk, ne cidal yok," buyurdu.

Yâni, kim Allah'ın ma'rifetini, muhabbetini ve Celâlinin nuruna muttali olmayı kastedip, Allah'ın has kullarının arasına ve yollarına girmeye niyetlenirse, onda bu tür şeyler olmaz.³⁷⁸ İmam'ın sözü burada bitti.³⁷⁹

Hac Yolcusunda Bulunması Geren Üç Hususiyet

Ebû Cafer Muhammed Bakır (r.h.)³⁸⁰ şöyle buyurdular: Şu üç şeyi yerine getirmeyen kişi. Allah'ın evine gitme sıkıntı ve zahmetine katlanmasın.

- 1-Verâ,
- 2- Hilm,
- 3- İyi arkadaşlık.

Verâ. kişiyi Allah'ın haram kıldığı şeylerden uzaklaştırır.

Hilm, yumuşak huyluluk ki, kişinin gazabını önler.

İyi arkadaşlık, insanı arkadaşlık ettiği müslümanlarla iyi geçinmesini, onlarla arkadaşlık edip hoş sohbet sahibi kılar. Yolcu ve müsâfir olanlar, bu üç şeye muhtaçtırlar. Bilhassa hac yolcusu, bu üç hususiyete, başkalarından daha muhtaçtır. Bir kişide eğer bu üç hususiyet kemâliyle varsa, onun hacı tam ve mükemmel olmuştur. Eğer kişide bu hasletler yoksa, onun hacı da yoktur.

Sadî ne güzel buyurmuş:

Bir kişiye hemen hacı denilmez.

Mühim olan onun ahlakıdır.

Hacı o yola giden değildir.

Zîrâ biçâre merkeb de o yola çıktı, (1/315)³⁸¹

Hac Dönüşü Helallik Dilenmelidir

Hacı olan kişinin, arkadaşından ve kaafileden ayrılmadan önce, yapması gereken şey, onlara karşı işlemiş olduğu zulüm. haksızlık ve yanlışlıklardan dolayı helâllik dilemeye gayret sarfetmesidir.

Eğer aralarında meselâ, gıybet, nemîme (laf taşıma) olmuş, bir eşyasını almış veya malına taarruz etmişse mutlaka helallik dilemelidir. Çünkü çok az kişi bunlardan ve bilhassa kıyl-ü kâl (yani dedi-kodu)dan salim ve uzak kalabilir. Hac arkadaşından söz edilince, hakkında övme ve hayır dışında bir şey zikredip konuşmasın. Onun diğer hal ve hareketlerinden dilini tutup unutsun. Selef-i sâlihîn, kaafileden sonra, yâni seferden döndüklerinde hiçbir arkadaşları hakkında hayır ve iyilikten başka bir şey konuşmazlardı.

Kısacası amel deften, mağfîret yoluyla günahlardan temizlenen kimse, bir daha günah ve isyan kirene dönmekten sakınsın.³⁸²

³⁷⁷ Musannif İsmail Hakkı Bursevî hazretleri, insanlarda bulunan kuvvetlerin üç olduğunu beyan ederlerken onun kaynağı olan ve bu meseleyi almış olduğu "Tefcîr-i Kebir" bu kuvvetlerin dört olduğunu beyan etmektedir. Okuyucuların bu konuda tam bilgiye sahip olmaları için tamam olarak buraya aldım. Tefsiri Kebir c. 5. s. 168;

³⁷⁸ Tefsir-i Kebir c. S. s. 168

³⁷⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/436-437.

³⁸⁰ Ebû Cafer Muhammed Bakır (r.h.) imam Câfer-i Sâdık Hazretlerinin babasıdır. Hazreti Hüseyin Efendimizin torunu. İmam Zeynelabidin hazretlerinin oğludur. Tâbiyyındendir. Büyük İslam alimi ve çok büyük kerametlerin sahibi büyük bir velidir. Birgün huzurunda bir hadis-i şerifin müzakeresi yapılyordu. Hadis-ı şerifin ravisi Hazreti Ebu Bekir Efendimiz idi. Biri itiraz etti. Hayır o değil. dedi. Münakaşa büyüyünce Muhammed Bakır Hazretleri, iki dizi üzerine oturdu. "Ya Eba Bekr. bu hadis-i şerifin ravisi siz değil misiniz?" dedi. Bunun üzerine orada bulunan herkesin duyduğu bir sesle. "Evet ey Muhammed bin Ali. doğru söylüyorsun, o hadis-i şerifin ravisi benim" sözü duyuldu. 676' da Medine-i Münevvere'de doğdu. 731 'de yine Medine-i Münevvere'de vefat etti.

³⁸¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/437.

³⁸² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/437-438.

Te'vîlât-I Necmiyye'den Tasavvufî Mânâlar

Sonra bu âyet-i kerîme, Allahı kastedenlerin Allah'a yönelme ve Onu kasdetmelerinin. ancak, dünyâda fânî hayatlarının belirli aylarında olduğuna işaret etmektedir.

Amma ecellerin gelmesinden sonra ise, çalışmak hiçbir kişiye fayda vermez. Hac ayları geçtikten sonra hacca kasteden kişilerin hareketleri kendilerine fayda vermediği gibi... Allahü Teâlâ şöyle buyurdu:

"Onlar ancak şunu gözetiyorlar: Ki kendilerine melekler geliversin veya rabbın geliversin veya rabbinin ba'zı alâmetleri geliversin... Rabbinin ba'zı alâmetleri geldiği gün, evvelce îymân etmemiş veya îmânında bir hayır kazanmamış bir nefse, o günkü îmânı hiçbir fayda vermez. De ki: "Gözetin (bekleyin), çünkü biz şüphesiz gözetiyoruz (bekliyoruz)."³⁸³

Hacılar için ihrama girecekleri belirli mikâtlar olduğu gibi, Allah'a varmayı ve Allah'ın rızasını kastedenler için de mikâtlar vardır. O mikâtlar, gençlik günleridir. Bu gençlik günleri onun balığ olduğu günlerden, kırka ulaşmaya kadar olan zamandır. Kırk, kişinin manen bulûğa ereceği ömrün son haddi ve sınırır. Allahü Teâlâ şöyle buyurdu:

"Hem biz o insana vâlideyni hakkında ihsan tavsiye ettik: anası onu zahmetle taşıdı ve zahmetle vaz'etti, hamliyle süt kesimi de otuz ayf Nihayet kemâline erdiği ve kırk yaşma girdiği zaman 'Yârab!' dedi; 'beni öyle şevket ki bana ve anama-babama in'am buyurduğün nimetine şükredeyim ve razı olacağın salih bir amel işleyeyim, zürriyetim hakkında da benim için ıslâh nasip eyle; çünkü ben tevbe ile cidden sana yüz tuttum ve ben gerçek müslümanlardanım."³⁸⁴

Bundan dolayı şeyhler yâni tasavvuf erbabı, "kırkıncıdan sonra, nâdir sofî olunur," buyurdular. Yâni eğer bir kişinin, irâdesinin zuhuru ve talebi, kırkıncıdan sonra olursa, onun hakîkî maksada, erkânıyla ulaşması nâdir olur. (Olmaz değil.) Ama kimin talebi (istek ve arzusu) sıdk (doğrulukla) irâdesini kırkıncıdan önce kullanırsa, o kişinin vuslata erme ve hakikate nail olma imkânı daha kolaydır. Kırkıncıdan sonra, vuslat ve hakikate erme ihtimali ise, kişinin bu maksadının hâsıl olması için şartlarına, hukukuna ve hududuna riayet ederek, bütün gayretini sarfetmesi, canla başla çalışmasıyla mümkündür. Kim ki, gençliğinin çalışkan dönemlerinde taleb etmeyi (hakka nail olma arzu ve isteğini) kaçırırsa, o kişi için, ihtiyarlık hâlinde vuslata ermesi çok uzaktır. Artık bu ondan geçmiştir. O kişi sütü yazdan kaybettiği için yazık etmiştir. Lakin bu kişi (yani kırkıncıdan sonra kendisine çeki düzen veren kişi) sonucu Cennet olan ibâdetler için elverişli ve salih olur.

Bâzı meşâyih, Ulucami'nin kapısının önünde dururdu. Halk büyük bir izdiham galebesiyle camiden çıkarken şeyhler onlara bakar ve şöyle derlerdi:

-"Bunlar, Cenneti dolduranlardır. Mücâleset (Hakka vasıl olmak) için ise başka kavimler (kişiler) vardır."

Tevîlâtı Necmiyyede de böyledir.

Kâşânî buyurdular: Hac vakti, bâzı zamanlardır. O da, hilmin bulûğundan kırkına kadar olan zamandır. Üç asır vardır. Her asır bir ay mesabesindedir.

1- Yetişme çağının asrı,

2- Vukuf, yâni duraklama çağının asrı,

3- Kûhûlet yâni yaşlılık çağının asrı.

Allâhü Teâlâ hazretleri, İsrâiloğullannın kesmekle emrolun-dukları sığırı şöyle vafsettiği gibi:

"Bir bakara ki, ne farımış, ne bakır, ikisi ortası bir dinç."³⁸⁵ Kâşânfnin sözleri bitti.

Hafız buyurdu:

Aşk, gençlik ve rindâne yaşamak herkesin muradıdır.

Bütün arzular ve mânâlar birbirlerine eklenmektedir.

Hac'da ticâret

"Size günah değildir." kelimesi, "cunûh'tan gelir O da, kişinin, maksadından başka yere meyletmesi demektir. "istemeniz,"

Yâni sizin kasdetmeniz ve taleb edip istemenizde bir günah yoktur.

Rabbimizin fazlından,"

Allah'ın atâ ve ihsanından ve Ondandır bir rıza istemenizden, demektir. Bununla, hac günlerinde ticârette kâr etmeyi murâd etmektedir.

Bu âyet-i kerîme; "hacda ticâret yapan kişiye cemâl ve hac yoktur," diyenlerin görüşlerini reddetmek ve çürütmek üzere nazıl oldu. Doğru olan, haçta her ne kadar ticâret yapmak mübâh ise de, evlâ olan, onu hac günlerinin içinde terketmektir. Zîrâ, Alfâhü Teâlâ şöyle buyurdu:

"Halbuki onlar, ancak sununla emrolunmuşlardı: Dini Allah için hâlis kılarak, yalnız Allah'a ibadet etsinler."³⁸⁶

İhlas; kişiyi bir fiili yapmaya sevkeden şeyin, ibadet ve taattan başka bir şey olmamasıdır.

"Derken Arafat'tan ifâza ettiniz mi..." "akıp inmek" fiilinin başında bulunan hemze ta'd/yet içindir. Mefûlü ise

³⁸³ El-En'âm: 6/158

³⁸⁴ el-Ahkâf: 48/15

³⁸⁵ Bakara: 2/68

³⁸⁶ El-Beyyine: 98/5

mahzûftur.

Yâni, güneşin batmasından sonra, çoklukla nefsinizi oradan defettiğinizde ve Arafat vakfesinden sonra döndüğünüzde, demektir.

Teysir'de buyuruldu:

Burada İfâza'nın yâni sel gibi akıp inmenin hakikati, gidiş, geliş ve Arafat'ta çok kişinin toplanmasıdır. ³⁸⁷

Arafat

Arafat, vakfeye durulan yerin ismidir. Arafat. kelimesi, cemi gibiye de hakikatte herhangi bir müfred için cemi değildir. Belki sırf mânâsını fazlaştırmak için, harfleri arttırılan kelimeler kabîlindendir. (Çünkü çok harf, çok mânâ'ya delâlet eder.) Bu kelime, onu bilmek hakkında bir mübalağadır.

Rivayet olundu:

Cebrail Aleyhisselâm orayı İbrahim Aleyhisselâm'a vafetti. Sonra İbrahim Aleyhisselâm orayı görünce, hemen tanıdı; onun için oraya arafat adı verildi.

Veya şundan dolayıdır: Cebrail Aleyhisselâm, hac menâsikinın yapılacağı yerlere İbrahim Aleyhisselâmı dolaştırıyordu. Cebrail Aleyhisselâm, yeri gösterdikten sonra İbrahim Aleyhisselâm'a:

"Tanıdın mı?" diye soruyordu, İbrahim Aleyhisselâm oraları görünce: "(Evet) tanıdım," diyordu.

Veya şundan dolayıdır: Âdem Aleyhisselâm, yeryüzüne indirildiği zaman, Hindistana düşmüştü. Eşi Havva annemiz ise Cidde'ye düşmüştü. Onlardan her biri diğer arkadaşını arıyordu. (i/316) ikisi arefe günü Arafat'ta bir araya geldiler ve birbirlerini tanıdılar.

Veya bunlardan başka sebeplerden dolayı Arafat'a "Arafat" denilmiştir. Tefsirlerde zikredildiği gibi...

Bunda, yâni, tâli "Derken Arafat'tan ifâza ettiniz mi?" kavlı-i şerifinde Arafat'ta vakfenin vacip olduğuna delâlet vardır. Çünkü İfâza, yâni sel gibi akıp inmeyle emrolundu. Bu ise ancak, belli bir bekleyişten ve bir yerde toplanmaktan sonra olur. Vacibin, ancak kendisiyle tamam olduğu şey de vaciptir. Buna göre, Arafat'ta vakfe vaciptir.

"Allah'ı zikredin;" Telbiye, tehlil, teşbih, tahmid, sena ve dualar ile Allah'ı zikredin.

"Meş'ar-i Haram yanında,"

Kuzah'tır. O bir dağdır. Kendisine Cebel-i Kuzâh denir. İmam, onun üzerinde vakfe yapar. Üzerinde ateş yakma yeri vardır. Mağribte, ateş yakma yeri Kuzah dağının üzerinde Meş'ari Haram'm yeridir. Câhiliyet ehli, onun üzerinde ateş yakıyorlardı. "Meş'ar-i Haram yanında," kavlı-i şerîfiyle zikir ve vakfenin kayıtlanması; Kuzah dağının tepesinde vakfe yapmak Müzdelife'nin diğer yerlerinde vakfe yapmaktan daha faziletli olduğuna tenbih içindir. Yalnız bu durum, Müzdelife'nin herhangi bir yerinde vakfe yapmak, Müzdelife vakfesinin sıhhatine zarar vermez. Arafatın her yeri vakfe olduğu, ama Cebel-i rahme'ye yakın yerlerde vakfe yapmak daha faziletli ve daha evlâ olduğu gibi...

"Meş'ar" alem, yâni ibâdetin işareti demektir.

"Şeâir," alâmetler demektir. "Şiâr"dan gelmektedir. O da alâmet demektir. "haram" kelimesiyle vasıflanması ise, onun hürmetinden dolayıdır. Haram'da nehyedilen şeyler burada da yapılmaz.

"Ve O'nu size doğrusunu öğrettiği gibi zikredin!"

Yâni, size nasıl zikredileceğini öğrettiği gibi zikredin, demektir. Zikrinizin zikri kesir, yâni çok zikir olması gibi. Yâni, Allâhü Teâlâ:

"Ey o bütün îmân edenler! Allah'ı zikri kesir ile zikredin ³⁸⁸ buyurduğu gibi..."

Bu zikir, tazarru', O'ndan korkma ve O'na yakarmak biçiminde olsun.

Bu zikir, rağbet (büyük bir istek) ve heybetten nâşi ve kaynaklanmış olsun.

Bu zikir, mezkûr olan Celâli ve Cemâli müşahede ederek, yapılan zikir olsun. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdıkları gibi:

"İhsan, senin Allah'ı görürcesine Allâhü Teâlâ hazretlerine ibâdet etmendir. ³⁸⁹

Âyet-i kerîmede geçen, (Kef'ten kasdedilen mânâ, mücerred takyiddir. Teşbih yâni benzetme değildir. Yâni, Allah'ın size gösterdiği gibi, O'nu zikredin, O'nun size gösterdiği yolu ve sınırı aşmayın, demektir. Bu, senin bir kişiye: "Sana öğrettiğim gibi yap," demen gibidir. Bu cümle, "Meş'ar-ı Haram yanında Allah'ı zikredin;" kavlı-i şerifinin tekrarı değildir.

Çünkü birincisiyle yâni, "Meş'ar-i Haram yanında Allah'ı zikredin;" kavlı-i şerîfi ile, zikir ve vakfenin mahallini yâni yerini beyan etmektedir. Ve bu yeri, münâsib olan haccın nüsûkünü öğretmektedir.

İkincisiyle de yâni, "Ve O'nu, size doğrusunu öğrettiği gibi zikredin! kav!-i şerîfi ile de, Allah'ın bize hidâyet edip gösterdiği gibi O'nu zikretmeyi bize vacip kıldı. Yâni kemmiyet ve keyfiyet, onunla muvazin yâni aynı ölçüde oldu.

"Ve...mühaffefedir. Yâni ot (şeddeli olan inne'nin hafifletilmiştir). Bununla diğerlerinin arasındaki fark da, haberine yâni, kelimesinin başına gelen lâm'dır.

³⁸⁷ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/438-441.

³⁸⁸ El-Ahzâb: 33/41

³⁸⁹ Buhârî hadis no: 4404.

"Doğrusu siz bundan evvel" Yâni Allah, sizi kendisine hidâyet etmeden ve size zikri öğretmeden önce, Cidden şaşırmışlardan idiniz." İman ve taati bilmiyordunuz.³⁹⁰

Zikrin Mertebeleri

Kâşânî (r.h.) buyurdular:

Allahü Teâlâ hazretleri, (zikri kademe kademe) hidâyet edip buyurdu:

1- Dil ile zikir. Önce nefis makamında dil ile zikretmeyi hidâyet buyurup öğretti.

2- Sonra kalb ile zikretmeyi hidâyet etti. Kalbî zikir, Allah'ın nimetlerini, büyüklüğünü ve eserlerini düşünmekle olur.

3- Sonra sır ile zikri hidâyet etti. Sırrın zikri, fiillerin mânâları, ilimlerin mükâşefesi ve sıfatların tecelli etmesidir.

4- Sonra ruh ile zikri hidâyet buyurdu. Ruhun zikri. Zâtın mülâhazasıyla beraber, sıfatların tecellilerinin nurlarını müşahade etmektir.

5- Sonra haffnî zikrini hidâyet buyurdu. İsneyniyyenin bakasıyla beraber, Zâtın Cemâlini müşahade etmektir.

6- Sonra zâtın zikrini hidâyet buyurdu. Zikr-i zatî uzaklığı ortadan kaldırarak, zâtı müşahade etmektir.

Yâni, sizler, size bu makamları Allah hidâyet buyurmadan önce, bu zikirlerin yollarından habersizsiniz, demektir.

Kâşânnî'nin sözleri bitti.

Allah'ı zikretmek emredilince, Arafat'tan sel gibi dönüşün de, insanların akın yaptığı yerden olması emrediliyor. Ve ikinci emir de birinci emre "sonra" mânâsındaki, jU kelimesiyle bağlanarak, şöyle denildi:³⁹¹

Hums'un Kötü Âdeti

Sonra ifâza edin," yâni dönün.

"Nâsın (insanların) ifâza eylediği yerden."

Yâni Arafat'tan akın akın sel gibi dönün, Müzdelife'den değil... Kureyş ve onların müttefiki olan "Hums" Müzdelife'de vakfe yapıyor ve:

- "Biz ehlüllahız, yâni Allah'ın yakınlarıyız, O'nun Haremindedir oturuyoruz. Dolayısıyla O'nun hareminden çıkmayız" diyorlar ve diğer insanlar ile birlikte, Hill gölgesinde, Arafat'ta vakfe yapmayı kendilerine uygun görmüyor ve yakıştırmıyorlardı. Diğer Arab kabileleri ise, İbrahim Aieyhisselâm'ın milletine ve sünnetine tâbi olarak, Arafat'ta vakfe yapıyorlardı, insanlar, Arafat'tan ayrılıp akın akın yürümeye başladıkları zaman; Hums ise, Müzdeüfe'den akın ediyorlardı. Bunun üzerine Allahü Teâlâ hazretleri, bu âyet-i kerîmeyi indirdi. Bu âyet-i kerîmeyle Allahü Teâlâ hazretleri onlara diğer insanlar gibi Arafat'ta vakfe yapmalarını ve insanların yaptıkları gibi oradan sel gibi akarak ayrılmalarını emretti.

Âyet-i kerîmede geçen, "İnsanlar"dan murat, Hums'un dışında kalan bütün Arablardır.

Hums", kelimesi aslında, kelimesinin cemiidir. Cesur adam demektir. aynı zamanda dinde ve savaşta katı ve şedid olan demektir. Yâni salâbeti dîniyye demektir. Kureyş, Kinâne, Cüdeyle ve Kays kabileleri, dinlerinde gayet şiddetli oldukları için, "Hums", diye adlandırılırlar. Minâ günlerinde gölgelikte durmazlar, evlerine kapılarından girmezlerdi. Aynı zamanda bunlarla sözleşmeli olan veya bunlarla evli bulunanlar da böyleydi.

"Ve Allah'ın mağfiretini isteyin,"

Cehaletinizden dolayı menâsikte değişiklik yapmaktan ve vakfe yerine aykırı davranmaktan doğan suçlarınızdan dolayı Allah'tan bağışlanmanızı dileyin. (1/317)

"Çünkü Allah gafur, rahîm'dir."

Allah, af dileyenin günahını bağışlar ve ona in'am ve lutfunda bulunur. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, Ebû Bekir (r.a.) hazretlerine, Hacca gelenlerle beraber Arafat'a çıkmasını ve orada vakfe yapmasını emretti.³⁹²

Rivayet Olundu:

"Allâhü Teâlâ hazretleri, Arafat ehliyle meleklerle karşı övünür ve şöyle der:

- "Ey Melekleri Kullanma bakın. Hepsi de uzak yerlerden, toz toprak içinde ve binbir zahmetle gelmişler. Şahit olun, ben onları bağışladım."³⁹³

"Muhakkak ki Allah Azze ve Ceİle Hazretleri, Arefe günü akşamı, Arefe ehliyle meleklerle karşı övünür (büyük bir övgüyle onlardan söz eder) ve şöyle der:

³⁹⁰ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/441-444.

³⁹¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/444.

³⁹² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/444-445.

³⁹³ Bu manâda değişik ibareler mevcuttur. Mecmeuz'-Zevâid: 5547; Kenzul-Ummâl:32 J-2074: Zâyetetu'l-Câmius-Sağ'r hadis no: 1361; Eddürül-mensûr, c. 1.S.547

-"(Ey Melekleri) Kullarıma bakın! toz-toprak içinde, binbir zahmetle bana geldiler.³⁹⁴

Yine bir rivayete göre Şeytanın Arafe gününde küçüldüğü, aşağılandığı ve zelil kılındığı kadar, bir başka günde ezilip küçüldüğü, hakaret gördüğü olmamıştır. Şeytanın bu derece ezilmesinin sebebi, Allah'ın rahmetinin inmesi, nice büyük günahlar var ki, onlara, ancak Arafede vakfe yapmak keffârettir, denilmesi ve Arafe'de vakfe yapmalarından dolayı Allah'ın büyük günahları bağışlamasını görmesidir.³⁹⁵

"Talha Ibn-i Übeydillâh İbn-i Kureyz (r.a.)'dan rivayete göre. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Şeytan, Arafe günündekinden daha küçük, daha hakir, daha hor ve daha öfkeli, hiç bir günde görülmemiştir. Bu da ancak, o günde Allah'ın rahmetinin indiğini ve Allah'ın büyük günahları affettiğini gördüğü içindir.³⁹⁶ Hadîs-i şerifte şöyle buyuruldu: "İnsanlardan en büyük günahkâr Arafe'de vakfe yaptığı halde Allahü Teâlâ hazretlerinin gerçekten günahlarını bağışlamadığını zanneden kişidir.³⁹⁷

Bir hac, Allah yolunda yapılan yirmi gazve (savaş ve harb'ten) daha faziletlidir.

Denildi ki, bir devenin üzerinde bir kere hac yapıldığı zaman, o deve anne tarafından kırk batın mübarek olur. Bir devenin üzerinde yedi kere hac yapıldığı zaman, onu Cennetin mer'âlarında otlatmak, Allah üzerine hak olur. Bunu En-Nehrânî (r.h.)³⁹⁸ nin şu sözleri tasdik etmektedir:

Bana ulaştı ki, hamamın ateşini yakan birine (külhana) yakması için, bir yığın bağlanılmış deve kemiği geldi. Hamamcı dedi ki:

-"Ben o kemikleri, ocağa attım. Fakat o kemikler yanmadan ocaktan dışarıya çıktı. Hayret ettim. Kemiği bir daha attım; yine çıktı. Üçüncü kere bütün kuvvetimle ta ocağın ortasına bol ateşin olduğu yere attım; yine çıktı." O anda gaibten bir ses işittim:

-"Yazıklar olsun sana! Bu on kere hacca .gitmiş olan bir devenin kemiğidir. Nasıl onu ateşte yakıyorsun?" diye bana seslenildi.

Bu rahmet ve şefkat hac yolculuğunda bineklik vazifesi yapmış olan bir hayvana yapılıncı, gerçekten hac yapan bir Müslümana acaba nasıl büyük bir şefkat, merhamet ve mağfiret tecelli edecektir?³⁹⁹

Fazl (Ve Kerem) Üç Kısımdır

Sonra kulun hallerine nisbetle fazl ve keremler, üç kısımdır. Bu çeşitlerden her biri kulun hallerinin değişmesine râcidir; Hak Teâlâ hazretlerinin sıfatlarından herhangi bir sıfatın değişmesine bağlı değildir. (Fazi, kerem ve ilâhî ihسانların kısımları şöyledir:)

1 - Dünyevî maslahat (yani geçime) taalluk eden,

2- Ührevî maslahata taalluk eden,

3- Allâhü Teâlâ hazretlerine taalluk eden.

Birincisi: Mal ve makamdan, insanî meâşa (geçime) taalluk eden hallerdir. Bu çeşit fazl-ü kerem gıda ve zarurî elbiselere taalluk eder. Bu fazl, "rızk" kelimesiyle tefsir olunur. Allâhü Teâlâ şöyle buyurdu:

"Sonra da namaz kıldırı mı, yeryüzünde dağılın da, Allah'ın fazlından nasip arayın ve Allahı çok zikredin ki, felah bulabilesiniz."⁴⁰⁰

İkincisi: Fazl'dan bir kısım, kul için uhrevî maslahata taalluk eder. Uhrevî fayda ve maslahata taalluk eden fazl ve keremler de iki kısımdır.

1) Bedenin şeriata muvafık olarak yapmış olduğu amele taalluk eden. Allâhü Teâlâ şöyle buyurdu:

"Muhammed Rasûlullah'tır! Onun maiyyetindekiler ise, küffara karşı çok çetin, kendi aralarında gayet merhametlidirler. Onları görürsün; cemaatle rükû, sücûd ederek. Allah'tan fazl u rıdvân isterler. Sımaları, secde eserinden yüzlerindedir. Bu onların Tevrat'taki meselleri! İncil'deki meselleri de bir ekin gibidir ki, filizini çıkarmış, derken onu kuvvetlendirmiş, derken kalınlaşmış, derken sakları (sapları) üzerinde bir düze istikamet almış, zürrân (Ziraatçıların) hoşuna gidiyor. Onlarla kâfirlere gayz vermek için, onlardan îmân edip de salih salih ameller yapanlara Allah hem bir mağfiret va'd buyurdu, hem de bir ecr-i azîm!"⁴⁰¹

"O fukara muhacirler için ki, yurtlarından ve mallarından çıkarıldılar; Allah'tan bir fazl ve rıdvân ararlar ve Allah'a ve Rasûl'üne hizmet ederler; ta onlardır işte sâdık olanlar!"⁴⁰²

Bu iki âyet-i kerîme'de geçen, "fazl" kelimesi, şeriata muvafık olarak bedenin yapmış olduğu amel demektir.

2) Kalbin amellerine ve nefsin tezkiyesine taalluk eden. Bu konuda Allâhü Teâlâ hazretleri şöyle buyurdu:

³⁹⁴ Musned-i Ahmed bin Hambel: hadis no: 6792

³⁹⁵ Bu manada bir hadîs-i Şerîf. İmam Malik'in Muvattaında no: 840 da geçmektedir;

³⁹⁶ İmam Malik Muvatta, hadis no: 840,

³⁹⁷ Keşfül-Hafâ, hadis no: 425,

³⁹⁸ En-Nehrânî (r.h.) Mekke-i mükerremede yetişen büyük âlimlerdendir. İsmi Muhammed bin Alâüddin'dir. 917 (M. 1511) Hindistan'da doğdu. İyi bir eğitim gördü. Hanefî mezhebi ve Kadiri tarikatına mensûb'tu. Fıkıh ve hadis ilimlerinde derya idi. Fazilet ve kemâlât sahibiydi. Bir ara İstanbul'da bulundu. Sultan Süleyman Han tarafından yaptırılan, MMedâris-i Erbaa" (dört medrese)"ye müderris tayin edildi. Bir çok kitab yazdı. Kütüb-i sitte'de bulunan bütün hadisleri bir araya toplayan ve tertibleyen "El-Câmr isimli kitabı çok meşhûr'dur. 988 (M. 1580) Mekke-i Mükerreme'de vefat etti

³⁹⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/446-447.

⁴⁰⁰ El-Cuma: 62/10

⁴⁰¹ El-Feth: 48/29

⁴⁰² el-Haşr: 59/8

"Ey o bütün îmân edenler! Şeytan'ın adımlarına uymayın! Her kim Şeytan adımlarına uyarsa, şüphe yok ki o çirkin ve merdûd şeyler emreder. Eğer üzerinizde Allah'ın fadi u rahmeti olmasaydı, içinizden hiç biri ebedâ temize çıkamazdı ve lâkin Allah dilediğini temize çıkarır ve Allah semî'dir, alîm'dir!"⁴⁰³

Burada geçen, "Fazl" kalbî amelleri ve nefsin tezkiyesini ifâde etmektedir.

Üçüncü kısım kulun hallerinden Allah'a taalluk edenlerdir. Bu da iki çeşittir.

1) Mevâhib-i kurbete taalluk edenler.

2) Mevâhib-i vuslata taalluk edenler.

Mevâhibi kurb'a yâni yakınlığın mevhîbelerine taalluk edenlerdir. Bu konuda Allâhü Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Mü'minlere müjdele, onlara Allah'tan bir büyük fadl var!"⁴⁰⁴ Burada geçen, ı^JriUai "büyük fazl" büyük bir kurbîyyet ve yakınlık, demektir. Çünkü bu kurbîyyet ve yakınlık dünyâ ve âhiretten daha büyüktür.

Mevâhib-i vuslata taalluk edenler: Bu konuda Allahü Teâlâ

hazretleri şöyle buyurmaktadır:

"Siz rabbinizden bir mağfirete ve eni, yerle göğün eni gibi bir Cennete yarışın ki, Allah'a ve rasûllerine îmân edenler için hazırlanmıştır. O, Allah'ın fazlıdır, onu dilediği kimselere verir ve Allah çok büyük fazl sahibidir!"⁴⁰⁵

Bu âyet-i kerîmede geçen, "Fazl" vuslat manasındır. , Yâni, vuslat hibe eden fazl-ü kerem demektir. Vuslatı hibe eden fazıl, fazılların küllisinden, yâni her fazl ü keremden daha büyüktür.

Bu üç kısımdan her biri için ve ona sarılmanın bir makamı vardır.

Uhrevî maslahat, iyilik ve faydalara taalluk eden, Allah'ın fazilet ve rahmetidir. Bunun makamı ise, mevcudu terketmek ve Arafat yolunda yürürken (seyr ü sulukta iken) bütün gayretini harcamayı gerektiren bir makamdır.

Allahü Teâlâ hazretlerine taalluk edem makam ise, ilâhî fazl ve keremlerin hibe edildiği makamdır. Bunu gerektiren makam ise Arafat'ta vakfedir. Arafat, ma'rifete işaretir. Bu da vuslatın büyük erkânındandır.

Dünyevî maslahata taalluk eden ise, Allahü Teâlâ hazretlerinin kuluna fazl ü kereminden rızık vermesidir. Bunu gerektiren makam ise, ifâze (akın akın Allah'a varma) ânında ma'rifet, Arafatında vakfeyi tamamladıktan sonradır.⁴⁰⁶

Te'vilât-I Necmiyye'den Tasavvufî Mânâlar

Bu âyet-i kerîmede takdîm ve te'hir vardır.

Yâni "Siz Arafat'tan sel gibi akıp döndüğünüz zaman, Allah'ın fazl ü kereminden aramanızdan size bir günah yoktur," demektir.

Bu ise, başlangıçta ehl-i sülûkün hâlidir. Başlangıçta seyr ü sülûk ehli, dünyâyı terkeder, dünyâdan tecrid ederler. Orta hâlde olan seyr ü sülûk ehli ise, tevekkül edip, dünyâdan tefrid edip yalnız kalırlar.

Seyr-ü sülûk'ün nihayeti ise, ma'rifet ve tehviddir. Dünya işlerine başlamak, yâni dünyâ ile ilgilenmek ancak, nihayet erbabı olan, yâni tevhid ve ma'rifetin sırrına nail olan seyr ü sülûk ehline elverişli ve zararsız olur. Seyr-ü sulukta nihayete nail olmuş olan erenlerin ma'rifette kuvvetli olmaları ve Allahü Teâlâ hazretleri, onların kalblerini alçak, zelil ve hakir olan dünyâ sevgisinden temizlediği için himmetleri yüce olduğundan dünyâ ile iştiğal etmek onlara zarar vermez. Allah bunların kalblerini temizlediği için, dünyâ sevgisi onlara zarar vermez, onlar, letâif-i hafiyenin nurlarıyla dolmuşlardır. Onlar dünyâ ve dünyânın şehvetlerine ve hatta âhiretin nimetlerine ve uhrevî derecelere bile itibâr etmezler. Onların yüksek himmetlerinin katında bunlardan hiçbir şey yoktur. Böyle bir şey için himmetleri tasarruf etmez. Onların tasarrufu, Allah ile, Allah için ve Allah'tır. Onların dünyâ ile meşgul olmaları, yâni dünyalık elde etmek için çalışmaları, nefislerinin haz ve isteklerinden dolayı değildir. Onların dünyalık kazanmaları, dîni islâh etmek ve başkalarına faydalarının dokunması içindir.

Te'vilât-ı Necmiyyede de bu böyledir.

Mesnevî'de buyuruldu: (1/3İ8)

Çalışan her insanın çalışma ve gayretini diğeriyle kıyas etme.

Yazılıştâ sût ile aslanın yazılışı da birbirlerine benzemektedir.

Yâ Rabbî!

Bizim himmetimizi sâdece ve sâdece kendi cenabına yönelt. Âmin!⁴⁰⁷

Atalarla Övünmek Yerine Allahı Zikredin

"Nihayet menâsikinizi bitirdiniz mi,"

Yâni, emrolduğunuz hac ibâdetini tamamladığınız ve ondan fariğ olup, hac işleriniz tamamen sona erdiği zaman:

⁴⁰³ En-Nur: 24/21

⁴⁰⁴ Ei-Ahzâb: 33/47

⁴⁰⁵ El-Hadid: 57/21

⁴⁰⁶ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/448-450.

⁴⁰⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/451.

"Vaktiyle atalarınızı andığınız gibi, Allah'ı anın, zikredin;"

Yâni, câhiliyet âdet ve geleneklerini terkedin. İslâm'ın sünnetine tâbi olun ve kâinatın rabbinin zikriyle meşgul olun.

Câhiliyet döneminde Arablar, Hac ile ilgili ibâdetlerini bitirdikten sonra, Minâ'da, Mescid ile dağ arasında durup toplanırlar, atalarına ve babalarına ait şeyleri dile getirip övünürlerdi. Onların güzel günlerini zikrederlerdi. Arablardan herbiri bununla şöhrat kazanmayı, üne kavuşmayı ve yükselmeyi istiyorlardı. Kendilerinden önce geçenlerin yaptıklarından kendilerine bir pay çıkartmak istiyorlardı. Allâhü Teâlâ hazretleri, onlara böyle övünmeyi yasaklayıp nehyetti. Onlara, baba ve atalarını anmaları yerine Allah'ı zikretmelerini, O'nu yüceltmelerini, O'na hamdü senada bulunmalarını emretti. Çünkü bütün hayırlar, Allah'tandır. Onların ataları ve babaları Allahü Teâlâ hazretlerinin birer kuluydular. Atalarının ve babalarının nail oldukları herşeye, ancak Allah'ın fazl ü keremiyle nail oldular.

Sa'dî (k.s.) buyurdular:

Eğer Hak Teâlâ hazretlerinin tevfiğ ve başarı vermesi olmasaydı hiçbir yere erişemezdim.

Herşey ona bağlı, O'nun hayrı ve bereketiyle başka şeylere erişebildim.

Hatta daha şiddetli bir anışla (ve zikirle Allahı zikredin.)"

Bu cümle mecrûr'dur. "zikir gibi," mecrûrunun üzerine matuf olduğu için mecrûrdur. jk\ masdarını mecazî olarak (ismi fail) kıldı. Yâni: Allahü Teâlâ hazretlerini zikredin; babalarınıza taalluk eden zikirleriniz gibi O'nu zikredin veya sizin babalarınızı anmanızdan daha şiddetli ve daha belîğ bir zikirle Allahü Teâlâ hazretlerini zikredin, demektir.

Veya bunun tahkiki şöyledir (yani ismi tafdiller), mâ kablinin cinsinden oldukları zaman, mâba'dine muzâf olurlar.

Senin şu sözün gibi: "Senin yüzün yüzün en güzelidir." Yâni yüzlerin en güzelidir, demektir. Mâ kablinin gayri olduğu zaman da ismi tafdillerin mâ ba'dleri nasb olurlar. Senin şu sözün gibi: "Zeyd, en akıllı köledir." Burada akıllı olmak zeyd için değil, köle içindir.

Bu âyet-i kerîmede ismi tafdil olan, Uaf "daha şiddetli" kelimesinden önce zikredilen ise, jSi "zikir" dir "zikir" ise, kendisine "daha şiddetli zikir" denilmeden zikredilmez. Bunun kıyâsı şudur: "zikir" için izafet ve "zikrin en şiddetlisi" denilmesidir. Burada "zikir" kelimesini mecazî olarak, "zikreden" mânâsına koyarak, nasbi vacip oldu. Zikrin zikre nisbet edilmesi de caiz olur. Bu da bir insanın zikri işitmesi ve onu işitmekle zikretmeye başlamasıyla olur. Sanki zikir, onun zikrinin sebebiyle meydana gelmiş olur.⁴⁰⁸

Dünya Ve Âhiret Saadetini İsteyin

"Çünkü insanların (içinde öylesi var ki)"

Yâni hacca şâhid olan ve hac ibâdetini yapanların içinde öyleleri var ki,

"Kimisi der:" Zikir, sâdece dünyevî bir maksat içindir. (Ve şöyle der:)

"Rabbena! (Ey Rabbimiz!) bize dünyâda ver."

Yâni bize sâdece dünyâ ilgili olan makam, zenginlik, düşmanlara karşı yardım ve dünyâyâ mahsus olan haz ve zevkleri ver, bize hibe et. Onlar müşriklerdi. Çünkü müşrikler, haclarında sâdece dünyâyı isterler.

"Buna âhirette kismet yoktur."

Yâni, nasîb ve haz (pay ve hissesi) yoktur. Çünkü onun himmet ve gayreti, sâdece dünyâ üzerine kasredilmiş ve sâdece dünyâ ile ilgilidir. Bu kişi bu haliyle, en şerefli yerde, en değersiz şeyi istiyor ve böylece sürekli ve ebedî olan nimetleri ve büyük mülk istemekten yüz çeviriyor.

"Onlardan bâzısı da,"

Yâni. haccı müşahede eden ve hac ibâdetini yapanlardan kimisi de:

"Kimi der:" Zikir ve duasında iki dünyâ saadeti ve hayrını isteyerek şöyle der:

Rabbena! (Ey Rabbimiz!) Bize dün-yâ'da bir güzellik ver,"

"güzellik," sıhhat, afiyet, rızkın kâfi ve vâfi olması ve hayır işlerinde başarıdır.

Teysir tefsirinde buyuruldu: güzellik," dünyâ ve âhirette bütün hayırları kendisinde toplayan şeydir.

"Ve âhirette de bir güzellik..."

Âhirette, "güzellik," sevâb ve rahmet, demektir. Şeyh Ebûl-Kâsım Hakîm buyurdular:

Dünyanın hasenesi yâni güzelliği, saadet üzere yaşamak ve şehâdet üzere yâni îmân ile ölmektir.

Âhiretin hasenesi, kabirden kalkarken müjdeyle uyanmak ve selâmetle sırat köprüsünü geçebilmektir.

"Ve bizi koru" Yâni bizi muhafaza et.

"Ateş azabından"

Af ve mağfiretle... Hazreti Ali (k.v.) den rivayet olundu:

Muhakkak ki hasene, dünyâda salih kadındır, âhirette ise, hurilerdir. Ateş azabı ise kötü kadın. Sa'dî buyurdu:

Kadın örtülü olduğu müddetçe güzel yüzlüdür. Onu kaldırdı mı çirkindir.

Bu âyet-i kerîmenin hulâsası şudur: Allahı çok zikredin. Allah'tan dünyâ ve âhiret saadetinizi isteyin.

⁴⁰⁸ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/452-453.

Bu âyet-i kerîmede, sâdece dünyalık için duâ eden kişiler zikredildi ve onların bu hareketlerinin kötü bir şey olduğu beyan edildi. Fakat, sâdece âhiret için duâ eden kişiler zikredilmediler. Dualarını âhiret hayatına kasredenler terkedildiler. Çünkü sâdece âhiret hayatını istemek, dünyâda bulunmayan bir dünyâ güzelliğini istemeye muhtaç olmaması cihetindendir.

"İşte bunlar" ikinci fırkaya işaret etmektedir. Bunlar hem dünyâ ve hem âhiret güzelliği için duâ edenlerdir. Çünkü Allahü Teâlâ hazretleri, birinci fırka yâni, sâdece dünyalık isteyenlerin hükmünü zikretti. Onlar için: S& "Buna âhirette kısmet yoktur."

"Bunlara kazandıklarından bir nasip var;" Tebğîz içindir. (1/319)

Yâni, onlara, yapmış oldukları güzel amellerinin cinsinden büyük bir nasîb var.

Bu güzel amellerin menfaati olan sevaptır. Veya yapmış oldukları güzel amellerden dolayı kendilerine verilen sevaptır. Çünkü onlar güzel amelleri sebebiyle, bu güzel sevabı hakettiler. Bundan dolayı, *>-? ibtidâiyye yâni başlangıç için olur. Çünkü illet (sebebiyyet) bir hükmün başlangıcıdır. Veya ölümden sakındırarak, kudretini imâ etti ve hayırlı amellere teşvik etmek için buyurdu:

"Allah'ın hesabı da çabuktur."

Hesâb ile amellere karşılık verilecek olan cezâ'nin kendisi murad edilmektedir. Çünkü hesâb, birini tutup Cehenneme göndermeye veya ihsan, ikram ve ilâhî atâ ile Cennete göndermeye vesîle ve sebep'tir. Sebep isminin müsebbib mânâsında kullanılması caiz ve şayidir (yaygındır).

Yâni insanlar, çok olmalarına ve amelleri fazla olmasına rağmen, hepsi, göz açıp kapayıncaya kadar veya bu süreden milyarlarca daha az bir sürede Allah, kullarının hesaplarını görür. Çünkü kulumu hesaba çekmek. Allâhü Teâlâ hazretlerinin eli bağlamaya veya göğsünü daraltmaya ya da, nazar etmeye, tefekkür etmeye veya herhangi bir şeye ihtiyacı yoktur. İşte kudreti bu derece olan zâta tâatı ihlâlden, ibâdetlerde kusurdan sakının. Veya kıyametın kopmasından ve insanların hesaba çekilmesinden asla şüphe etmeyin.

Bâzı mütekaddimîn hazarâtı (yani Taftazânî'den önce geçen âlimler) hutbe ve sözlerinde şöyle buyurdular: Dünya tartılıp bir hizaya konulsa, bir tencere (veya kabın) içinde kalan az bir artık kadar bile kalmaz. Onun için ey mü'min, ibâdet ve taat'a yönel! Hasenat işlemeye ve sevab kazanmaya çalış. Her hâl ü kârda yâni her durumda Allahü Teâlâ hazretlerini zikredin.

Hasan Basrî (r.h.) buyurdular:

Bu âyet-i kerîmenin mânâsı şudur: Küçük çocuğun babasını zikredişi gibi zikredin. Küçük çocuk, ilk konuşmaya başladığı zaman, ilk söylediği söz: "ya baba, ya baba" der.

Her Müslümana düşen, can ü gönülden, "Yâ rab, yâ rab!" söylemesi (ve bu şekilde duâ etmesi) gerekir.

Efendimiz (s.a.) hazretlerinden rivayet olundu:

"Yanımda kendilerine gıpta edilen evliyalarım, yükü hafif olup, namazında büyük bir haz sahibi olan, Rabbinin ibâdeti cihetini en güzel bir şekilde ifâ eden ve gizlilik halinde Rabbine taat eden, insanların arasına karıştığı zamanda parmakla gösterilip kendisine işaret edilmez. Rızkı kendisine kâfi ve vâfi olup buna sabreden kişidir. (Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, sonra elini bükerek devam etti) İşte ölümleri böyle acele olur. Ardlarında ağlayanları çok azdır. Onların bıraktıkları mirasları da çok azdır.⁴⁰⁹

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri, çok kere şöyle duâ ederdi:

"Rabbena! Bize dünyâda bir güzellik ver, âhirette de bir güzellik... Ve bizi ateş azabından korusun!"⁴¹⁰

Te'vîlât-I Necmiyye'den Tasavvufî Mânâlar

"Nihayet menâsikinizi bitirdiniz mi," siz vâsıl olduğunuzda yâni kemâl ehlinde baliğ olan ricâlullah'ın (Allah dostlarının) vardıkları derecelerine baliğ olduğunuzda, Allah'ın mekrin'den emin olmayın. Zikrullah'ın vazifelerini ihmâl etmeyin.

"Vaktiyle atalarınızı andığınız gibi, Allah'ı

anın, zikredin," Yâni çocukluk halinizde, hacet, ihtiyaç, acziyet, iftikâr ve inkisar ile babalarınızı andığınız gibi, Allahü Teâlâ hazretlerini zikredin.

Raculiyet (yani büyük adam olma) halinizde ise, hüccet ve muhabbetle ve Allah'ın adını zahir etmek için, Allahü Teâlâ hazretlerini, büyük bir iftihar ile zikredin.

İşşl-if Sf "Hatta daha şiddetli bir zikirle (zikredin)" İftihar ile zikretmeyi te'kid etmektedir. Çünkü çocuk, Allah'tan müstağni görünebilir. Çünkü onun bir velîsi, yâni ona bakan anne ve babası veya bir bakıcısı vardır. Bulûğa eren bir kişi de böyledir. Allah'tan başkasını anmakla iftihar edebilir. Ama âbidler böyle değildir. Âbidlerin, Allah'tan başka ne bir dostları, ne de bir koruyucuları vardır.

"Ve insanların içinden bâzıları," Talebe ve sülûk ehlinde bâzıları.

"Kimi der:" Nefsin tezyini, vusulün hasebince gururu, nisyan ânında kemâl ve halinin değişmesiyle:

"Rebbenâ! (Ey bizim Rabbimiz) bize dünyâda ver." Hasene ver. Yâni nefsi dünyâyâ meyledip asıl maksadı unutturur. Mekre uğramış olan tâlib, kendisinin çalışmaktan müstağni olduğunu zanneder. Zikir vazifelerini, nefsin riyazet işlerini, kalbin muhâtaratını (kalbe doğan kötü düşüncelerden kurtulma işlerini) ve seyr ü sulukta

⁴⁰⁹ Tirmizi hadis no: 2269

⁴¹⁰ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/453-456.

murakabe işlerini ihmal ettiği için, nefsi emmâre kendisini kaplar. Üzerine çullanır. Hevâ-ü heves kendisine galebe çalar. Yer yüzünde şeytanlar ona hâkim olup onu esir alırlar. Yeryüzünde o maneviyata teveccüh edemez ve böylece hicran ve firak (ayrılık) vadisine düşer.

"Buna âhirette kısmet yoktur." "

"Ve onlardan kimisi de." Vusul ehli ve fütüvvet erbabından kimileri de:

Kimi der ki: "Rabbena! Bize dünyâ'da bir güzellik ver," Zahirî nimetlerden bir nimet ver. Afîyet, sıhhat, nızık genişliği, feragat, taat, bedenin gücünün yetmesi, vicâhet, irşâd ve güzel ahlak gibi nimetleri bize ver.

"Ve âhirette de bir güzellik ,"

Hasene ver. Bâtînî nimetlerden nimetler ver. Keşifler, müşahedeler, yakınlık ve vuslat çeşitleriyle bize in'âm ve ihsanda bulun.

"Ve bizi ateş azabından koru!"

Yâni kesen ateşten ve firakın (ayrılığın) yakıcılığından bizi koru.

"İşte bunlar, bunlara bir nasîb vardır." Yâni bu balığ olan ve vuslata erenler için, büyük ve kâfi bir nasîb vardır.

"Kazandıklarından,"

Yâni makamlardan ve kerametlerden vardır. Hasenat işlemekle istedikleri yüce makamlar vardır.

"Allah'ın hesabı da çabuktur."

Her iki fırkanın da isteklerinde çabuktur. Yâni onların arzu, himmet ve isteklerinin kaderince; onların niyetleri hasebince onlara çabuk vermektedir.

Te'vîlât-ı Necmiyye de de.bu böyledir.⁴¹¹

Teşrik Tekbirleri

Meali:

Bir de sayılı günlerde Allah'ı zikredin -tekbir alın- bunlardan iki gün İçinde avdet (geri dönmek) için acele edene günah yok, teahhur edene de günah yok, amma korunan için; Allah'a korunun ve bilin ki, siz Ona haşrolunacaksınız.²⁰³

"Ve Allah'ı zikredin,"

Yâni tekbir getirin; namazların akabinde (hemen arkasında), kurbanları keserken, şeytanı taşlarken ve bunların gayrisinde tekbir getirin.

"Sayılı günlerde"

Teşrik günlerinde. Teşrik günleri, "yevmü'n-nahr" nahr günü (yani Zilhiccenin onuncu) gününden sonra üç gündür.

Birinci günü: "yevmü'l-karr" yâni istikrar edip yerleşme günü denilen Zilhicce'nin onbirinci günüdür. (1/320) Bu güne. "yevmü'l-karr" yâni istikrar edip yerleşme günü denilmesinin sebebi, o gün insanların Minâ'da istikrar kılmalarıdır.

ikinci günü: Nefrilevvel günüdür. Bu güne, "Nefrilevvel günü" denilmesinin sebebi, insanların bâzıları yâni bir kısım hacıların bu gün Minâ'dan ayrılmalarından dolayıdır.

Üçüncü günü Nefrüs'sânî günüdür, "yevmü'n-nahr" nahr günü (yani Zilhiccenin onuncu) günü ile beraber, bu üç gün, şeytan taşlama günleri ve namazlardan sonra tekbir getirme günleridir. Hadîs-i şerifte şöyle buyruldu:

"Arafe gününden teşrik günlerinin sonuna kadar (farz) namazlarının arkasından tekbir getirin."

Bu günlere "sayılı günler" denilmesinin sebebi, bu günlerin az olmalarındandır. Şu âyet-i kerîmede de olduğu gibi:

Değersiz bir baha ile onu birkaç dirheme sattılar, hakkında rağbetsiz bulunuyorlardı.⁴¹² Yâni az demektir.

Bilinen günler ise, Allahü Teâlâ'nın Hac süresinin şu âyet-i kerîmesinde şöyle buyurmasından dolayıdır:

"Gelsinler, kendilerine ait birtakım menfaatlere şahid olsunlar ve en'âm behîmelerinden kendilerine merzûk buyurduğu kurbanlıklar üzerine malûm günlerde Allah'ın ismini ansınlar da -onlardan yeyin ve yoksulu, fakiri doyurun.⁴¹³

Bu günler. Zilhiccenin ilk on günüdür. Bu günlerin sonu nahr günüdür.

El-Kevâşî'de buyruldu: kelimesi, "sayılmış" kelimesinin cemiidir. Çünkü cemiler, bazan müennesler ile sıfatlanabilir. Hak Teâlâ hazretlerinin şu kavî-i şerîfnde olduğu gibi "Bize sayılı birkaç günden maada asla ateş dokunmaz"⁴¹⁴

Dediler bunun şekli şudur: oiSjâJa "sayılmışlar" kelimesi, "günler," lafzının üzerine cereyan etti. Bu da mecazî olarak ceminin cemiyle kâbul edilmesidir. Kevâşînin sözü bitti.

"Kim acele ederse,"

Yâni acele eder ve Minâ'dan çıkmayı dilerse.

⁴¹¹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/456-458.

⁴¹² Yusuf: 12/20

⁴¹³ El-Hacc: 22/28

⁴¹⁴ Bakara: 2/80

Yâni nahr gününden sonra iki günü tamamlamak suretiyle Minâ'dan çıkmak isterse. Bu üç günlük zaman içinde şeytan taşlamakla ilgili olarak iki.günle iktifa edip yetinirse, üçüncü günü de şeytan taşlamak için Minâ'da beklemek ve kalmak istemezse, böyle bir acele edenin:

"Üzerinde bir günah yoktur,"

Bu aceleyle... Buna ruhsat verilmiştir.

İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe hazretlerinin mezhebine göre, üçüncü günün fecrinin doğmasından önce, Minâ'dan çıkar.

Bunun, özeti şudur: Muhakkak ki hacılar, teşrik günlerinde birinci ve ikinci geceyi Minâ'da geçirir. Burada geceler. Her gün zeval vaktinden sonra yirmi bir taşla, şeytanları taşlar. Her cemrenin yanında yedi taş atar. Geceleri Minâ'da kalmamak ve gecelememek için, ancak deve (binek) bakıcılarına ve hacıların su ihtiyacını karşılayan sakalara (suculara) ruhsat vardır. Sonra, teşrik günlerinin ikinci gününde taşını atan, birinci ve ikinci gece Minâ'da geceledikten ve o gecelerin günlerinde taşlarını attıktan sonra Minâ'dan çıkmak isteyenlere ruhsat vardır. Bu ruhsat: "İki gün içinde avdet (geri dönmek) için acele edene günah yoktur." Kavli şerifinden dolaydır.

Kim, güneş batışıya kadar oradan ayrılmazsa, o geceyi de orada geçirmek (yani Minâ'da geceleme) gerekir.

Üçüncü günün taşlarını da atar, sonra Minâ'dan ayrılır.

"Ve kim teahhur ederse (gecikirse),"

Minâ'dan çıkmayı geciktirirse. Kim zevalden önce üçüncü günü şeytan taşlamasına kadar kalırsa veya zevaldan sonrasına kalırsa. Şeytan taşlama işinden fariğ olduktan sonra (yani şeytan taşlama işini bitirdikten sonra) Minâ'dan çıkar. Şu anda insanların yaptıkları gibi. Bu İmam Şafî (r.h.) hazretlerinin mezhebi ve İmameyn'in (İmam Ebû Yusuf ile İmam Muhammed r.h. hazretlerinin) içtihadıdır.

"Üzerinde bir günah yoktur,"

Ruhsatı terkettiği için kendisine bir günah yoktur. Ma'nâ şöyledir: Kişi, tacil ve tehir arasında muhayyerdir. Yâni kişi, acele etmekle ve ertelemek arasında serbesttir.

Suâl: Eğer sen desen ki: "Tehir etmek daha faziletli değil midir?"

Cevâb: Ben, Evet! Buradaki muhayyerliğin efdal yani daha faziletli ile faziletli arasında vaki olması caizdir.

Müsâfir (yani yolcu) oruç tutmak ile iftar etmek arasında muhayyer olduğu gibi... Halbuki yolcunun oruç tutması daha faziletlidir. Ama iftar da edebilir...

Burada her iki durumda da kişinin günahkâr olmadığına açıkça beyan edilmesi, câhiliyet döneminde, bu konuda ikiye bölünen her iki grubun görüşlerini reddetmek içindir. Câhiliyet döneminde insanların bir kısmı acele etmek yâni ikinci günü Minâ'dan ayrılmak günahdır diyorlardı. Diğer bir kısmı da tehir etmek yâni üçüncü günü Minâ'da kalmak günahdır, diyorlardı. Kur'ân-ı kerim bu konuda:

"iki gün içinde avdet (geri dönmek) için acele edene de günah yok, teahhur edene de günah yoktur." Şeklinde vârid olup bunann hepsinden günahı nefyetti. "Amma ittikâ eden (korunan) için;"

Bu cümle mahzûf mübtedânın haberidir. Yâni zikredilen bu muhayyerlik ve günah olmama yönü, sâdece ittikâ eden yâni Allah'ın koyduğu yasaklardan korunanlar içindir. Çünkü gerçekten hacı ve hacmdan yararlanacak kimse, yasaklardan sakınan yâni takva ehli kimselerdir. Zîrâ Allahü Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Allah ancak, müttakiilerden kabul buyurur.⁴¹⁵Eğer hacından önce isyanlar ile mülevves olmuş (kirlenmiş) ve hacıyla meşgul olduğu zaman da böyle ise, haca ona hiçbir menfaat sağlamaz ve fayda vermez. Bu kişi farzları zahiren de olsa, yerine getirmişse böyledir...

"Allah'a ittikâ edin (korunun)"

Yâni hac ibadetiyle meşgul olduğu zamanda ve daha sonrasında, Allah'tan ittikâ edin, korunun. Amellerinizle ittikâ edin. Çünkü tartı ve mizanda ma'siyetler, hasenatı (yani iyi ve güzel amelleri) yer bitirir.

"Ve bilin ki, siz O'na

haşrolunacaksınız."

Yâni dirileceksiniz ve işlediklerinizin karşılığını görmek için toplanacaksınız. Bu, takva emrini te'kid içindir. Takva emrine imtisal edip bağlanmayı gerektirmektedir. Çünkü, hasrı bilmek, muhasebe (yani Allah tarafından hesaba çekileceğini) ve cezâ'yı (yakînen) bilmek (ve inanmak) takvâ'ya sarılmayı gerektiren ana sebepler ve unsurlardandır. İnsanlar, hacdan döndüklerinde Allah'a karşı suç işleme konusunda cesaretli oluyorlardı. Böylece onların uyarılması hususunda şiddetli davranılmıştır.

Ebû Âliyye (r.h.) buyurdular. Hacı kıyamet günü getirilir. Eğer hacdan sonra ömrünün geri kalan kısmında takvâlı davranmış ve hac ibâdeti sebebiyle günahları bağışlandıktan sonra herhangi bir günah irtikâb etmemiş ise, üzerinde hiçbir günah olmadığı halde mahşere gelir. Günahlarına isrâr eden kişi, haccettiği zaman, kendisinden kabul edilmez ve daha önce yapmakta olduğu günahlarına geri döndüğü için Allah, ondan kabul etmez.⁴¹⁶

Hacc-ı Mebrûr

⁴¹⁵ El-Maide: 5/27

⁴¹⁶ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/459-463.

Haccı mebrûr'un alâmeti şudur: Haccdan, dünyâ'dan zahit ve âhirete râğib eder bir halde dönmesidir. (1/321)
Kişi, hacc-ı mebrûr'dan döndüğü zaman, günahı mağfur ve duası müstecâb bir şekilde dönmüş olur. Bundan dolayı, hacc-ı mebrûr eden kişilerin selâm ile karşılanması ve kendisinden istiğfar istenmesi müstehaptır.
Hacc-ı mebrûr, İbrahim Edhem'in haccı gibi olmalıdır. İbrahim salih ve iyi arkadaşları ki, kendisiyle sohbet edenlerle beraber Belh'ten hacca gider. Haccdan döndükleri zaman, dünyâyâ karşı zâhid ve âhirete râğbet eder halde döndüler. İbrahim Edhem hazretleri, mülkünü, malını, ehlini, aşiretini ve memleketini terketti. Gurbet şehirlerini terketti. Belh şehrinin emîri olduğu halde, elinin emeğini yemekle kanaat etti. İbrahim Edhem hazretleri, ya ekin biçerek veya bostan (bağ ve bahçe) bekçiliği yaparak geçindi.
Bâzıları buyurdular: Hür ve kerim (soylu ve asil) kişi, kadîm olan Allah'ın ahidini bozmaz. Eğer nefsin seni, Mevlâ'nın ahidini bozmaya davet ederse, nefsine şöyle söyle:
"Allah'a sığınırım! Doğrusu, o benim efendim. Bana güzel baktı. Hakikat bu ki, zâlimler felah bulmaz."⁴¹⁷
Mesnevî'de buyuruldu:
Mîsâkı bozmak ve tevbe'yi kırmak, ömrün sonunda lanete uğramayı icâbettirir.
Ve bâzı âlimler buyurdular:
Bir toplulukla beraber haccdan döndüm. Nefsim beni kötülük işlemeye davet etti. Evin bir köşesinden gizliden şöyle bir ses işittim:
-"Yazıklar olsun sanal Haccetmedin mi? Yazıklar olsun sana! Haccetmedin mi?" Ve Allahü Teâlâ hazretleri, beni son saate kadar korusun. Hiç şüphesiz bâzı ameller kişiye günah işlemeye karşı bir perde olur; kişi, ona dayanıp, ona itimat ettiği zaman...⁴¹⁸

Hikâye

Bâzı Türkler, Şeyhü'l-İslâm Ahmed Nâmikî el-Câmî (k.s.)⁴¹⁹ hazretlerinin meclisine devam ediyorlardı. Şeyhin kafasının üzerinde kalkan gibi bir nur görünüyordu. Kendisiyle beraber haccetmek üzere anlaşmış ittifak ettiler. Hacc'dan döndüğü zaman bu hâl kendisinden zail oldu. Yâni şeyhin başının üzerindeki nur artık görülmez oldu. O kişi bunun sebebini Şeyh'ten sordu. Şeyh buyurdu:
-"Haccdan önce sen tazarru ve meskenet sahibiydin. Şu anda haccın sana gurur verdi. Sen aldandın. Sen nefsin kadr-ü kıymet ve bir menzil ve merteye verdin. Bundan yâni haccınla mağrur olmandan dolayı senin manevî rütben düştü. O nuru görmez oldun."
Hacı kişiye gereken, haram şeylerden tamamen uzaklaşması ve harama son vermesidir. Nafakasını asla haram kazançtan elde etmemesidir. Çünkü Allahü Teâlâ hazretleri ancak helâl ve temiz olanları kabul eder. "Ve Allahü Teâlâ hazretleri ancak helâl ve temiz olanı kabul eder."⁴²⁰

Hikâye

Bâzı hacılardan hikâye olundu. Haccedip dönerlerken arkadaşlarından biri yolda vefat etti. Arkadaşları onu orada gömdüler. Onun kabrinde kazmayı unuttular. O kazmayı mezarından çıkartmak için kabrini açtılar. Birde ne görsünler! Adamin boynu ve iki eli kazmanın halkasından birleşip kazmanın sapına dolandığını gördüler.. Hemen üzerini toprakla kapattılar. Sonra ailesine onun hâlini sordular. Ailesi:
-"O biriyle arkadaşlık etti. Onun malını alıp o mal ile haccetti" dediler. Hadis-i şerifte buyuruldu:
"Kim Beytullahı helâl kazanç ile haccederse, o kişi bir adım attığında mutlaka Allahü Teâlâ kişiye her adımından dolayı yetmiş hasene yazar, onun yetmiş hatasını siler ve onun yetmiş derecesini yükseltir."
El-Hâlisa isimli kitabta zikredildi. Kişi helâl, temiz ve içinde şüphe bulunmayan bir mal ile haccetmek istediği zaman, hac için birinden borç alır, o borç para ile hacceder ve sonra o borcu malından öder.⁴²¹
Ebûl-Kâsım el-Hakîm'den rivayet olundu:
O sultandan caize (bahşiş) alır, bütün ihtiyaçları için de borç yapardı. Sultan'dan almış olduğu caizeyle de borçlarını öderdi.
Ebû Yusuf (r.h.)'dan rivayet olundu:
Bu cevâbı, benzerinde mübâh görürüm. "Hazânetü'l-Fetâvâ" isimli kitapta böyledir.⁴²²

⁴¹⁷ Yusuf: 12/23

⁴¹⁸ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/463-464.

⁴¹⁹ Seyhü'l-İslâm Ahmed Nâmikî el-Câmî (k.s.) Horasan velilerindendir. 1049 yılında horasan'ın Namık köyünde doğdu. 1142 de vefat etti. Büyük kerametler sahibi bir zat idi. (80 bin kişi onun elinde tövbe ederek hakka rucu etti. Pek çok eser yazdı. Eserlerinden birinde şöyle buyurur: "Kendi zan ve kafasına göre davranarak, başkalarını düzeltmeye çalışmak, çoğu kere fayda yerine zarar hası! edebilir. Bunun için çok dikkatli ve uyanık olmalı, bir kimsenin saadetine vesile olayım derken, o kimsenin hatta kendinin bile felâketine sebep olmamalıdır"

⁴²⁰ Buhâri: hadis no: 1331

İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/464-465.

⁴²¹ Para, maddî güçtür. Kazancı haram olan bir kişi, birinden borç para almakla kazancı helal olmaz. Musannif hazretlerinin beyan ettiği gibi "Halisa" kitabında helal'dan haccetmek isteyenlere borç alıp onunla haccetmeyi tavsiye etmesi, makbul olmayan bir hiledir. Zira o borcun dayanağı yine kişinin kendi mal varlığıdır. Burada önemli olan kişinin mal varlığının helâl veya haram oluşudur. Mütercim.

⁴²² İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/465.

Fesat ve Bozgunculuk

Meali:

Nâs içinden kimi de vardır ki, dünya hayat hakkında sözleri seni imrendirir; bir de kalbindekine Allah'ı şâhid tutar. Halbuki o, İslâm hasımlarının en yamanıdır.²⁰⁴

Ona "Allah'tan kork!" denildiği zaman da, kendisini günah ile onur tutar, Cehennem de onun hakkından gelir. Cidden ne fena yataktır o!²⁰⁶

Yine, insanlar içinde kimi de vardır ki, Allah'ın rızasına ermek için kedinin fedasını eder. Allah ise kullarına çok ra'fetli'dir.²⁰⁷⁴²³

Tefsir:

"Nâs içinden kimi de vardır ki, sözleri seni imrendirir;"

Yâni onun sözünün zahirini güzel görür ve sen onu güzel ve makbul bulursun. (hoşuna gitmek), bir şeyi güzel bulmak, ona meyledip eğilim duymaktır ve onu büyük görmektir.

Râgıb Isfehânî buyurdu:

Taaccüb: Bir şey sebebiyle, bilgi sahibi olmama anında insana ânz onlan hayrettir. "Şu bana taaccub verdi" sözünün hakikati, "Bu şey bana tam bir zuhur ile zahir oldu; ama ben onun sebebini bilmiyorum," demektir.

"Dünya hayat hakkında,"

Burası, "söz" kelimesine taalluk etmektedir. Yâni dünyânın mânâsı ve dünyâ hakkında konuştukları sana sevinç verir, seni sevindirir. Çünkü onun davası, yâni iddiası senin sevgindir. Ama onun bu şekilde konuşması, dünyalık bir haz ve pay içindir. Bundan dolayı onun sözü sâdece dünyâ ile ilgilidir, âhiret ile ilgili değil. Veya mânâ şöyledir: Onun dünyâ hakkında tatlılıkla, açıklık ve fesâhatla konuşması, senin hoşuna gidiyor; âhiret hakkında konuşması değil... Çünkü âhiretle ilgili konuşursa, onun yalanı ve kabahati (çirkinliği) hemen zahir olup ortaya çıkar. Ve bir de kalbindekine Allah'ı şâhid tutar,"

Yâni şöyle der: "Benim kalbimdeki sevgi ve İslama, dilimdeki sözüme muvafık olduğuna Allahi şâhidtir."

"Halbuki o İslâm hasımlarının en yamanıdır."

Yâni, o müslümanlara karşı düşmanlık ve husûmette çok şiddetli ve aşırı giden bir kişidir.

Husûmet" kelimesi, "öldürmek," "mücâdele etmek" kelimeleri gibi masdardır. Ve "daha yamandır, daha azılıdır" kelimesi, kendisine muzâf olmuştur. Bu izafet ^ "içinde" manasınadır. îu "daha yamandır, daha azılıdır" yâni" husûmeti daha şiddetli demektir.⁴²⁴

Sebib-İ Nüzulü

Bu âyet-i kerîme, Ahnes b. Şüreyk es-Sakafî hakkında nazil oldu. Kendisi manzara (fizikî) yönden güzel, tatlı sözlü (güzel ve iyi konuşan) biriydi. Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine dostluk gösterir ve İslâmı yâni Müslüman olduğunu iddia eder (1/322) ve muhabbet ve ihlâstan dem vururdu. Bu konuşmaları yaptığı halde yâni sevdiği iddiasında bulunup da gereğini yapmamak mulhidlerin ve zındıkların fiillerindendir. Çünkü seven, muhakkak sevgilisinin dediğini yapar. Şair dedi:

"İlâha isyan ediyorsun, O'na muhabbetini izhâr ederken.

Yemîn ederim bu, işlerin içinde çok alçak bir iştir.

Eğer sevgin doğru olsaydı O'na itaat ederdin.

Çünkü seven sevdiğine itaat eder."

Hafız buyurdu:

Doğrulukla Allah verdi nefesi,

Fecr-i kâzibin bahtı öldürülür. O gün uğursuz olur. "iş başına geçti mi"

Yâni arkasını çevirip, senden sarf-ı nazar ettiği ve senden ayrıldığı zaman veya gâlib olup vali olduğu zaman, "Yeryüzünde sa'yeder (gayret edip çalışır)." "Sâ'y" hızlı adımlarla yürümek ve koşmak demektir. Bu kelime istiare yoluyla amel ve kazançta büyük bir cehd ile çalışmak demektir. Burada "Sa'y" kelimesi, her iki mânâyâ göre de çalışmak ve kazanç elde etmek, yeryüzünde olduğu halde yine: "yeryüzünde" kelimesiyle beraber geldi. Bu onların yeryüzünde "fesatlıklarının çokluğuna delâlet etmesi içindir. Çünkü "yeryüzü" lafzı umûmîdir. Bütün cüzleri için kullanılır. Zarfın umumîliği, mazrufun umumîliğini icabettirir. Sanki şöyle; denilmektedir. Yâni yeryüzünün neresinde bulunursa bulunsun, onlara oralara girer, bozgunculuk eder. Orada fesat çıkarır ve? fesadının çokluğu ilzam eder.

"İçine kadar fesad vermek," Bu sa'yin illetidir. helak etmek (için sa'yeder,) "Helak etmek" zayi etmek demektir.

Harsı yâni Ziraatı (toplumların hertürülü maddî ve manevî birikimlerini ifsada uğrattı zayi eder.)

"Nesil" hayvanların yâni canlı cinslerinin dişilerinden doğan şeydir. Bir şeyden ayrılıp çıktığı zaman: "nesil

⁴²³ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/466.

⁴²⁴ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/466-467.

türedi" denir.

"Hars" ve "nesi" kelimeleri aslında birer masdardırlar. Ama burada kendilerinden mef'ûl mânâsı murad edilmiştir. (Yâni masdar bi mânâ'l-mef'ûl Oldurlar mef'ûl mânâsında masdardırlar.) Çünkü çocuk, ebeveynin (anne ve babasının) neslidir. Yâni onlardan ayrılıp çıkmıştır.

Bu (yani hars ve nesle zarar vermek ya) Ahnes'in Sakîf kabilesine yaptığı gibidir. Ahnes onlarda gecelemiş yâni geceleyin onlara gelmiş; onların hayvan ve koyun sürülerini ve ekinlerini helak etmişti. Çünkü Ahnes ile Sakîf kabilesinin arasında düşmanlık vardı.

Veya kötü valilerin ve idarecilerin yaptığı gibidir. Kötü idarecilerin nesilleri katletmeleri ve (değerleri) telef etmeleridir.

Ya da kötü idarecilerin halka zulüm etmeleridir. (Bu zulümler sebebiyle) Allahü Teâlâ hazretleri yağmurları keser ve böylece ekin ve nesil helak olur. Hadis-i şerifte buyuruldu:

"Allahü Teâlâ hazretleri, maîşet (geçim) yarattığında, bereketi, hars (Ziraat) ve neslin içine koydu."⁴²⁵

Hadis-i şerifte buyurdu:

"Kıyamet günü bir valî (idareci) getirilerek, Cehennem köprüsü üzerine atılacak ve onun atılması sebebiye köprü öyle sallanacak ki, o kişinin bütün mafsalları yâni eklem yerleri birbirlerinden ayrılacak. Eğer amelinde (icrâât ve işlerinde) Allah'a itaat edici ise köprüyü geçerek Cennete doğru devam edecek; (yok) eğer Allah'a âsî ise köprü yarılarak Cehennemin içine doğru elli senelik derinliğe düşecektir."

"Allah da fesadı sevmez."

Yâni Allah fesada razı olmaz. Bozgunculuktan hoşnut kalmaz. Ona buğzeder ve onu işleyene gazâbta bulunur.

Suâl: Eğer denilse ki, Allahü Teâlâ hazretleri, nasıl fesadı sevmediğine hükmetti. Halbuki kendisi eşyâ'yı bozmaktadır, (hâşâ)

Cevâp: Hakikatte ifsat (bozgunculuk) sahih bir maksat olmadan bir şeyi güzel olan halinden çıkartmaktır. Böyle bir şey Allah'ın fiillerinde yoktur. Allah böyle bir şeyi de emretmez. Allah böyle bir fesadı asla sevmez. Allahü Teâlâ hazretlerinin fiillerinden bizim görüp, zahiren fesat ve kötülük sandığımız şeyler, bize ve bizim bilgimize izafeten ve bizim ona itibârımız iledir. Ama işin hakîkatı ve Allahü Teâlâ hazretlerinin nazarında ise o şey bizim için bir islâh ve iyiliktir.

"Ve ona denildiği zaman,"

Yâni bu münafık ve müfsid kişiye vaaz ve nasihat yoluyla denildiği zaman:

"Allah'a ittikâ et (Allah'tan kork!)"

Bu kötü işinden dolayı Allah'tan kork. Fesat ve nifaktan, yapmakta olduğun şeyleri terket.

"Kendisini günah ile onur tutar," Yâni onun içinde bulunduğu durum ve câhiliyet hamıyyeti onu kendisinden nehyedildiği isyan ve günahı işlemeye sevkedip çeker. Veya mücâdele ve inat ile vaizin sözünü reddetmeye sevkeder. Bu senin, bir kişinin üzerine yapması gerekli olan ve elzem olan bir iş için: ııııo ijli-f "O şunu tuttu ve o kişi şu işi yapmaya başladı" demen gibidir. Jıfu "günah" ile kelimesinin başındaki ^ (b) harfi ta'diyet içindir. Fiilin sılası ise, kendisinden önceki cümledir.

Cehennem de onun hakkından gelir."

feu cümle, mübtedâ ve haberdır. Yâni Cehennem ateşine girmesi ve orada ebedî kalması ona kâfi ve yeter. Bu onun ameline göre olup şiddetli bir vaîdirdir.

"Cidden ne fena yataktır o!"

Yâni, Allah'a and olsun ki, Cehennem ne kötü bir yatak (ve varılacak) yerdir.

İbni Mesûd (r.a.) hazretleri buyurdular: Allah katında en büyük günah, bir kula:

"Allah'tan kork" denildiği zaman, onun:

"Sen kendine bak! " demesidir.

Ömer ibni Hattab (r.a.) hazretlerine, "Allah'tan kork" denildiği zaman. Allah'a tevazu için, yanaklarını yere koydu...

Sonra, Allahü Teâlâ hazretleri, geçen âyet-i kerîmede dünyalık istemek için dînini verenlerin halini zikretti. (1/323) Bu âyet-i kerîmede de, dünyâsını ve nefsini, dînini talep etmek ve kıyamet günü Allah'ın katında sevap olması için sarfedenlerden söz ederek; şöyle buyurdu:

"Yine, insanların içinde kimi de

vardır ki, kendini feda eder."

Yâni, canını satar ve sarfeder. Çünkü mükellef olan kişi, oruç tutarak, namaz kılarak, hacceder ve cihâd yaparak Allah'a itaat uğruna canını feda edince, sanki sevap elde etmek için canını Allah'a satan kimse gibi olur. Allahü Teâlâ hazretleri de sanki ona amellerinin karşılığında sevap, fazl ü kerem ve Cennetini vermekle onun nefsini satın almıştır.

"Allah'ın rızasına ermek için," Yâni Allah'ın rızasını talep etmek için.

O "Allıan ise kullarına raûftur."

Bundan dolayı, Allahü Teâlâ hazretleri kullarını takva ile mükellef kılar ve onları sevap işlemeye arzeder.

⁴²⁵ Kenzul-Ummâl: hadis no: 9354

Allahü Teâlâ hazretlerinin kullarına karşı raûf yâni merhametli olmasının cümlesindendir: Onlardan canlarını ve mallarını satın alıyor. Halbuki bunlar zaten Allah'ın mülkü ve O'nun hakkıdır. Allah, hâlis mülkü olan bu şeyleri, sayılamayacak rahmet ve ihsan karşılığı ile yine kendilerinden satın alıyor. Bu, Allah'ın bir lütfü ve keremidir. ⁴²⁶

Sebeb-i Nüzul

Denildi ki, bu âyet-i kerîme, Suhayb bin Sinan er-Rûmî (r.a.) hazretleri nakkında nazil oldu. Suhayb (r.a.) hazretleri, Mekke'den yola çıktı.

Medîne'ye Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin yanına hicret etmek istiyordu.

Tam yüz yaşındaydı.

Kureyş müşriklerinden bir bölük kişi onun arkasına düşüp peşine takıldılar. Onunla beraber bulunan bir cemaati öldürdüler. Suhayb (r.a.) yanında beylik kabı (okluk) vardı. İçi okla doluydu. Kendisi iyi bir atıcıydı. Attığında mutlaka isabet ettirirdi. Nişan alması kuvvetliydi. Suhayb (r.a.) yüksekçe bir yere çıkıp Kureyşlilere seslendi:

"Ey Kureyşliler" Siz beni çok iyi bilirsiniz ki, içinde en iyi ok atan adam benim. Vallahi ben okumu attığımda mutlaka adamın kalbine vururum. Allah'a yemin olsun ki, okluğumda (ok torbamda) bulunan tüm okları boşaltmadıkça, sonra da elimde bir şey kalmayınca kadar kılıcımınla sizleri doğramaçlıkça hiç biriniz beni yakalayamazsınız. Eğer bundan sonra beni yakalarsanız, bana istediğinizi yapın. Kaldı ki beni ele geçirmenizin size bir yararı da olmayacaktır. Ben yaşlı bir adamım. Mekke'deki evimde bir miktar varlığım var. Yolumdan çekilin, geri dönün gidin o malı alın ve beni inandığım İslâmiyetle başbaşa bırakın."

Suhayb (r.a.)'ın büyük bir heyecan ve aşkla söylediği bu sözler, Mekkeli müşriklerin içlerine korku verdi. Hemen onun dediği gibi yaptılar. Önünden çekildiler. Bir bölük küfür askeri bir tek mü'mine saldıramadılar. Suhayb (r.a.) Medîne'ye doğru yürüdü...

Suhayb (r.a.) Medîne'ye girdiği zaman. Hazreti Ebû Bekir (r.a.) ile karşılaştı. Ve ona:

"Ey Suhayb! Kârlı bir alış-veriş dedi. Suhayb (r.a.):

"Nedir o, ya Eba Bekir?" diye sordu,

Ebû Bekir (r.a.) hazretleri, ona onun hakkında inen bu âyet-i kerîmeyi haber verdi. Suhayb (r.a.) çok sevindi.

Bu takdirde. "Satın almak" manasınadır. Çünkü hâdisenin şekli, satın alma suretinde cereyan etmiştir. Zîrâ Suhayb (r.a.) malını müşriklere vererek karşılığında, nefisini satın almıştır. ⁴²⁷

Mü'minlerin Canlan Ve Mallarının Bedeli Cennettir

Bil ki, muhakkak mü'minler, kendi istek ve arzularıyla canlarını ortaya koyup sattılar. Mü'minin canının karşılığı (olan bedeli) ise Cennettir.

Evliya ise, kendi ihtiyar ve arzularıyla canlarını ortaya koyup sattılar. Evliyâullah'ın canlarının karşılığı (olan bedeli) ise Allahü Teâlâ hazretlerinin nâsıdır.

İkisinin arasında çok fark vardır.

Seyr ü sülûkün yolcusuna gereken, beşerî vatanlardan çıkıp, yakınların diyarından uzaklaşıp garib olmalıdır; hakikî mücâhid ve manevî şehîd oluncaya kadar... ⁴²⁸

Ne Mutlu Gariblere

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

"Selâm! (ve) mutluluk garibler içindir."

"Din garib başladı ve yine garibe dönecektir. Ne mutlu gariblere! Onlar, insanların sünnetimden ifsat edip bozduklarını islâh edenlerdir. ⁴²⁹

Yine Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

"Garib olarak vefat eden kişi, şehid olarak ölmüştür. ⁴³⁰ Bununla yâni "garib" ve "garibler" kelimesiyle halktan kesilip hâlik'a' yönelmektir. (Burada kastedilen gurbette yaşamak değil; kendi memleketinde garib olmaktır. İnsanların bozduğu sünneti ihya edebilmektir.) Bu da ancak itikad ve amelleri bozuk olan bir memleketin insan yığınlarına ve topluluğun görüşlerine ve bilhassa ibâdet ve şehvetlerde onlara muhalefet edip, Allah'ın emri ve Resulü (s.a.v.) hazretlerinin sünnetlerinin doğrultusunda hareket etmekle mümkün olur. ⁴³¹

Devamlı Abdestli Gezmek

⁴²⁶ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/467-471.

⁴²⁷ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/471-472.

⁴²⁸ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/472-473.

⁴²⁹ Tirmızı, hadis no: 2554

⁴³⁰ Tezkiratül-mevsûâtül-hadis

⁴³¹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/473.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

"Ey Enesî Eğer senin gücün sürekli abdest üzere yaşamaya yeterse, bunu yap (sürekli abdestli ol). Çünkü Ölüm meleği, kulun ruhunu aldığı anda, eğer o kul abdest üzere ise kendisine şehâdet yazılır."⁴³²

Bu şundandır: Muhakkak ki abdest, Allah'ın gayrisinden (yani mâsivâ'dan) ayrılmanın işaretidir. Namaz, Allah'a muttasıl olmanın, yâni Allah İle olmanın işareti olduğu gibi... Yine hadis-i şerifte buyuruldu:

"Taharet (temizlik Ve abdest) üzerine devam et. Sana rızkın genişler."⁴³³

"Taharet (temizlik ve abdest) üzerine devam et; rızkında sana genişlik verilir."⁴³⁴

Sûrî taharet (temizlik) sûrî rızkın genişlemesine sebeptir. Ve bâtinî taharet, manevî rızkın genişlemesine sebeptir. Maârif, ilhamlar ve varidatın gelmesine yol açar. Ve bu durum anında, güzel hayat ile kalb dirilir ve nefis sıfatlarından ölür. Bu ise ancak hakikî bir cihâdın eseridir. Kim nefsin ipinden (bütün bağlantı ve saplantılarından) kurtulursa, o kişi kendi ihtiyarı ile ölmüştür ama, ebedî olarak canlıdır.

Mesnevî'de buyuruldu:

Ey bu dünyâda şehid olan nefis!

Sen dünyâdan Öldün ama, ebedî olarak yaşamaktasın!⁴³⁵

Bâtını Tasfiye Ve Kalbi Parlatmanın Yolu Zikrullahtır.

Elbette, halktan halika yükselmek lâzımdır. Tam muhtaç olan t nefisten, tam zengin olan Hakka yönelmek gerekir. Ancak kişi, bu. yol ile bütün hayırları tahsil eder ve bütün serleri defedebilir. Kişi

Allahü Teâlâ hazretlerine koştuğu zaman, Cemâlullah'a vâsıl olur. O'nun Celâlinin müşahedesine gark olur ve o zaman Allahü Teâlâ hazretlerinin şu kavH şerifinin sırrını müşahade eder: "Allah" de, sonra bırak onları,⁴³⁶

Burada yapılacak iş şunlardır:

- 1 - İlk iş mâlları terketmek,
- 2- Sonra evlâdı terketmek,
- 3- Sonra nefsi terketmektir.

Birincisinin yanında tevhid-i ef âl tecelli eder.

İkincisinin yanında tevhid-i sıfat tecelli eder. (1/324)

Üçüncüsünün yanında tevhid-i zât tecelli eder. Bu da derecelerin en yükseğidir.

Akıllı kişiye gereken, Allahü Teâlâ hazretlerini çok zikretmektir. Çünkü zikir, bâtını tasfiye etmenin ve kalbi parlatmanın sebebidir. Allahü Teâlâ hazretleri şöyle buyurdu:

"Ey o bütün iymân edenler! Bir düşman kümesiyle karşılaştığınız vakit, sebat edin ve Allah'ı çok zikreleyin ki, felaha erebilesiniz."⁴³⁷

Talibin matlûba kavuşmasından daha büyük bir felah ve kurtuluş yoktur.⁴³⁸

Allâhım! Bizleri felaha erenlerden eyle! Âmin.

Barişa Girin Ve Şeytana Tâbi Olmayın

Meali:

Ey o bütün iymân edenler! Kâffeten silm'e (teslimiyete) girin de Şeytan adımlarına uymayın. Çünkü o sizin aranızı açan belli bir düşmandır.208

Size bunca beyyineler geldikten sonra yine kayarsanız, iyi bilin ki, Allah çok onurlu bir hakîm'dir.209

Onlar, sâde gözetiyorlar ki, Allah buluttan gölgelikler içinde meleklerle geliversin de kendilerine, iş bitiriliversin. Halbuki bütün işler Allah'a götürülür.210⁴³⁹

Tefsir:

"Ey o bütün iymân edenler!" Hitabın münafıklara yönelik olması halinde: Ey o diliyle îmân edenler!

"Kâffeten (hep birlikte) silm'e girin,"

Yâni, hep birlikte zahirî ve bâtını olarak: Allah'a teslim olun ve O'na itaat edin, demektir.

"Silm" teslim olmak ve taat etmek manasınadır. (ilmî mütalaa)

"Kâffeten" (hep birlikte) kelimesi, "girin" emri hâzırının fail zamirinden hâl'dir. Veya bu hal, cemi zamirinde bulunan umûmî mânâsını tekîd içindir. Çünkü senin: "Kavim hep birlikte kalktı" sözün: "Kavmin hepsi kalktı"

⁴³² Kenzül-Ummâl hadis no: 26065; Ruhul'beyan'da bu hadis-i şerif; "Ey Enes!" diye başlıyor. Kenzül-Ummal'da ise "Ey oğulcağızım!" diye başlıyor. Ruhul'l-beyanda bulunduğu şekliyle buraya yazdım. İki hadis-i şerifin manâsı bir.. Mütercim.

⁴³³ Feyzül-kadir hadis no: 5283.

⁴³⁴ Kenzül-Ummal. hadis no: 44154,

⁴³⁵ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/473-474.

⁴³⁶ El-En'âm:6/91

⁴³⁷ El-Enfâl: 8/45,

⁴³⁸ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/474-475.

⁴³⁹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/476.

menzilesindedir.

"Kâffeten"(hep birlikte),"Camian"(topluca) ve "umûmî" (genel) kelimelerin sonundaki u (ta) harfî müenneslik (ta)sı değildir. Her ne kadar u (ta) harfinin aslı müennesiğe delâlet ediyorsa da burada sâdece bu kelimelerin "hepsi" ve

"cemii" mânâlarına nakledilmesi için dâhil oldu.

Buna göre bu cümlemin mânâsı şöyledir: Külliyyen (yani tümüyle) İslâm'a girin ve İslâm'a başka bir şeyi karıştırmayın.

Hitâb, kitap ehlinin îmân edenleridir. Çünkü onlar îmân ettikten sonra eski dinlerinin bâzı hükümlerine riâyet ediyorlardı.⁴⁴⁰

Sebeb-İ Nüzul

Rivayet olunduğu üzere, Abdullah bin Selâm ve onun bâzı ashabı Tevrâtın bâzı hükümlerine bağlı kalıyorlardı. Meselâ Cumartesi gününe saygı gösteriyorlar, deve etini ve sütünü haram sayıyorlardı. Onlar bu şeylerden kaçınmanın İslâm'da mübâh olduğunu düşünüyorlardı. Kendi eski şeriatlerinde bunlara riâyet etmek vacip olduğundan onlar, bunun İslâm'da helâl olduğunu bildikleri halde itikatları üzerine sabit kalıyorlardı. Âdetlerin ayrılığında istisnaları sormak için, Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine sordular:

-"Yâ Resûlellah! Tevrat da gerçekten Allah'ın kitabıdır. Bizi bırak da (bize izin ver de) gece namazlarımızda Tevrâtı okuyalım?" dediler. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri buyurdular:

-"Nesh olunan ve hükmü kaldırılan hiçbir şeyi tutup ona sarılmayın. Daha önce ülfet edip alıştığınız şeyleri bırakın. Kaldırılan şeyler ile yalnızlığınızı gidermeyin."

Hak ile vahşet birlikte olmaz. Bu şeytanın süslemesidir.

"Ve şeytan adımlarına uymayın;" adımlar" kelimesi, zamme veya sükûn ile okunan, kelimesinin cemiidir. Bu da iki ayağın arasındaki mesafeye söylenir. Yâni, şeytanın yaptıklarına uymayın, onur, çağırdığı bâtil ve yanlış yollara giderek ona itaat etmeyin. Onun asılsız süslemelerine ve vesveselerine kapılmayın.

"Çünkü o sizin aranızı açan belli bir düşmandır."

Onun düşmanlığı zahirdir, apaçık ortadadır. O, verdiği vesveseler ile sizin müslümanlığınızı bozmak istiyor.

"Eğer siz kayarsanız." kelimesi, aslında ayak sürçmesi demektir. Daha sonraları, adaletli ve hak olan itikattan sapma ve isabetli ve doğru olan amelden ayrılmak mânâsında kullanıldı. Buna göre bu cümlemin mânâsı şöyledir: Siz haktan ayrıldınız, hataya düştünüz. İlim bakımından olsun, amel bakımından olsun orta yolu çiğnediniz. Ve. hem de: "Size bunca beyyineler geldikten sonra,"

Yâni, davet edildiğiniz şeyin hak olduğuna dair hüccet ve kesin deliller geldikten sonra saparsanız... "İyi bilin ki, Allah azizdir (gaalibtir)."

Allah, emri konusunda gâlib ve üstündür. Sizden intikam almak konusunda kesinlikle âciz değildir.

"Hakîm'dir." İntikam alması ancak hak ve adaletinin gereğidir.

Bu âyet-i kerîmede, teslim olmak ve itaat yolundan sapma ehline, belîğ ve kesin bir tehdit vardır. Çünkü baba, oğluna: "Eğer sen bana karşı gelersen, sen beni bilirsin, benim ne kadar güçlü ve cezalandırmamın ne kadar şiddetli olduğunu da bilirsin!" derse bu sözü, sakındarmada dövmek ve başka şeyleri zikretmesinde yâni: "Seni söyle döverimi Sana böyle yaparım!" demekten daha tesirli bir söz olur.

Bununla beraber bu âyet-i kerîme, vaaddan meydana gelen bir vaîdin üzerine müstemildir. Zîrâ bu tehditten sonra Allahü Teâlâ hazretleri hemen. "(Allah) hatâm'dir." Kavli şerifini getirdi. Hakîm'in hikmetine yakışao da iyi ve kötü kişilerin arasını temyiz ve tefrik etmektir. "HakîrTden kötü kişilerin cezalandırılması ve iyi kişilerin fatlandınrnsa beklenir. İşte bunun gibi Allahü Teâlâ hazretlerinden de muhsin (iyilik yapan) kişilere ikramda bulunması ve sevaplandırması beklenir. Belki hikmete layık olan ve rahmete yakın olan da budur...

"Onlar, sâde gözetiyorlar ki,"

Buradaki istifham nefiy manasınadır "nazar" (yani "bakıyorlar" fiili,"gözetiyorlar, bekliyorlar," manasınadır Yâni, silme (tam teslimiyete) girmeyi terkedip, şeytanın adımlarına uymaktadırlar.

Vi "Ancak Allah'ın gelmesini mi?"

Yâni Allah'ın gelmesini mi (Allah'ın azabının gelmesini mi) bekliyorlar.

Burada muzâf olan "azâb" kelimesi mahzûftur. Yâni:"Ancak Allah'ın azabının gelmesini mi (bekliyorlar)?" demektir. Çünkü Allahü Teâlâ hazretleri, hareket ve sükûneti gerektiren gelmek ve gitmekten münezzehtir. Çünkü bunların hepsi mühdestir (sonradan yaratılmıştır). 0 zaman gitmek ve gelmekten Allah'a isnâd edilen ve onun için sahih olan şeyler, mühdes ve onun mahlûkları olmuş olur. Allah, kadîm'dir. Gidip gelmek, onun hakkında muhaldir.

Hazreti Ali (r.a.)'a, soruldu:

-"Yer ve gök yaratılmadan önce Allah, neredeydi?" Hazreti Ali (r.a.) buyurdular:

-"Nerede? Demek bir mekândan sormaktır. Allahü Teâlâ hazretleri var iken hiç bir şey yoktu. Bu gün de O, evvelce olduğu gibidir."

⁴⁴⁰ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/476-477.

Mütekaddimîn âlimlerinin, bu âyet-i kerîmede mezhebi şudur: İnsan bunların zahirine îmân etmelidir. Ancak bunun ilmini Allahü Teâlâ hazretlerine bırakmalıdır. Çünkü insan bu konuda Allahü Teâlâ hazretlerinin muradının ne olduğunu gereğince bilmek konusunda hataya düşebilir. (1/325)

Bu konuda evlâ olan sükût edip susmaktır.

Cümhûr-ı mütekellimînin mezhebi ise, bunun kesinlikle tafsilatıyla anlatılıp te'viline gitmektir. "Gölgelikler içinde," olan "Bulutlan" Kelimesi "gölge" kelimesinin cemüdir. Bu da seni gölgeleyen şeydir. kelimesi ise ince beyaz bulut demektir. Bu bulut, bulanıklık edip kararttığı yâni örttüğü için, kendisine denilmiştir. Bulut, yığın olduğu ve toplandığı zaman gölge olur. Bulutlarda gölge, bulut parçasının diğer bulut parçalarından ayrılıp gayet kesif ve büyük olmasından ibarettir. Bulutlardan herbir parça bir gölge olmuş olur.

"Ve melekler"

Yâni onlara meleklerin gelmesini mi bekliyorlar? Çünkü melekler, Allahü Teâlâ hazretlerinin emirlerini getirme işinde vasıtadırlar. Aslında meleklerin gelişi, ancak onlara azâb getirmek içindir.

Bunun hulâsası şudur: Tüm hüccetler ve deliller ortaya konulmuştur. Artık bundan sonra sâdece azabın gelmesi bekleniyor.

Suâl: Eğer sen desen ki: Neden, Yunus Aleyhisselâmın kavmine, Âd kavmine ve Şuayb Aleyhisselâm'ın kavmine daha önce bulutların içinde azâb geldiği gibi onlara da bulutların içinden azâb gelmedi?

Cevâp: Ben derim ki: Aslında bulutlar, rahmet kaynağı ve bereketin yağdığı yerlerdir. Bulutlardan azâb yağdığı zaman, iş çok korkunç ve dehşetli olur. Çünkü umulmadık yerden şer geldiği zaman, daha çok gam, üzüntü ve keder verir. Umulmadık yerden hayır geldiği zaman insana, daha çok sevinç verdiği gibi... Hayrın gelmesi umulduğu yerden nasıl şer gelsin ki? Bundan dolayı azâblardan saika (yıldırım ve heybetli sesler) hayrın yâni yağmurun gelmesinin beklenildiği yerlerden gelecek olan azabın çok dehşetli ve dayanılmaz olduğunu beyan etmektedirler.⁴⁴¹

⁴⁴¹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 2/477-480.